

АНАЛИЗА НА СОСТОЈБАТА И ПОТРЕБАТА ОД УНАПРЕДУВАЊЕ НА ЕНЕРГЕТСКАТА ЕФИКАСНОСТ ВО ОПШТИНИТЕ БИТОЛА И КИЧЕВО

**Зајакнување на политичкиот дијалог
за подобро користење на енергијата**

Автори:

Златко Симоновски
Елена Трајковска

Уредник:

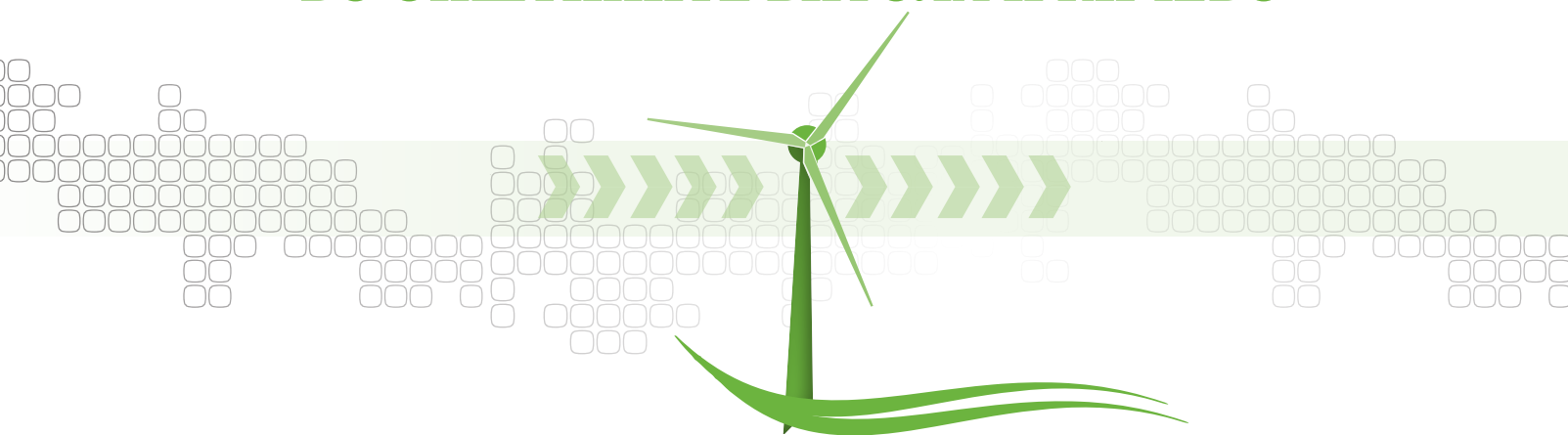
Марија Ристеска

Прокет: Иницијатива за јакнење на јавниот дијалог за
одржливо користење на енергијата

Овој проект е финансиран од Европската унија

АНАЛИЗА НА СОСТОЈБАТА И ПОТРЕБАТА ОД УНАПРЕДУВАЊЕ НА ЕНЕРГЕТСКАТА ЕФИКАСНОСТ ВО ОПШТИНИТЕ БИТОЛА И КИЧЕВО

**Зајакнување на политичкиот дијалог
за подобро користење на енергијата**

ИМПРЕСУМ

Наслов: Анализа на состојбата и потребата од унапредување на енергетската ефикасност во општините Битола и Кичево : зајакнување на политичкиот дијалог за подобро користење на енергијата

Автори: Златко Симоновски и Елена Трајковска

Уредник: Д-р. Марија Ристеска

Издавач: Центар за истражување и креирање политики

Лектура на македонски јазик: Милица Петрушевска

Печат и дизајн: Винсент Графика

Број на примероци: 500

Година: 2015

Забелешка: Оваа публикација е изготвена со помош на Европската унија. Содржината на публикацијата е единствено одговорност на ЦИКП и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската унија.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

620.92-047.44:352(497.774)

620.92-047.44:352(497.781)

СИМОНОВСКИ, Златко

Анализа на состојбата и потребата од унапредување на енергетската ефикасност во општините Битола и Кичево : зајакнување на политичкиот дијалог за подобро користење на енергијата / автори Златко Симоновски, Елена Трајковска ; уредник Марија Ристеска. - Скопје : Центар за истражување и креирање политики, 2015. - 82, 82, 82 стр. : граф. прикази ; 28 см

Текст на мак., англ. и алб. јазик. - Фусноти кон текстот. -

Библиографија кон главите. - Содржи и: Analysing conditions and needs to improve energy efficiency in the municipalities of Bitola and Kichevo : enhancing political dialogue for improved energy efficiency ; Analizë e gjendjes dhe nevojave për zhvillimin e efikasitetit energjetik në komunat Manastir dhe Kërçovë : përforcimi dialogut publik për shfrytëzim të qëndrueshëm të energjisë

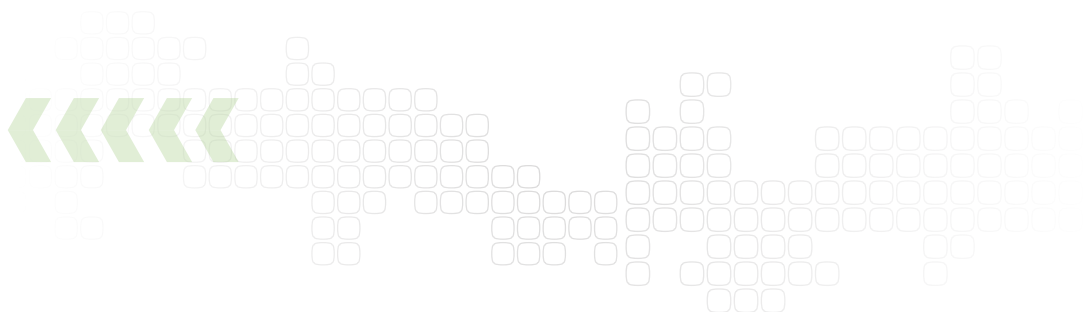
ISBN 978-608-4586-44-9

1. Трајковска, Елена [автор]

а) Енергетска ефикасност - Анализа - Битола (општина) б) Енергетска ефикасност - Анализа - Кичево (општина)

COBISS.MK-ID 98956042

СОДРЖИНА

Вовед	5
-------------	---

Методологија	5
--------------------	---

Поглавје 1: Енергетски систем на РМ – национална правна и институционална рамка	7
--	----------

Политичка и правна рамка	8
--------------------------------	---

Поглавје 2: Политичка, правна и институционална рамка за енергетска ефикасност на локално ниво: студии на случај Кичево и Битола	11
---	-----------

Поглавје 3: Состојби, знаење и свест за енергетската ефикасност кај граѓаните на Битола и Кичево	15
---	-----------

Општи знаења и свест за енергетската ефикасност	15
---	----

Состојбата со енергетски ефикасна изолација кај граѓаните на Кичево и на Битола	18
---	----

Состојбата со потрошувачка на енергија кај граѓаните на Битола и на Кичево	19
--	----

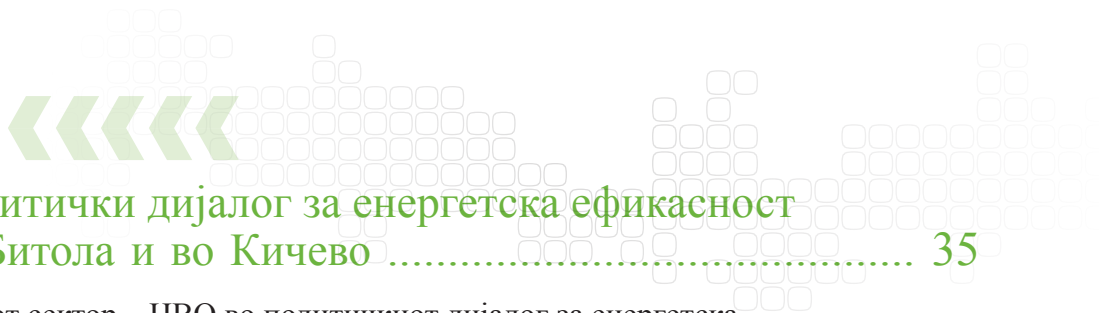
Потенцијал за унапредување на енергетската ефикасност од страна на граѓаните на Битола и на Кичево	22
--	----

Поглавје 4: Состојби со енергетската ефикасност кај општинските работници од Битола и од Кичево	26
--	-----------

Перцепции и соработка во врска со енергетската ефикасност	26
---	----

Активности за унапредување на енергетската ефикасност во Битола и во Кичево – состојби и предизвици	28
---	----

Политичка волја за унапредување на енергетската ефикасност	31
--	----

Поглавје 5: Политички дијалог за енергетска ефикасност во Битола и во Кичево 35

Учество на невладиниот сектор – НВО во политичкиот дијалог за енергетска ефикасност во Битола и во Кичево	35
Учество на медиумите во политичкиот дијалог за енергетска ефикасност	42
Учество на бизнис-секторот во политичкиот дијалог за енергетска ефикасност	46

Поглавје 6: Заклучок и препораки 52

Заклучоци	52
Препораки	58

Вовед

Оваа публикација е производ од проектот „Иницијатива за јакнење на јавниот дијалог за одржливо користење на енергијата“ финансиран преку Програмата ИПА за погранична соработка помеѓу Македонија и Албанија на Европската унија. Проектот од македонска страна е спроведен од Центарот за истражување и креирање политики (ЦИКП) од Скопје, додека во Албанија за негова имплементација е задолжена Академијата за политички студии (АПС) од Тирана. Целта на овој проект е зголемување на соработката помеѓу општините Битола и Кичево од македонска страна и Корча и Поградец од албанска страна во поглед на спроведувањето на веќе поставените цели за одржливо користење на енергијата, намалување на трошоците за енергија, како и рационално користење на расположливите ресурси во пограничниот регион. Публикацијата има за цел да презентира анализа на податоците од истражувањето што беше спроведено во рамките на овој проект, а се спроведе во две погранични општини: Кичево и Битола. Со истражувањето се утврдија ставовите, гледиштата и искуствата на сите засегнати страни во локалната заедница – граѓаните, општинските службеници, градоначалниците, невладините организации, стопанските субјекти и новинарите. Преку соодветни истражувачки алатки, како што се интервјуа, прашалници и анализа на соодветни документи, ЦИКП доби слика за состојбата во поглед на унапредувањето на енергетската ефикасност во Битола и во Кичево, потенцијалот за подобрување на енергетското портфолио на двете општини, како и проблемите и предизвиците со кои се соочуваат граѓаните, компаниите, претставниците на невладиниот сектор и локалните власти во однос на рационалното користење на енергијата. Дополнително, во истражувањето беа вклучени и новинарите што известуваат за овие региони со цел да се увиди нивната перцепција и одговорност во интензивирањето на јавната дебата по ова прашање.

Методологија

Ова истражување е дел од активностите предвидени од гореспоменатиот проект, а паралелно се одвиваше во Македонија и во Албанија. Со цел да добиеме сеопфатна слика околу енергетската ефикасност и поставеноста на оваа тематика во јавната дебата во локалните заедници во општините Битола и Кичево, беа опфатени вкупно шест профили и тоа:

- градоначалниците на општините Битола и Кичево;
- општинските службеници во овие две локални самоуправи задолжени за активности и задачи поврзани со енергетиката и енергетската ефикасност;
- граѓани;
- претставници и активисти на невладини организации од двата региона;
- менаџери и/или претставници од фирми кои работат на реонот во Битола и Кичево;
- новинари и дописници кои известуваа за и од општините Битола и Кичево;

Пред да се осврнеме на методолошките алатки за собирање на потребните информации, најпрвин треба да споменеме дека ова истражување претставува синтеза од квалитативна и квантитативна анализа. Во однос на градоначалниците, општинските службеници, новинарите и претставниците од невладиниот сектор, односно од локалните невладини организации, беа спроведени интервјуа. Разговорите со нив беа спроведени лично и анонимно, освен со градоначалниците на двете општини, чии имиња се објавени во оваа публикација. Интервјуата беа реализирани со помош на претходно утврден прашалник од полуструктуриран тип. Ваквата поставеност на прашалникот овозможуваше флексибилен тек на интервјуто и можност за поширока

дебата и анализа не само на прашањата што се однесуваат строго на енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата, туку и теми што ја допираат оваа проблематика. Разговорите беа снимани и соодветно транскрибирани, по што следеше анализа на сето она што беше кажано и нагласено како важно. Во однос на граѓаните, ЦИКП со веќе постојната мрежа на соработници и стручни лица, спроведе телефонска анкета на репрезентативен примерок. Беа направени вкупно 1.200 телефонски анкети, по 600 во двете општини. Прашањата беа структурирани во прашалник од полуотворен тип (во најголем дел прашањата беа со повеќе можности за избор) и паралелно внесувани во SPSS-системот, кој помогна при анализата. Ваквиот пристап ни овозможи да добиеме појасна слика за дел од прашањата, особено во делот на социо-економскиот аспект. За последниот профил, односно за бизнис-заедницата, пристапивме со полуотворен прашалник кон менаџерите, односно раководствата на оние компании што изразија желба и подготвеност да бидат дел од ова истражување. Податоците за нив беа уредени во програмата „Ексел“, каде што беа направени и соодветните пресметки за просечните износи за покривање на трошоците за енергија. Исто така се послужиравме и со секундарно истражување, особено во делот на постојната легислатива на земјава и на ЕУ.

Поглавје 1: Енергетски систем на РМ – национална правна и институционална рамка

Во областа енергетика и животна средина, ЕУ ја постави целта наречена 20:20:20, со која Унијата се обврза да ја подобри енергетската ефикасност за 20%, да ја намали емисијата на стакленички гасови за 20% и да го зголеми користењето енергија добиена од обновливи извори. Оваа цел е планирано да се постигне до 2020 година со помош на спроведување на неколку директиви што придонесуваат за зголемување на производството на енергија од обновливи извори и нејзино одржливо користење. Во меѓувреме, ЕУ пред себе си постави уште поамбициозни цели споредено со гореспоменатите. Во рамката за енергија и климатски промени до 2030 година, Енергетската стратегија 2030, која кон почетокот на минатата година беше претставена во Брисел, предвидува намалување на стакленичките гасови за дури 40% споредено со нивото до 1990 година, учество на ОИЕ во вкупното производство енергија со 27% и унапредување на енергетската ефикасност за 30%.¹

Речиси и да не постои држава или влада во чиј примарен интерес не е развојот и подобрувањето на постојните перформанси на енергетскиот сектор. Енергетиката сама по себе претставува важен сегмент за стопанството, но и генератор за економски раст, кој има свое влијание врз сите останати гранки од домашната економија. Имено, станува збор за исклучително чувствителна тематика, особено за граѓаните, за кои цената на енергенсите, особено цената на електричната енергија, е од особена важност поради импликациите врз семејниот буџет. Ништо помалку значајна тема е и за стопанството, каде што плановите и проекциите за раст и развој се темелат пред сè на цената на енергијата.²

Македонија, како потписничка на договорот за енергетска заедница (Закон за ратификација на договорот за основање на енергетската заедница, Сл. весник 59/06) е обврзана да ги приспособи и да ги примени сите директиви на ЕУ што се однесуваат на енергетиката, рационалното користење на енергијата, зголемување на учеството на обновливите извори во производството на енергија, како и на мерките со кои се намалува потрошувачката на ресурси. Засега, Македонија остварува значителен напредок кога е во прашање приближувањето на националното законодавство до директивите и регулативите содржани во т.н. „acquis communautaire“, но се забележува ограничен напредок во спроведувањето на она што е усвоено.

Енергетскиот систем во Македонија главно почива на четири економски постулати: производство, пренос, дистрибуција и снабдување. Според статистиката, најголем удел во производството на електрична енергија имаат термоелектраните на фосилни горива и хидроелектраните. Во Македонија има пет термоелектрани на фосилни горива, со вкупно инсталирана моќност од 1260 MW и тоа: ТЕ Битола и ТЕ Осломеј на јаглен, ТЕ Неготино на мазут, ТЕ-ТО и КОГЕЛ СЕВЕР на природен гас. За првите две главен извор е лигнитот. Тој како нискокалоричен јаглен се обезбедува од коповите Суводол, Брод-Гнеотино и Осломеј (во сопственост на АД ЕЛЕМ) и површинските копови БРИК Берово и Дримкол, кои се експлоатираат од приватни компании (концесионери). За ТЕ Неготино главен енергенс е мазутот, кој се добива исклучиво од увоз.

¹ Energy Efficiency and its contribution to energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy
² Bringing Energy Home Understanding how people think about energy in their homes

Во Македонија постојат и две когенеративни термоелектрани (истовремено производство на електрична и топлинска енергија), и тоа ТЕ-ТО Скопје, со електричен капацитет од 220 MW и КОГЕЛ СЕВЕР со електричен капацитет од 30,4 MW. Овие две електроцентрали се во сопственост на приватни компании. Што се однесува до хидроелектраните, во земјава производството од овој начин се потпира на: ХЕ Глобочица, ХЕ Света Петка, ХЕ Козјак, ХЕ Тиквеш, ХЕ Шпилје, ХЕ Врбен, ХЕ Вруток, ХЕ Равен. Сите осум хидроелектрани располагаат со вкупна инсталирана моќност од близу 573 MW. Истовремено вреди да се спомене и дека во хидроенергетскиот мозаик влегуваат и 11-те мали хидроцентрали со вкупно инсталирана моќност од 47 MW, сопственост на ЕВН Македонија. Во групата мали хидроцентрали влегуваат и оние објекти што се сопственост на помали производители во најголем дел сопственост на приватни водостопански фирми. Во областа на производството на енергија од обновливи извори, важно е да се спомене дека земјата има пионерски, но ветувачки чекори. Од неодамна Македонија го доби и првиот ветерен парк „Богданци“, кој го сочинуваат 15 ветерници со инсталирана моќност од 36,8 мегавати со годишно производство од најмалку 100 гигават-часови електрична енергија.³ Дополнително, според регистарот на повластени производители на Регулаторната комисија за енергетика, во земјава се регистрирани 60-тина приватни фотонапонски централи и една термоелектроцентрала на биогаз.⁴

Со ваква поставеност на енергетскиот систем, домашното производство не може да ги задоволи вкупните потреби на потрошувачите во државата. Имено, според последните расположливи податоци од Државниот завод за статистика, во 2013 година, „вкупното примарно производство на енергија во Република Македонија изнесува 1.373.408 тое или 50,5% од вкупно потребната енергија“.⁵ Увозот на електрична енергија е регулиран со директни договори со земјите-извознички или се купува преку берза (најчесто преку ХУПЕКС од Унгарија), а според расположливите податоци, најмногу електрична енергија купуваме од соседна Бугарија.

Политичка и правна рамка

Главните политички документи што непосредно ја регулираат оваа област во земјава се: Стратегијата за унапредување на енергетиката во Република Македонија до 2020 година, со визија до 2030 година, Стратегијата за енергетска ефикасност и Стратегијата за искористување на обновливите извори на енергија со кои се уредуваат целите, мерките и активностите за инвестирање. Стратегијата за енергетска ефикасност до 2020 година и Стратегијата за искористување на обновливите извори на енергија до 2020 година се усогласени со целите на Европската унија и утврдуваат сплет од правни, регулаторни и социјални мерки придружени со иницијативи за институционално зајакнување и технички програми за станбени згради, комерцијалните и услужни објекти, индустријата и сообраќајот насочени кон остварување на главната цел – заштеда на енергија од над 9% до 2018 година споредено со просечната потрошувачка во периодот 2002–2006 година (147 ктое). Реализацијата на целите утврдени со стратегиите се следи континуирано и се уредува со акциски планови. Во Националниот акциски план за енергетска ефикасност до 2018 година, кој е усвоен во април 2011 година, Владата утврдува дека целта за заштеда на енергија од најмалку 9% е достижна и покрај умереното темпо на заштеди⁶, додека во Вториот акциски план потврдува дека иако индикативната цел од 66,10 ктое заштеда на енергија до 2012 година не е достигната и таа изнесува 22,96 ктое, сепак останува остварлива целта до 2018 година да се достигне до 9%, но притоа се потребни засилени активности пред сè во делот на ОИЕ⁷.

³ Ветерниот парк во Богданци во завршна фаза – портал „Енергетска ефикасност“, Март, 2014

⁴ Регулаторна комисија за енергетика на РМ – Обновливи извори / Регистер на повластени производители

⁵ Државниот завод за статистика - Енергетски биланси, 2013

⁶ Акциски план за енергетска ефикасност (2010–2018), април 2011.

⁷ Регулаторна комисија за енергетика на РМ – Обновливи извори / Регистер на повластени производители

Стратегијата за искористување на обновливите извори на енергија утврдува дека со 13,8 % учество на овој вид извори во вкупното производство на енергија, Македонија спаѓа во групата земји со висока искористеност на ОИЕ. Стратегијата разгледува три можни сценарија преку кои земјата треба да стигне до целта поставена од ЕУ – до 2020 година, најмалку 20% (односно 21% согласно со македонските потенцијали) од производството на енергија да доаѓа од ОИЕ. Според Стратегијата, до 2020 година поединечното учество на ОИЕ би требало да изнесува: искористувањето на биомасата за согорување (со 42,3%), хидроенергијата (со 36,3%), биогоривата (со 8,6%), геотермалната енергија (со 6,8%), ветерните електрани (со 4,2%), сончевата енергија како топлинска (со 0,9%) итн.

Стратегијата за развој на енергетиката во Република Македонија за периодот 2008–2020 година со визија до 2030 година на опфатен и систематски начин ги разработува можните решенија и сугерира сценарија со кои би се модернизирал целосниот енергетски систем во државата, би се подобрила енергетската ефикасност, но и искористеноста на ОИЕ. Како примарни цели во оваа стратегија, освен оние за кои веќе зборувавме (20% искористеност на ОИЕ, подобрување на ЕЕ и сл.) можат да се издвојат: намалување на емисиите за 30% и намалување на специфичната емисија на стакленички гасови од електроенергетскиот сектор (мрежниот фактор) за 20% во однос на сценариото базирано само на јаглен; намалување на енергетската интензивност за минимум 30%; зголемување на користењето на природниот гас и сл.

Законот за енергетика е правниот документ што е основа на правната легислатива што ги регулира мерките и правните задолженија за постигнување на горенаведените цели. Како најважни елементи од овој документ, а кои се однесуваат на регулација на политиките за енергетска ефикасност, се одредбите за задолжителна енергетска контрола и сертификарање на енергетските карактеристики на зградите. Со енергетската контрола всушност се констатираат постојните тенденции на потрошувачка на енергија, но истовремено се идентификуваат и економски оправданите можности за заштеда на енергија независно дали се работи за зграда од јавен или од приватен карактер. Од друга страна пак, сертификарањето на зградите е постапка

со која се утврдуваат енергетските карактеристики на дадена зграда за сите нејзини сегменти од потрошувачката на енергија, како што се: градба, местоположба, греење, ладење и сл. Целта на овие одредби е прецизен увид на енергетските перформанси на сите згради во републиката, како и поттикнување здрави пазарни навики за вложување и унапредување на енергетските перформанси.⁸

На линија на енергетската ефикасност, треба да се спомене и законот за градба, кој предвидува градежниот процес да биде запазен од енергетско ефикасен аспект преку останати прописи што ја регулираат оваа материја. Дополнително, легислативата се заокружува и со неколку акти од секундарната легислатива, која исто така се однесува на рационалното користење на енергијата. Тука листата е подолга, но пресекот на најважните уредби и правилници изгледа вака:

- Уредба за индикативни цели за заштеда на енергија во Република Македонија (Службен весник на Република Македонија бр. 112/2011),
- Уредба за екодизајн на производи (Службен весник на Република Македонија бр. 100/2011),
- Правилник за означување на потрошувачката на енергија и другите ресурси на производи што користат енергија (Службен весник на Република Македонија бр. 154/2011 и 146/2011),
- Правилник за високоефикасни комбинирани постројки (Службен весник на Република Македонија бр. 128/2011),
- Правилник за енергетски карактеристики на зградите (Службен весник на Република Македонија бр. 94/2013),
- Правилник за енергетска контрола (Службен весник на Република Македонија бр. 94/2013)⁹.

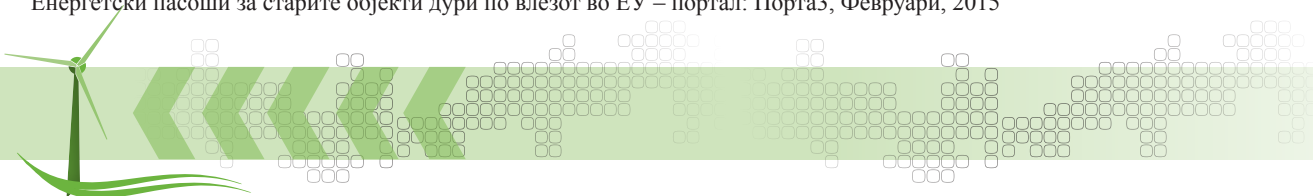
Што се однесува до постојната легислатива, може да се заклучи дека РМ има солидна правна рамка по ова прашање, но како главна пречка во спроведувањето на терен се јавува трендот на чести измени на суштинските одредби, кои директно ја допираат енергетската ефикасност. Таков е последниот случај со измените на Законот за енергетика во делот на енергетска контрола и издавање сертификат за енергетски карактеристики на згради со кои се предвидува оваа мерка да се применува само за нови објекти од сите категории, а за постојните објекти да важи по влезот на Република Македонија во Европската унија (при продажба и давање под закуп). Претходната верзија на Законот се однесуваше на сите објекти, без оглед на годината во која се изградени. Ваквата состојба, несомнено, остава впечаток на деградирање на претходно утврдените мерки и заложби и негативно влијае како врз процесот на зајакнување на свеста кај граѓаните за значењето на енергетските карактеристики на домовите, така и врз севкупните државни заложби за рационално постапување со енергијата.¹⁰

Согласно со постојниот органограм на надлежности, главен субјект во спроведувањето на законската рамка е Владата на РМ, преку Министерството за економија, т.е. Секторот за енергетика. Свои надлежности во доменот на енергетиката имаат и министерствата за транспорт и врски, односно за животна средина и просторно планирање, а се разбира во овој делокруг треба да се спомене и Агенцијата за енергетика. Како посебна владина агенција во чиј фокус се енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија, Агенцијата за енергетика преку студии и стратешки планови дава придонес кон поефикасно и побрзо исполнување на веќе дадените заложби и цели во стратешките документи.

⁸ Енергетски карактеристики на згради – Сертификат за ЕК, Лазаревска, Тромбева-Гаврилоска и Цветковска. 2014

⁹ „Поттикнување на енергетската ефикасност: како можат да придонесат локалните заедници?“, Симоновски, Марковска, Никчевиќ, 2013

¹⁰ Енергетски пасоши за старите објекти дури по влезот во ЕУ – портал: Порта3, Февруари, 2015

Поглавје 2: Политичка, правна и институционална рамка за енергетска ефикасност на локално ниво: студии на случај Кичево и Битола

Законот за енергетика не само што ја регулира оваа тематика на национално ниво туку и предвидува задолженија и обврски и за локалните засегнати страни. Со ваквиот пристап се поттикнува засилен ангажман од сите релевантни страни и нивна постојана будност и вклученост во напорите за рационално користење на енергијата.

Процесот на децентрализација опфаќа широк спектар обврски, права и задолженија за општините од доменот на фискалната политика, урбанизмот, градежништвото, образованието и слично, па оттаму нема причина зошто во тој збир да не се најдат и обврски што се однесуваат на рационалното постапување со енергијата. Имено, градоначалниците и општинските службеници најдобро ги познаваат теренот, состојбата, условите и расположливите капацитети на дадена единица од локалната самоуправа што можат да бидат ставени во функција на подобрување на енергетските перформанси. Конкретно, Законот за енергетика во членовите 132 и 134 предвидува обврски што директно се насочени токму кон општините.

Членот 132 ги задолжува сите општини да подготват и да усвојуваат програма за енергетска ефикасност на секои три години. Овој документ претставува „приказ и оценка на состојбите и потребите на енергија, индикативните цели за заштеда на енергија на локално ниво, мерките за подобрување и унапредување на енергетската ефикасност и целите што треба да се постигнат со тие мерки, изворите за финансирање на вложувањата потребни за спроведување на мерките, активностите и роковите за спроведување на мерките, носителите на активностите и други потребни податоци. Општинските програми треба да бидат на линија со Националната стратегија за енергетска ефикасност и со Акцискиот план за енергетска ефикасност. Процедурата на усвојување започнува по предлог на градоначалникот, по добивањето позитивно мислење од Агенцијата за енергетика, која ги оценува квалитетот и целисходноста на овој документ, но и неговата синхронизираност со целите и механизмите предвидени во Стратегијата. Програмата ја усвојува Советот на општината, со што таа станува официјален стратешки документ. За полесна реализација на програмите, општините се должни да подготват и Годишен план за реализација со активности и зафати во временска рамка од една година, кој исто така се доставува до Агенцијата заедно со информацијата за степенот на спроводливост од претходната година врз што се изготвуваат збирни анализи и извештаи за сите општини.

Од друга страна пак, членот 134 дава поширок опсег на задолженија што се однесуваат на службениците во општините. Така, во ставот 1 се вели дека лицата од јавниот сектор се должни да применуваат мерки со кои ќе се подобри енергетската ефикасност на зградите и градежните единици што се под нивна надлежност. Понатаму, ставот 2 од истиот член, освен тригодишните програми за енергетска ефикасност, јавните институции, вклучително и единиците од локалната самоуправа ги обврзува:

- да изготвуваат годишни анализи за потрошувачката на енергија и да организираат мониторинг над потрошувачката на енергија;
- да обезбедат најмалку еднаш на секои три години енергетски контроли за зградите или градежните единици во кои ја вршат дејноста;
- да обезбедат сертификат за енергетските карактеристики на зградата за зградите или градежните единици што се во сопственост на лица од јавниот сектор;

- при изградба на нови или значителна реконструкција на згради или градежни единици во нивна сопственост да вградат сончеви колектори за топла вода ако е тоа економски исплатливо.

Дополнително, овој член ги обврзува јавните службеници, вклучително и оние што работат во општините да ги „озеленат“ јавните набавки, односно еден од критериумите и спецификациите да се однесува на енергетската ефикасност, а при евентуален наем на деловен простор, договор треба да биде склучен само за објект за кој се поседува сертификат за енергетски карактеристики.¹¹

Во оваа поглавје ќе се фокусираме на исполнувањето на законската одредба што се однесува на општините, пред сè во поглед на подготовката на Програмите за енергетска ефикасност, додека, пак, останатите задолженија ќе бидат анализирани во останатите поглавја. Ќе направиме осврт на досегашната стратешка документација што се однесува на енергетската ефикасност за општините Битола и Кичево, дали таа воопшто постои, колкав е степенот на реализација, кои се главните пречки и проблеми во процесот на имплементирање и што е она што е потребно да се преземе како прв чекор, а е во линија на унапредување на предвидените цели. По разговорите со општинските службеници задолжени за оваа тематика во општините Битола и Кичево, ЦИКП констатираше дека овие две локални единици имаат различни искуства кога се во прашање овие програми. Што се однесува до Општина Битола, првата и единствена програма беше донесена пред пет години со важност за периодот 2009–2013 година. Основните одредби врз кои почива оваа програма се:

- Потенцијалот за заштеда во општинските згради е помеѓу 5% и 30% со спроведување на проектите за енергетска ефикасност;
- Предложените инвестиции за пилот-проектите се движат помеѓу 30.000 и 93.000.000 денари, а пресметаното време за враќање на инвестициите се движи од 2 до 12 години.¹²

Со проектите поместени во програмата, се пресметува дека трошоците за енергија до 2013 година требаше да се намалат за 20,3% до крајот на 2013 година, а вкупната буџетска рамка за сите активности изнесува 475.050.906 денари. Програмата 2009–2013 исто така предвидува дека

заштедата со евентуалното целосно реализирање на мерките за енергетска ефикасност до 2013 година би изнесувало 3.815 MWh, а таа бројка до 2020 година би се искачила до 4.315 MWh.

Графикон 1: Извор: Програма за енергетска ефикасност на Општина Битола 2009–2013 г.

Во Програмата се предвидени неколку десетици проекти со кои се планира модернизација и опремување на објектите што се наоѓаат на територијата на оваа општина (вкупно 65). Имено, мерките опфаќаат ревитализација на уличното осветлување, но најголем број од предвидените активности се однесуваат на ревитализација, обнова и реконструкција на објектите од секторот образование, односно обнова на фасадите, поставување сончеви колектори на градинките, замена на дотраените прозорци, поставување изолација на таван и слично, како и изградба на посебна инфраструктурна мрежа (топловоди) со која Битола ќе добие модерно и енергетски ефикасно централно греење.

¹¹ Закон за енергетика. Влада на Република Македонија (сите измени од 2011 до 2015)
¹² <http://www.eportal.mk/gallery/files/BitolaProgramaEE.pdf>

Накусо, се работи за систем кој би бил основа и почетна точка за спроведување на мегапроектот на АД ЕЛЕМ со кој РЕК Битола ќе произведува и топлинска енергија и преку посебен топлински вод со енергија за загревање ќе бидат снабдувани општините Битола, Новаци и Могила. За оваа цел пред две години е формирано и посебно јавно претпријатие „ЕЛЕМ Топлификација ДООЕЛ“ – Новаци.

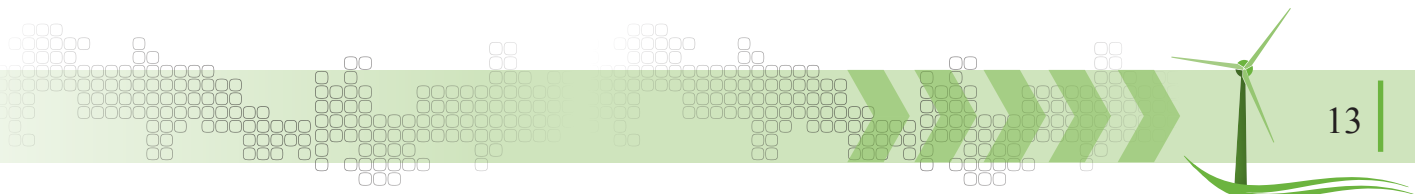
Во разговорите со општинските службеници се обидовме да дознаеме колкав е степенот на реализација на сето она што беше предвидено со првата програма за енергетска ефикасност за Општина Битола и дали во текот на реализацијата, засегнатите страни се соочија со проблеми. Запрашани како ја оценуваат вкупната реализација на активностите предвидени во Програмата 2009–2013, еден од службениците објасни:

„Увидот беше направен на секој објект детално и беа опфатени сите воочени недостатоци и идеи. Таа програма, сепак, на крајот испадна финансиски преголема и како општина реализиравме само дел од неа. Реализирани се системот за загревање, односно се инсталира топлинската пумпа во Салата на Советот и Општината, имавме интервенции по училиштата во кои увидовме потреба за тоа, т.е. овозможивме нивно загревање преку централен систем, поставени се два колектори за санитарна топла вода во градинките и се интензивираше иницијативата за топлифицирање и гасифицирање на Битола, која стана составен дел и од програмата на Владата.“

Во однос на капиталната инвестиција за централно греење, битолските службеници нагласија дека на сите состаноци со претставниците на институциите од централната власт им ја предочуваат важноста на оваа идеја, особено заради тоа што нејзината реализација ќе повлече и дополнителни инвестиции.

Сепак, битолските службеници уверуваат дека е постигнат успех во однос на уличното осветлување, а како аргумент за тоа ги посочија последните анализи, кои покажуваат дека и покрај зголемениот број осветлеувачки места, потрошувачката е на исто ниво благодарейќи на промената на старите светилки со нови. Едногласни беа во ставот дека целосната реализација е попречена поради тоа што како општина сè уште се фокусирани на инфраструктурни и комунални активности како што се: изградба на патишта, водоводна мрежа и канализација – зафати што повлекуваат високи суми од општинскиот буџет. Доколку се потсетиме на законската одредба во однос на подготовката на општинските програми за енергетска ефикасност, можеме да заклучиме дека оваа општина веќе треба да е во фаза на имплементација на втората ваква програма, која ќе се однесува на периодот 2013–2016 година. Сепак, таков документ сè уште не е усвоен. Оние што ги интервјуиравме рекоа дека се способни сами да ја подготват програмата, но расположливото време, тековните обврски и исполнетиот работен ден се причина тие да работат повремено на оваа законска обврска. Нагласија дека по комплетирањето на законската и подзаконската рамка (правилниците за енергетски контроли и карактеристики на згради), имаат прецизен увид околу тоа што се бара и кои се обврските на единците на локалната самоуправа и уверуваат дека ќе можат сами и професионално да се соочат со овој предизвик. Инаку, треба да се спомене дека Општина Битола е една од малкуте општини во Република Македонија што имаат вработени лица со висок капацитет за спроведување на политиките за енергетска ефикасност.

Како што погоре нагласивме, искуствата помеѓу Кичево и Битола се различни. Имено, Кичево сè уште нема програма за енергетска ефикасност, иако законот го налага спротивното. Во вакви околности, истражувачкиот тим настојуваше да ги осознае главните пречки за ваквата состојба. По разговорот со кичевските службеници задолжени за ова прашање, увидовме дека постои покомплексен сплет од причини поради кои Општина Кичево сè уште е без програма за енергетска ефикасност. Според нивните искази, кај поранешните градоначалници на оваа општина немало доволно слух за енергетската ефикасност. Колку и да се чини разочарувачки, сепак ова

не е нов проблем. И во некои претходни истражувања поврзани со политиките за енергетска ефикасност на локално ниво, недоволната посветеност и ангажираност на градоначалниците се истакнува/истакнуваше како сериозен проблем во напорите за подобрување на енергетските портфолија на општините. Имено, токму градоначалниците и носителите на јавни функции имаат најголема одговорност, но и моќ да ја подигнат дебатата за рационално користење на енергијата, а со тоа и да ја подигнат свеста и разбирањето кај локалното население и бизнис-заедницата за предностите и полезноста од ефикасно користење на енергенсите и ресурсите.¹³

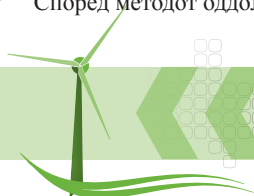
Како втора причина беше наведен административно-транзицискиот период низ кој минува оваа локална единица. Имено, од минатата година кон општината се приклучија Зајас, Осломеј, Другово и Вранештица, со што се јави потреба од целосна реорганизација и ресистематизација. Според соговорниците, сè уште трае процесот на систематизација и организација на работните одделенија, а проблем претставува и немањето доволно стручни капацитети, односно кадар за таква комплексна задача каква што е процесот на изработка на програмата. Во контекст на ова, тие објаснуваат дека постојниот тим може да подготви таков документ, но постои ризик тој да биде вратен од страна на Агенцијата за енергетика на доработка. Истовремено додаваат:

„...и во случај тој да добие ‚зелено светло‘ ќе имавме проблеми при имплементацијата бидејќи ќе немавме релевантни анализи и податоци.“

Се разбира, тука е и проблемот со „кусиот“ буџет, но за службениците охрабрувачки е тоа што сегашното раководство и актуелниот градоначалник на општината покажуваат големо разбирање, посветеност и ангажман во врска со политиките за енергетска ефикасност и очекуваат позитивната атмосфера пред сè да биде насочена кон подготовка на програмата, со што оваа општина ќе добие појдовна точка и основа за понатамошните активности и инвестиции. Ова ќе значи исполнување на законската обврска, но и позиционирање на Општина Кичево на мапата на потенцијалните инвеститори заинтересирани за вложување во доменот на одржливото користење на енергијата или таканаречениот „зелен бизнис“.

Сепак, службениците објаснија дека немањето ваква програма не е пречка да се работи на подобрувањето на енергетските карактеристики и унапредувањето на енергетската ефикасност на јавните објекти за кои е таа надлежна. Со помош на интерни планови и сондажи, но и со постојана комуникација со градоначалникот, тимот задолжен за енергетска ефикасност во Кичево ги имплементирал проектите за кои детално стана збор погоре – нова фасадна изолација на гимназијата, два сончеви колектори за градинката, замена на уличните светилки со нови и сл. Со доза на разочарување поради неможноста да се реализира, го спомнаа проектот за замена на котелот во гимназијата со нов, кој би користел пелети, но поради финансиските импликации и административно-транзицискиот период, оваа идеја сè уште стои само на хартија. Причината е непостоењето стратешки определби на општината за енергетска ефикасност. Доколку општините имаа(т) изработено програма за енергетска ефикасност, спроведувањето на овие мерки ќе биде мошне поизвесно од причина што Советот на Општината, заедно со усвојувањето на програмата ќе усвои/усвоеше и буџет за спроведување на мерките. Примарната функција на единиците на локалната самоуправа е сервис на граѓаните. Оттука, можеме да си земеме за право и да констатираме дека вработените во општините, без никаков исклучок, се на првата и единствена линија кога станува збор за исполнување на потребите на граѓаните. Во опслужувањето, не смее да се заборави и едукативната функција, односно обврската на локалната самоуправа да ја надградува и јакне свеста на граѓаните во однос на општествените промени, текови и предизвици. Во ова множество се разбира влегува и енергетската ефикасност.

¹³ Според методот оддолу-нагоре, односно 41,94 со методот одгоре-надолу.

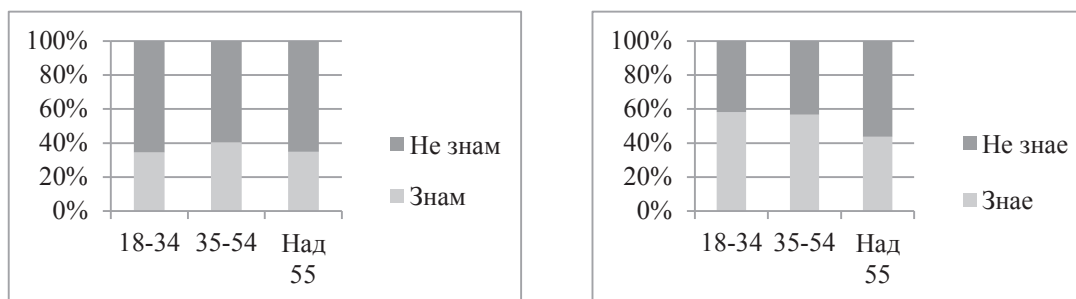
Поглавје 3: Состојби, знаење и свест за енергетската ефикасност кај граѓаните на Битола и на Кичево

Доколку се анализираат стратешките документи од оваа област, независно дали станува збор за документи од национално, регионално или локално ниво, може да се забележи дека во најголем дел од нив се предвидуваат мерки за подигнување на свеста кај граѓаните и стопанските субјекти во однос на значењето на применувањето мерки за енергетска ефикасност и рационално постапување со енергијата. Информираноста и свеста за придобивките од енергетската ефикасност се појдовни точки од кои зависи интензитетот и квалитетот во спроведувањето на севкупните предвидени мерки, кои имаат за цел подобрување на рационалното користење енергија, намалување на трошоците поврзани со неа, а во крајна мера и придонес кон намалување на загадувањето на животната средина.

Општи знаења и свест за енергетска ефикасност

При структурирањето на прашалникот, истражувачкиот тим на ЦИКП настојуваше да ги осознае основните поимања и сфаќања на терминот *енергетска ефикасност*. Токму заради тоа, по воведните демографски прашања, следно беше „Дали знаете што е тоа енергетска ефикасност?“. Резултатите по малку беа разочарувачки, особено за Кичево. Имено, 63,2% од испитаниците во кичевскиот регион одговорија дека не знаат што е тоа *енергетска ефикасност*. Уште позагрижувачко е тоа што највисок процент на неинформираност се јавува кај категоријата „млади“, односно населението помеѓу 18–34 години и изнесува 65,45%. Ист процент на неинформираност се забележува и кај населението над 55 години – 65,08%. Од друга страна, пак, највисок степен на запознаеност за тоа што всушност значи овој поим се јавува кај популацијата на возраст од 35 до 45 години (40,47%).

Графикон 2: Знаење за енергетска ефикасност во Кичево и Битола

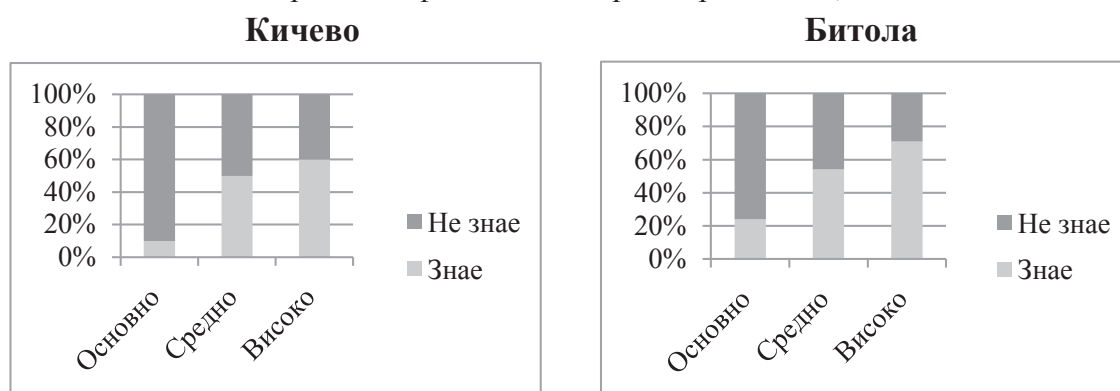

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетската ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

„Поохрабрувачки“, но не и задоволувачки резултати, покажа анкетата направена во и околу реонот на Битола. Крајните бројки укажуваат дека повеќе од половината од испитаниците знаат што значи терминот *енергетска ефикасност* или изразено во проценти 53,7%. За разлика од случајот со Кичево, од анектираните во битолскиот регион, најмал процент на неинформираност се јавува кај младите (18–35 години) и тој изнесува 41,77%, по нив следат оние на возраст помеѓу 35 и 54 години со 43,36%, а најмалку информирани за значењето на поимот *енергетска ефикасност* се постарите од 55 години – 56,28%. Доколку, пак, ги вкрстиме добиените одговори со степенот на образование, ќе забележиме дека оние со основно образование зафаќаат најголем дел

од испитаниците кои не го знаат значењето на поимот *енергетска ефикасност*. Кај оваа категорија граѓани веројатно има најголем потенцијал за подигање на свеста за разбирање на самиот концепт и придобивките од него, но пречка претставува фактот што овие граѓани имаат најмали месечни примања споредено со останатите, а со тоа и високоограничена можноста да се ефектуира нивното евентуално знаење при набавка на нова опрема, технологија, реновирање, санација или друг вид градежен зафат со цел подобрување на енергетските карактеристики на нивниот дом. Паралелно треба да се работи и со оние што имаат повисок степен на образование, имајќи предвид дека и во Битола и во Кичево постои значаен дел од населението што сè уште не е информирано за овој концепт, особено во кичевскиот регион.

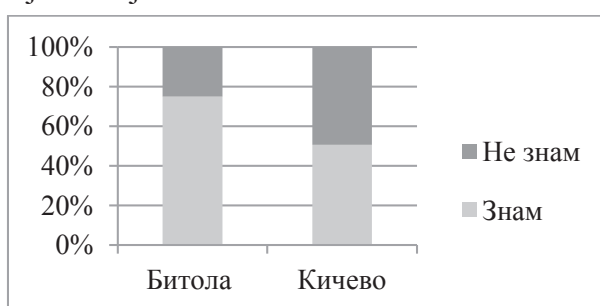
Графикон 3: Знаење за енергетска ефикасност според образование, Битола и Кичево.

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Од друга страна, истражувањето на ЦИКП покажува дека граѓаните знаат дека енергетската ефикасност придонесува за заштеда на нивниот буџет. Резултатите на прашањето „Дали знаете дека енергетската ефикасност придонесува за заштеда на вашиот буџет и помага за економски развој на земјата?“, значаен број од испитаниците одговараа потврдно, а дел од нив даваа и примери од секојдневието.¹⁴ Крајното сумирање покажа дека потврден одговор на ова прашање дале дури 75% од битолските испитаници, додека, пак, во случајот со Кичево распределбата на одговорите е речиси преполовена.

Графикон 4: Дали знаете дека енергетската ефикасност придонесува за заштеда на вашиот буџет и помага за економски развој на земјата?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Резултатите од горенаведеното прашање се по малку дискутабилни, особено за Кичево доколку се земе предвид дека 63,2% од испитаниците од овој регион одговорија дека не знаат што е тоа енергетска ефикасност. Истражувачкиот тим има две објаснувања за оваа појава: првото е дека со текот на анкетата граѓаните полека добиваа перцепција и знаење што всушност претставува овој концепт, а второто е дека ваквата разлика индицира на непознавање

¹⁴ Сончев колектор – штеди струја, а имаш топла вода, фасада на изолација – решение за летните горештини и студените зимски денови и сл.

на самиот поим и термин и оди во прилог на тоа дека граѓаните не се доволно информирани за енергетската ефикасност.

Истражувањето и крајните бројки на неколку пати индицираа дека има огромен простор во насока на подобрување на информираноста и свеста на граѓаните за енергетската ефикасност. Како доказ за тоа сведочат резултатите околу информираноста за енергетската класа на производите. Енергетската класа на производите, всушност, претставува класификација на апаратите за домаќинство и другите производи што влијаат врз потрошувачката на енергија според нивната ефикасност и енергетски потреби при работењето. Во согласност со Директивата на ЕУ 2010/30/ од 19 мај 2010 година, постојат седум енергетски класи и тоа: A+++ (енергетски најефикасна класа), A++, A+, A, B, C и D (класа со најниска енергетска ефикасност).¹⁵ И стручната и академската јавност се согласни дека, новата генерација производи се далеку поефикасни во споредба со оние постарите. Едно истражување спроведено во Германија во 2004 година, покажува дека новите машини за перење користат и до три пати помалку енергија споредено со оние постарите.

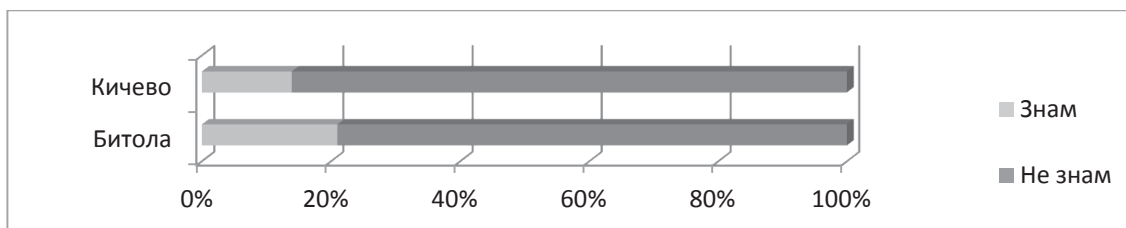
Табела 1: Пресметка на потрошувачка на електрична енергија (KWh) и вода (l) за користење на машините за перење алишта произведени помеѓу 1970 и 2004 година (за полнење со 5 kg памучни алишта).

Температура	Година на производство ¹⁶								
	1970	1975	1979	1980	1985	1990	1995	2000	2004
30°C	0.89	0.78	0.69	0.67	0.56	0.45	0.38	0.37	0.32
40°C	1.47	1.28	1.14	1.10	0.92	0.74	0.63	0.60	0.53
60°C	2.66	2.34	2.07	2.01	1.68	1.35	1.16	1.12	0.98
90°C	4.33	3.80	3.37	3.26	2.73	2.19	1.86	1.79	1.57
Вода (л)	200	176	157	153	129	106	79	61	49

Извор: „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources“. Rainer Stamminger, Alexandra Barth, Susanne Dörr

Нашата анкета, пак, покажа дека резултатите на полето на информираност и знаење за енергетската класа се повеќе од разочарувачки и во двата града, без разлика на возраста и степенот на образование на испитаниците. Имено, само 21% од испитаниците во Битола и 13,8 од оние во Кичево одговорија дека го знаат значењето на овој термин.

Графикон 5: Дали знаете што значи терминот енергетска класа на производи?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

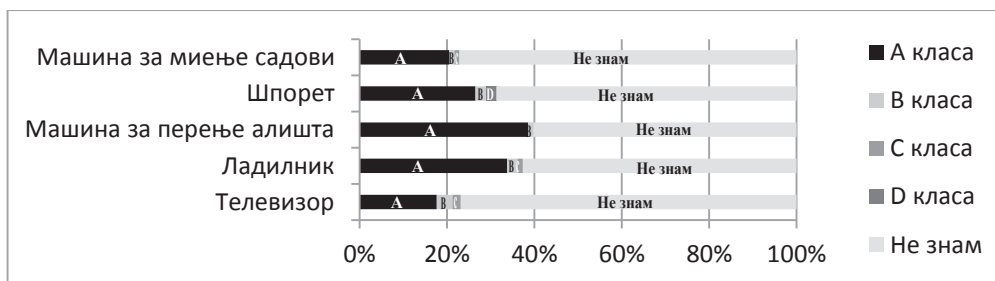
Меѓутоа, и оние што одговорија потврдно на ова прашање најчесто не знаеја која енергетска класа се производите што ги користат во нивните домови, факт што уште еднаш ја потенцира потребата од зголемување на свеста и информираноста на граѓаните за можностите за заштеда на енергија, а со тоа и намалување на трошоците за неа.

¹⁵ <http://www.atlete.eu/2/doc/Report%20on%20implementation%20and%20national%20legislation>

¹⁶ „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources“. R. Stamminger, A. Barth, S. Dörr. Germany, 2005.

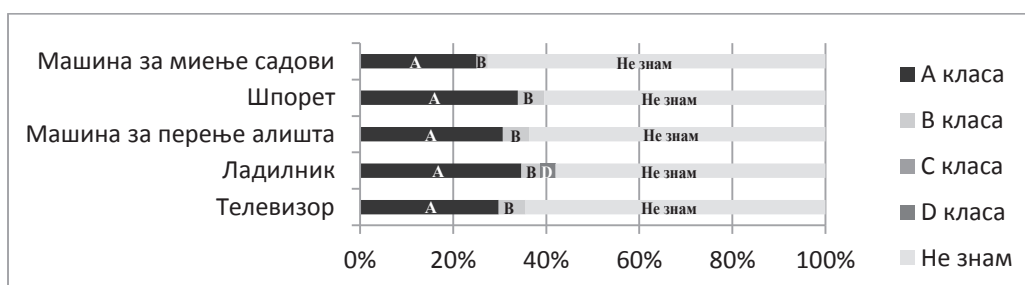
Сепак, од табелите подолу може да се забележи дека оние што во целост го разбираат концептот на енергетска класа, во најголем дел користат апарати од високата енергетска класа А.

Графикон 6: Која енергетска класа се Вашите производи за домаќинство? (од оние што знаат што значи овој концепт, Кичево)

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Графикон 7: Која енергетска класа се Вашите производи за домаќинство? (од оние што знаат што значи овој концепт, Битола)

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

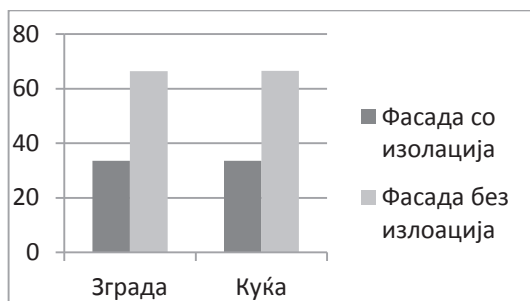
Состојба со енергетски ефикасна изолација кај граѓаните на Кичево и на Битола

Прв податок кој падна в очи при почетното сублимирање на одговорите, беше оној што посочува дека доминантен дел од жителите од двете општини живеат во живеалишта постари од десет години и повеќе. Така на пример, 85,3 % од испитаниците од Битола одговорија дека живеат во дом постар од десет години. По однос на ова прашање, ништо поразлична не е состојбата и со кичевчани – само 17,5 проценти од анкетираниите одговорија дека нивното живеалиште е релативно ново, наспроти 82,5% што посочија дека домот во кој живеат е изграден пред една декада. Овој податок е битен доколку се земе предвид фактот дека во минатото многу малку се посветувало/посветуваше внимание на градежните материјали и начинот на градење, со што изолацијата не била/беше во преден план. Секако, ова е причина што самите домовите се со слаби енергетски карактеристики, особено кога се во прашање фасадите и покривите – состојба што повлекува големо и нерационално користење на енергијата за загревање.¹⁷

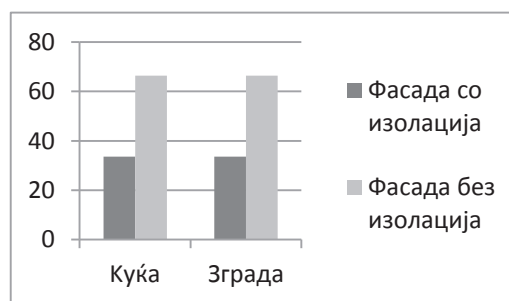
Лошата состојба со фасадите и покривите беше потврдена и со анкетата. Така, на пример, две третини од испитаниците од Битола (66,5%) одговорија дека живеат во дом без фасадна изолација, додека, пак, останатите одговорија дека на фасадата на нивниот дом има поставено соодветна изолација (33,5%). Состојбата во Кичево не е подобра ниту по ова прашање. Имено, само 34,7%, односно една третина од локалното население престојува во живеалиште со фасадна изолација. Доколку, пак, подлабоко навлеземе во овој проблем, ќе забележиме и еден друг факт, а тоа е дека соодносот 3:1 се забележува и кај оние испитаници што живеат во кука и кај оние што живеат во зграда. Сликвито, тоа изгледа вака:

¹⁷ Обука за енергетски контроли – Цепорсрд (Март-Мај 2014)

Графикон 8: Поставеност на фасадна изолација
Битола

Кичево

Извор: анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Состојбата со изолацијата на покривите во споредба со онаа на фасадите е подобра. Имено, од вкупниот број испитаници од Битола, 46,2% одговорија дека покривот во нивното живеалиште е изолиран, што е 6% повеќе споредено со анкетираните од Кичево (40,3%). Според Американскиот институт за архитекти, изолацијата на покривите е од особена важност, не само поради тоа што ја намалува потрошувачката на енергија за греење (лоша покривна или таванска изолација може да придонесе за загуба на енергијата за греење или ладење за дури 45%¹⁸) туку и придонесува и до значително намалување на кондензацијата во самиот објект. Дополнително, од Институтот додаваат дека за да се обезбеди соодветна термоизолација, која ќе има функција и на звучен изолатор, потребно е истата да е составена од најмалку два слоја (полиуретанска пена, стиропор, перлит, пресирана плута и сл.), меѓусебно одвоени и бандажирани со соодветен материјал.¹⁹ Истражувањето покажа дека во поглед на изолацијата, најдобра е состојбата со енергетски ефикасни прозорци. Резултатите покажуваат дека половина од испитаниците (49,5%) во Кичево имаат поставено прозорци што ја намалуваат загубата на енергија (ПВЦ, алуминиумски), за разлика од Битола, каде што таа бројка е помала за нешто повеќе од 3% и изнесува 46,2%. Ваквите резултати можат да се разберат поради тоа што споредено со промена на фасадата и изолација на покривната конструкција, поставувањето на енергетски ефикасни прозорци е далеку поевтин зафат во домот. Инаку, квалитетните прозорци играат голема улога во намалувањето на топлинските загуби. Колку за илустрација, замената на старите и дотраени прозорци и врати со нови може да придонесе и до 10% заштеда на енергија.²⁰ Се разбира, со промената на овие елементи мора да се внимава и на начинот на кој се поставуваат, механизмите за затворање/отворање и местоположбата на самиот прозорец, односно врата²¹, што, пак, заедно со фасадите и веќе поставените покривни изолации претставува можност за ново истражување со кое ќе се добие слика за квалитетот на материјалите и изведбата.

Состојба со потрошувачка на енергија кај граѓаните на Битола и на Кичево

Според државниот Завод за статистика, во Македонија најголеми потрошувачи на електрична енергија во 2012 година се домаќинствата со 36.5%, индустриските сектори (енергетски сектор плус индустрија) со 26.6% и останатите сектори со 17.2% од бруто-домашната потрошувачка на електрична енергија. Во рамките на ова истражување, ги прашавме граѓаните колку трошат за енергија²² во текот на летото и колку за време на зимските месеци. Очекувано, резултатите покажаа дека во зимските месеци жителите на Битола и на Кичево одвојуваат поголема сума финансиски средства отколку за време на летните месеци, односно по истекот на грејната сезона. Особено тоа се забележува кај оние што живеат во куќи, но не се исклучок ниту оние што живеат во станбени единици.

¹⁸ „Инфотека – Енергетска ефикасност“. Организација на потрошувачи на Македонија. Скопје, 2012.

¹⁹ „Architectural Graphic Standards“. A. Pressman., American Institute of Architects. New Jersey, 2007.

²⁰ „Инфотека – Енергетска ефикасност“. Организација на потрошувачи на Македонија. Скопје, 2012.

²¹ Ибид.

²² Електрична енергија, вода, огрев.

Табела (и) 2: Трошоци за енергија.

Кичево (лето)		2000–3000 денари	3000–5000 денари	Над 5000 денари
живеалиште	Куќа	87,59%	9,54%	2,86%
	Стан	92%	8%	0%

Битола (лето)		2000–3000 денари	3000–5000 денари	Над 5000 денари
живеалиште	куќа	80,17%	16,74%	3,08%
	стан	84,24%	13,69%	2,05%

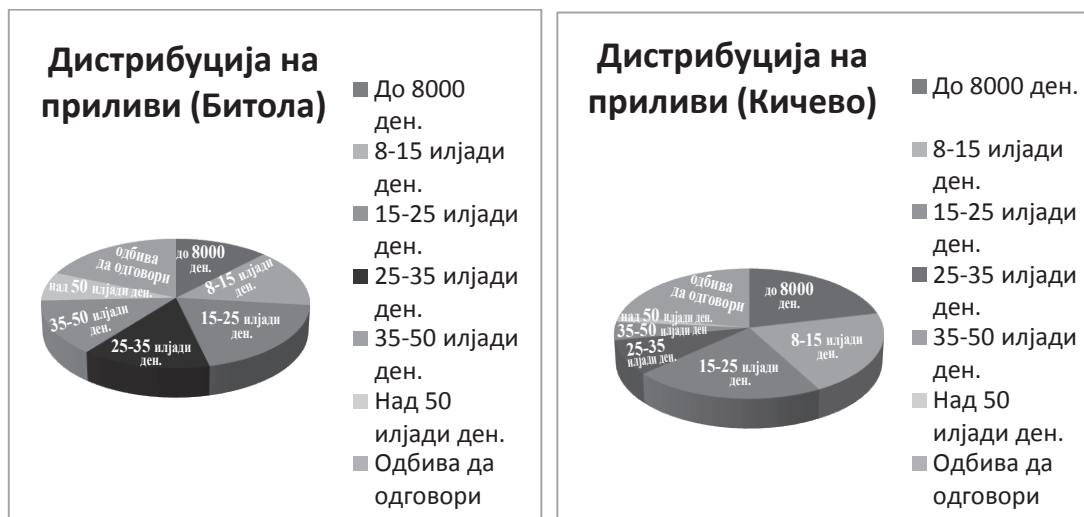
Кичево (зима)		2000–3000 денари	3000–5000 денари	Над 5000 денари	7000 денари
живеалиште	куќа	68,51%	22,51%	4,77%	4,19%
	стан	68%	18,16%	10,66%	2,66%

Битола (зима)		2000–3000 денари	3000–5000 денари	Над 5000 денари	7000 денари
живеалиште	куќа	44,93%	36,56%	12,33%	6,16%
	стан	20,54%	40,41%	29,45%	9,58%

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Ваквите суми на прв поглед можеби се чинат прифатливи, но сепак, реалната слика за тоа колкави се зафаќањата на трошоците за енергија на домашниот буџет, ги добивме откако ги прашавме граѓаните за висината на нивните вкупни месечни приливи во семејството. Пред да го увидиме крајниот резултат, подолу претставуваме два пресека со податоци околу дистрибуцијата на финансиски приливи. Податоците покажуваат порамномерна дистрибуција во Битола, за разлика од Кичево, каде што одговорите најчесто гравитираа околу првите три гранични вредности, т.е. 21,3% одговориле дека вкупните семејни приливи се до 8.000 денари, 20,7% помеѓу 8.000 и 15.000 денари и 21,2% во износ од 15.000 до 25.000 денари.

Графикон 9: Дистрибуција на вкупниот финансиски прилив во семејството

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

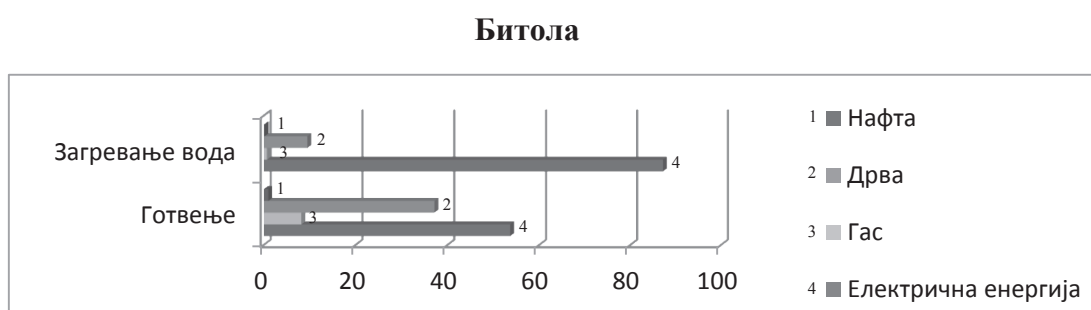
Овие две перспективи, сезонските трошоци за енергија и вкупниот финансиски прилив во домаќинствата, индицираат дека издатоците за енергија, несомнено, се товар за семејниот буџет. Тоа може да се забележи и со просто вкрстување на податоците од двете прашања. Имено, се забележува дека ваквиот вид издатоци зафаќаат над 25% (во зимскиот период и над 30%) од вкупниот месечен приход на оние кои живеат со семеен буџет до 8000 денари. Несомнено, најголем предизвик за нив претставуваат трошоците за загревање на домот.

Но, пред да навлеземе подетално со анализата по прашањето на греење, корисно е да се има увид во енергенсот што се користи за домашните потреби, како што се готвење и лична хигиена (загревање вода). Од табелите подолу може да се забележи разлика помеѓу Битола и

Кичево. Што се однесува за битолскиот реон, жителите најчесто готват на електрична енергија (53,7%) и дрва (37,2%). Гасот како најекономичен енергенс е релативно слабо застапен во Битола и населените места околу неа и тој процент изнесува 8,2%.

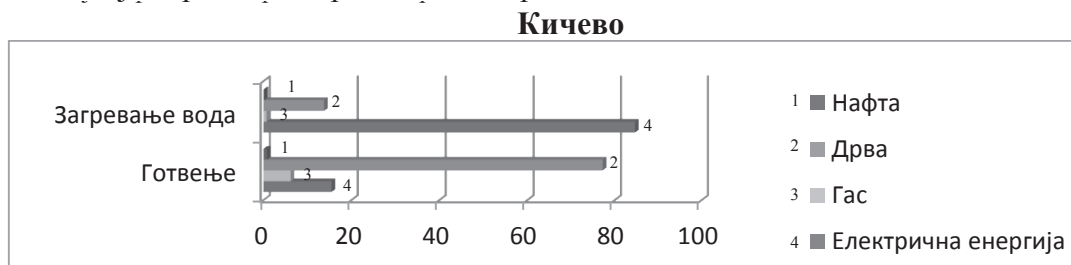
Што се однесува пак до Кичево, тука состојбата е поинаква. Доминантен број од испитаниците, т.е. 77,3% користат дрва за приготвување на храната, додека пак 8,8% за оваа намена користат електрична енергија. Гасот во Кичево за оваа намена е исклучително слабо искористен – 0,7%, иако станува збор за еден од поевтините енергенси. За загревањето на водата, тука недвосмислено е најзастапена електричната енергија со 87,2% во Битола, односно 84,7% во Кичево, а потоа следи дрвото со застапеност од 9,5% во Битола и 13,8% во Кичево. Исклучително мал број одговори добивме од граѓани кои загреваат вода со помош на сончевата енергија, односно имаат поставено сончев колектор. Во апсолутни бројки, од вкупно 600 испитаници во Битола, само 15 испитаници (2,5%) одговорија дека топла вода добиваат со помош на сончев колектор, додека пак во Кичево само еден испитаник (0,2%).

Графикон 10: Кој енергенс го користите за загревање на вода и готвење?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

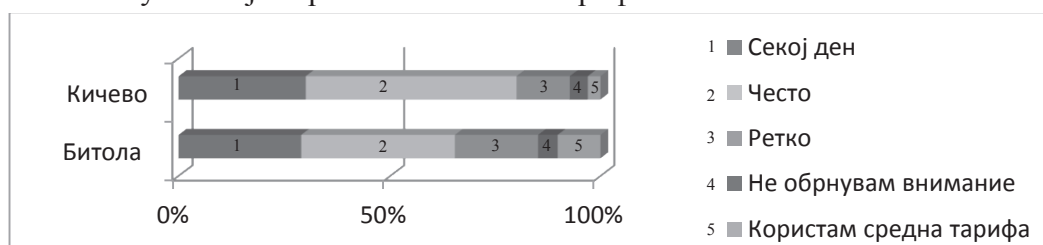
Графикон 11: Кој енергенс го користите за загревање на вода и готвење?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Во ситуација кога трошоците за енергија зафаќаат значителен дел од семејниот буџет, а цената на енергенсите е во постојан раст, граѓаните се обидуваат да заштедат, а еден од методите за тоа е евтината тарифа на електрична енергија.

Графикон 12: Колку често ја користите евтината тарифа?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и Битола, 2014г.

Од табелата погоре може да се забележи дека жителите од Битола и од Кичево во значителна мера се потпираат на оваа можност за заштеда. Според одговорите, периодот од 22 ч. до 7 ч. наутро од понеделник до сабота и цела недела, најчесто се користи за загревање на вода и лична хигиена, т.е. вклучување на бојлерите и машините за перење алишта.

Следно прашање на кое се фокусиравме беше загревањето на домот. Гледано кумулативно, 89,5% од испитаниците од Кичево одговорија дека се греат на дрва, 8,8% – на струја и незначителен процент – на нафта (0,8%) и гас (0,7%). Од друга страна пак, во Битола состојбата е малку поразлична. Анектираните од овој град и населените места околу него во најголем дел се греат на дрва 66%, струја 32%, нафта 1,3% и незначителен процент на гас (0,7%). Вреди да се спомене дека дел од граѓаните одговорија дека за загревање користат пелети, но нивниот процент беше исклучително низок. Очекувано, и во двата града, од оние што живеат во кука, најголем дел одговорија дека се греат на дрва. Од оние, пак, што живеат во стан во Битола, најголем дел, 81,49%, се греат со електрична енергија, а нешто повеќе од 17% со дрва. За две третини од испитаниците што живеат во стан во Кичево, дрвата се главното средство за да се презими зимата, а за една третина тоа е електричната енергија. Дека дрвата претставуваат најкористен енергенс, говори и фактот дека во последните две години продажбата на огревни дрва е зголемена за 30%.²³ Исто така, дел од анкетираниите одговорија дека понекогаш комбинираат, односно користат дрва и електрична енергија истовремено или наизменично за да го затоплат својот дом. Ваквите податоци во извесна мера се и очекувани, дотолку повеќе што и во двата града засега нема централно греење, иако од општината Битола уверуваат дека градот во скоро време ќе добие инфраструктурна мрежа за која ќе се користи отпадната неискористена топлинска енергија од РЕК Битола. За оваа намена се планира реконструкција на топлинските системи и изградба на нови топловоди, а ќе се изгради и магистрален топлински вод во должина од околу 12,5 километри од РЕК Битола до градот. Во случајот пак со Кичево сè уште се испитуваат најразлични варијанти, од кои дел се поврзуваат со евентуално искористување на топлинската енергија од РЕК Осломеј.

Графикон 13: Кој енергенс го користите за загревање на Вашиот дом?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и Битола, 2014г.

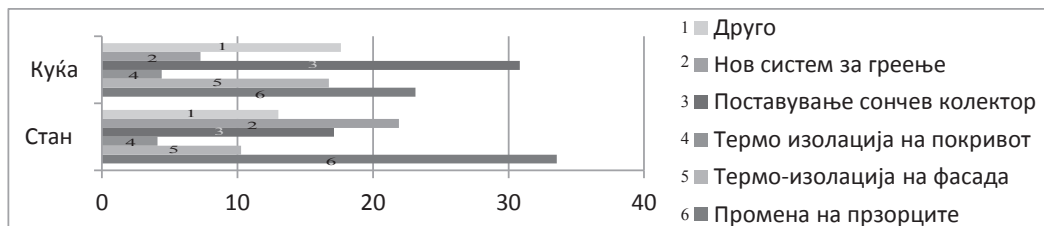
Потенцијал за унапредување на енергетската ефикасност од страна на граѓаните на Битола и на Кичево

Дел од анкетата се фокусираше на идентификување на најкритичните точки во домовите на кои им е потребна санација, реновирање, целосна замена или поставување нов систем што ќе генерира заштеди. Најголем дел од проблематичните точки веќе ги опфативме во претходните поглавја, но сепак вреди статистички да се сумира размислувањето и по ова прашање. Што се однесува до испитаниците во Битола, за нив најпроблематични се старите прозорци, немањето

²³ Неделник „Капитал“. На дрва зимава нема да се греат само тие што немаат огрев.

или лошата термоизолација на домовите, потребата од инсталирање сончев колектор и замената на системот/начинот на греење. Поставувањето сончев колектор е особено битно за оние што живеат во куќа (30,83%), додека пак промената на прозорците е приоритет за битолските станари (33,56%).

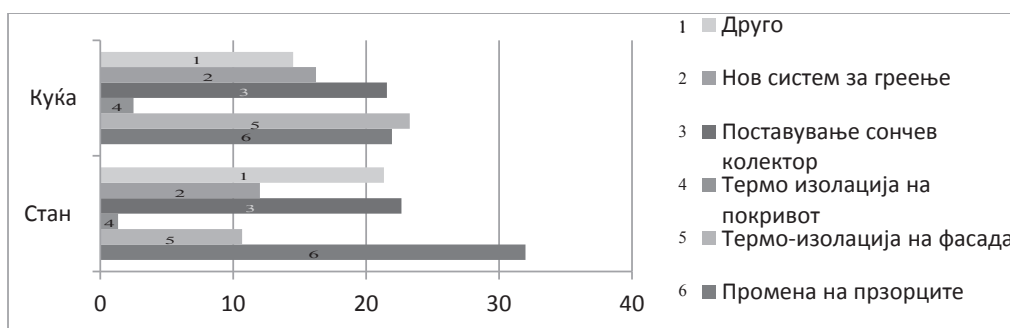
Графикон 14: Што најитно треба да се реновира / замени / постави во Вашиот дом? (Битола)

Извор: анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Што се однесува до резултатите од Кичево, состојбата е малку поинаква. Како што може да се види од табелата, за оние што престојуваат во индивидуални куќи, промената на прозориците е од врвен приоритет, а по нив следуваат изолацијата на фасадата и поставување сончев колектор. Што се однесува до оние што живеат во станбени згради, за нив од особено значење е промената на старите и дотраени прозорци со нови и поставување сончев колектор за добивање топла вода.

Графикон 15: Што најитно треба да се реновира / замени / постави во Вашиот дом? (Кичево)

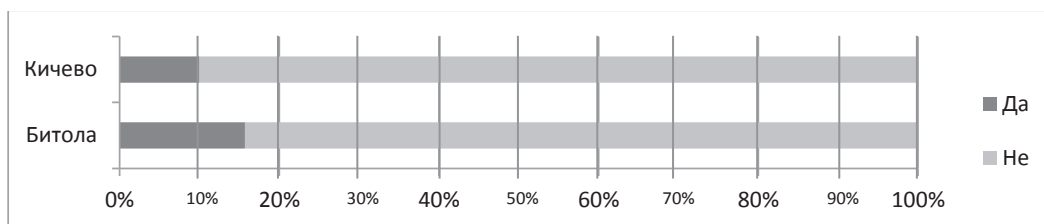

Извор: анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Сепак, главна пречка за инвестирање во горенаведените активности се финансиските средства. Дури 83,3% од испитаниците од Кичево, односно 79, 2% од анкетираниите во Битола одговорија дека токму заради скромниот семеен буџет, се спречени да влезат во инвестиции, односно зафати од овој тип. Иако мал, сепак постоеше извесен процент на испитаници што одговорија дека не се запознаени со придобивките од ваквите инвестиции (Битола – 4,5%; Кичево – 4,3%). Сепак имаше и такви испитаници што одговорија дека едноставно не сакаат да преземат ваков чекор. Во случајот со Битола, тој процент изнесуваше 16,3%, а во Кичево – 12,2% од вкупниот број анектирани. Како показател дека финансиите се сериозен проблем, веројатно говори и самиот факт што само 5% од испитаниците во Кичево и 7,8% од оние во Битола одговорија дека имаат поставено сончев колектор.

Подигнувањето банкарски кредити, во некакви нормални околности, несомнено се гледа како едно од решенијата за надминување на кусокот пари за инвестиции во домот. Во контекст на ова, ги прашавме граѓаните дали знаат за постоењето на банкарски кредити со зелена компонента или т.н. зелени кредити. Речиси две третини од испитаниците од Битола и половина од испитаниците во Кичево, знаеја за постоењето на вакви кредити. Но, ваквата опција, се чини, е неостварлива и недостижна за овие граѓани за да го решат проблемот со слабите енергетски карактеристики во домот. Испитаниците од двата града, во огромно мнозинство одговорија дека не се во можност да подигнат кредит од банките за оваа намена имајќи ја предвид материјалната состојба во своите семејства.

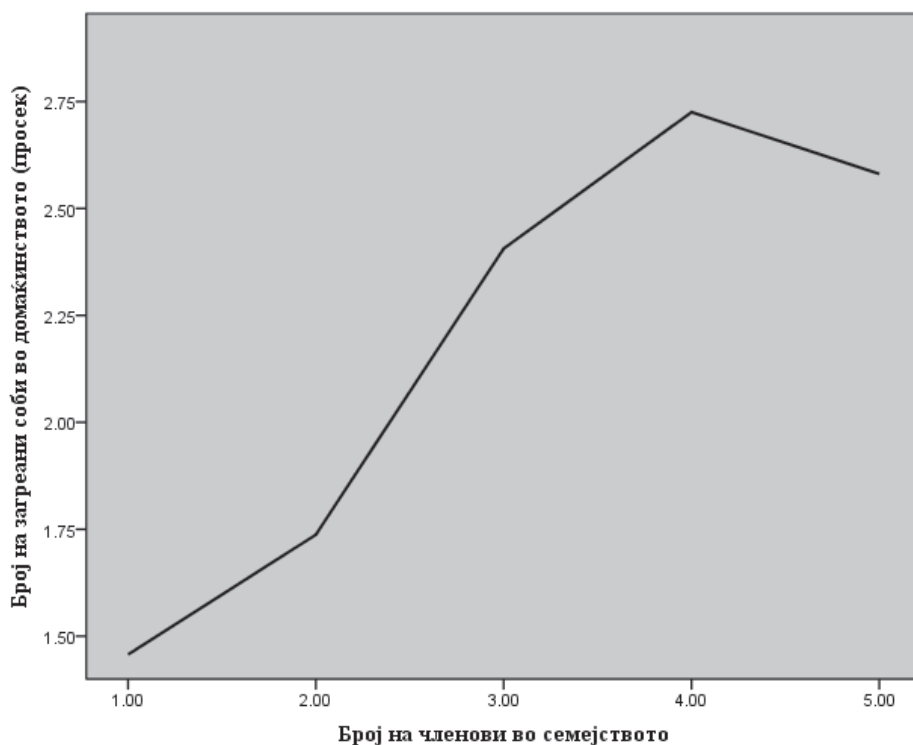
Графикон 16: Дали сте во можност да подигнете кредит?

Извор: анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Дека кусокот средства е сериозен проблем за граѓаните, укажува и еден друг факт, кој, според истражувачкиот тим, е мошне интересен. Освен веќе апсолвираниот податок за високиот интерес за користење на евтината тарифа со цел намалување на трошоците за електрична енергија, тимот идентификуваше и појава на намалување на комфорот во домовите во ек на грејната сезона. Имено, бројот на членовите во семејството, е во корелација со тоа колку соби во домаќинството се загреваат. Како што покажува долниот графикон, врската помеѓу бројот на членови во семејството и бројот на соби што се загреваат во домаќинството е пропорционална за семејства со најмногу 4 члена. Сепак, семејства со повеќе од 4 члена, не загреваат повеќе соби од семејствата со најмногу 4 члена. Ова, пред сè, се однесува за Битола, а оди во прилог на тоа дека значаен дел од македонските домаќинства се погодени од „енергетска сиромаштија“ и се обидуваат да ги намалат трошоците за енергија, со што се намалува комфорот во домот, т.е. повеќе членови престојуваат и спијат во една соба.

Графикон 17: Крива на загреани соби и број на членови во семејството (Битола)

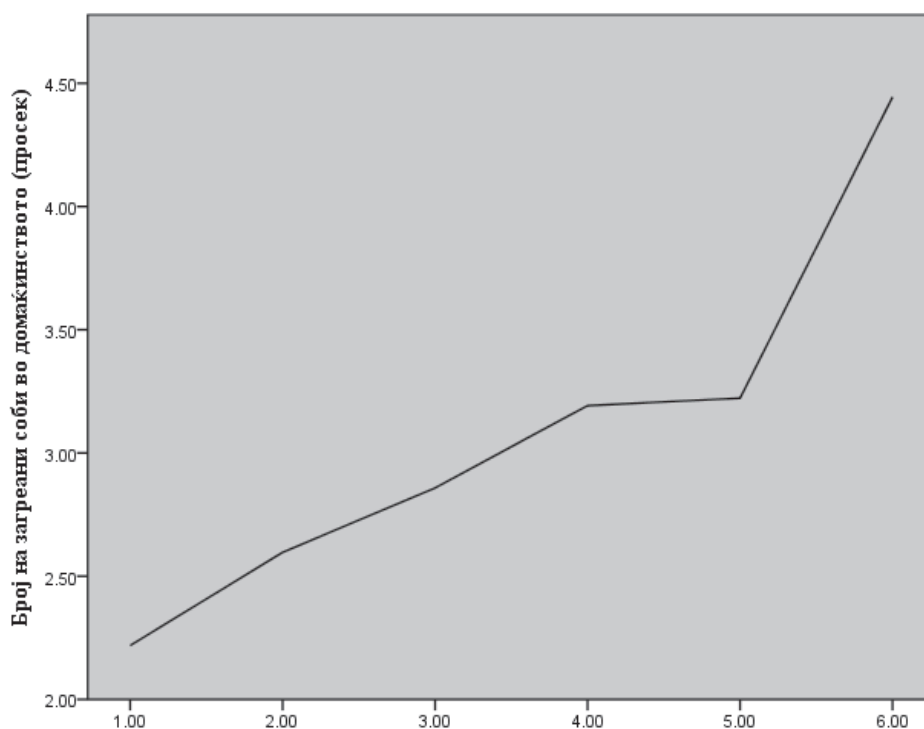
Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

За мноштвото дефиниции што се обидуваат да го објаснат овој поим, заедничко е тоа што енергетската сиромаштија претставува појава во која граѓаните не можат да ги задоволат енергетските потреби за нормално живеење, а пред сè соодветното загревање на домот (21°C). Причина за ова се, секако, ограничените финансии во семејството, но на тоа се додаваат и домовите со лоши енергетски карактеристики, со што се јавуваат загуби на и онака скапата и

скромна топлотна енергија. Колку за илустрација, граѓаните во Македонија за да ги задоволат своите потреби, би требало да трошат 43% повеќе енергија споредено со моменталното ниво, но поради материјалната состојба, тоа не можат да си го дозволат.²⁴

Истото би можеле да го кажеме и за Кичево, но поткрепено со друга корелација. Во случајот со испитаниците од овој град увидовме дека месечниот приход е во силна врска со бројот на соби што се загреваат, а тоа, пак, влијае на комфорот што може да си го дозволи локалното население. Од графиконот подолу, може да се забележи дека разликата помеѓу оние домаќинства што имаат прилив до 50.000 денари и оние со скромни 8.000 денари, изнесува една загреана соба, т.е. побогатите можат да си дозволат само една загреана соба повеќе споредено со оние со далеку поскупо приливи.

Графикон 18: Крива на загреани соби и месечен прилив во семејството (Кичево)

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Големо отскокнување се забележува само кај оние домаќинства со приходи над 50.000 денари, чиј комфор е далеку поголем споредено со сите останатите категории.

²⁴ „Поттикнување на енергетската ефикасност: како можат да придонесат локалните заедници“

Поглавје 4: Состојби со енергетската ефикасност кај општинските работници од Битола и од Кичево

Перцепциите и искуствата на службениците од општините што се најдиректно инволвирани во енергетската ефикасност, веројатно, претставуваат најрелевантни извори преку кои може да се проникне во проблемите, предизвиците, но и позитивните искуства во нивното работење. Секако, тука се и градоначалниците, за кои, пак, намалувањето на трошоците за енергија е постојано во фокусот на нивното работење, имајќи ја предвид постојаната потреба од комунални и инфраструктурни инвестиции и зафати, а за кои се потребни значителни суми пари. Како што веќе споменавме во делот посветен на методологијата на ова истражување, разговаравме со градоначалниците на двете општини што се во фокусот на ова истражување, Битола и Кичево, но и со општински службеници задолжени за енергетиката и прашањата поврзани со енергетската ефикасност во соодветните општини. Од податоците и информациите што ги добивме, заклучивме дека постојат проблеми и предизвици што ги обременуваат и двете општини, но и такви пречки што се карактеристични само за Кичево, односно Битола.

Перцепции и соработка во врска со енергетската ефикасност

Во првиот дел од оваа анализа, увидовме дека постои огромен потенцијал и простор за подигање на свеста кај граѓаните и нивното разбирање за концептот на енергетска ефикасност, одржливото користење на енергијата и придобивките од нив. Со ова истражување сакавме да дознаеме колку општинските службеници се инволвирани во оваа насока, односно дали соработуваат со граѓаните во насоката на подигање на општата свест по ова прашање.

Службениците од општината Битола сметаат дека граѓаните од оваа општина имаат доволно развиена свест, податок што во извесна мера е спротивен со наодите претставени во првото поглавје. Прашани, сепак, дали имаат искуство во организирање локална едукативна кампања за подигање на свеста на граѓаните за оваа тема, тие одговорија дека досега немаат спроведено таква активност, но потенцираа дека се способни и расположени да организираат настан во форма на „отворен ден“ со кој ќе помогнат во информирањето на граѓаните, но како проблем за негова реализација повторно се повикаа на збиената работна агенда, големиот број работни задолженија и обврски и, секако, финансиските можности на општината.

Битолските службеници се концентрираа на еден друг проблем, а тоа е слабата куповна моќ на граѓаните. Ова беше потврдено и со нашето истражување, а како решение за оваа пречка предложија засилен ангажман од страна на Владата преку субвенционирање на набавката на нови системи за греење слично на проектот на Министерството за економија со кој им се враќа 30% од инвестираната сума на дел од оние што инсталирале сончев колектор. Тие сметаат дека трошоците за греење се најголем товар за семејствата и токму тука е потребна интервенција, факт на кој наидовме и ние како истражувачи (види поглавје 1). Во контекст на ова прашање, службениците споменаа и еден друг детаљ. Имено, според нив, во Битола и реонот околу градот, нема трговци што нудат геотермални или воздушни пумпи, а уште потешко се наоѓа и сервис или монтажнер за истите. Ова, според нив, е една од причините што во градот нема повеќе од пет вакви пумпи. Ова е интересен податок, кој потврдува две нешта: прво, постои простор за запознавање на граѓаните со новите механизми и системи за греење и второ, дека постои потенцијал за развој на пазарот во пелагонискиот реон со овој вид системи, но се разбира, слабата куповна моќ мора да се земе како важен предуслов пред евентуален почеток.

Од општината Кичево, пак, беа категорични дека постои голем потенцијал кога е во прашање подигнувањето на свеста на локалното население. За разлика од оние во Битола, службениците од оваа локална самоуправа рекоа дека имаат искуства во јавни кампањи токму за оваа цел. Како пример го споменаа настанот од пред две години, кој бил организиран во форма на „отворен ден за енергетска ефикасност“, а на кој се дискутирало за придобивките од неа. Исто така биле поделени и штедливи светилки помеѓу локалното население.

Размената на искуства и знаење од областа на политиките за енергетска ефикасност на локално ниво е од големо значење за општините, особено за оние помалите и со „поскромнен“ буџет. Ваквиот начин на соработка овозможува учење од туѓите грешки, решавање на проблематичните ситуации и изнаоѓање модалитети за финансирање. Во поглед на меѓуопштинската соработка, од општината Битола ни кажаа дека службениците ангажирани на оваа проблематика редовно комуницираат со колегите од останатите општини, како што се, на пример, Кичево, Новаци, Ресен и сл. Од разговорот со нив, истражувачкиот тим доби впечаток дека најчесто службениците од Битола имаат функција на извор за информирање за останатите општини, а како причина за ова ни посочија на тоа дека битолскиот тим е меѓу најдобрите во регионот што се однесува до стручна подготвеност и екипираност, знаење и искуство. Во контекст на ова споменаа и дека во дел од општините, политиките за енергетска ефикасност ги раководи лице што нема стручно образование, односно не е од доменот на електроинженерството, машинството или градежништвото, за разлика од нив кои зад себе имаат ваков вид образование и во рамки на можностите несебично ја споделуваат со околните општини. И кичевските службеници дадоа идентичен одговор, но заедничко за обата тима беше тоа што потенцираа дека ваквиот вид соработка не е заснован на одреден распоред или план, туку размената на знаење и информации се заснова на периодични и случајни средби.

Инаку, во рамки на Заедницата на единици на локална самоуправа (ЗЕЛС) е формирано посебно што има токму ваква функција – да одржува постојана комуникација помеѓу локалните самоуправи во делот на политиките и искуствата поврзани со енергетската ефикасност и рационалното користење на енергијата. Меѓу другото, „преку заеднички активности во рамките на мрежата, на локалните самоуправи им се олеснува и имплементирањето на законските обврски што ги имаат општините во оваа област“, а по стручната дебата заклучоците и предлозите одат кон повисоките инстанции на раководната структура на Заедницата.²⁵ Сепак, тимовите од обете општини имаа забелешки околу нејзиното функционирање и ефикасност. За службениците од Битола, мрежата е корисна, но сметаат дека е потребно да се интензивираат активностите и средбите во рамките на истата. Објаснуваат дека службениците се ограничени за поактивно вклучување, особено во зимскиот период (грејна сезона) поради големиот број работни обврски и задачи. Еден од нив порача дека мрежата треба да се приспособи во согласност со модерните технологии и препорача изработка на електронска (интернет) платформа за комуникација преку која ревносно ќе се разменуваат искуства и знаења, но и ќе се води стручна дебата за прашања и дилеми поврзани од областа на енергетиката. За разлика од битолските службеници, оние од Кичево имаа покритичен став кон мрежата:

„...мрежата има голем капацитет и потенцијал, но се намали почетниот елан и желба за работа. Причина за тоа можеби е советодавно тело на градоначалниците, каде што ние немаме право на присуство кога се разговара за енергетика за да ги одбраниме нашите ставови. Иако имаме голем капацитет, сепак немаме каде да го искажеме. Јас бев заговорник и да се формира невладино здружение, кое ќе имаше подобар прием, слично на Здружението на сметководители. Голем дел од градоначалниците не знаат за оваа проблематика, не се стручни, така што ова може да биде од голема корист.“

²⁵ <http://www.zels.org.mk/Default.aspx?newsArchive=87feb2e2-dda6-450e-8d45-922870a5104c&ln=3>

Регионалната соработка е исто така битен елемент во процесот на усвојување нови знаења, искуства и размена на најдобри практики. Инструментот за претпристапна помош за погранична соработка на ЕУ веројатно е можност што е најдостапна во моментот. И додека службениците од Битола нагласија дека како резултат на неколку проекти од програмата ИПА имаат остварено комуникација и разговори со колегите од Грција, службениците од Кичево уверуваа дека досега немаат никакво искуство кога е во прашање соработката со општините од соседството. Додаваат дека немаат претстава што работат нивните колеги, а како потенцијална точка за соработка гледаат токму на ИПА-програмата за погранична соработка. Сепак и битолските службеници нагласија дека постои потенцијал за уште поинтензивна соработка и размена на искуства, пред сè во областа на системите за греење и уличното осветлување, за кои во неколку наврати споменаваме дека се ставки што повлекуваат најголеми суми од општинските буџети.

Активности за унапредување на енергетската ефикасност во Битола и во Кичево – состојби и предизвици

Она што на прв поглед паѓа в очи по разговорите со двата тима, е тоа што и во двете општини примарен фокус е ставен на уличното осветлување и напорите да се намалат трошоците поврзани со тоа. Дополнително, во двете општини се стремат кон целосна промена на уличните светилки со штедливи и ЛЕД-светилки. Но, промената повлекува и финансиски средства. Во разговорите со службениците од Кичево ни беше предочено дека ваквиот зафат е исклучително голем товар за буџетот на општината. Од таму додаваат дека користат различни механизми со цел да се постигнат заштеди. Еден од службениците илустрираше:

„...Секако дека правиме анализи како да до го подобриме уличното осветлување, т.е. да го задржиме истиот квалитет, но за пониски трошоци. Трошоците се големи, односно три пати повеќе отколку што можеме да си дозволиме. Ние наоѓаме начини да ги намалиме, но на вештачки начин. Понекогаш ја исклучуваме секоја трета светилка и на тој начин штедиме. Тие заштеди се користат за самото одржување на уличното осветлување, а дел и за замена на светилките.“

Сепак, финансиите не ги обесхрабруваат општините целосно да се откажат од квалитетно и ефикасно улично осветлување. Во разговорите со општинските службеници ни беше кажано дека во општината Битола веќе постапуваат според препораките од Министерството за животна средина и 80% од старите светилки се заменети со енергетски ефикасни, додека, пак, во Кичево веќе се направени анализи и проекти за промена на осветлувањето по должината на главните сообраќајници, а во дел од руралните средини веќе се поставени „штедливки“. Во енергетското портфолио на општините не влегува само уличното осветлување туку и јавните објекти на нивната територија, како што се: училишните згради, градинките, домовите на култура, домовите за стари лица и сл. Трошоците за енергија за дел од овие објекти се покриваат со блок-дотации од централната власт, но тоа не смее да биде оправдување општините да го загубат интересот за нивно реконструирање со цел подобрување на нивните енергетски карактеристики. Дел од прашањата се однесуваа токму на ова тема. Тимовите од двете општини задолжени за енергетика посочија на тоа дека лошите енергетски карактеристики претставуваат сериозен проблем, кој повлекува големи трошоци, а истовремено придонесува и за намалување на комфорот на корисниците. Особено го истакнаа случајот со училишните згради. Од битолската општина тврдат дека до сега е постигнат значителен напредок во однос на промената на старите и дотраени прозорци со нови, додека пак огромен потенцијал гледаат во поставувањето на соодветна термоизолација на фасадите, подовите и покривите. Она што вреди да се спомене е дека средното музичко училиште

во Битола веќе го добива својот нов лик, со енергетски ефикасна изолација, како на фасадата така и на покривот. Како позитивен чекор го истакнаа и поставувањето на воздушна топлинска пумпа за салата за состаноци во рамки на општинската зграда на која е поврзан и инспекторатот. Според исказите на службениците од кичевската општина, оваа локална самоуправа се соочува со истиот проблем. Единствен објект од училиштата со соодветна термоизолација на фасадата и покривот е гимназијата (проект финансиран од МОН), велат интервјуираните службеници. Тие додаваат дека благодарение на овој зафат, намалени се трошоците за енергија, но сè уште не знаат за колку бидејќи таква анализа досега не е направена. Во текот на разговорот посочија и еден друг проблем во контекст на оваа тема. Имено, општината во последниве пет години добила две нови училишни згради, но за службениците проблем претставува фактот што и покрај тоа што се работи за нови објекти, тие немаат соодветна термоизолација. Истовремено додаваат:

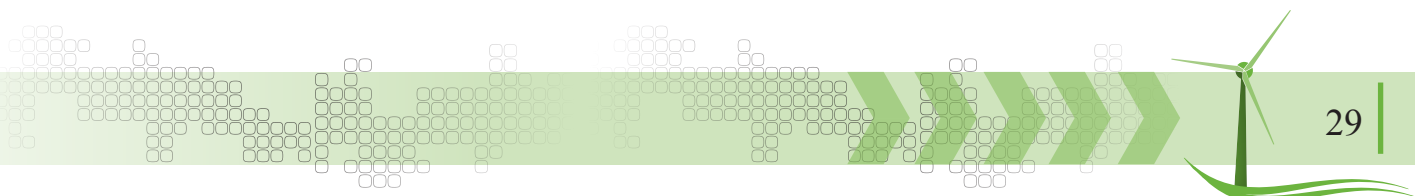
„Не знаеме како, но пропуст е што таков проект воопшто поминал. Сега ги согледуваме проблемите од тоа. Се јавува влага...“

Од интервјуата можеше да се забележи дека општините се подеднакво ангажирани и околу санирањето на градинките и подобрувањето на нивните енергетски карактеристики. Според службениците од Општина Битола, освен реконструкцијата на музичкото средно училиште, меѓу последните имплементирани проекти се вбројува и поставувањето на сончеви колектори на две градинки, инвестиција за која се потрошени 2,5 милиони денари. Пресметките велат дека заштедата ќе изнесува 250.000 денари годишно, или 20.000 KWh. И градинката „Олга Мицевска“ во Кичево од пред извесно време добива топла вода од сончеви панели. Според надлежните од оваа општина, со панелите се заменети шест стари бојлери и е напуштен традиционалниот начин на загревање вода, а веќе се регистрирани и првите заштеди.

Што се однесува до потрошувачката, при анализата на исказите од обата тима, забележавме преклопување на уште една точка – загревањето на училишните згради. Според службениците од општините Кичево и Битола, пресметките покажуваат дека овие ставки се едни од највисоките што се однесува до потрошувачката. Едногласни беа дека главна причина за ваквата состојба се релативно старите нафтени котли, кои имаат слаби енергетски карактеристики. Објаснија дека на овие ставки се посветува поголемо внимание, а во фаза на подготовка се и неколку планови со кои би се намалила потрошувачката, а со тоа и трошоците. Во Битола се концентрирани на поставување „паметни мерачи“, кои во прва фаза ќе помогнат за да се увиди потрошувачката на енергија за секоја училишна зграда поединечно, додека, пак, од општината Кичево најавија дека во соработка со Центарот за енергетска ефикасност на Македонија (МАЦЕФ) се планира подготовка на студија што ќе предвиди замена на старите котли со нови, евентуална промена на енергенсот и поставување топлински регулатори што ќе помогнат за соодветно загревање на училниците сразмерно со надворешните временски услови.

Низ текот на интервјуата, стручните тимови од двете општини на неколку пати го повторија проблемот со немањето доволно пари во општинските каси, што оневозможува поактивно темпо на санирање и реконструирање. Двете страни беа речиси едногласни во ставот дека во претходните и постојните општински буџети нема (немало), сума за крупни инвестиции. За време на разговорот, еден од претставниците од Кичево рече дека тие како задолжени за енергетска ефикасност немаат директно учество во подготовката на буџетот.

„Добиваме формулар што треба да го пополниме со суми за кои мислиме дека се потребни за следната година. Фактичката состојба не дозволува крупни инвестиции.“

Кусокот на пари го диктира и ограничува ова темпо, но низ разговорот можеа да се чујат и нивни размислувања и предлози за тоа како да се премости јазот помеѓу можностите и потребите. Соговорниците од Битола предложија поголеми приливи од централниот буџет наменети исклучиво за проекти и активности за подобрување на енергетската ефикасност, како што се, на пример, замената на котли и улични светилки – ставки за кои е регистриран голем одлив на средства. Исто така беше спомената и можноста за аплицирање на проекти кај странски донатори. Од друга страна пак, од Кичево посочија на банкарските кредити како механизам за одржување на темпото на активности, но беше споменат и фондот за енергетска ефикасност, кој сè уште е во најава. Сепак, службениците од Кичево во извесна мера беа воздржани околу структурата и начинот на работа на фондот. Тие објаснија дека биле вклучени во неколку консултативни дебати во врска со начинот на кој би требал да работи фондот и на секоја од нив барале тој да нуди заеми со исклучително ниска камата. Додаваат и дека доколку фондот нуди заеми или кредити со каматни стапки на исто или приближно ниво со оние од комерцијалните банки, во тој случај ќе настане големо разочарување за единиците на локалната самоуправа поради нивната крива кредитоспособност. Што се однесува пак до службениците од Битолската општина, кога ги запрашавме дали се запознаени со потенцијалните начини на кои би функционирал фондот, дел од нив ни одговорија дека досега никој не ги консултирал или побарал нивно мислење, а дел рекоа дека се запознаени со таквиот проект, но немаа подетални информации. Оние информираниите, само накусо нагласија дека за нив прифатлива опција е „самоодржлив фонд“, односно со други зборови да се нудат заеми без каматни стапки, а остварените заштеди да се слеваат во фондот со што ќе се генерираат средства за следни проекти.

Фондот за општините е повеќе од потребен за да се поттикнат инвестициите на локално ниво доколку се земе предвид и исклучително нискиот број на склучени договори за јавно-приватно партнерство на локално ниво. За тоа говори и искуството на Битола и на Кичево. Досега, ниту една од двете општини нема склучено договор со одредена домашна или странска компанија за ваков вид партнерство од областа на енергетската ефикасност или одржливото користење на енергијата. Заедничко за нив е што сепак направиле ваков обид за договор во делот на уличното осветлување, но без успех. Во случајот со Битола, причина за тоа било што на повикот се јавила само една фирма со некомплетна документација, а службениците од Кичево процениле дека условите што ги нудела фирмата расположена за соработка со нив не биле во полза на општината.

Интервјуата добија на интензитет кога се постави прашањето околу бројот на ангажирани службеници што работат исклучиво на енергетска ефикасност. Службениците што ги интервјуиравме од двете општини нагласија дека ограничениот и скроман кадар е една од причините поради кои процесот на планирање и изведба оди со позабавено темпо. На ова прашање, еден од соговорниците од Кичево рече:

„Во тимот најчесто сум само јас задолжен за енергетска ефикасност, но по потреба се вклучуваат уште неколкумина. Општината е во специфична ситуација, споена е со уште четири општини како резултат на последниот закон за територијална организација на локалната самоуправа. Различни луѓе покривале различни области, а сè уште нема нова систематизација. По новата систематизација, веројатно ќе се прошири тимот. Тоа се истите луѓе, се познаваме и веројатно ќе бидат со слични задолженија.“

За разлика од Општина Кичево, каде што тимот постојано се менува во зависност од потребите и тековните активности (со еден постојан член), ситуацијата во Битола е малку поразлична. Имено, според исказите на битолските службеници, во оваа општина, тројца од вработените се ангажирани за и околу активностите и проектите поврзани со енергетската ефикасност, од кои двајца поактивно. Сепак, според еден од вработените, ваквата состојба

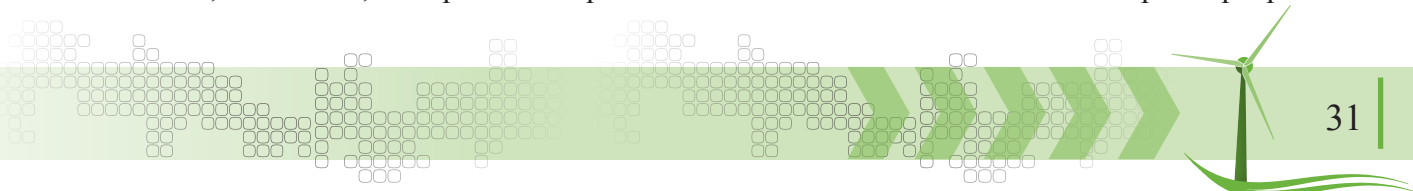
не дозволува целосна посветеност на активностите од доменот на енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата, бидејќи во дневните работни задачи влегуваат и задолженија како што се: бележење на потрошувачката, останати тековни и идни комунални проекти и сл. Особено беше ставен акцент на процесот на бележење, сумирање и анализирање на потрошувачката на енергија, процес што, според службениците, одзема значаен дел од работното време. Сепак, тие додадоа дека и во вакви услови, со постојниот кадар, успеваат да „прокнижат“ резултати, но наспоменаа дека ако службениците бидат постојано посветени на енергетската ефикасност, тоа работно време би било исполнето осум часа. Битолските службеници изразија разбирање за сегашната состојба во поглед на кадарот поради како што велат „можностите што ги нуди буџетот“, но сметаа дека како решение за надминување на оваа состојба може да помогнат европските фондови, за кои постои големо расположение во општината и веќе се во процес на имплементација на неколку од нив.

Во работниот распоред на службениците, како што веќе увидовме од исказите од службениците во Битола, влегуваат и активностите поврзани со бележење на потрошувачката на струја и анализи врз основа на добиените податоци. Меѓу другото, со идентични задолженија е исполнет и работниот ден на вработените од кичевската општина. Во неколку наврати повторија дека се работи за активност што бара голема посветеност, внимание и време. Она што е заедничко и за двете општини е што бележењето се заснова на веќе испорачаните сметки за потрошена енергија, независно дали се работи за електрична енергија, нафта, вода и сл. По добивањето на истите, службениците ги внесуваат во соодветен систем каде што се бележи какво било отскокнување во потрошувачката и трошоците или нивно намалување. Од општината Кичево тврдат дека трошоците за оваа година се идентични со оние од минатата година и не се забележани никакви поместувања, ниту во однос на потрошувачката, ниту во однос на трошоците за нејзино покривање. Додаваат дека ваквите сознанија се добиени со компјутерските програми „Ексел“ при што се користени фреквенции и кростабулации. За време на разговорот со службениците од Битола ни беше предочено дека во општината му се посветува големо внимание на енергетскиот менаџмент, односно следењето на потрошувачката на енергија. Како што веќе наспоменавме, се користат истите техники и механизми за прибирање и обработка на податоците. Битолскиот тим беше едногласен дека ваквите анализи се од голема помош за следење на потрошената и наплатена енергија, но уште еднаш нагласија дека постојната состојба може драстично да се подобри со добивање средства од странски донатори или фонд за енергетска ефикасност, со што би се отворил патот за реализација на замислите и идеите на општинскиот тим.

Политичка волја за унапредување на енергетската ефикасност

Како што веќе споменаавме, во рамките на ова истражување се обидовме да ги осознаеме перцепциите, ставовите и размислувањата на градоначалниците на Општина Битола и Општина Кичево поврзани со она што е интерес на оваа анализа – енергетската ефикасност и разумното користење на енергијата. Од разговорите со Владимир Талески, градоначалник на Битола и Фатмир Дехари, градоначалник на Кичево, истражувачкиот тим доби дополнителни податоци и информации што ја комплетираат сликата за начинот на кој се постапува со енергијата на локално ниво и плановите за во иднина.

И двајцата градоначалници во почетокот на разговорот нагласија дека енергетската ефикасност е еден од приоритетите во нивното работење и се во постојана комуникација со општинските тимови задолжени за ова прашање со цел намалување на трошоците и зголемување на комфорот во објектите што се под нивна надлежност. Изразија и задоволство од начинот на кој работат општинските тимови и ја нагласија нивната ангажираност и професионалност. Во воведниот дел, исто така, ги прашавме градоначалниците дали во нивните изборни програми

имаа предвидено мерки што го засегаат прашањето на енергетската ефикасност, на што и двајцата дадоа потврден одговор. Градоначалникот Талевски додаде и дека програмските ветувања од овој дел биле надополнети и со соодветна еколошка програма. Тој рече дека меѓу проектите од областа на енергетиката и енергетската ефикасност, со кои, впрочем, побара трет последователен мандат од битолчани, биле реконструкција на градинките, училишните згради и салите, но пред сè топлификација и гасификација на Битола. Од друга страна, пак, Дехари нагласи дека искуството како градоначалник на рурална општина со мал буџет (општина Осломеј, мандат 2009–2013), но со големи трошоци за енергија е од големо значење и ќе биде од помош при менаџирањето на расположливите средства и реалните потреби.

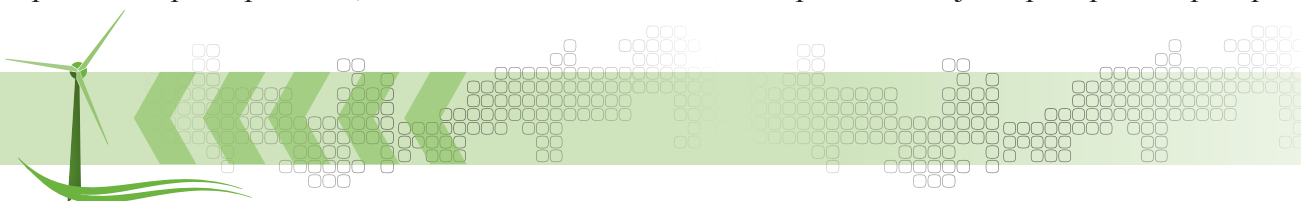
Градоначалниците потенцираа дека имаат постојан увид врз трошоците за енергија и се вклучени во процесот на нивна анализа. Иако не располагаше со точни бројки, кичевскиот градоначалник рече дека потрошувачката на енергија се намалува без притоа да се намалува и комфорот, но простор за заштеда сè уште има. Особено го нагласи уличното осветлување како поле со огромен потенцијал за заштеда преку замена на постојните светилки и поставување нови со високи енергетски карактеристики. Според него, причината поради која општината е сè уште во почетна фаза што се однесува до посериозни анализи и планирање е веќе споменатиот административно–транзициски период. Сепак, нагласи дека очекува драстична промена во поглед на ова и сестран ангажман што ќе резултира со унапредување на ефикасноста на општината како во трошењето така и во менаџирањето со енергијата. И градоначалникот Талески рече дека општината ревносно бележи колкава е потрошувачката во објектите што се под нејзина надлежност, а врз база на тие бројки се прават и анализи за да се увиди евентуално отскокнување или намалување, како и причините за тоа.

„За секој од објектите и општинските институции надлежно е лице што води сметка колку и каде се троши“, додаде Талески.

Неизбежни беа и прашањата што се однесуваа на пречките и предизвиците со кои се соочуваат овие општини, а влијаат врз темпото и плановите за реновирање и инвестирање. За градоначалникот Дехари, „кусиот“ општински буџет е најголемата причина поради која јавните објекти под нивна надлежност, особено училиштата, се со слаби енергетски карактеристики. Се разбира дека го спомена и административно транзицискиот период, но немањето доволно средства за него е најголем проблем за оваа општина. Освен ова, дополнителен тешкотии создаваат и долговите наследени од поранешната СФРЈ. Оние на кои општината им е должна, веќе повеле правна постапка преку извршител, а градоначалникот се надева дека во најскоро време ова ќе се надмине во интерес на двете страни.

Од друга страна пак, битолскиот градоначалник Талески рече дека секогаш постои потреба од повеќе средства и финансии, но ги спомена и ограничените надлежности што ги има општината врз објектите од јавен карактер. Талески објасни дека при подготовката на буџетот се внимава да се проектираат реално остварливи проекти и на тој начин да се оствари висок степен на реализација на буџетот. И тековниот буџет на општината, според Талески, е направен врз основа на ваквиот принцип, при што до крајот на фискалната година се предвидени неколку активности и зафати поврзани со градинките и училиштата, особено за оние што користат дрва за загревање додека трае зимата.

Што се однесува, пак, до најголемите предизвици за овие две локални единци, едногласен беше ставот дека тоа се постојните системи за загревање. Во Кичево, примарен енергенс за затоплување на училишните згради е нафтата, но во комбинација со старите и дотраени котли, ваквата состојба повлекува големи трошоци. Дополнително, доколку се додадат и слабите енергетски карактеристики, односно немањето соодветна термоизолација и продорните прозорци,

ситуацијата станува и повеќе од сериозна, додаде градоначалникот Дехари. И битолскиот градоначалник го спомена греењето како проблем на кој треба итно и сериозно да му се пристапи. Спомена дека дел од котлите се прилично стари и енергетски неефикасни, а за нивно загревање се користат мазут и дрва. Призна дека тие се еколошки штетни и влијаат врз животната средина, но се планира нивна замена со нови што ќе користат гас, но сè зависи од буџетските можности. Не заборави да ги спомене и училишните згради, каде што, признава, дека е потребна значителна реконструкција. Градоначалниците, исто како и службениците анализирани во погорното поглавје, нагласија дека и покрај овие проблеми и предизвици, општините преземаат мерки за унапредување на енергетската ефикасност во согласност со реалните можности. Ги споменаа истите проекти за кои веќе дискутираа со службениците. (види стр. 28).

Градоначалниците Дехари и Талески се информирани и запознаени со законската обврска за подготовка на тригодишна програма за енергетска ефикасност, која важи за сите единици на локалната самоуправа. Градоначалникот на Битола програмата 2009–2013 ја оцени како стратешки документ за општината во која, како што рече, се опфатени капитални проекти од исклучителна важност за општината. Објасни дека оваа програма не е фиксна и можни се промени и приспособувања со следните програми. Како прв од проектите предвидени со програмата 2009–2013 г. го спомена планот за изградба на централен систем за греење во Битола, а следеше елаборација за веќе поставените сончеви колектори на градинките, кои се предвидени токму со оваа програма. Тој напомена дека за проектите постојат различни фази и рокови за ниво имплементирање, а во моментот, според него, се прават сондажи и анализи дали и каде можат да се постават дополнителни сончеви колектори за добивање топла вода. Што се однесува пак до програмата за енергетска ефикасност на Кичево, градоначалникот Дехари рече дека е запознаен со фактот дека општината нема подготвено ваков документ и е свесен дека со тоа е прекршена законската обврска според членот 132 од Законот за енергетика.

„...јас сум десет месеци на оваа функција и веќе дадов насоки на службите да ја подготват таа програма во најскоро време. Тоа е од особена важност за општината. Не би сакал да ги прејудиирам причините поради кои не е донесена, но ја нагласувам важноста од нејзино усвојување. Имаме кадар од електроинженерството и убеден сум дека ќе подготвиме добра програма“, објасни Дехари.

Во поглед на соработката со останатите општини од Македонија, но и со оние од соседството, Дехари и Талески имаат различни искуства. Градоначалникот на Кичево, за време на разговорот со истражувачкиот тим на ЦИКП, рече дека досега општината има спорадични контакти со дел од македонските општини, но не и со оние од соседството. Сепак, најави дека во следниот период интензивно ќе се посветат на подготовка на проектни апликации со општини и партнери од земјите од опкружувањето, пред сè од областа на уличното осветлување. Нагласи дека размената на искуства и знаења за ова прашање е од интерес за Кичево, но исто така потенцираше дека општината поради ограничените финансиски средства има потреба и од т.н. структурни фондови, односно проекти што предвидуваат изградба на нов објект, сеопфатна реконструкција или реновирање или друга слична активност што е видлива. Најави засилено темпо на аплицирање за неколку програми меѓу кои и ИПА-програмата за погранична соработка. Што се однесува, пак, до оценките на битолскиот градоначалник, тој објасни дека општината има богато искуство на соработка и комуникација со соседните земји, особено со Грција. Преку ИПА програмата разменети се, вели, вредни знаења и информации од областа на системи за затоплување и топлифицирање, што помогнало во изработката на општинската програма за енергетска ефикасност, но смета дека конечно е дојдено време да се направи чекор напред.

„...Секоја размена е корисна. Ова е добро, но нам ни треба друга фаза. Ние знаеме што ни е потребно. Ги направивме тие проекти, нам ни требаат пари за да ги имплементираме тие планови. Нам ни треба таква помош. Ние сме искусни на ова поле. Нечленството на Македонија во ЕУ нè хендикепира да не можеме да аплицираме во појаките, високи фондови. Се учиме по двесте пати за една работа. Недостасуваат пари. Треба да им се укаже „доста вежбавме“. Мојата сугестија е дека ни е потребна помош за реализација на структурни проекти.“

Од друга страна, пак, Талески рече дека е задоволен од нивото на комуникација и соработка со македонските општини, а како аргумент во таа насока посочи на фактот дека неколку други општини од Пелагонискиот регион, како што се Могила и Новаци, се вклучени во проектот „топлификација“. Што се однесува пак до соработката со институциите од централната власт, градоначалниците истакнаа дека таа постои, но е потребна поинтензивна комуникација. За градоначалникот Талески, доказ за соработката е тоа што државата е активно вклучена во проектот топлификација, поточно АД ЕЛЕМ, кој всушност и го координира целиот тек и развој. Првиот човек во кичевската општина, пак, подвлече дека досега не е сторено или направено ништо конкретно, но веќе постојат контакти со Министерството за економија за проекти што се токму од оваа сфера и за што се надева дека во најскоро време ќе има и поконкретни активности.

Што се однесува пак до најавениот фонд за енергетска ефикасност и размислувањата на градоначалниците поврзани со тоа, и двајцата беа запознаени со оваа иницијатива и се убедени дека тоа ќе биде од корист за двете општини, но и за сите единици на локалната самоуправа. Сепак, изостана поподробна експликација, иако Дехари напомена дека засега нема поконкретни информации за начинот на кој тој ќе функционира, но е убеден во неговата полезност и корист.

Дел од прашалникот беше посветен и на личниот ангажман на градоначалниците во поглед на подигнувањето на свеста кај граѓаните за придобивките од рационалното користење на енергијата. Дехари одговори дека на средбите со граѓаните, се отвора и ова прашање. Тој уверува дека во разговорите со нив предпочува на важноста за рационално користење на енергијата и ефектот од тоа врз животната средина. Исто така се разговара и за начините и механизмите за намалување на потрошувачката и трошоците, но негов впечаток е дека сè уште има огромен простор за подобрување на нивото на разбирање и свест кај жителите на Кичево кога станува збор за ова проблематика, но и за други прашања што допираат до оваа сфера. Смета дека оваа тема добива на значење и е мошне актуелна и поради тоа, треба да се искористи моментот и во соработка со донаторите и централната власт да се стори нешто конкретно и видливо. Талески, пак, напомена дека не само тој туку и граѓаните го отвораат ова прашање и иницираат дебата за тоа. Дискусијата е особено присутна и интензивна во зимскиот период, односно во ек на грејната сезона и тоа од две перспективи: како да се напушти традицијата на загревање со дрва и да се постигне оптимална топлина во домовите и последиците од ваквиот начин на загревање на битолските живеалишта врз животната средина. Во зимските месеци, според Талески, над Битола постојано е надвиснат црн облак како резултат на масовната употреба на јагленот, дрвата, мазутот, но за жал, во некои населби и на гумите, па во комбинација со издувните гасови од автомобилите се јавува зголемена концентрација на штетни честички што влијае врз здравјето на битолчани и жителите околу градот. Неговата оценка е дека свеста кај граѓаните за придобивките од енергетската ефикасност е на високо ниво и тие се свесни за ова, а како аргумент за неговото тврдење посочи на тоа што за дел од новите згради самоиницијативно било побарано да се остави можност за поставување сончеви колектори и приклучоци за најавениот топлификациски, т.е. гасоводен систем. Ваквиот став на градоначалникот во извесна мера пркоси на она што се наоди на ЦИКП во поглед на информираноста на жителите од Битола во врска со разбирањето на овој концепт и информираноста за истиот.

Поглавје 5: Политички дијалог за енергетската ефикасност во Битола и во Кичево

Политиките се донесуваат во политички потсистеми/сектори во рамките на кои функционираат повеќе актери што се справуваат на различен начин и од различен аспект со политичкиот проблем. Термините: актер, засегната страна, субјект, подразбираат државни и недржавни субјекти од кои некои се повеќе, а некои маргинално вклучени во процесот на креирање политики. Актори во процесот на креирање политики можат да бидат индивидуи и/или групи. Нивното функционирање во еден сектор може да се нарече политички потсистем. Кој се може да биде актер во процесот на креирање политики е предмет на долга теоретска дебата, која резултира со едноставен заклучок дека засегнатите страни доаѓаат од државниот и од општествениот систем. Со цел да се овозможи што попроста анализа на политиките креирани во секој од потсистемите, ние во оваа анализа ги вклучуваме освен носителите на јавни функции и државните службеници чии ставови, гледишта и предизвици се анализираани во претходното поглавје; во ова подглавје ги анализираме невладините организации, медиумите и бизнисите.

Учество на невладиниот сектор – НВО во политичкиот дијалог за енергетската ефикасност во Битола и во Кичево

Невладиниот сектор игра важна улога во зајакнувањето на капацитетите на единиците на локалната самоуправа, но и во подигнувањето на свеста на граѓаните за сите општествени теми и прашања што имаа посредно или непосредно влијание врз квалитетот на животот на заедниците. Граѓанското општество, несомнено, е значаен актер и важна алка во целиот процес. Гледано од аспект на енергетската ефикасност, а впрочем и за сето останато, невладините организации имаат функција на „мостови“ преку кои може и треба да се воспостави постојан дијалог помеѓу сите нивоа на власт од една страна и заедниците од друга, а сè со цел заемна комуникација, размена на информации и знаења, што секако ќе придонесе кон процесот на градење одржливо ниво на свест и разбирање помеѓу населението. Овој вид организации не само што имаат моќ да ги спојат општествените актери во една точка туку имаат и потенцијал да ги идентификуваат сите слабости, проблеми, предизвици и пречки што во овој случај стојат на патот на подобрување на рационалното користење на енергијата.²⁶

Преку низа проекти, без разлика дали се работи за структурни или проекти што имаат за цел јакнење на капацитетите на релевантните засегнати страни, се пополнува јазот во заедницата, давајќи на тој начин позитивен пример за соработка и чувство на одговорност за напредок.²⁷

Во земјава има близу 5.000 невладини организации, здруженија и фондации, кои работат на различни полиња од општествениот живот, а од кои најголем дел се концентрирани во главниот град. За дел од нив примарен фокус е заштитата на животната средина, условите за живеење, биодиверзитетот и унапредување на екологијата. Во овој сплет влегува и она што е наш примарен интерес – унапредување на енергетската ефикасност и разумното и одржливо користење на енергијата.

²⁶ „Towards sustainable energy services for households and small businesses – barriers and recommendations“. D. Arne Høystad, J.

Lineikro, A. Solgaard, R. Nilsen, R. Mugenyi. GRID-Arendal/ Norges Naturvernforbund. Norway, 2009.

²⁷ ФЕС. *Невладините организации и одговорноста (полагањето отчет) во Македонија.*

Во почетокот на истражувањето, ЦИКП се соочи со проблем при идентификувањето на активни организации што работат на полето на животната средина во реонот на Битола и Кичево. Освен тоа, наидовме и на слаба респонзивност од оние што се уште правно- формално активни, а една од претпоставките за тоа е нивната слаба видливост во јавноста и малиот број активности. Сепак, истражувачкиот тим успеа да спроведе интервјуа со активни членови и работници од две невладини организации од Битола и раководител на еколошко друштво од Кичево. Иако навидум се чини дека бројот на реализирани интервјуа е мал, организациите се репрезентативни. Разговорите со нив беа исклучително содржајни и корисни и во голема мера помогнаа да добиеме прецизна и блиска слика за тоа што всушност се случува со невладиниот сектор во овој реон во однос на енергетската ефикасност и животната средина, како и да ги осознаеме пречките и проблемите со кои се соочуваат во нивното работење.

Како што веќе напомнавме во делот посветен на методологијата за ова истражување, поради инсистирањето на соговорниците за анонимност, ќе се послужиме само со имињата на невладините организации кои прифатија да бидат интервјуирани – „Биосфера“ – Битола, Еколошко друштво „Кајмакчалан“ - Битола и НВО „Виножито“ од Кичево. На самиот почеток вреди да се спомене дека сите три работат на широк спектар прашања од областа на заштитата на животната средина и екологијата. Разговарајќи со нив и анализирајќи ги разговорите, може да се заклучи дека помеѓу сите нив постојат разлики како во поглед на структурата и екипираноста така и во поглед на подготвеноста и искуството во поглед на енергетската ефикасност.

„Биосфера“ од Битола, според тоа како течеше разговорот, е организација што демонстрираше најдобро и најконзистентно сфаќање за енергетската ефикасност. Сепак, во интервјуто нагласија дека иако имаат активисти што ја познаваат оваа тема, има потенцијал за уште подлабоко запознавање и информирање, со што би се достигнало солидно ниво, кое може да биде искористено за организирање обуки за трети организации. Инаку, „Биосфера“ веќе подолго време постојат како невладина организација што се труди да го крене нивото на квалитет на животната средина во Битола и која досега има спроведено неколку проекти од оваа тема. Сепак, на прашањето дали до сега имаат самостојно спроведено проект или активност од областа на енергетската ефикасност, одговорот беше негативен. Причините за тоа, според нивните искази, лежат во тоа што организацијата е првенствено фокусирана на зелените површини во градот и околината и заштитата на животната средина, но и делумно поради немањето искуство од ова поле. Досега, велат од „Биосфера“, посетувале неколку обуки и тренинзи за влијанието на одржливото користење на енергијата и придобивките од тоа, но засега тоа знаење сè уште не е искористено за подготовка на самостојна проектна апликација. Од оваа организација додадоа дека се доволно свесни и запознаени за ефектот од рационалното користење на енергијата врз животната средина и во прво време гледаат потенцијал за соработка на ваков вид проекти со останати организации, а подоцна и сами да го развиваат ова проектно портфолио. Сепак, од „Биосфера“ уверуваат дека во соработка со други организации имаат спроведено активност поврзана со енергетската ефикасност. Се работи за куса кампања за штедење на енергијата во една од битолските населби каде што живее доминантно ромско население. Ова кампања била спроведена со трет партнер, а главно се фокусирала на подигање на свеста за користење штедливи светилки, рационално користење на енергијата и запознавање на жителите со градежни материјали со високи енергетски карактеристики.

Слични одговори на овие прашања добивме и од битолската „Кајмакчалан“, која исто така работи на полето на екологијата и заштитата на животната средина, но, како што велат, со побавно темпо. Од таму ни рекоа дека како концепт, енергетската ефикасност совршено се вклопува во нивната главна програмска и статутарна цел – заштита на животната средина. Додадоа и дека треба да се искористи моментот за вакви проекти бидејќи оваа тема станува актуелна во земјата, странските донатори се расположени да ги финансираат идеите од ваков тип, а според нивните согледувања, предност претставува и тоа што во Македонија има голем потенцијал за активности, особено во

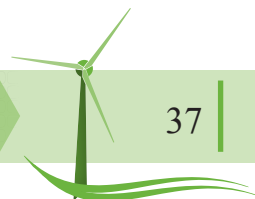
делот на обновливите извори на енергија, органскиот отпад, сончевата и еолска енергија. Што се однесува пак конкретно за активности поврзани со енергетската ефикасност, од „Кајмакчалан“ рекоа дека досега не учествувале во ниту една активност поврзана со оваа тема, а единствено присуствувале на неколку трибини на кои се дискутирало за одржливото користење на енергијата. Исто така, до сега имаат аплицирано на само еден повик за оваа тема до Секретаријатот на Владата на Република Македонија, а имале идеја да постават сончеви колектори на едно од подрачните битолски училишта. Проектот без никакво образложение бил одбиен. Грант за слична идеја немаат побарано од странските финансиери, а како причина за ова посочија на немањето длабинско познавање за енергетската ефикасност, но и за самиот процес на подготовка на проектна апликација. Проблем за нив претставува и слабата финансиска состојба во која се наоѓа организацијата, па оттаму и спреченоста да учествуваат во вакви проекти што бараат мала котизација или учество на организацијата со свои средства за спроведување на предвидените активности.

Што се однесува пак до кичевската организација „Виножито“, која патем е единствена организација која делува на реонот на Кичево на полето на екологијата и животната средина, разговорот со нивниот претставник ни даде за право да заклучиме дека се работи за организација со висока желба и посветеност за работа во доменот на енергетската ефикасност, но и со сериозни ограничувања. Имено, следствено на разговорот, оваа организација зад себе има неколку активности кои биле спроведени во реонот на Кичево од полето на енергетската ефикасност. Во рамки на неколкуте проекти имплементирани од трети организации, „Виножито“ биле ангажирани како предавачи за изумот „сончев топилник“. Имено, сончевиот топилник претставува модел за добивање чист восок. Попрецизно, основачот објаснува:

„...ги ставате рамките од саќе во затворен сад во кој горната страна е од стакло, ги оставате на сонце и по принципот на природно топење восокот истекува, тој е чист, а остатокот останува на рамката. Јас изработувам и топилници на дрва и струја, но за нив е потребна поголема количина на енергија за да се постигне истиот ефект. Јас имам топилник на сонце, за околу еден час се топат од 6–10 рамки во зависност од големината, а ефектот е ист. Но, сепак, со овој начин нема загадување со CO₂, за разлика од загревањето со дрва, односно не трошите струја ако тој работи на струја. За енергетската ефикасност, ние сме сè уште млада организација, но во статутот како програмска целина постои. Сепак тоа и како тема е ново во РМ...“, објасни интервјуираниот.

Сепак, и покрај тоа што енергетската ефикасност е дел од статутот на оваа организација, како и во случајот со битолските организации, постојат пречки што го отежнуваат развојот на овој дел од портфолиото на „Виножито“. Идентично како и во случајот со „Кајмакчалан“, проблем за кичевската организација претставува недоволното познавање на оваа тема, но воопшто и на процесот на подготовка на апликација со која евентуално би настапиле пред странските донатори, проблем со кој се соочува и кичевската „Виножито“, но не и „Биосфера“, од каде уверуваат дека имаат искуство по однос на ова и располагаат со соодветно знаење за тоа како да се аплицира на повиците од ЕУ. Дополнително, пречка претставува и слабата финансиска состојба на ова друштво, но и немањето постојано седиште и работни простории. Велат дека не се во состојба ниту да ги надоместат трошоците за патување во Скопје, каде што би присуствувале на обука за тоа како се подготвува апликација наменета за фондовите на ЕУ.

„Едно одење во Скопје би не чинело најмалку 2000 денари по член за еден ден, што во овие услови за нас е многу“, илустрира соговорникот.

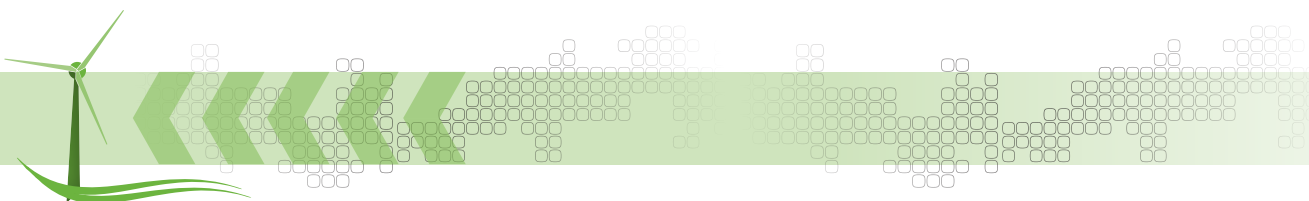
Анализирајќи ги причините за слабата активност на ова поле, претставникот од „Виножито“ спомена и дека поради мултиетничкиот карактер во овој дел од земјата, организациите се главно концентрирани на проекти од областа на демократијата, меѓуетничките односи и локалниот економски развој, па од таму е и малиот број соработници за проекти во врска со енергетската ефикасност.

Во вакви случаи, мрежите за соработка можат да одиграат значајна улога. Со нив не само што се зголемува ангажманот и видливоста на самата организација туку се стимулира и меѓусебната соработка, се продлабочува знаењето за теми за кои постои недоволно познавање, но и значително се зголемуваат шансите за да се добие грант за спроведување на одредени проекти. Слабата поврзаност на невладините организации за соработка на полето на енергетска ефикасност е проблем и во реонот на Битола. Имено, иако постои извесен степен на комуникација помеѓу битолските невладини организации, благодарение на локалниот форум на невладини организации, темите како што се „одржливо користење на енергија“, „енергетска ефикасност“ и слично се далеку помалку застапени споредено со останатите, а како доказ за тоа говори и фактот што досега не е спроведен ниту еден заеднички проект од оваа сфера помеѓу организациите што ја чинат соодветната мрежа. Ништо подобра не е ниту состојбата на полето на соработката со општините. Имено, сите три организации нагласија дека до сега со општините Битола и Кичево немаат соработувано на каков било проект или активност.

Интересен беше случајот со кичевската „Виножито“. Пред две години оваа организација требала да биде вклучена во проектот за подигање на јавната свеста помеѓу кичевчани за одржливо користење на енергијата, активност што ја споменаа служебниците од Кичево, но од засега непознати причини, „Виножито“ не добила официјална покана за учество. Во контекст на ова, споменаа и еден друг неуспешен обид. Во 2013 година, во рамките на планираниот кичевски саем за мед, оваа организација во соработка со една од македонските банки, требало да имаат заеднички настап, на кој освен запознавање со концептот на енергетска ефикасност, било предвидено банката да ги презентира и своите „зелени кредити“, но планот пропаднал. Сепак, реализација на оваа идеја се најавува за годинешниот саем, за што од „Виножито“ се надеваат и на помош од општината.

Тимот на ЦИКП настојуваше да добие одговори и околу тоа дали невладините организации од ова поле што се активни во реоните на Битола и Кичево имаат информации и податоци околу нивото на свест на граѓаните во врска со бенефициите што можат да се постигнат со имплементирањето на моделите и механизмите за енергетска ефикасност и воопшто за одржливото користење на енергијата. Интересно, сите три организации излегоа со свои перцепции и ставови, кои во најголем дел се темелат на нивната непосредна комуникација со заедниците и граѓаните, но не и на квалитативно, квантитативно или комбинирано истражување, кое ќе послужи како релевантна аргументација и поткрепа на тврдењата. Така, на пример соговорникот од кичевската НВО смета дека постои голем простор за дополнително информирање и запознавање на јавноста со сите прашања од оваа тема, почнувајќи од начините и можностите за подобрување на енергетските карактеристики во своите домови, па сè до начините за финансирање и кредити што ги нудат банките за ова. Додаде дека оваа акција мора да биде координирана и заеднички имплементирана со општината и централните институции доколку се сака да се постигне полн ефект. Говорејќи за слабата информираност, соговорникот посочи и дека паралелно со кампањите за информирање на заедницата, внимание треба да им се посвети и на активистите од невладиниот сектор и повторно го врати фокусот на слабите професионални и кадровски капацитети на локалните невладини организации. Во контекст на ова прашање, соговорникот рече:

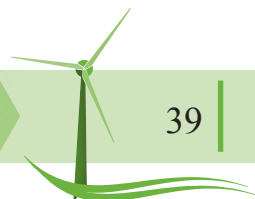
„Дојдете кај мене сега во организацијата и да ги прашаме членовите што е тоа енергетска ефикасност... Се работи за нов термин, односно се работи за знаење што не е систематизирано и не е кохерентно“.

Сепак тој посочи и на фактот дека дел од граѓаните се свесни за ова и досега веќе поставиле или имплементирале некакви механизми за намалување на потрошувачката на енергија, но на доминантен дел од населението му се потребни дополнителни информации и податоци. И битолските организации беа со сличен став. Според „Биосфера“, најголем дел од жителите во градот Битола и населените места околу градот не знаат за овој концепт и потребни се сеопфатни едукативни кампањи, особено за повозрасното население. Ваквите тврдења на „Биосфера“ се на иста линија со нашите наоди од истражувањето, кои покажуваат дека младите на возраст помеѓу 18 и 35 години се со највисок степен на информираност во врска со енергетската ефикасност во пелагонискиот регион, за разлика од повозрасната генерација. (види 15). Соговорниците од оваа невладин организација објаснуваат дека причина за ваквата состојба е тоа што младите масовно ги користат новите технологии и интернетот и на брз и ефикасен начин стекнуваат нови знаења за сите теми од општествениот живот, вклучително и за оваа. Во врска со постарата популација, од организацијата уверуваат дека оваа група граѓани е позатворена за соработка и не покажува голем интерес за користењето на новите технологии и средства за комуникација. Во експликацијата ваквата состојба ја нарекоа „затворен круг“, но изразија убеденост дека ова може да биде надминато со широка едукативна кампања и уверуваат дека резултатите ќе бидат веднаш видливи. Од друга страна пак, од битолската „Кајмакчалан“ оценуваат дека свеста е сè уште ниска, но забележуваат тенденција на постојано подигнување или како што велат „тренд на нагорна линија“. Според нивните согледувања, граѓаните сè повеќе размислуваат за нови и алтернативни решенија со цел намалување на потрошувачката и трошоците за енергија. Акцент ставија на новите системи за греење и поставувањето сончеви колектори како механизми што се најмногу дискутирани и најшироко прифатени помеѓу населението, но посочија дека ниската куповна моќ на населението е главен проблем зошто степенот на поставеност на ваквите новитети е сè уште низок. Од „Кајмакчалан“ рекоа дека и покрај ваквата куповна моќ, граѓаните ќе бидат принудени да продолжат да размислуваат и бараат решенија за намалување на средствата што ги одвојуваат за енергија поради постојаниот пораст на цените на енергенсите, вклучително и на електричната енергија.

Како што можеме да забележиме од нивните искази, НВОи сметаат на општините и институциите од централна власт како партнери во спроведувањето на ваквите кампањи. Во анализата погоре, споменаваме дека широките кампањи мора да бидат базирани на претходни позитивни искуства и примери. Ова го препорачува и самата ЕУ, која постојано ги повикува властите во земјите-членки да го засилат темпото на инвестиции и активности во јавните објекти, со што граѓаните ќе добијат пример за следење за тоа како треба да се постапува со имотот и воопшто со потрошувачката на енергија.

Ваквиот став го делат и невладините организации со кои направивме поединечни интервјуа. Според „Биосфера“, државата и општинските власти треба да бидат фокусирани и на реализацијата на крупните инфраструктурни проекти со кои ќе се подобри квалитетот на животот на граѓаните во пристапот и изборот на пазарот на енергија. Особено го нагласија проектот за топлификација на Битола. Но, за нив приоритет е претходна едукативна кампања што ќе биде синхронизирана со стимулативни мерки, како што се, на пример, субвенциите за поставување сончеви колектори. Од оваа невладин организација велат дека со ова државата ќе покаже дека се грижи за своите граѓани, особено за оние од најранливата категорија и на тој начин ќе се направи обид за делумно премостување на проблемот со ограничената куповна моќ на граѓаните и скромните семејни буџети. Објаснуваат дека едукативните кампањи мора да бидат проследени со мотив за реализација на она што е научено и добиено како нова информација, а во спротивно тешко би можело да се очекува некое големо и значајно поместување. На исто размислување беа и од „Кајмакчалан“. Тие препорачуваат масовна кампања и акција, придружена со значајни инфраструктурни зафати водени од страна на државната власт и општината. Ова е единствен начин, велат тие, да се постигнат посакуваните резултати и да се подобри рационалното користење на енергијата и природните ресурси во земјава.

Од „Кајмакчалан“ се фокусираа и на еден друг аспект поврзан со користењето на ресурсите и енергетските потенцијали – еколошкото загадување. Од оваа невладината организација бараат ваквите активности да почнат што поскоро, со што би се дал значаен придонес кон намалувањето на загадувањето на воздухот во Битола. Сугерираат ваквите активности да бидат проследени со соодветни приспособувања и стандарди за работа на РЕК Битола. Имено, од таму уверуваат дека постојано добиваат поплаки од страна на граѓаните, особено од оние што живеат непосредно до овој рударско-енергетски комбинат поради гасовите и чадот што излегуваат од оцакот на РЕК Битола. Сметаат дека со ваквите стандарди и преминот кон помасовно користење на обновливите извори на енергија ќе се придонесе за еколошки баланс и намалување на загадувањето, кое сега го оценуваат како „големо“.

Од кичевската организација пак, исто како и битолската „Биосфера“, акцент ставија на субвенционирањето на граѓаните за имплементирање на мерки поврзани со енергетската ефикасност. Тврдат дека доколку граѓаните бидат стимулирани исто како што се стимулирани и земјоделците, ќе се постигне сигурен ефект, а државата ќе има придобивка од тоа бидејќи заштедите на енергија и природни ресурси за брзо време ќе бидат почувствувани. Се осврнаа и на прашањето поврзано со гасификација, за кое сметаат дека е неопходно што побргу да добие на интензитет во јавната дебата, но и на терен, т.е. Кичево што побргу да биде дел од инвестициските планови.

Текот на прашалникот беше така структуриран за да се увидат ставовите и размислувањата и околу ангажманот на останатите невладини организации што се поактивни на ова поле, но и на другите засегнати страни што учествуваат во јавната дебата, како на локално така и на државно ниво. Во таа насока, сите интервјуирани соговорници побараа да се интензивира јавната дебата, која би ја повеле токму нивните колеги и новинарите, настрана од градоначалниците и одговорните од централните институции за кои веќе апсолвираа дека се очекува тоа од нив *per se*. Претставниците од сите три организации опфатени со ова истражување беа категорични во своите тврдења дека јавната дебата во Битола и во Кичево поврзана со енергетската ефикасност и рационалното користење на ресурсите и енергијата е на исклучително ниско ниво. За илустрација, од „Кајмакчалан“ ни рекоа дека имаат впечаток дека сите настани и кампањи се сконцентрирани во Скопје и речиси ништо не продира до внатрешноста. Процените им се дека во текот на една година има најмногу еден настан од оваа тематика на кој присуствуваат мал број посетители и дека тоа ни од далеку не е доволно за сериозно да се поттикне зрела и продуктивна дебата во општината Битола. Слично размислување чувме и од битолската „Биосфера“:

„...тоа е ретко и тивко и не допира до граѓаните. Ова мора да се промени.“

По однос на ова прашање немаше никакви разлики ниту споредено со одговорите дадени од кичевската организација. Освен еден до два настани организирани од невладиниот сектор, нема никаква други збиднувања, тврдеа од „Виножито“. Очекуваат дека нивната иницијатива „Саем на мед“, во чии рамки се планира посебен дел на кој ќе се дебатира и разговара за енергетската ефикасност да прејде во традиција и на тој начин да се даде придонес во динамизирањето на јавната дебата во реонот на Кичево.

Веќе споменавме во неколку наврати дека слабата поврзаност и комуникација помеѓу невладините организации од внатрешноста е сериозна пречка за настап пред странските донатори, но влијае и врз размената на знаења и искуства од оваа тема. Што се однесува до граѓанскиот сектор, воспоставувањето постојана и одржлива платформа на комуникација, во неколку наврати се покажало како ефикасен модел за постигнување конкретни резултати, подигнување на свеста помеѓу населението, но и како катализатор за погласна и поширока дебата. Како позитивен пример од „зелената“ сфера може да се издвои „Зелената коалиција“ – мрежа од

неколку невладини организации од Велес, кои беа исклучително гласни за штетните последици од евентуалното рестартирање на велешката топилница, а чиј неколкугодишен ангажман и посветеност резултираше со бришење на топилницата од генералниот урбанистички план на Велес од страна на Советот на општината на седницата одржана во септември минатата година.²⁸ Организациите што ги консултираа во рамките ова истражување изразија подготвеност за вакво вмрежување, чија цел би било интензивирање на активностите поврзани со енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата на регионално и локално ниво. Самите организации нагласија дека нивото на меѓусебна комуникација е исклучително ниско, а ваквата мрежа ќе биде од корист за надминување на овој проблем. Дополнително, посочија и на немањето доволна комуникација со невладиниот сектор од соседството. Единствено битолската „Биосфера“ нагласи дека имаат контакти со невладини организации од Грција и Албанија за кои има простор дополнително да се интензивираат, додека, пак, останатите засега немаат вакво искуство и практика. Од „Кајмакчалан“ и „Виножито“ причините за ова ги лоцираат во скромното темпо на работа и слабата видливост, но се убедени дека соработката со невладините организации од регионот може да резултира со засилена размена на практики, знаења и искуства од оваа област, што може да придонесе и до развој на нови проектни идеи и иницијативи, што би било од особена полза пред сè за Македонија и регионот во кој дејствуваат.

Тимот што работеше на ова истражување, кон крајот на секое од интервјуата, го поставуваше и индицијата прашање дали во работењето на организациите се води сметка за принципите за рационално и одговорно користење на енергијата (рационално користење на системот за греење, поставување прозорци со високи енергетски карактеристики, штедливи светилки и сл.). Ова прашање беше дел од прашалникот со цел да го увидиме корпусот на практики или дејствија што се применуваат во нивните работни простории и воопшто во дејствувањето на самите организации. Судејќи според одговорите што ги добивме, заклучивме дека степенот на примена на вакви практики е во зависност од степенот на информираност на организациите за концептот на енергетска ефикасност и темпото на работа и активности. Според исказите од претставниците на „Биосфера“, можеме да заклучиме дека се работи за организација што во своето дејствување и работа најмногу се придржува до гореспоменатите принципи, но во рамките на можностите, пред сè финансиските:

„...ги следиме тие принципи, користиме штедливи светилки и рационално го користиме греењето“, изјави претставник од „Биосфера“.

Од друга страна пак, од „Кајмакчалан“ и кичевската „Виножито“ ни беше кажано дека ваквите принципи речиси и да не се дел од нивната работа, а причините за тоа се лоцираат во немањето финансиска моќ за ваков вид набавки за потребите на нивните работни простори, но и поради немањето навика истите да се применуваат. Дополнителен проблем за „Виножито“ е и тоа што организацијата нема постојано седиште и поради ограничените финансии, не е во можност да закупи простор на подолг рок. Интересно е да се спомене дека на крајот од разговорите, особено во неформалниот дел, претставниците и соговорниците на овие невладини организации секогаш иницираа дискусија за тоа кои се можностите за нивно вклучување во тековните проекти на ЦИКП во делот на енергетската ефикасност. Без исклучок, сите три организации изразија подготвеност да се вклучат во некои од тековните активности и побараа нивно вклучување во евентуални обуки или работилници преку кои ќе можат да дознаат повеќе за овој концепт. Истовремено се понудија и за соработка во развојот на нови проектни идеи и планови во кои би биле целосно ангажирани и вклучени, со што, како што велат, не само што ќе добијат дополнително знаење туку ќе го развијат и организациското портфолио, што од друга страна ќе овозможи и самостоен настап пред

²⁸ Фактор. Крај за топилницата во Велес.

странските донатори на кои ќе им покажат дека имаат искуство во оваа област, но и способност сами да ги извршуваат проектните задолженија и активности.

Учество на медиумите во политичкиот дијалог за енергетска ефикасност

Веројатно секому му е позната моќта на медиумите и влијанието што тие го имаат врз севкупните општествени текови, особено во време на севкупен технолошко-технички бум, а со тоа и медиумска експанзија. Во рамките ова истражување, ЦИКП се обиде да ги осознае ставовите, перцепциите и пред сè, искуствата на новинарите што известуваат за настани и теми од реоните на Битола и Кичево, а се поврзани со енергијата, енергетската ефикасност и одржливото и рационално користење на енергијата.

Во процесот на селекција на релевантни соговорници, се водевме од принципот локално-државно, односно беа интервјуирани новинари што работат во локални медиуми и најчесто известуваат за вести од регионално значење, но и новинари-дописници што покриваат локални настани, но нивните извештаи се дел од печатот или електронските медиуми што се емитуваат, односно се читаат на целата територија на Република Македонија. Исто така новинарите со кои разговаравме имаат долгогодишно работно искуство, што беше битно за истражувачкиот тим со цел да ја увиди историската линија на новинарско известување и истражување поврзано со енергетската ефикасност и рационалното користење на енергијата и ресурсите. Заедничко за сите новинари беше фактот што ниту еден од нив не известува исклучиво за темата „енергетика“ и покриваат различни сектори, односно известуваат за настани или теми од поширок општествен спектар.

Како што веќе објаснивме во поглавјето посветено на методологијата на ова истражување, сите интервјуирани медиумски работници инсистираа на анонимност, па оттука за полесна анализа се одлучивме сите нив да ги означиме со броевите 1, 2, 3, 4 и 5 при што 1, 2 и 3 се новинари од Битола, додека пак останатите се новинари што работат и известуваат од Кичево. Генерално, новинарите наведоа едни исти точки и предизвици што, според нив, организувачки влијаат врз интензитетот и квалитетот на извештаите од нашата тема. Она што беше заедничко во нивните кажувања се однесуваше на интензитетот на објавување вести или теми поврзани со енергетската ефикасност. Според сите интервјуирани новинари, вестите што се однесуваат на енергетиката можат да се сретнат во електронските или печатени изданија, но многу ретко и вести што се однесуваат исклучиво на енергетската ефикасност или одржливото користење на енергијата. И во случај на постоење на ваква вест, најчесто известувањето се сведува на партиски препукувања поради различни погледи за тоа како се води енергетската политика во земјава или за некои крупни и капитални инвестиции.

Ги прашавме новинарите колку често известуваат за вест од областа на енергетската ефикасност. Одговорот што го добивме беше дека тоа се случува мошне ретко. Еден од битолските новинари, новинарот 2, рече дека минатата година подготвил 3–4 такви извештаи, но само дел од нив биле за енергетската ефикасност, а останатите се однесувале на некои други теми од доменот на енергетиката. И останатите битолски новинари потенцираа дека иако ретко, се случува да известуваат за оваа тема. Новинарот 1 одговори дека последен пат тоа било во зимата оваа година известувајќи за фотоволтаични центри во Пелагонискиот регион, а битолските новинари 2 и 3 посочија на инвестицијата што во неколку наврати ја споменаа и од Општина Битола, а се однесуваше на поставувањето сончеви колектори. Дополнително, новинарот 3 нагласи дека во текот на пролетта известувале и за уште еден настан од каде што се информирало за кредитните линии за енергетска ефикасност наменети за малите и средните претпријатија, како и за неколку други реновирања на објекти од околните градови (реконструкција на општинската зграда во Ресен).

За разлика од нив, кичевските новинари не беа во можност да набројат или да се присетат на емитувани извештаи со кои директно се тангира енергетската ефикасност. Велат дека во реонот на Кичево, засега, фокусот е ставен на теми главно од енергетиката. За илустрација, новинарот 4 спомена дека најчесто темите се од областа на електричната енергија, цената за неа, состојбите во РЕК Осломеј и слично. Имено, голем дел од нив посочија на моменталната уредувачка политика, која, помалку или повеќе, ја следат сите медиуми во земјава и во најголем дел се концентрира на политичките случувања во земјава.

Еден од битолските новинари спомена дека македонските гледачи се контаминирани со политика, партиски препукувања и спорот за името. Во ваква констелација, додава 1, многу тешко може да продре вест, истражување или тема поврзана со енергетската ефикасност. Битолскиот новинар 3 е на иста линија со погоре изнесените ставови. Уверува дека политиката е доминантна во информативните појаси на локалните телевизии во Битола, а во случај ваква вест сепак да биде емитувана, тоа би било кон крајот на информативните изданија. Новинарот додава дека ситуацијата можеби е поинаква за време на викендите, но ова е, како што вели, поради фактот што во сабота и недела нема толкав број настани и збиднувања, а вестите мора да се пополнат. Според него, мора да се има на ум дека сепак гледаноста за време на викендите е помала споредено со онаа во работните денови. Што се однесува, пак, до новинарот 3 и тој смета дека постојната уредувачка политика е причина за поинтензивен продор на вести и теми од областа на енергетиката, енергетската ефикасност и оджрливото користење на енергијата. Смета дека во реонот на Битола има огромен потенцијал за ваков вид истражувачки стории и теми, но за жал, смета тој, политиката е приоритет. Тој уште уверува дека, генерално, квалитетот на известување во македонските медиуми е опаднат.

„...живееме во време на пи-ар и спинови, во виртуелни светови. Генерално владее неповолен медиумски амбиент“, објасни новинарот 2.

Ништо поразлична не е ситуацијата и во Кичево. По разговорите што таму ги имавме со локалните новинари, можеме да заклучиме дека она што им се нуди на гледачите во Кичево, не е ништо поразлично споредено со она што го гледаат битолчани – политика и политички превирања. Еден од кичевските новинари (4) нагласи дека во нормални услови, вести од оваа проблематика би биле сосема секојдневен дел од информативните изданија или весниците, но во земјава тоа не е така. „Политизацијата“, како што вели новинарот, на вестите е синдром од кој страда македонското новинарство, состојба во која, како што додава 3, македонските граѓани се чувствуваат удобно и не бараат некакви промени. На сличен став е и нејзиниот колега од една од локалните телевизии во Кичево (5), но тој додава дека забележува тенденција на заситеност кај гледачите од она што се презентира на вестите. Новинарот 5 објаснува дека оваа локална телевизија на неколкупати известувала за теми и прашања од полето на енергетската ефикасност, како што се позитивни примери на реновирање и инвестиции на општината со цел намалување на трошоците. Според него, процените на уредништвото се дека има далеку поголем потенцијал и можности за истражување на теми поврзани со рационалното користење на енергијата, но проблемот е што во градот нема релевантни соговорници за ваков вид прилози, а одговорните од општината и од Владата не се доволно видливи во заедницата за дополнително да повлечат истражувања или известувања од ваков вид. Битолските новинари споменаа дека ова е проблем и за нив, но не во толкави размери. Според нив, во реонот на Битола има многу мал број експерти од оваа област што можат да дадат критичко размислување или став во врска со овие теми. Најчесто, како што вели новинарот 1, соговорници од овој калибар може да се сретнат во оние денови кога во Битола се организира некој настан или семинар од областа на енергетиката и енергетската ефикасност, но додава дека ваквите настани се исклучително ретки, а со тоа и бројот на извештаи или вести од оваа тема. Во контекст на ова, битолскиот новинар 2 спомена уште еден интересен

аспект. Во Битола, најголем број од стручњаците за оваа тема се вработени во РЕК Битола и неговата проценка е дека многу ретко се одлучуваат за јавен настап од неколку причини, меѓу кои и сложената процедура за добивање дозвола за настап во медиумите дури и во случај за тема што не го засега работењето на РЕК Битола. Како „воздржани“ ги оценува и професорите и експертите од Техничкиот факултет во Битола, за кои смета дека можат да помогнат во интензивирањето на јавната дебата поврзана со енергетската ефикасност.

И кичевските новинари се судриле со затвореноста на институциите и органите задолжени за ваквите прашања и теми. Имено, според новинарот 5, дисперзираните институции од централната власт во Кичево се затворени до таа мера што за обична изјава или интервју се бара согласност и одобрување од централата во Скопје. Според него, нивото на соработка со нив е исклучително ниско, со што граѓаните се лишени од квалитетна јавна дебата и стручни гледишта, кои во голема мера можат да помогнат во подигнувањето на свеста и информираноста на локалното население. За претставниците од општината има поинакво мислење и уверува дека се кооперативни и отворени за соработка, но за да биде нешто видливо на терен, потребен е координиран настап помеѓу локалната самоуправа и институциите од власта, додава новинарот 5.

Што се однесува пак до мислењата на битолските новинари во врска со ангажманот и соработката со институциите од локално и централно ниво во поглед на активностите поврзани со енергијата, забележавме поделени мислења. За битолскиот новинар 2, општината е отворена, но само кога тоа неа ѝ одговора.

„...тие ќе дадат одговор, но бројки никогаш нема да бидат споменати, што е важно за вашата анализа.“

Тој додава дека од новинарски аспект, известувањето и пишувањето за трошоците поврзани со енергијата што ги продуцираат јавните институции е одлична тема со огромен фактор на влијание, но според него, во последно време отежнувачките фактори се посилен од новинарскиот порив и желба за истражување.

„Новинарски било и е интересно, но во последно време можноста за истражување е сведена на минимум. Од секогаш било предизвик да се известува за оваа тема. На пример, проблемите со јавните установи и училиштата. На пример, загревањата со нафта и сл. Никој не знае колкави се трошоците. Директорите не даваат изјави, градоначалникот го изјавува тоа што треба да биде кажано. Не знаеме дали сме блиску до вистината. Јас имав можност да дознам пред извесно време колку училиштата ѝ должат на извесна компанија за горива, оттаму ми ги дадоа бројките и дознавме дека се во финансиска була сите училишта. Потоа дознавме дека тоа е компензирано со државните резерви на нафта и сл.“

Со слично гледиште е и битолскиот новинар 1, додека, пак, новинарот 3 има сосема поинакво искуство. Смета дека општината одговара кога до неа ќе пристигнат прашања од страна на новинарите, а на тоа ги обврзува и законот за слободен пристап до информациите. Тврди дека оваа локална единица е транспарентна што се однесува до трошоците за енергија, но смета дека е потребно да ги презентираат овие податоци на видни места, особено статистичките податоци што покажуваат за колку се намалиле трошоците по инсталирањето на новиот систем за греење. Новинарот 3 тврди дека на ваков начин општината пред своите жители ќе претстави начин за одговорно постапување со енергијата, но и со парите на даночните обврзници, а тоа пак, од друга страна, влијае врз подигнувањето на свеста кај граѓаните во поглед на рационалното користење на енергијата и може да повлече таков вид зафати или активности и во нивните приватни домови.

При анализата на разговорите со новинарите, нашиот тим констатираше проблем со кој се соочуваат сите интервјуирани новинари, а за кој тие тврдат дека претставува ограничувачки фактор како во квалитетот на известувањето така и во способностите самостојно да се истражува и анализира оваа тема. За кичевскиот новинар 5, ова е нова тема, со непознати и нови термини и која дел од новинарите не ја владеат ниту разбираат. И во случај да има прилози од оваа тема, тие се на техничко ниво. И неговиот колега од овој град, новинарот 4, отворено признава дека ги нема потребните знаења да информира и истражува во врска со енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата. Истите признанија ги добивме и по разговорите со новинарите што работат во реонот на Битола. Новинарот 1 уверува дека токму поради непознавањето на оваа материја, уредништвото, но и самите новинари-истражувачи бегаат од овие теми и објаснува дека досега не забележал дебата за време на редакциските колегиуми за прашања или проблеми од оваа сфера. Битолските новинари исто така признаваат дека евентуалното истражување на оваа тема се гледа од аспект на тоа како застарените методи на загревање и работа влијаат врз здравјето на луѓето и севкупно врз животната средина, но не и како причина за евентуални реновирања, активности или зафати. Новинарот 3 признава дека атрактивна вест е онаа вест што се однесува на тоа колку нови канцерогени заболувања се регистрирани како последица на лошите услови во средината во која се живее, а се резултат на загадувањата, но не се оди подлабоко со цел да се понудат решенија токму поради немањето знаење за оваа проблематика. Битолскиот новинар 2 за себе смета дека поседува солидни познавања од полето на енергетската ефикасност, одржливото користење на енергијата и воопшто од темата енергетика. За тоа, како што вели, постојат материјални докази, мислејќи на прилозите и извештаите потпишани од него во изминативе 20 години новинарски стаж, но нотира дека проблем претставуваат капацитетите кај помладите новинари.

„Младите не ја познаваат оваа област – енергетиката и енергетската ефикасност. Кога оди на настан, мора да знае. За жал има новинари што одат на настан, а не знаат што се тоа обновливи извори на енергија, енергетска ефикасност или други термини.“

Сите од интервјуираните новинари се согласија дека ваквите вести, теми и истражувања можат да бидат умешно спакувани и привлечни за публиката, особено во истакнувањето на поединечни успешни приказни во делот на изолирањето на фасадите, поставувањето модерни и енергетски ефикасни системи за греење или инсталирањето сончеви колектори.

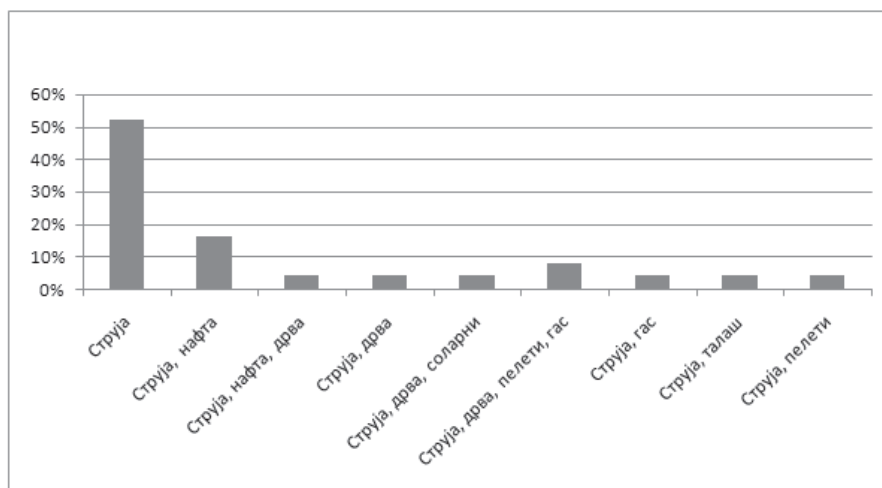
Доколку се елиминираат гореспоменатите пречки, како што се: уредувачката политика, поголема транспарентност на надлежните, но и поголема ангажираност на новинарите и дописниците, може да се даде значаен придонес кон промена на свеста и перцепцијата на граѓаните во врска со ова. Имено, според тврдењата на овие новинари, состојбата по ова прашање е релативно лоша, алудирајќи на ниската свест по однос на придобивките и ползата од инвестирањето и подобрувањето на енергетските карактеристики на домовите. Ваквите тврдења ги темелеа на перцепции и лични убедувања, но не и на истражување или некаков вид претходна анализа. Така, на пример, новинарот 5 од Кичево уверува дека свеста по ова прашање е исклучително ниска, на што се надоврзува и битолскиот новинар 1, кој смета дека во најголем број од случаите зад слабата куповна моќ помеѓу населението се затскрива, всушност, неинформираноста и незнаењето за механизмите за намалување на трошоците и потрошувачката за енергија. Овој новинар уште додава и дека прилозите или извештаите во информативните појаси мора да бидат на исклучително „приземјено ниво“ токму поради оваа состојба. Сепак, и двајцата нагласуваат дека моќта на медиумите, особено на телевизијата е огромна и може да се искористи за да се подобри оваа состојба, но ги повториле веќе познатите проблеми, по што констатираа дека се работи за комплексна ситуација, во која освен промена во начинот на уредување на вестите и информативните изданија, потребен е и сериозен ангажман од надлежните институции, особено од централната власт. Само еден од новинарите

отскокна во ваквите ставови и гледишта. Битолскиот новинар 3 смета дека кај граѓаните свеста по однос на енергетската ефикасност е на солидно ниво. Тој смета дека кампањите од минатото за штедење на енергијата организирани од еден од главните „играчи“ на домашниот пазар има силно влијание, а крајниот резултат е посвесни граѓани во споредба со минатото. Главниот и најголем проблем го гледа во слабата куповна моќ на населението, што, според него, е пречка што не дозволува реализација на терен.

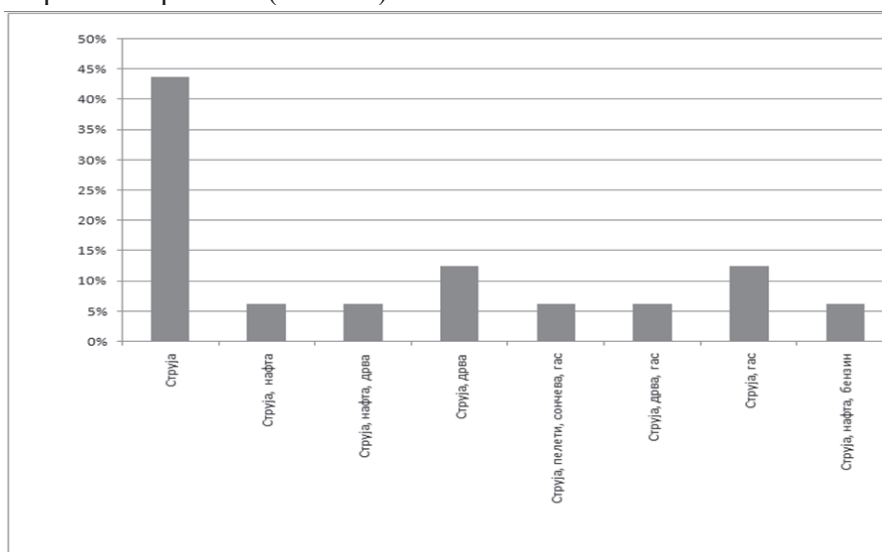
Учество на бизнис-секторот во политичкиот дијалог за енергетска ефикасност

Еден од поважните податоци што настојувавме да ги добиеме при истражувањето беше да се дојде до информација за типот на енергенс што го користат компаниите. Имено, тежнеевме да дознаеме кој енергенс е најисплатлив за фирмите во Битола и во Кичево, односно кој енергенс најчесто се користи во нивната работа. Резултатите покажаа дека компаниите, со цел да добијат на ефикасност, но и да заштедат на средствата што се одвојуваат за оваа намена, најчесто се определуваат за еден главен и носечки енергенс, кој во текот на работата го комбинираат со еден или повеќе видови горива.

Графикон 19: Енергенс за работа (Битола)

Графикон 20: Енергенс за работа (Кичево)

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетската ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Од податоците презентирани погоре, прикажани во графиконите 20 и 21, може да заклучиме дека кај сите испитаници електричната енергија е основен енергенс за задоволување на нивните потреби. Најголем број од испитаните претпријатија во битолскиот регион (48%), електричната енергија ја користат како единствен начин за задоволување на своите потреби, додека пак 12% од испитаниците своите потреби ги задоволуваат со тоа што овој вид енергија ја комбинираат со нафтата. Споредено со компаниите од битолскиот регион, 43,75% од компаниите од реонот на Кичево, ја користат електричната енергија како единствен енергенс, а солиден процент (12,5%) отпаѓа на компании што освен струјата, ги користат и дрвата и гасот со цел задоволување на производствените/преработувачките процеси. Од ова може да се заклучи дека за битолските стопанственици, електричната енергија е прв избор за работа на нивните компании, но и дека гасот е мошне слабо застапен за нивно функционирање. За разлика, пак, во Кичево, иако електричната енергија е најзастапен енергенс за работа на локалните фирми, сепак, гасот е еден од поупотребуваните горива со кои се надополнува работата на кичевските правни субјекти, притоа не заборавајќи ги и дрвата. Сепак, постои многу поголем потенцијал за вклучување на гасот во производството во овој дел од републиката. Од добиените резултати исто така може да увидиме дека спектарот комбинации е прилично широк, па така во групата енергенси влегуваат и соларните панели, pelletите, гасот и талашот, кои во најчест случај се комбинираат пред сè со електричната енергија.

Со цел да добиеме попрецизни податоци, направивме класификација и категоризација на компаниите на мали, средни и големи компании за да можеме да добиеме слика за потрошеното количество енергија (горива) кои биле користени во текот на целата 2013 година.

Од направената компарација и анализа на одговорите од испитаниците од битолскиот и кичевскиот регион, произлезе речиси идентична слика околу износот на финансиските средства што локалните фирми ги издвојуваат за намирување на ваквите трошоци, без разлика дали истите во своето работење користат еден или комбинација од повеќе енергенси. Додека малите компании издвојуваат 3.000–30.000 ден., средните – од 40.000 па нагоре, оние најголемите фирми издвојуваат и до 200.000 ден. месечно за намирување на трошоците. Притоа, евидентен е фактот дека без разлика на бројот на вработени, односно категоризацијата на компаниите на мали, средни или големи, сите, без исклучок, издвојуваат значителен дел од вкупниот прилив на финансиските средства за намирување на трошоците за енергија. Истовремено, од страна на испитаниците беше нагласено и нивното влијание врз вкупното работење на компанијата во смисла на финансиската состојба и средствата што се одвојуваат за дополнителни инвестиции или модернизација на оперативниот процес, за што, пак, подетално ќе споменеме малку подолу.

Резултатите беа класифицирани по месеци, што дава претстава за тоа кои месеци се најкритични за самите компании во поглед на нивната потреба од определен енергенс. Кај сите компании, со исклучок на оние што работат во угостителскиот сектор, беше евидентно дека најмногу средства се издвојуваат во периодот од ноември до март, период за кој тврдат дека е временски интервал во кој побарувачката за производите, т.е. услугите е најголема.

Основните трошоци се варијабилни и можат значително да варираат, а со тоа и различно да влијаат врз профитабилноста на компаниите. Како што веќе споменавме, едни од највисоките ставки во месечните варијабилни трошоци кај секоја од компаниите се токму трошоците за енергенси, т.е. за енергија. Во таа насока, најголемиот дел од испитаниците (48% – битолски регион, 50% – кичевски регион) сметаат дека трошоците за енергија имаат средно влијание врз вкупното финансиско работење на компанијата, додека помал, но сепак значаен дел од компаниите сметаат дека тоа влијание е големо, односно исклучително големо.

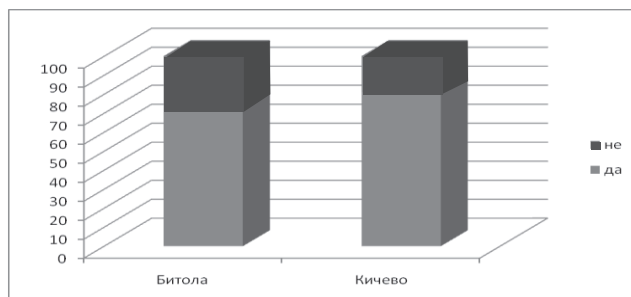
Се обидовме и подлабоко да го истражime ова прашање за да имаме појасна претстава колку средства реално се издвојуваат за оваа намена, иако мора да се потенцира фактот дека на

ова прашање забележавме најголеми колебања и реакции со образложение дека станува збор за интерно прашање на раководството или менаџментот, но со дополнителни објаснувања сепак успеавме да добиеме опипливи податоци и одговори. Но, вреди да се спомене дека тука доаѓа до израз едно од ограничувањата на ова истражување од причина што дел од анкетираниите компании го дадоа својот одговор изразен во проценти, а други пак во реални вредности, т.е. суми. Така, просекот за компаниите од битолскиот регион покажува дека 14.16% од вкупниот месечен профит на компанијата е наменет за сервисирање и покривање на трошоците поврзани со енергијата, додека, пак, оваа бројка е за 2% поголема кога станува збор за кичевските компании.

Што се однесува пак до резултатите за оние компании што на ова прашање одговорија во реални суми, пресметката и анализата на ЦИКП, со исклучок на големите компании, покажува дека фирмите од Битола и Кичево одвојуваат средства во интервал од 23.694,00 па сè до 85.666,60 денари од вкупниот месечен профит. Со цел да се задржи репрезентативноста на одговорите, големите компании од двата града не беа вклучени во оваа пресметка поради тоа што дел одговорија дека месечно се трошат и одвојуваат и по 1.000.000,00 денари од вкупниот месечен прилив за покривање на овие трошоци. Исто така вреди да се спомене и фактот дека дел од анкетираниите компании не сакаа да дадат одговор на ова прашање образложувајќи дека се работи за интересен податок на компанијата за кој право да знаат имаат само менаџерскиот и сопственичкиот тим.

Во контекст на овие трошоци, се наметна и потребата од поподробен фокус на нивното влијание врз идните инвестициски планови, врз развојот на самиот субјект, како и врз подобрувањето на работењето. Она што го покажуваат крајните резултати е дека најголемиот дел од испитаниците во двата региона (Битола – 72%; Кичево – 81,25%) сметаат дека висината на трошоците за енергија има влијание врз идните планови за нови инвестиции и развој, а додека, пак, помал дел од испитаниците сметаат дека тоа нема никакво влијание врз инвестициските планови.

Графикон 21: Дали трошоците за енергија влијаат врз плановите за нови инвестиции и развој?

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Ова истражување, во делот на компаниите го опфати и делот на свест и политики, како и анализа на пристап на компаниите кон енергетската ефикасност, односно кон применувањето на нејзините механизми и евентуалната нивна застапеност во оперативниот и производствениот процес. Донекаде разочарувачки е фактот што дури 44% од анкетираниите компании од битолскиот регион и 37,5% од компаниите од Кичево, не водат евиденција на месечно или годишно ниво за потрошената енергија за потоа да направат анализа и да применат воопшто некакви мерки за зголемување на енергетската ефикасност. Податоците од ваквите анализи можат да се преточат и во форма на план за енергетска ефикасност со предвидени рокови и буџетски алокации, кои ќе бидат од голема помош и патоказ за компаниите, независно од нивната големина, за тоа што треба да биде поставено, инсталирано или модернизирano со цел да се намалат трошоците за енергија. Секако дека ваквите планови понекогаш повлекуваат и експертска помош за оние компании што не се во можност да развијат ваков план, односно програма.

ЦИКП го преточи ова во форма на прашање, кое беше составен дел од прашалникот дистрибуиран до анкетираниите правни субјекти. И за оваа тема, резултатите беа по малку обесхрабрувачки, т.е. со огромен потенцијал за нивно коригирање и подобрување. Дури 62,5% од компаниите од кичевскиот регион не знаат што е тоа план за енергетска ефикасност, што само по себе е загрижувачки факт. Кога сме пак кај фирмите од реонот на Битола и околината, состојбата по однос на ова прашање е за нијанса подобра – 56% од анкетираниите компании одговорише дека знаат што е тоа план за енергетска ефикасност.

Но и покрај мнозинството компании што работат без посебен план за енергетска ефикасност, сепак, со прашалникот успеавме да дојдеме до податок што покажува дека дури 2/3 од компаниите во изминатите три години презеле мерки за намалување на трошоците за енергија, а додека 1/3 од компаниите сè уште немаа преземено такви активности.

Во контекст на трошоците и можностите за заштеда, се наметна и прашањето околу процесот на набавки на машини, апарати или друг вид системи што компаниите ги набавуваат или инсталираат со цел динамизирање и модернизирање на самото производство или процесот на нудење услуги за потрошувачите и клиентите. Се разбира дека ова прашање беше фокусирано на енергетски ефикасните компоненти и карактеристики на евентуалните набавки, при што 88% од испитаниците од битолските фирми и 75% од кичевските компании одговорија дека внимаваат на енергетските карактеристики на механизацијата или апаратурата, што секако е добар показател и факт за поздравување, кој упатува на заклучок за постоење на развиена свест. По логичен след на одговорите, 12% од правните субјекти во Битола, односно 18,75% од кичевските компании не внимаваат на карактеристиките на апаратите што ги набавуваат, што секако е солиден потенцијал за промена и подобрување, барем кога станува збор за свеста за менаџирање со трошоците и расходите.

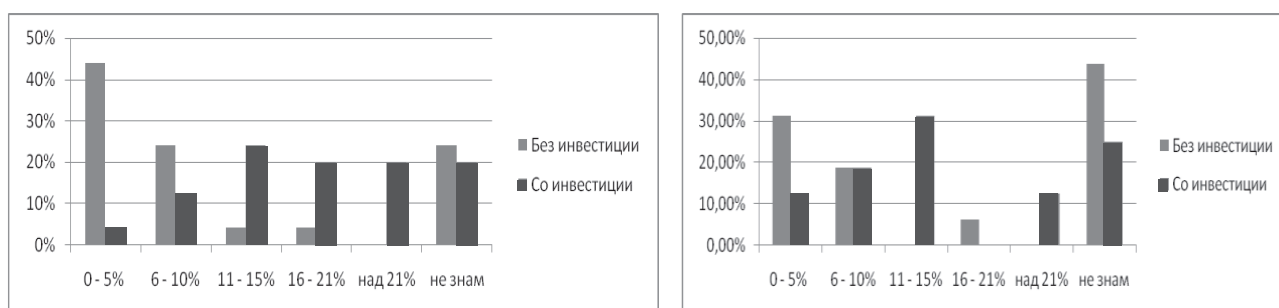
Поради структурата на анкетираниите компании и нивната поделба на мали, средни и големи, само 8% од компаниите и тоа исклучиво од битолскиот регион, имаат вработено лице што е задолжено за енергетика и енергетска потрошувачка (претежно станува збор за големите компании). Од друга страна пак, во кичевскиот регион ниту една од компаниите што беа дел од ова истражување нема лице задолжено за енергетика и енергетска потрошувачка. Ова е исклучително важен елемент во работењето на компаниите, пред сè во средните и големите компании, бидејќи се работи за постојан ангажман и посветеност на она што претставува реален трошок и задолжен работник што постојано ја следи и анализира кривата на трошоци и потрошувачка, која, секако, е од помош при евентуалната изработка на план за енергетска ефикасност со цел намалување на трошоците, а задржување на ефикасноста на самите фирми.

Во рамките на оваа група прашања поврзани со свеста и перцепцијата за придобивките од спроведувањето на мерките за енергетска ефикасност, се обидовме да ги осознаеме и евентуалните активности поврзани со јакнење на свеста кај останатите вработени во насока на енергетската ефикасност и инкорпорирање на нејзините начела во сите делови од работењето. Имено, околу 68% од компаниите од двата региона користат одредени мерки за јакнење на свеста кај своите вработени и тоа е најчесто во усна форма (говорно). Од друга страна пак, останатите компании што беа опфатени со оваа анкета одговорија дека не користат никакви мерки за јакнење на свеста кај вработените, па оттука и неопходноста и потребата од јакнење на свеста кај сите останати што ја чинат работната средина, односно организација со засилен ангажман од страна на оние што се подлабоко инволвирани и запознаени со оваа проблематика.

Имајќи го предвид го сето горенаведено, истражувачкиот тим се обиде да ги открие причините пред сè за отсуството на реалните и практични механизми на енергетската ефикасност во нивното работење. Очекувано, 44% од компаниите (од двата региона) го истакнаа недостигот

од финансиски средства како примарен ограничувачки фактор за отсуството на позначајни инвестиции или активности. Солиден процент од компаниите (44% од битолскиот регион и 31,25% од кичевскиот регион) сметаат дека потенцијалот за заштеда на енергија, без инвестиции изнесува 0–5%, што секако упатува на фактот од потребата од подигнување на општата свест на вработените за ефектите од спроведувањето и придржувањето до навиките и механизмите (пред сè оние што не изискуваат финансиски средства) за рационално користење и постапување со енергијата. Во линија на тоа оди и податокот дека 24% од анкетираниите менаџери на компаниите од Битола и Кичево посочија дека фокусираноста на компаниите на производствената дејност и услугите што ги нудат се главна пречка за отсуството на реални механизми во соодветните компании, што повторно упатува на потребата од коригирање на свеста и разбирањето на самиот концепт.

Графикон 22: Степен на потенцијал на заштеда со и без инвестиции

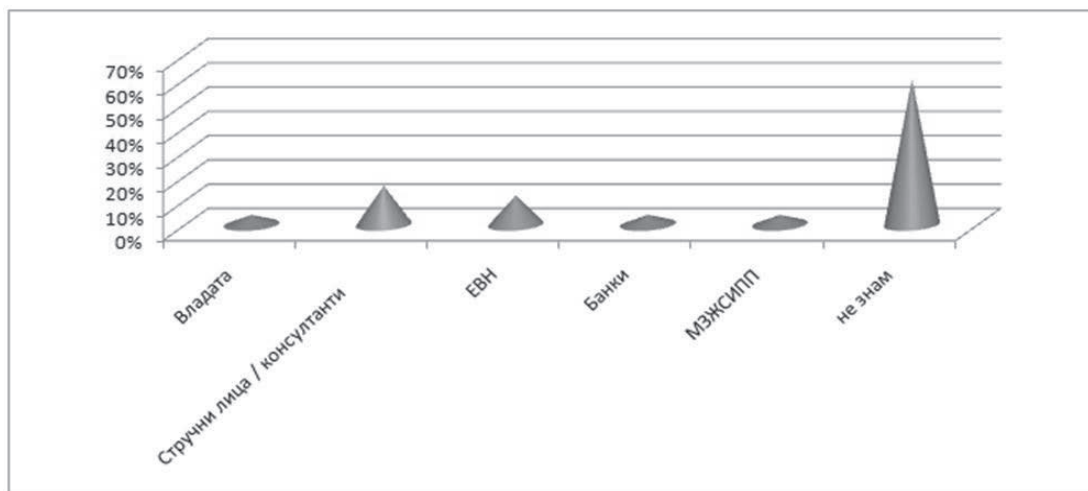
Извор: Анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Во насока да се надминат ваквите предизвици, кредитните линии и заеми се секогаш опција, се разбира во идеални услови. Ова беше и мотивација да ја истражиме подготвеноста, но и информираноста на фирмите околу можноста за балансирање на постојните состојби со она што го нудат банките. Иако најголемиот дел од компаниите имаат информација во врска со банкарските кредити за енергетска ефикасност (81,25% од кичевскиот регион и 88% од битолскиот регион), сепак тие не се во можност да ги подигнат истите со цел реновирање и реконструкција во насока на заштеда на енергија поради неможноста истите навремено да се отплаќаат. Слично како во случајот со граѓаните и жителите на Битола и Кичево, ги прашавме и компаниите што сметаат дека е најкритично во нивните субјекти и што е она што повлекува најголем износ на енергија и средства за нејзино покривање, а може да биде заменето со енергетски поефикасен механизам (апарат, машина, инсталација, систем). Така, најголем дел од анкетираниите одговорија дека најјургентни за санација се системите за греење, односно ладење. Во кичевскиот регион реконструкцијата на опремата и реконструкцијата на системите за греење и ладење се подеднакво значајни (18,75%). Останатите компании сметаат дека треба да се инвестира во комбинации од по 2, 3 па и 4 сектори од понудените, сè со цел да станат енергетски поефикасни. Во битолскиот регион ситуацијата и не е многу различна, односно 20% од испитаниците сметаат дека треба да се инвестира во греењето, односно ладењето, а останатите се на ставот дека фокус треба да се даде истовремено на неколку сектори.

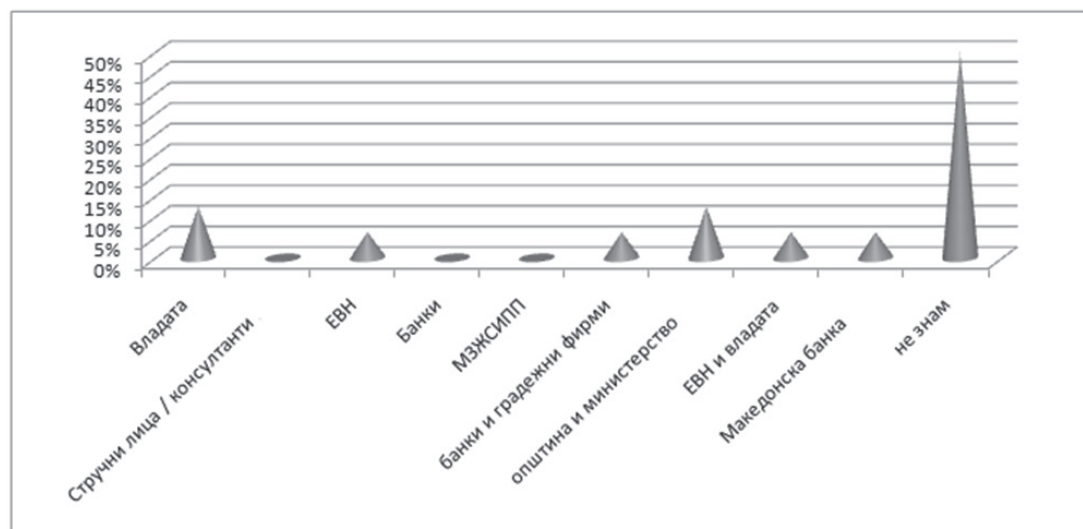
Кога станува збор за подобрување на енергетската ефикасност, моќта на информацијата и степенот на информираност се од исклучително значење. Но и тука анкетата покажа дека има потреба и простор за дејствување. Имено, 92% од компаниите од Битола и 81,25% од Кичево сметаат дека им се потребни повеќе информации и податоци во однос на пресметката за евентуалните заштеди пред одлуките за инвестирање. Сепак, повеќе од половината од компаниите и во двата региона не знаат од кои институции и организации би можеле да ги добијат вакви информации

или совети, додека, пак, оние компании што се изјаснија дека знаат кој би можел да помогне, ги наведоа ЕВН Македонија, Владата на РМ, стручните лица, консултантите за енергетика, претставниците од локалната самоуправа, банките и градежните фирми како потенцијални извори за продлабочување на нивните знаења.

Графикон 23: Кој може да послужи како извор на информирање и совет? (Битола)

Графикон 24: Кој може да послужи како извор на информирање и совет? (Кичево)

Извор: Анкета на ЦИКП за енергетската ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Поглавје 6: Заклучок и препораки

Петте поглавја низ кои поминавме ни помогнаа да добиеме јасна и прецизна слика за тоа што се случува на полето на енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата во Битола и Кичево, во без малку сите сегменти од локалното милје во овие две општини. Во ова поглавје, ќе ги сублимираме сите идентификувани проблеми и предизвици, но овој пат за секој засебен профил бидејќи на тој начин најефективно ќе пристапиме кон поединечните задолженија, обврски и задачи што следат за секој од нив во Плановите за акција, кои следат подолу.

Заклучоци

Во однос на *граѓаните*, крајните резултати покажаа дека 46,3% од населението во Општина Битола и 63,2% од оние што живеат во Општина Кичево не се запознаени со значењето на терминот „енергетска ефикасност“. Она што особено загрижува е тоа што висок процент на неинформираност се забележува кај младата популација на возраст од 18–34 години, додека пак процентот е уште повисок кај повозрасното население.

Анкетираните жители на овие две општини признаа и дека им е потребна советодавна помош при евентуална реконструкција и реновирање на домот или набавка на нова техника/опрема со цел подобрување на енергетските карактеристики. Во однос на испитаниците од Општина Битола, тој процент изнесува 75%, додека пак само 25% од анкетираните од Општина Кичево одговорија дека им е потребен ваков совет или сугестија. Високата разлика помеѓу ваквите проценти, може да се објасни пред сè со немањето доволно познавање и информираност за тоа што вклучува и кои се вистинските ефекти од еден ваков градежен зафат или набавка, но сепак постои извесна веројатност дека процентот во однос на Општина Кичево ја одразува реалната состојба на терен. Доказ дека свеста и познавањето на оваа материја се на релативно ниско ниво, е фактот што само 79% од испитаниците од Битола и 86,2% од Кичево не знаат што е тоа енергетска класа на производите. Скромниот процент, пак, испитаници што го знаеја значењето на терминот, не знаеја да одговорат која енергетска класа се дел од апаратите во нивното домаќинство.

Доминантен дел од испитаниците опфатени со анкетата од Битола (85,3%) и Кичево (82,5%) одговорија дека живеат во домови што се изградени пред десет години па и повеќе – време во кое не му се посветуваше многу внимание на поставувањето соодветна термичка изолација на фасадите, покривите, подовите и сл. Тоа, впрочем, беше потврдено и низ останатите анкетни прашања. Имено, две третини од оние што учествуваа во анкетата живеат во домови без соодветна термоизолација на нивната фасада. За нијанса е подобра ситуацијата со изолацијата на покривните конструкции, па така според добиените резултати, 46,2% од Битолчани живеат во домови со соодветна покривна изолација, додека пак во Кичево тој процент изнесува 40,3%. Поставувањето енергетски ефикасни прозорци од мерките за подобрување на енергетските карактеристики на домовите веројатно е најевтин зафат, па оттаму и резултатите што покажуваат дека речиси половината од живеалиштата на анкетираните во Општина Кичево имаат поставено вакви прозорци, додека, пак, тој процент помеѓу битолските испитаници изнесува 46,2%.

Освен ниската свест и недоволното познавање на оваа материја, како причина за постојната состојба со лошите енергетски карактеристики на домовите во Битола и Кичево е и слабата финансиска моќ на локалното население. Во контекст на ова, 83,3% од испитаниците од Битола и

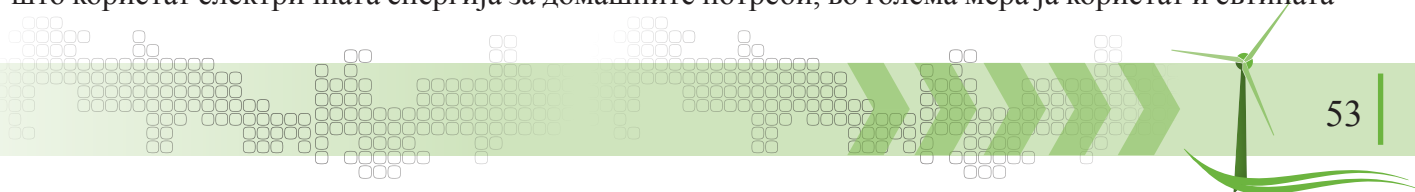
79,2% од оние во Кичево посочија на оваа пречка како најголем проблем во намерите за реновирање, реконструирање или набавка на нов систем за греење. Кривката финансиска моќ е пречка и за подигнување „зелен кредит“ од комерцијалните банки, со што би се подобриле енергетските карактеристики на живеалиштата. Сепак, и во услови на ограничен прилив во семејниот буџет, домаќинствата мора да функционираат, односно да се извршуваат сите дневни активности како што се готвење, лична хигиена, престој во загреани соби и сл. Греењето, несомнено, е најголем товар за семејниот буџет и во Општина Битола и во Општина Кичево. Она што можевме да го увидиме од анкетата е дека трошоците за енергија во летните месеци варираат во интервалот 2.000–3.000 денари, додека пак за време на грејната сезона, тој се проширува и е најчесто во рамките 2.000–5.000 денари. Ваквите трошоци зафаќаат значаен процент од семејниот прилив особено кај оние со скромни месечни примања, при што во зимата тој процент изнесува и до 30%.

Што се однесува пак до начините на загревање на живеалиштата, доминантен дел од кичевчани и битолчани тоа го прават на традиционален начин – со дрва. Во Општина Кичево тој процент изнесува 89,5%, додека во Битола и околината 66% од испитаниците одговорија дека дрвата се енергенсот со кој ги презимуваат зимските месеци. Што се однесува пак до другите енергенси, електричната енергија е примарно средство за загревање на живеалиштата на 8,8% од кичевските испитаници или 32% за анектираните од Битола (пред сè за оние што живеат во станбени единици). Гасот и нафтата се исклучително слабо застапени во обете места, а уште полоша е состојбата и со другите видови енергенси, како што се пелети, биомаса и сл. Мал дел од домаќинствата (5%) во Битола и во Кичево користат и комбинација од неколку енергенси, пред сè дрва и електрична енергија со цел да постигнат оптимална температура во своите домови.

Поради високите трошоци за енергија и ограничените месечни приливи кај битолските и кичевските домаќинства, забележлива е тенденцијата на намалување на комфорот, која пак повлекува намалување на трошоците за загревање на домовите – состојба позната како „енергетска сиромаштија“. Во прилог на ваквото тврдење во однос на Битола говори резултатот од вкрстувањето на добиените податоци, кои покажуваат дека семејствата со повеќе од четири члена не загреваат повеќе соби споредено со семејствата до четири члена, т.е. семејствата со повеќе членови престојуваат во ист број соби како и оние со помалку членови. Што се однесува пак до Кичево, во овој случај увидовме дека месечниот приход е во корелација со бројот на соби што се загреваат, а тоа пак влијае на комфорот што може да си го дозволи локалното население. Доказ за тврдењето дека енергетската сиромаштија е присутна и во овој дел од републиката е фактот дека разликата помеѓу оние домаќинства што имаат прилив до 50.000 денари и оние со скромни 8.000 денари, изнесува една загреана соба, т.е. побогатите можат да си дозволат само една загреана соба повеќе споредено со оние со далеку поскупо приливи.

Што се однесува пак до енергенсот што се користи за извршување на тековните активности и потреби во семејствата како приготвување на храната и загревање на водата за лична хигиена, тука предничи електричната енергија. За 87,2% од битолските домаќинства, односно за 84,7% од кичевските семејства, таа е примарно средство за загревање на водата. Резултатите од истражувањето покажуваат и дека процентот на поставеност на сончеви колектори за оваа намена е исклучително низок во обете општини, особено во Кичево со 0,2%, додека пак во Битола процентот изнесува 2,5%. Што се однесува пак до приготвувањето на храната, тоа најчесто се прави на електричен шпорет. Во и околу реонот на Битола, 53,7% од испитаниците готват со електрична енергија, а 37,2% на дрва. Гасот во овој дел од републиката за оваа намена го користат 8,8%. Сосема поинаква е состојбата во Кичево. Таму дури 77,3% од домаќинствата храната ја приготвуваат на дрва, додека пак 8,8% за оваа активност користат електрична енергија. Гасот е исклучително слабо искористен енергенс за готвење и во Кичево со застапеност од скромни 0,7%.

Податоците од спроведената анкета во Битола и Кичево покажуваат и дека испитаниците што користат електричната енергија за домашните потреби, во голема мера ја користат и евтината

тарифа со цел да ги намалат месечните сметки за потрошена струја. Дијапазонот на одговори во најголема мера се движеше од *секој ден до често*.

Што се однесува пак до перцепциите и искуствата на службениците и градоначалниците во општините Кичево и Битола поврзани со енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата, забележавме низа предизвици, проблеми и пречки, кои беа нагласени од двете општини, но и такви што се карактеристични само за Кичево, односно Битола. Во разговорите, пред сè, со **општинските службеници** ни беше посочено дека еден од поголемите предизвици во двете општини е намалување на трошоците за улично осветлување, но никако преку намалување на квалитетот или бројот на осветлувачки места. Што се однесува до Битола, интервјуираните службеници од оваа општина посочија дека успеваат да задржат високо темпо на замена на старите светилки, најчесто со ЛЕД. Ова е и препорака на Министерството за животна средина и просторно планирање, по која за сега, според битолските службеници, навремено се постапува, но сепак изискува значајна сума средства од општинскиот буџет. Што се однесува пак до Кичево, состојбата со уличното осветлување и темпото на замена на старите светилки со нови претставува континуиран предизвик, во извесна мера поголем од оној во Општина Битола. Кусокот на средства во општинска каса е главната причина за ова, но сепак се постигнуваат одредени резултати и во урбаните и во руралните средини на општината, но останува огромен простор за подобрување на постојната состојба.

Службениците од општините Кичево и Битола како загрижувачка ја истакнаа и состојбата поврзана со енергетските карактеристики на јавните објекти на двете општини, пред сè на училишните згради. Битолските службеници задолжени за енергетската ефикасност во Општина Битола нагласија дека континуиран напредок се остварува во поглед на поставувањето прозорци со високи енергетски карактеристики, додека пак генерално лоша останува ситуацијата со термичка изолација на фасадите и покривите, иако се прават планови за што побрзо отстранување и на овој проблем. И во општината Кичево се соочуваат со идентичен проблем и уверуваат дека ваквата состојба повлекува дополнителни суми за загревање на зградите. Општинарите задолжени за овие прашања особено го нагласија проблемот со високите трошоци за загревање на училиштата. Една од причините за ова се, секако, слабите енергетски карактеристики на зградите, но дополнителен проблем претставуваат и старите котли за загревање.

Се разбира, има и позитивни примери во двете локални самоуправи. Освен поставувањето воздушна топлинска пумпа во салата за состаноци на општинскиот совет на која е поврзан и инспекторат, битолските службеници истакнаа дека во градинките е започнат процесот на инсталирање сончеви колектори со кои ќе се добива топла вода за потребите на градинките. Во оваа општина веќе се поставени два вакви колектора на две градинки, а се бележат и првите заштеди. Слична тенденција постои и во Кичево. Една од градинките веќе добива топла вода со помош на сончев колектор, а се очекува ова да продолжи и во училишните згради. Според службениците, секој зафат или активност зависи од расположливите средства, кои, како што велат, никогаш не се доволни. Како алтернативи за „бајпасирање“ на она што е потреба и реалност гледаат во дополнителните трансфери од централниот буџет наменети исклучиво за финансирање активности поврзани со енергетската ефикасност, но и во формирањето фонд за енергетска ефикасност.

Што се однесува до фондот, во општината Битола на него гледаат како на катализатор што би го поттикнал процесот на реновирање и реконструирање на објектите што се под надлежност на општината или се наоѓаат на нејзина територија, додека пак од општината Кичево сметаат дека доколку фондот биде структуриран на начин на кој ќе нуди заеми или каматни стапки со приближни или исти стапки како оние на комерцијалните банки, тогаш нема да се остварат посакуваните резултати. Сугерираат фондот да биде самоодржлив, односно заштедите што ќе се генерираат по завршувањето на одреден зафат или реновирање да се слеваат во самиот фонд, со што ќе се

финансираат други проекти. Истовремено, двата општински тима бараат отворена дебата и нивно активно вклучување во дискусиите што се одвиваат за начинот на кој ќе работи фондот. Во овие две општини се јавува и потребата од интензивирање на јавно-приватното партнерство, пред сè во уличното осветлување. Имено, досега ниту еден таков договор од сферата на енергетската ефикасност не е склучен во Општина Битола и Општина Кичево, иако потенцијал за такво нешто постои особено во делот на уличното осветлување.

Службениците од овие општини го истакнаа и проблемот со ограничениот кадар, кој е задолжен истовремено за неколку работни задачи и ангажмани (бележење на потрошувачката, комунални активности, административни активности и сл.) и потребата од лица што ќе бидат фокусирани исклучиво на енергетската ефикасност и проектирањето решенија за одржливо користење на енергијата. Според разговорите со битолските службеници, ова е и една од причините што сè уште се доцни со донесувањето на новата општинската програма за енергетска ефикасност, што е обврска за општините во согласност со Законот за енергетика.

Последната ваква програма за Општина Битола се однесуваше за периодот 2009–2013 година, а степенот на реализација на она што беше предвидено со неа, службениците го оценуваат како *делумно*. Најголеми остварувања се постигнати во доменот на уличното осветлување, добивањето топла вода преку сончеви колектори, а е формирана и посебна компанија што ќе има за обврска да го спроведе проектот топлификација. Потфрлањата за останатите сегменти од програмата се објаснуваат, пред сè, со фактот што во општината и понатаму има потреба од крупни комунални и инфраструктурни зафати што повлекуваат голема сума пари од општинската каса, како и со презафатеноста на овие општински службеници. За разлика од Општина Битола, Кичевската општина досега нема подготвено ваква програма, ниту за минатиот период ниту за периодот што следи. Во случајот со оваа општина, освен потребата од дополнителен кадар, отежнувачки фактор е и транзицискиот период низ кој минува општината во административна смисла поради приклучувањето на Зајас, Другово, Вранешница и Ослomeј кон општината Кичево како и незаинтересираноста на претходните градоначалници за донесување ваква програма. Сепак, немањето ваква програма не е пречка за активности од оваа сфера, што реално и се случува на терен во рамките на можностите, но сепак останува фактот дека се работи за законска обврска што мора да биде докрај почитувана.

Во двете општини постои подготвеност да се помогне во подигањето на свеста на граѓаните за придобивките од енергетската ефикасност, но потсетуваа дека слабата финансиска моќ е пречка за која треба да се изнајде решение. Од двете општини исто така посочија и на потребата од редовна комуникација помеѓу единците на локалната самоуправа, која ќе биде организирана на систематски начин и со редовен календар. Основа за тоа гледаат во Мрежата за енергетска ефикасност при ЗЕЛС, но сметаат дека соработката во оваа мрежа мора да се подобри како од организациски така и од технички аспект.

Што се однесува пак до перцепциите, ставовите, искуствата и мислењата на актуелните **градоначалници** на општините Кичево и Битола по однос на прашањето за енергетската ефикасност и рационалното користење на енергијата во овие две локални самоуправи, можеме да заклучиме дека и за обадвата, овие прашања се од врвен приоритет. Според нив, за тоа говори не само постојаната вклученост во тековните проекти и активности туку и предизборните програми во кои се предвидени мерки токму од оваа област. И двајцата потврдуваат дека се инволвирани во следењето на потрошувачката на енергија во општините, како и во анализите за тоа што е потребно за да се подобри квалитетот, но и да се намалат трошоците по оваа основа. Сепак, и двајцата констатираат дека постојат низа фактори што го диктираат темпото на инвестиции и реконструкции.

За кичевскиот градоначалник Фатмир Дехари, освен административно-транзицискиот период, проблем претставуваат и финансиите, односно средствата што можат да се наменат за

оваа ставка. Уверува дека „кусиот буџет“ е една од најголемите пречки за позасилено да се работи на ова прашање, а проблем претставуваат и долговите што ги има генерирано општината уште од времето на СФРЈ. И битолскиот градоначалник Талески посочи дека секогаш има потреба од повеќе средства во буџетот по сите основи, вклучително и за оваа. Талески, сепак посочи дека при подготовката на буџетот за секоја следна година, се внимава тој да биде во рамките на можностите и реалноста задржувајќи на тој начин континуитет во надминувањето на проблемите со кои се соочува општината, но и висока реализација на буџетот.

Сепак, и покрај ваквата состојба, во двете општини се имплементираат проекти и зафати со цел подобрување на општинските енергетските портфолија – замена на прозорци и поставување термоизолација на училишните згради, поставување сончеви колектори и слично. За двајцата најгорлив проблем е загревањето на училиштата поради старите котли и енергенсите како што се дрва, мазут и нафта, кои штетно влијаат врз околината на Кичево и Битола. Што се донесува пак до доцнењето на програмата за енергетска ефикасност за Општина Битола, градоначалникот нагласи дека се работи на неа бидејќи станува збор за стратешки документ што служи како патоказ за тоа каде треба да се движат размислувањата и инвестициите. Како корисна ја оцени минатата програма, а особено го истакна проектот „Топлификација на Битола“, за кој, како што вели, е столбот на сите заложби во поглед на плановите за загревање на битолските домаќинства. Што се донесува пак до Кичево, Дехари порача дека во следниот период приоритет ќе биде усвојување на оваа програма за прв пат и уверува дека општината е кадарна сама да го подготви овој документ.

Она што беше воочливо од разговорот со битолскиот градоначалник беше фактот што оваа општина има искуство во соработка и комуникација со останатите општини од земјава, но и со оние од Грција благодарение на ИПА-програмата за погранична соработка. Кичевскиот градоначалник, пак, посочи дека пред Општина Кичево постои огромен потенцијал за соработка со останатите единици од локалната самоуправа од земјава, но и со оние од соседството. Сепак, она што беше нагласено е потребата од преминување во друга фаза од проектните програми што ги финансира ЕУ и останатите донатори, односно повеќе средства за капитални и структурни проекти со кои реално и на терен ќе се подобрат енергетските карактеристики на објектите што се под надлежност на општината или се на нејзината територија. Во однос на формирањето на фондот за енергетска ефикасност, двајцата градоначалници нагласија дека е потребен таков фонд, но побараа и поотворена дебата за ова прашање.

Што се однесува пак до **НВОи** што активно работат во реонот на Битола и на Кичево, по интервјуата со нив, можеме да заклучиме дека се работи за организации на кои им е потребна помош со цел да добијат продлабочени знаења од областа на енергетската ефикасност, но и вештини околу процесот на подготовка и развој на проектна апликација. Од овие причини, не е реализиран ниту еден самостоен проект од оваа сфера, а незначителниот број активности се должат на парцијална и спорадична вклученост во тековни проекти администрирани од трети организации или групации. Освен нискиот степен на познавање на ова тема, дополнителна тешкотија претставува и немањето доволно средства за кофинансирање на евентуално добиен проект, што е еден од предусловите за учество во процесот на аплицирање, особено кога станува збор за проекти финансирани од фондови на ЕУ. За сите организации беше карактеристично тоа што кај нив постои желба за развој на проектното портфолио со ваков вид проекти дотолку повеќе што соодветствува со нивните програмски цели и амбиции. Дополнителен ангажман е потребен и за зајакнување на мрежите за соработка помеѓу самите локални организации во Битола и Кичево, но и со оние од главниот град, а моменталната состојба може да се оцени како слаба со спорадична комуникација и размена на искуства, без конкретни иницијативи.

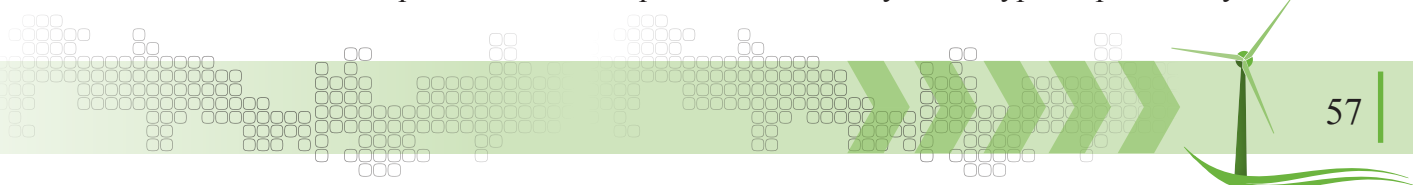
Простор за промени има и во однос на релација општини – локални невладини организации. Имено, по однос на ова прашање речиси и да нема реализиран проект ниту во Битола ниту во Кичево. Сепак, она што беше интересно е фактот што активистите од овие организации

препознаваат огромен потенцијал за заедничка работа кога е во прашање енергетската ефикасност, особено во подигнувањето на свеста на граѓаните за значењето на овој концепт. Активистите се пожалија и на тенденцијата сите крупни дебатни или тркалезни маси од оваа сфера да се одржуваат во главниот град, со што внатрешноста на републиката останува настрана. Сметаат дека широки едукативни кампањи се потребни и во двата града, особено помеѓу повозрасната популација, но укажуваат дека паралелно со ова треба да се изнајдат и решенија за надминување на проблемот со слабата куповна моќ бидејќи само на тој начин ќе може реално да се ефектуира евентуалното ново добиено знаење и информираност. Еден од најспоменуваните механизми за ова од страна на локалните невладини организации беше принципот на субвенционирање сличен на оние за поставување сончеви колектори или, пак, во онаа форма со која земјоделците добиваат помош од државата. Соговорниците од невладиниот сектор од Битола исто така нагласија дека е потребна реализација на крупните инфраструктурни проекти во Битола, мислејќи пред сè на изградба на топлификациска мрежа, додека, пак, во Кичево се побара видлив напредок во однос на гасификацијата на земјава. Сметаат дека ваквите крупни зафати ќе придонесат за драстично подобрување на начинот на кој се загреваат живеалиштата во овие два града, што пак од друга страна, ќе придонесе и до намалување на загадувањето на воздухот. Битолските организации сметаат дека постои огромен простор за продлабочување на регионалната соработка со други невладини организации од Грција, Бугарија и од Албанија, додека пак кичевските невладини здруженија имаат потреба од први и иницијални контакти со партнерите од регионот поради целосното отсуство на каква било регионална соработка или активност на ова поле.

Во поглед на **новинарите** што работат во реонот на Битола, односно во Кичево, како прв факт се испречува тоа што ниту еден од интервјуираните новинари не известува единствено за енергетика, туку за сите општествени теми. Според нивните искази, вестите поврзани со енергетиката се застапени во информативните изданија, односно локалните извештаи, но не и вести и теми што директно се однесуваат на енергетската ефикасност. Најголем дел од новинарите што учествуваа во ова истражување сметаат дека дури и во оние денови кога се информира за настан или случувања поврзани со енергетиката, тоа најчесто се сведува на меѓупартиски препукувања и без поголема суштинска тежина. Битолските новинари наспоменаа дека малиот број извештаи поврзани со рационалното користење на енергијата најчесто се однесуваат на тековни активности во општините или регионот, како што се поставување сончеви колектори на јавни објекти или сл. Дополнителен проблем кој несомнено влијае врз темпото, но и квалитетот на она што се публикува е немањето доволно знаење и информации за енергетската ефикасност и одржливото користење на енергијата како концепти. Исто така беше наведена и постојната уредувачка шема, не само на локалните медиуми туку и оние што зрачат, односно се достапни на целата територија на земјава. Имено, исполитизираноста на вестите, пред сè на извештаите што се однесуваат на меѓупартиските препукувања, проблемот со името и останатите *вечно актуелни* теми создаваат состојба во која многу тешко се пробива мразот, односно многу тешко може да се информира за трета тема или настан, во овој случај за енергетската ефикасност.

Речиси сите новинари посочија дека постои огромен потенцијал за известување и промовирање на овие теми, со што ќе се подигне свеста кај граѓаните за значењето на рационалното постапување со енергенсите и енергијата воопшто. Иако со отсуство на некаква анализа или подробно истражување, новинарите од овие региони уверуваат дека постои широк простор за подобрување на нивото на свеста кај граѓаните за придобивките од ова, но сепак како најограничувачки фактор упатуваат на ниската куповна моќ на локалното население. Исто така беше укажано и на немањето доволен број експерти и стручни лица во обете општини, кои можат да послужат како релевантни соговорници за да се развие одреден извештај или тема, а сметаат и дека најголем број од настаните поврзани со оваа проблематика се концентрирани во Скопје и бараат нивно децентрализирање, со што ќе се влијае и врз анимирањето на внатрешноста. Дел од нив исто така го истакнаа и проблемот со затвореноста на институциите дури и при известувањето

за теми од областа на енергетиката, со што, според нив, се попречува уште еден фактор што исто така влијае врз мотивот, желбата, а во извесна мера и врз квалитетот на она што ќе биде презентирano пред локалната, а и пошироката јавност.

Што се однесува до бизнис-секторот, податоците укажуваат на тоа дека електричната енергија е примарен избор за функционирање на компаниите. Надополнувањето, односно комбинирањето на струјата најчесто е со нафтата (во случајот со Битола) или со гасот (Кичево). Додека малите компании издвојуваат 3.000–30.000 ден., средните од 40.000 па нагоре, оние најголемите фирми издвојуваат и до 200.000 ден. месечно за покривање на трошоците. Ваквата констелација на трошоци, според компаниите, влијае врз нивното вкупно работење. Имено, 48% од испитаниците од Битола и 50% од анкетираниите во Кичево на скалата *мало–средно–големо*, нивното влијание го оценуваат како средно, иако ваквите трошоци за компаниите се несомнено товар за евентуални инвестициски планови. Така, за 72% од битолските менаџери и 81,25% од кичевските стопанственици овие издатоци се неизбежна варијабла, која секако го засилува колебањето за проширување на сопствениот бизнис. Анкетата на ЦИКП покажа дека 44% од вкупно анкетираниите компании во Битола и 37,5% од испитаните во Кичево не водат т.н. енергетски мониторинг, односно не ја бележат потрошувачката на енергија на месечно или годишно ниво. Ова истражување покажа и дека локалните раководства, односно менаџери во Кичево и Битола се мошне слабо запознаени со овој термин, а тоа се отслика и во конечните резултати – 62,5% од кичевските анкетирани компании и 44% од оние во Битола не поседуваат знаење или информации за овој поим. Во линија на ова оди и наодот дека само 8% од фирмите во Битола и тоа во најголем дел од големите компании имаат вработено лице задолжено за енергијата, односно енергетската ефикасност, за разлика од Кичево, каде што при истражувањето не беше забележан ниту еден ваков пример.

Сепак, состојбата околу прашањето за свеста и не е толку црна доколку се земе предвид дека речиси 68% од фирмите, најчесто во усна форма ги советуваат вработените за начини и практики за порационално користење на енергијата. Главната пречка за подобрување на начинот на кој се троши енергијата во дадените субјекти опфатени со ова истражување се недостигот од финансиски средства. Тоа е проблем за речиси половината (44%) за компаниите во Битола и Кичево, додека пак 24% одговорија дека причина за ова е целосниот фокус што го имаат ставено на производството и оперативноста на нивните претпријатија. Финансиската кондиција на фирмите е и еден од факторите за тоа што не се решаваат за подигнување на т.н. „зелени кредити“. И покрај ваквата констелација на причини, 2/3 од компаниите во изминатиов период примениле некакви мерки за енергетска ефикасност. Најголемо отскокнување во позитивна смисла забележавме кај прашањето што се однесуваше на процесот на набавка на нови инсталации и машини, на кое 75% од кичевските компании и 88% од битолските фирми одговорија дека во оваа постапка им се посветува големо внимание на енергетските карактеристики. Раководствата знаат и се уверени дека ваквите инвестиции/активности ќе позитивно ќе се одрази врз вкупното работење на самите компании. Забележавме дека дури 44% од менаџерите се уверени дека и без инвестиции, но со зголемена свест и контрола врз потрошувачката, потенцијалот за заштеда варира помеѓу 0-5%.

Препораки

Препораките, т.е. Плановите за акција за надминување на гореспоменатите пречки и предизвици за општините Битола и Кичево ги организирајме во табели со цел да се има полесен увид во поединечните задолженија и обврски што засегнатите страни треба да ги преземат. Автор на Планот за акција за Општина Кичево е Ана Стојиловска, а за Општина Битола Соња Зубер, истражувачки од тинк-тенк организацијата „Аналитика“.

ПЛАН ЗА АКЦИЈА – Битола

ПРОГРАМСКА ЦЕЛ 1: Зголемување на знаењето и вештините на општинските власти и службениците во општината со цел поширока и посоефатна имплементација на мерките за ЕЕ и ОИЕ во Општина Битола.

Мерки/Активности	Очекувани резултати	Индикатори	Рок	Можен имплементатор Можен извор	Буџет	
			Сума			
Краткорочна цел 1.1: Формиран посебен тим/сектор за енергетска ефикасност во општината						
Одлука за формирање на Секторот за енергетска ефикасност на Општина Битола. Опремување на канцеларијата. Прераспределба на кадар.	Функционирање на тимот како посебна единица во склоп на локалната самоуправа.	Отворена канцеларија. Број на реализирани проекти од областа на енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија.	2015	Општина Битола.	5000 евра.	Општински буџет/ централен буџет/ меѓународни донатори.
Краткорочна цел 1.2: Зголемен бројот на службеници што работат во тимот/секторот за ЕЕ во општината.						
Одлука за ангажирање волонтери во општината специјално за секторот енергетска ефикасност. Обуки за тимот за енергетска ефикасност за тоа како да изготвува планови за енергетска ефикасност, проекти, како да го користи Законот за јавно-приватни партнерства, како да се користат средствата од програмата ИПА, како да спроведува кампањи и сл. со цел имплементирање на позначајни мерки за ЕЕ во целата општина, не само јавните згради.	Изградени капацитети. Спроведување мерки на ЕЕ во општината на годишно ниво. Активно користење на Законот за ЈПП за имплементација на мерки за ЕЕ и ОИЕ во општината.	Број на реализирани проекти од областа на енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија. Изготвена програма за енергетска ефикасност на Општина Битола за 2015–2017. Формирање на најмалку 2 ЈПП за изведување проекти од областа на ЕЕ и ОИЕ.	2015–2017	Општина Битола/домашни и странски експерти.	3000 евра.	Општински/ централен буџет/ меѓународни донатори.
Краткорочна цел 1.3: Зголемено знаење на сите општински службеници за тоа кои мерки за ЕЕ можат да ги имплементираат на работа, но и дома.						
Обуки на сите службеници за тоа како да имплементираат мерки за ЕЕ и како одржливо да ја користат енергијата на работа и дома.	Службениците се добро запознаени со термините ЕЕ и ОИЕ. Службениците активно користат мерки за заштеда на енергија при работењето и дома.	Намалено користењето енергија. Службениците пријавиле енергетска заштеда и во домовите.	2016–2017	Општина Битола/ граѓански организации/ странски експерти.	1000 евра.	Општински буџет/ проект финансиран од странски или домашни донатори.
Краткорочна цел 1.4: Формирана канцеларија за информирање на граѓаните, компаниите и останатите заинтересирани страни на теми: чиста енергија, животна средина итн.						
Проект за формирање канцеларија за енергетска ефикасност.	Формирана канцеларија за енергетска ефикасност.	Број на граѓани/ компании/ други засегнати страни што ја посетиле Канцеларијата.	2015–2016	Општина Битола.	3000 евра.	Општински буџет/ проект финансиран од странски или домашни донатори.
Краткорочна цел 1.5: Општината е дел од мрежи на локално ниво, но и со засегнати страни од другите општини и надвор од државата со цел споделување на знаењето и искуството во финансирање и спроведување проекти за ЕЕ и ОИЕ.						
Формирање мрежи на локално ниво, регионално и меѓународно ниво за заедничко алицирање и имплементирање на проекти од областа на ЕЕ и ОИЕ.	Општината е дел од мрежи за имплементирање мерки на ЕЕ и ОИЕ во и надвор од Македонија. Редовни состаноци на мрежите. Заеднички проекти за ЕЕ и ОИЕ.	Број на мрежи од кои општината е дел. Број на проекти на кои општината работи во склоп на мрежите.	2015–2017	Општина Битола/ други општини од Македонија/ општини од Албанија/ општини од Грција итн.	500 евра.	Странски донатори.

Краткорочна цел 1.6: Училиштата се запознаени со тоа кои мерки на ЕЕ можат да ги имплементираат, а да не трошат многу средства, во нивната секојдневна работа.						
Спроведување кампања низ училиштата за подигнување на свеста кај најмладите за корисноста од енергетската ефикасност и за тоа како можат да заштедат енергија.	Наставниците и учениците знаат за мерките за заштеда на енергија и кои мерки на ЕЕ можат да ги употребуваат во училиштата.	Намалено користење енергија. Број на имплементирани мерки за ЕЕ и заштеда на енергија. Број на училишта инволвирани во мерките.	2015–2017 Број на училишта	Граѓански организации/ волонтери/тимот за енергетска ефикасност при општината.	1000 евра	Проект финансиран од странски или домашни донатори.
Краткорочна цел 1.7: Изготвени брошури специјално наменети за секоја категорија општествени засегнати страни на темата имплементација на мерки за енергетска ефикасност и одржливо користење на енергијата, и тоа за граѓаните, компаниите, граѓанските организации и медиумите.						
Проект за изготвување брошури специјално наменети за секоја категорија општествени засегнати страни на темата имплементација на мерки за енергетска ефикасност и одржливо користење на енергија, и тоа за граѓаните, компаниите, граѓанските организации и медиумите.	Доставување на брошурите до сите општествени засегнати страни: домаќинства, компании, граѓански организации, медиуми итн.	Број на отпечатени брошури. 90% од идентификуваните засегнати страни се запознаени и ја имаат брошурата. Зголемена заштеда на енергија како резултат од мерките предложени во брошурите.	2016	Општина Битола/странски или домашни експерти.	1000 евра.	Проект финансиран од странски или домашни донатори.

ПРОГРАМСКА ЦЕЛ 2: Зголемуено знаење и разбирање помеѓу жителите на Општина Битола за корисноста од енергетската ефикасност, можностите што ги нуди како заштеда на енергија, помали сметки за струја, почиста околина итн. и корисноста од зголемена употреба на обновливите извори на енергија.

Мерки/Активности	Очекувани резултати	Индикатори	Рок Сума	Можен имплементатор Можен извор	Буџет
Краткорочна цел 2.1: Младата популација на возраст 7–25 години, знае што значи енергетската ефикасност и како може да штеди енергија без тоа да чини многу.					
Обуки наменети за младите со цел запознавање на термините енергетска ефикасност, одржлива енергија, заштитата на животната средина.	Зголемуено знаење за ЕЕ и ОИЕ помеѓу младата популација. Заштеда на енергија.	Анкетата спроведена помеѓу оваа целна група покажува зголемување на процентот на младите што се запознаени со мерките за ЕЕ и ОИЕ за 40% од порано.	2016–2017	Граѓански организации/општината.	1000 евра. Домашни и странски донатори.
Краткорочна цел 2.2: Постарата популација, т.е. пензионерите (над 62 години), знае за тоа што е, пред сè, енергетската сиромаштија, како со малку средства можат да се подобрат енергетските карактеристики на домот, како и каде да се најдат средства за имплементирање мерки за ЕЕ во нивните домови, како и колку пари ќе заштедат на месечно ниво со имплементирани мерки на ЕЕ, поставени сончеви колектори итн.					
Обуки наменети за пензионерите (над 62 г.) со цел запознавање со поимот енергетска сиромаштија, учење како со малку средства можат да се подобрат енергетските карактеристики на домот, како и каде да се најдат средства за имплементирање мерки за ЕЕ во домовите, како и колку пари се заштедуваат на месечно ниво со имплементирани мерки на ЕЕ, поставени сончеви колектори итн.	Утврдени потреби на домаќинствата. Зголемуено знаење за ЕЕ и ОИЕ помеѓу постарата популација. Заштеда на енергија во домаќинствата.	Анкетата спроведена помеѓу оваа целна група покажува зголемување на процентот на имплементирање мерки за ЕЕ во домовите за 30% од претходната ситуација.	2015–2017	Граѓански организации/домашни странски експерти/компани/општината.	1000 евра. Домашни и странски донатори.
Краткорочна цел 2.3: Останатиот дел од населението е запознаено со тоа кои мерки на ЕЕ и ОИЕ можат да ги имплементираат во своите домови, колку секоја мерка чини, колку е заштедата на месечно и годишно ниво, каде можат најлесно да добијат средства за тие мерки итн.					
Обуки за сите заинтересирани жители за тоа што значи ЕЕ, какви мерки можат да имплементираат, како можат да подигнат „зелени кредити“ итн.	Утврдени потреби на жителите околу заштедата на енергија во домовите. Зголемуено знаење за ЕЕ и ОИЕ помеѓу жителите на општината	Процентот од вкупниот број на населението во Општина Битола запознаено со мерките на ЕЕ и ОИЕ е 50%. Волумен на имплементирани мерки за ЕЕ во домовите	2015–2017	Граѓански	1000 евра. Домашни и странски донатори.
Краткорочна цел 2.4: Жителите на општината се во постојана комуникација со општината на темите ЕЕ и ОИЕ и ја користат Канцеларијата за енергетска ефикасност, која им е достапна за информирање, делење совети, итн.					
Информирање на жителите на општината за Канцеларијата за енергетска ефикасност, за тоа како можат да ја користат, за начините на комуникација со општинските власти за овие теми итн.	Редовно користење на Канцеларијата во општината и редовен контакт со службениците.	Број на граѓани што ја користат Канцеларијата.	2016–2017	Општина Битола.	500 евра. Општински буџет.

ПРОГРАМСКА ЦЕЛ 3: Граѓанските организации и медиумите од територијата на Општина Битола се доволно запознаени со термините енергетска ефикасност, одржливо користење енергија, обновливи извори на енергија, енергетска сиромаштија итн., при што активно работат преку проекти, обуки и слични активности на подобрување на ситуацијата со енергетската ефикасност и одржливото користење на енергија во општината.

Мерки/Активности	Очекувани резултати	Индикатори	Рок	Можен имплементатор Сума Можен извор	Буџет
Краткорочна цел 3.1: Граѓанските организации се доволно запознаени со темите ЕЕ, ОИЕ и се вмрежени со организации од државата и пошироко, особено Албанија и Грција, за заедничка работа на горенаведените теми.					
Обуки наменети за граѓанските организации за подобро запознавање со темите ЕЕ, ОИЕ. Тематски средби со организации од државата и пошироко, особено Албанија и Грција, за заедничка работа на горенаведените теми.	Зголемено знаење и разбирање за темите ЕЕ и ОИЕ. Формирани мрежи и оформени партнерства со организации од државата и од регионот.	Одржани обуки. Број на обучени активисти од граѓанските организации. Одржани средби. Број на формирани мрежи.	2015–2016	Граѓански организации од Македонија и регионот/ општината/странски или домашни експерти.	Странски или домашни донатори. 1000 евра
Краткорочна цел 3.2: Граѓанските организации работат на проекти за ЕЕ и ОИЕ заедно со општината.					
Аплицирање на проекти во заедничка соработка помеѓу општината и граѓанските организации на теми од областа на ЕЕ, ОИЕ, заштитата на животната средина.	Формирано партнерство помеѓу граѓанските организации и општината за цел имплементација на проекти од областа на ЕЕ и ОИЕ.	Број на имплементирани проекти од областа на ЕЕ и ОИЕ.	2016–2017	Граѓански организации/ Општина Битола.	Општински буџет. 500 ЕУР.
Краткорочна цел 3.3: Граѓанските организации самостојно работат со жителите на општината на сподолување знаења околу ЕЕ и ОИЕ.					
Проекти наменети за граѓанските организации каде што заедно со жителите преку најразлични акции ќе се работи на подобрување на состојбата со енергетската ефикасност во општината	Граѓанските организации од Битола се препознаени меѓу жителите дека работат на имплементација на мерки за ЕЕ и ОИЕ во рамките на општината	Број на спроведени акции во општината.	2017	Граѓански организации.	Странски и домашни донатори. 1000 евра.
Краткорочна цел 3.4: Медиумите се обучени да известуваат за теми од областа на енергетиката, особено за ЕЕ, одржливо користење енергија итн.					
Обуки наменети за медиумите каде што ќе научат како да информираат и едуцираат на теми поврзани со енергетиката	Медиумите и новинарите се запознаени подробно со термините ЕЕ и ОИЕ	Број на завршени обуки Број на обучени новинари	2015–2016	Странски и домашни експерти	Странски и домашни донатори 1000 евра
Краткорочна цел 3.5: Медиумите редовно, барем еднаш во неделата, имаат прилози поврзани со енергетиката, кои освен што се информативни, се и едукативни					
Проекти за медиумите каде што еднаш неделно ќе имаат обврска да истражуваат и пишуваат на теми поврзани со енергетиката, а што се од важност за општината.	Редовно известување за енергетски теми во општината.	Број на написи во неделата посветени на енергетски теми.	2017	Медиумите од Општина Битола/ граѓански организации.	Странски и домашни донатори. 1000 евра

ПРОГРАМСКА ЦЕЛ 4: Компаниите од територијата на Општина Битола се запознаени со мерките на енергетска ефикасност што можат да ги имплементираат, имаат посебно вработени што се грижат за енергетскиот менаџмент на компанијата, знаат каде да се обратат за помош при имплементирање на мерките за ЕЕ и за заштита на енергија, и се во постојана комуникација и соработка со општината околу полесно имплементирање на горенаведените активности.

Мерки/Активности	Очекувани резултати	Индикатори	Рок	Можен имплементатор	Буџет	
					Сума	Можен извор
Краткорочна цел 4.1: Компаниите знаат кои и какви мерки за ЕЕ и за штедење енергија можат да имплементираат и со малку средства.						
Обуки за компаниите каде што ќе научат повеќе за тоа како можат без многу средства да имплементираат мерки за ЕЕ и ОИЕ во своите работни простории	Утврдени потреби. Одржани обуки Зголемено знаење и разбирање на темите ЕЕ и ОИЕ	Број на компании што ги посетиле обуките. Број на одржани обуки.	2015–2016	Странски и домашни експерти/ граѓански организации.	1000 евра	Странски и домашни донатори/компаниите со свои средства.
Краткорочна цел 4.2: Компаниите знаат каде да се обратат за помош при имплементирањето мерки за ЕЕ.						
Вмрежување на компаниите со градежни компании, компании што продаваат сончеви колектори и сл., преку Канцеларијата за ЕЕ со цел полесна имплементација на мерките за ЕЕ во компаниите од Битола.	Имплементирани мерки за ЕЕ и ОИЕ во компаниите.	Број и видови мерки на ЕЕ и ОИЕ имплементирани во компаниите.	2016–2017	Компаниите.	1000 евра	Компаниите/ кредити од банките.
Краткорочна цел 4.3: Компаниите имаат вработено луѓе само за енергетски менаџмент и планирање за инвестирање на заштедите одимплементирањето на мерките за ЕЕ.						
Проект за обука и вработување персонал одговорен за енергетски менаџмент на компанијата.	Вработени лица што се грижат за енергетскиот менаџмент на компаниите.	Бројот на вработени лица што се грижат за енергетскиот менаџмент во компаниите е пораснат за 50% од претходната состојба. Намалени трошоци за енергија за 40% од претходната состојба.	2015–2016	Компаниите.	400 евра месечно нето.	Компаниите.
Краткорочна цел 4.4: Компаниите соработуваат со општината, ја користат Канцеларијата за енергетска ефикасност за прибирање информации, но и за споделување на сопствените искуства.						
Заеднички проекти меѓу општината и компанијата каде што се работи на подобрување на ситуацијата со енергетската ефикасност и одржливиот користење енергија на локално ниво.	Соработката помеѓу компаниите и општината е на високо ниво.	Број на имплементирани заеднички проекти. Број на остварени средби. Број на потпишани договори за соработка	2016–2017	Компаниите/ општината.	Зависно од проект.	Странски донатори/ буџет на општината/ буџет на компаниите.

ПЛАН ЗА АКЦИЈА – Кичево

Засегната страна	Активност	Резултат	Индикатор на успешност	Рок	Буџет	Извор на буџет
Општина Кичево.	Ангажирање на волонтери за поддршка на спроведувањето на Платформата.	Ангажирани се волонтери.	Ангажиран е 1 волонтер.	Февруари 2015.	1000 евра (за надоместок според Законот за волонтерство) за февруари–декември 2015.	Општина Кичево/ граѓански организации/ бизнис сектор/ донатори.
Општина Кичево со поддршка од донатор, граѓанска организација, други општини и сл.	Подготовка на програма за енергетска ефикасност со фокус на мерки за греење и поддршка на мерки за енергетска ефикасност за граѓаните.	Подготвена програма за енергетска ефикасност.	Програмата за енергетска ефикасност е подготвена во предложениот рок со предвидените мерки.	Март – ноември 2015.	300 евра (патни трошоци за средба со Општина Карпош, Струмица, Град Скопје, Гостивар, донатори, граѓански организации, ЗЕЈС).	Општина Кичево.
Општина Кичево во соработка со општините Битола, Погорец и Корча.	Средби на годишно ниво со колегите од двете албански општини и Општина Битола за подготовка на проектни апликации	Одржани се предвидените средби.	Одржани 2 годишни средби во предвидениот рок и втора предвидените општини со по 2 претставници од секоја.	Прва средба во јули 2015 и втора средба во декември 2015.	500 евра за општината за 1 година (сместување за двајца за 2 ноќи и превоз).	Општина Кичево.
Општина Кичево.	Печатење информативни брошури за граѓаните за објаснување на енергетска ефикасност и предлог-мерки за подобрување на енергетската ефикасност со мали и поголеми финансиски средства и процена за заштеда на енергија и финансии по спроведувањето на мерките за енергетска ефикасност, како и контакти на релевантни институции и фирми за подетални информации (4 страни А4–формат во форма на брошура).	Отпечатени брошури.	Испечатени се 500 брошури (300 македонски и 200 албански) со предвидените информации во предвидениот рок и сите се поделени на присутните граѓани.	Јули 2015.	100 евра за 500 примерока (дизајн и печатење во боја).	Општина Кичево/ донатор/ ЗЕЈС.
Општина Кичево заедно со граѓански организации.	Отворен ден во општината за граѓаните – ден за енергетска ефикасност – како можам со минимални средства да заштеда енергија.	Одржан отворен ден.	Одржан е 1 отворен ден на предвидената тема во предвидениот рок со присутни минимум 100 граѓани.	Октомври 2015.	300 евра (патни трошоци за 2 експерта од Македонија, за претставник од институција – на пр. министерство, Агенција за енергетика, трошоци за штетливи светилки за граѓаните, штандови, рекламен материјал итн.).	Општина Кичево/ донатор.

Општина Кичево.	Дискусија за реструктурирање на вработените во општината за формирање одделение за енергетска ефикасност.	Одржана е дискусија за формирање одделение за енергетска ефикасност.	Дискусијата на оваа тема е одржана во предвидениот рок и е донесена одлука.	Март 2015.	Нема дополнителен буџет.	/
Општина Кичево.	Разгледување на можноста за зачленување во Спогодба на градоначалниците (Covenant of Mayors).	Можноста за зачленување во Спогодба на градоначалниците е разгледана.	Можноста за зачленување во Спогодба на градоначалниците е разгледана во предвидениот рок и е донесена одлука.	Февруари 2015.	Нема дополнителен буџет – приклучувањето кон Спогодбата е бесплатно.	/
Општина Кичево.	Дискусија за подобрување на греењето во општината (избор на една од трите опции): 1) гасификација, 2) централно греење или 3) греење на пелети, набавка на ефикасни пречи за греење и подобрување на изолацијата.	Одржана е дискусија за подобрување на греењето во општината.	Одржана е дискусија за подобрување на греењето во општината и е донесена одлука која од трите опции би се применила.	Март 2015.	Нема дополнителен буџет.	/
Општина Кичево.	Подготовка за гасификација (доколку се одбере опцијата): разговори со Владата за добивање поддршка за јавно-приватно партнерство, разгледување на опцијата за подготовка на меѓународен тендер, разговори со Струмица за можноста за течен природен гас.	Доколку се одбере опцијата, остварени контакти со предвидените засегнати страни.	Доколку се одбере опцијата, одржана минимум 1 средба со Владата и 1 средба со Општина Струмица.	Април – ноември 2015.	200 евра (за патни трошоци за средби).	Општина Кичево.
Општина Кичево.	Подготовка за централно греење (доколку се одбере опцијата): разгледување на исплатливоста, можност за добивање на заем – средби со Министерството за финансии, Владата итн.	Доколку се одбере опцијата, остварени контакти со предвидените засегнати страни.	Доколку се одбере опцијата, одржана минимум 1 средба со Министерството за финансии и 1 со Владата, направена е сопствена анализа на можностите за реализација на оваа опција.	Април – ноември 2015.	100 евра (за патни трошоци за средби).	Општина Кичево.
Општина Кичево.	Подготовка за греење на пелети, набавка на ефикасни печки за греење и подобрување на изолацијата (доколку се одбере опцијата): разгледување на можноста за јавно-приватно партнерство – средби со општините Битола, Дебар, Долнени, средби со донатори како Хабитат и УСАИД.	Доколку се одбере опцијата, остварени контакти со предвидените засегнати страни.	Доколку се одбере опцијата, одржани се средби со минимум 3 општини што имале јавно-приватно партнерство (на пр. Битола, Дебар и Долнени), 1 средба со Хабитат и 1 средба со УСАИД.	Април – ноември 2015.	200 евра (за патни трошоци за средби).	Општина Кичево.
Општина Кичево и фирми што произведуваат и продаваат сончеви колектори.	Програма за сончеви колектори за граѓани на територија на општината: општината посредува во продавање сончеви колектори на граѓаните по пониски цени и на рати.	Продадени сончеви колектори на граѓаните под повластени услови поради посредување од Општина Кичево.	50 продадени сончеви колектори на граѓаните.	Септември 2015.	Нема дополнителен буџет.	/

Општина Кичево.	Разгледување на опшјата за основање фонд за субвенции за граѓаните за довршување на фасадите на граѓаните на територијата на општината.	Опшјата е разгледана.	Опшјата е разгледана и е донесена одлука.	Ноември 2105.	Нема дополнителен буџет.	/
Општина Кичево во соработка со фирми во областа енергетика (за изолација, продавање пелети итн.).	Разгледување на опшјата за еднокатни субвенции за заинтересираните граѓани во форма на директни инвестиции во енергетска ефикасност – купување пелети, ефикасни печки за греење, промена на прозорци, подобрување на изолација.	Опшјата за еднокатни субвенции е разгледана.	Опшјата за еднокатни субвенции е разгледана и донесена е одлука по истата.	Април – ноември 2015.	100 евра (за патни трошоци за средби).	Општина Кичево.
Општина Кичево во соработка со Стопанска комора и фирми во областа енергетика.	Саам за енергетска ефикасност наменет за приватниот сектор – како до помали трошоци за енергија во мојата фирма и каде можам да се информирам за енергетска ефикасност – 2 дена.	Предвидениот саам е организиран.	Организиран е предвидениот рок на предвидената тема кој го посетиле минимум 30 компании.	Септември 2015.	800 евра (сместување и превоз на 1 експерт од регионот, кетеринг за 2 дена за 50 лица, надоместок за 1 лице од координаторот, на пр. Стопанска комора).	Општина Кичево/донатор/приватен сектор.
Граѓански организации активни во Општина Кичево, Општина Кичево.	Обуки за пишување на ЕУ проекти за обучување на граѓанските организации во Кичево во соработка со Општина Кичево за заедничка изработка на проектна апликација.	Организиран се обуки за пишување на ЕУ-проекти.	Организиран се минимум 2 вакви обуки со минимум 20 учесници.	Август и ноември 2015.	600 евра (за патни трошоци и храна за обуките, просторија во Општина Кичево, надоместок за обучувач).	Граѓански организации, донатори, Општина Кичево.
Граѓански организации активни во Општина Кичево.	Вмрежување со поголеми организации од Македонија и странство кој работат во областа за подобрување на внатрешните капацитети, подобар пристап до средства и поголемо влијание врз јавните политики	Постигнато е вмрежување со поголеми организации/вклучување во регионални мрежи.	Минимум 3 воспоставени мрежи/остварени вмрежувања за минимум 5 граѓански организации.	Декември 2015.	200 евра за 1 година (средби на 2 граѓански организации со организации од други градови – превоз за 2 средби по организација).	Граѓански организации активни во Општина Кичево.
Општина Кичево заедно со граѓански организации.	Предавање за енергетска ефикасност во средното училиште во Кичево.	Одржани предавања за енергетска ефикасност во средното училиште во Кичево.	Одржани минимум 3 предавања за минимум 100 ученика.	Ноември 2015.	200 евра (превоз за 3 претставници од граѓанскиот сектор во Македонија).	Општина Кичево/донатор.
Новинари на територијата на Општина Кичево.	Подготовка на истражувачки репортажи за област енергетска ефикасност со фокус на импликациите од овие мерки врз обичниот граѓанин и изјава на важна засегната страна (министер, градоначалник и сл.).	Подготвени истражувачки репортажи за енергетска ефикасност.	Минимум 3 истражувачки репортажи за енергетска ефикасност со предвидениот фокус што би биле прочитани од минимум 300 граѓани.	Декември 2015.	200 евра (патни трошоци за Скопје) за 1 година за посета на настани за енергетска ефикасност.	Новинарите/медиумите.
Новинари на територијата на Општина Кичево.	Самоедукација – следење на истражувачките репортажи на големите странски новинарски куќи во областа енергетска ефикасност.	Прочитани истражувачки репортажи на големите странски новинарски куќи во областа енергетска ефикасност.	Минимум читање на 1 истражувачка репортажа на странски новинарски куќи месечно од страна на 1 новинар по новинарска куќа.	Декември 2015.	Нема дополнителен буџет	/

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

1. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL „Energy Efficiency and its contribution to energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy“. Brussels, July, 2014.
2. „Bringing Energy Home Understanding how people think about energy in their homes“. B. Motherway, T. Halpin. Ireland, September, 2010.
3. „Енергетски биланси, 2013“. Државниот завод за статистика. Скопје, октомври, 2014.
4. „Прв пат по долги години се штеди струја“ (интервју со Кочо Ангџушев, претседател на Македонската енергетска асоцијација). Нова Македонија, новинар: Ж. Василевски. Скопје, Февруари, 2013.
5. Акциски план за енергетска ефикасност (2010–2018), Април, 2011.
6. „Стратегија за искористувањето на обновливите извори на енергија во Република македонија до 2020 година“. Влада на Република Македонија, Министерство за економија. Скопје, 2010.
7. „Стратегија за развој на енергетиката во Република Македонија за период 2008–2020 со визија до 2030“. Македонска академија на науките и уметностите. Скопје, 2009.
8. „Стратегија за енергетска ефикасност“. Влада на Република Македонија, Министерство за економија. Скопје, 2011.
9. „Прв акционен план за енергетска ефикасност на Република Македонија до 2018“. Влада на Република Македонија, Министерство за економија. Скопје, 2011.
10. „Втор акционен план за енергетска ефикасност на Република Македонија до 2018“. Влада на Република Македонија, Министерство за економија. Скопје, 2013.
11. „Енергетски карактеристики на згради – Сертификат за ЕК“. М-р М. Лазаревска, А. Тромбева-Гаврилоска, М. Цветковска. Градежен факултет/Архитектонски факултет. Скопје, 2014.
12. Закон за енергетика. Влада на Република Македонија (сите измени од 2011 до 2015). Скопје.
13. З.Симоновски, Р. Никчевиќ, Н. Марковска. Германско друштво за меѓународна соработка (Отворен регионален фонд за енергетска ефикасност) / Фондација Конрад Аденауер. Скопје, 2013.
14. ЦИКП. Анкета за енергетска ефикасност во Кичево и Битола. Скопје, 2014.
15. Програма за ЕЕ – Битола
16. „Implications of the new Energy Labelling Directive (2010/30/EU) and the Ecodesign of energy-related products (Ecodesign) Directive (2009/125/EC) on market surveillance activities“. S. Pahal, D.Pilenko, F.Cohen, B. Tinetti, S.Mudgal. ATLETE II: Second Work Package. Paris, 2013.
17. „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources“. R. Stamminger, A. Barth, S. Dörr. Germany, 2005.
18. „Инфотека – Енергетска ефикасност“. Организација на потрошувачи на Македонија. Скопје, 2012.

19. „Architectural Graphic Standards“. A. Pressman,. American Institute of Architects. New Jersey, 2007.
20. „Towards sustainable energy services for households and small businesses – barriers and recommendations“. D. Arne Høystad, J. Lineikro, A. Solgaard, R. Nilsen, R. Mugenyi. GRID-Arendal/ Norges Naturvernforbund. Norway, 2009.
21. „Невладините организации и одговорноста (полагањето отчет) во Македонија“. Ф. Марфи, М. Мемети. Скопје, 2010.

Извори од Интернет:

<http://www.evn.mk/Za-nas/Proizvodstvo.aspx>

<http://energetskaefikasnost.info/veterniot-park-bogdantsi-vo-finalna-faza-na-izgradba/>

<http://www.erc.org.mk/pages.aspx?id=57>

<http://www.porta3.mk/energetski-pasoshi-za-starite-objekti-duri-po-vlezot-vo-eu/>

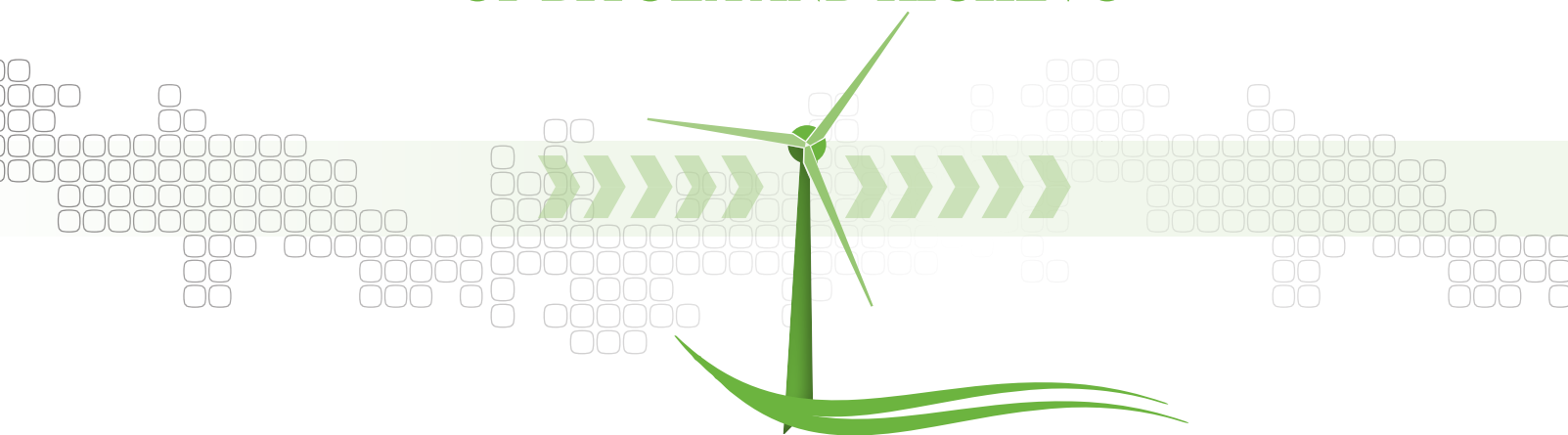
http://ceprosard.org.mk/MK/pdf/25.11_april_Obuka_za_energetski_kontrolori.pdf

http://www.kapital.mk/mk/makedonija/89095/zimava_na_drva_nema_da_se_great_samo_tie_shto_nemaat_odzhak.aspx

http://faktor.mk/archives/73297?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=kraj-za-topilnicata-vo-veles#

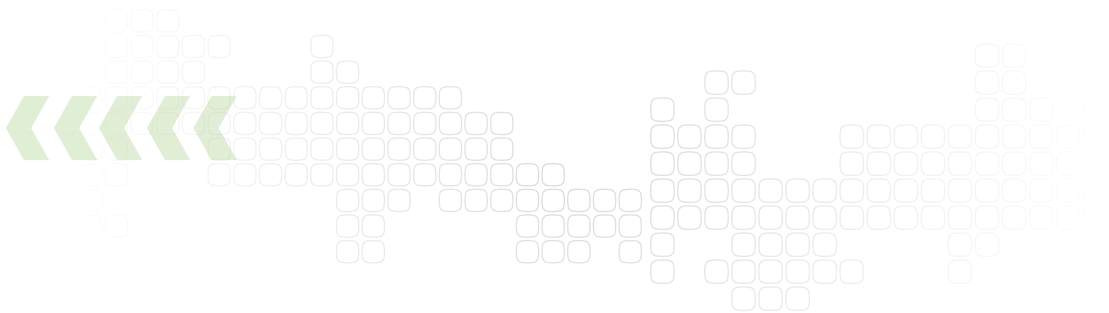

**ANALYSING CONDITIONS
AND NEEDS TO IMPROVE ENERGY
EFFICIENCY IN THE MUNICIPALITIES
OF BITOLA AND KICHEVO**

**Enhancing Political Dialogue for
Improved Energy Efficiency**

IMPRESSUM

Title:

Analysing Conditions and Needs to Improve Energy Efficiency in the Municipalities of Bitola and Kichevo : Enhancing Political Dialogue for Improved Energy Efficiency

Authors:

Zlatko Simonovski

Elena Trajkovska

Editor:

PhD Marija Risetska

Publisher:

Centre for Research and Policy Making

Proof reading and editing in English language:

Emilija Veljanova

Translation from Macedonian language to English language:

Jana Meloska Petrova

Design and print:

Vinsent Grafika

Number of copies:

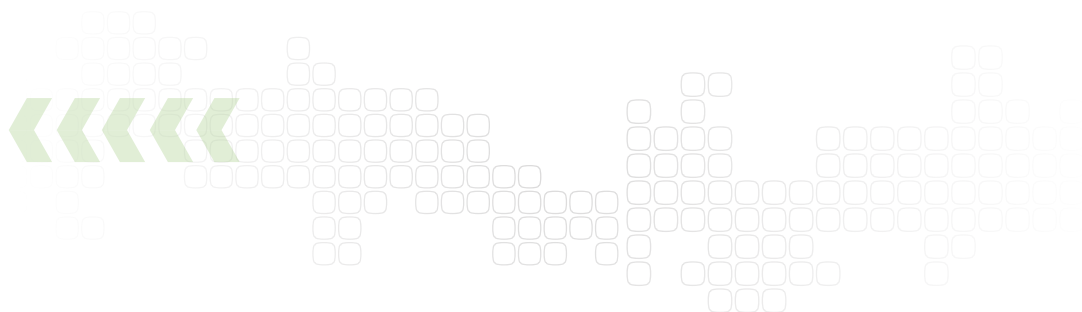
500

Year:

2015

Note: This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of CRPM and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

CONTENT

Introduction	5
Methodology	5
 Chapter 1: Energy system in RM – National legal and institutional framework	7
Political and legal framework	8
 Chapter 2: Political, legal and institutional framework for energy efficiency on local level: case studies in Kichevo and Bitola	11
 Chapter 3: Conditions, knowledge and awareness for energy efficiency among the citizens in Bitola and Kichevo	15
General knowledge and awareness about energy efficiency	15
Condition with energy efficient isolation among citizens of Kichevo and Bitola	18
Situation with energy consumption among citizens in Bitola and Kichevo	19
Potential for promotion of energy efficiency by the citizens of Bitola and Kichevo	22
 Chapter 4: Energy efficiency conditions among the municipality servants in Bitola and Kichevo	25
Perceptions and collaboration regarding energy efficiency	25
Activities to improve energy efficiency in Bitola and Kichevo – Conditions and challenges	27
Political will to improve energy efficiency	30

Chapter 5: The political dialogue for energy efficiency in Bitola and Kichevo 33

Participation of the nongovernmental sector – NGO in the political dialogue for energy efficiency in Bitola and Kichevo	33
Media participation in the energy efficiency policy dialogue	39
Business sector participation in the energy efficiency policy dialogue	43

Chapter 6: Conclusion and recommendations 49

Conclusions	49
Recommendations	55

Introduction

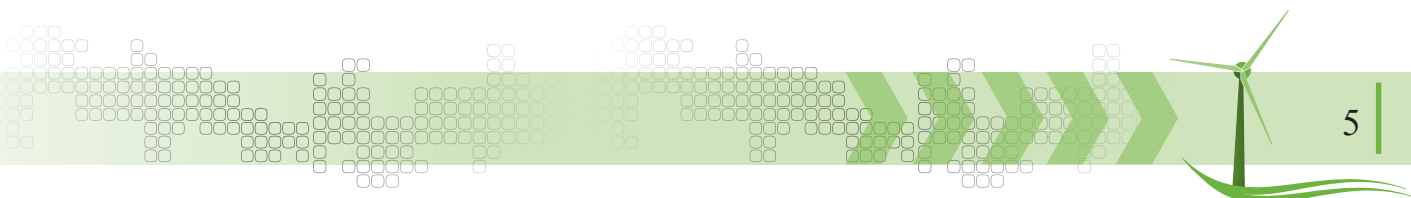
This policy paper is a result of the Enhance Public Dialogue on Sustainable Use of Energy project funded by IPA program for cross-border cooperation between Albania and Macedonia. The Project in Macedonia is implemented by the Centre for Research and Policy Making (CRPM) from-Skopje, while in Albania it is implemented by the Academy of Political Policy Studies (APPS) from Tirana. The aim of the project is to enhance the collaboration between the municipalities of Bitola and Kichevo in Macedonia and Korcha and Podgradec in Albania regarding the implementation of the set goals for sustainable energy utilization, decrease in the energy costs, and rational utilization of available resources in the bordering region. This policy paper aims to present the analysed data of the research implemented within the project in two neighbouring municipalities: Kichevo and Bitola. The research defined the points of view, opinions and experiences of all stakeholders in the local communities – citizens, civil servants, mayors, NGO's, commercial entities and journalists. By using adequate research instruments, such as interviews, questionnaires and documents analysis, CRPM got the picture of the situation related to the improvement of energy efficiency in Bitola and Kichevo, the potential to improve the energy efficiency portfolio in both municipalities, as well as the problems and challenges that citizens, companies, NGO sector and local government face regarding the rational energy use. Additionally, journalists from these regions were involved in the research in order to examine their perception and responsibility to intensify the public debate on this issue. This analysis is divided in six chapters. Each factor subject to the research has been analysed from several aspects. Hence, the conclusions and recommendations besides being directed towards overcoming the detected weaknesses, problems and challenges for all parts involved, they also tackle each factor subjected to the research.

Methodology

This research is part of the activities planned within the project mentioned above, which were parallelly implemented in Macedonia and Albania. In order to get an overall picture of the energy efficiency and the position of this topic in the public debate within the local communities in the municipalities of Bitola and Kichevo, the research covered six types of factors, such as:

- The Mayors of Bitola and Kichevo;
- The civil servants employed in these two local self-governments responsible for the activities and tasks related to energetics and energy efficiency;
- Citizens;
- Representatives and activists of NGO's from both regions;
- Managers and/or representatives from companies in Bitola and Kichevo regions
- Journalists and reporters from and for the municipalities of Bitola and Kichevo

Before going into details in the methodology tools for collecting necessary information, we should mention that this research is a synthesis of qualitative and quantitative analysis. The Mayors, municipality servants, journalists and NGO sector representatives, or local NGO's, were interviewed. The interviews were conducted personally and anonymously, except with the mayors of both municipalities, whose names were published in this policy paper. All interviewees were conducted following a semi-structured questionnaire. This questionnaire enabled flexibility during the interview and gave the possibility of broader discussion and analysis not only to the questions related to energy efficiency and sustainable

use of energy, but also to other issues tackling this topic. The interviews were recorded and transcribed accordingly, followed by in-depth analysis of what was said and pointed out as important. Regarding the citizens, CRPM with its established network of collaborators and professionals, conducted a phone survey of a representative sample. 1200 phone surveys were realised, 600 in each municipality. The survey was conducted following a semi-opened questionnaire (most of the questions were multiple-choice questions) and the answers were simultaneously entered into SPSS system to facilitate the analysis. This approach enabled the researchers to get clearer picture for part of the questions, especially in the socio-economic aspect. The last profile, the business community, was surveyed with semi-opened questionnaire given to the managers, or the management teams of those companies that agreed to participate in the research. The data from these were edited in an Excel sheet where all the necessary calculations for the average energy costs. Also, there was a desk review, especially of the current local and EU legislation.

Chapter 1: Energetic System in RM – National Legal and Institutional Framework

In the field of energetics and environment, EU has set the goal called 20:20:20 by which the Union committed itself to improve the energy efficiency by 20%, to decrease the emission of greenhouse gasses by 20% and encrease the utilisation of renewable energy sources. This goal is set to be achieved by year 2020 by implementing several Directives contributing to the increase of energy production from renewable energy sources and its sustainability. In the meantime, the EU has set even more ambitious gorals in front of her, compared to the ones mentioned above, within the energy and climate changes framework by 2030. Energy Strategy 2030 presented at the beginning of last year in Bruxelles, foresees decrease of greenhouse gasses for 40% compared to the level from 1990, participation of RES in the total energy production by 27% and improvement od energy efficiency by 30%.¹

Macedonia has ratified the Treaty of Energy Community (Treaty of Establishing the Energy Community, Official Gazette of RM No. 59/06) and is obliged to amend and apply all EU Directives related to energy, rational energy utilisation, increased participation of renewable energy sources in the energy production, along with the measures of decreasing resource consumption. For now, Macedonia makes significant progress in harmonization of the national legislation and the Directives and Regulations from the so-called “acquis communautaire“, but there is noted limited progress in implementation of the harmonized documents.

There is barely a country or Government whose primary interest is not the development and improvement of the current energy sector performance. The energetics itself is an important segment of the economy, but also driver of economic growth that influences all other branches of the domestic economy. Namely, this is a very sensitive topic, especially for the citizens, for which the price of the energy, especially electricity, is very important because of its implications over the family budget. None less sensitive is this topic for the economy, whose plans and projections for growth and development are based above all on energy prices.²

The energetic system in Macedonia is mainly based on four economic postulates: production, transmission, distribution and supply. According to the statistics, largest part of the electricity production falls on the fosil fuel powerplants and hydroelectric power plants. In Macedonia there are five fossil fuel power plants, with total installed power of 1260MW as follows: TP Bitola and TP Oslomej on coal, TP Negotino on petrol, TP-TO and KOGEL SEVER on natural gas. The first two mainly operate on lignite. It is low-calory coal supplied from the mines of Suvodol, Brod-Negotino and Oslomej (owned by ELEM) and surface mines of BRIK Berovo and Drimkol, which are exploited by private companies (concessionaires). The main energy in TP Negotino is fuel which is imported.

In Macedonia there are two cogenerative thermal plants (parallel production of electricity power and heating), such as TP-TO Skopje, with electrical capacity of 220 MW and KOGEL SEVER with electricity capacity of 30,4 MW. These two electric plants are owned by private companies. Regarding the hydroelectrical power plants, this country's production relies on: HPP Globocica, HPP Sveta Petka, HPP Kozjak, HPP Tikves, HPP Spilje, HPP Vrben, HPP Vrutok, HPP Raven. All eight hydroelectric power plants have total installed power of approximately 573 MW. At the same time, it is worth mentioning

¹ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL “Energy Efficiency and its contribution to energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy”. Brussels, July, 2014

² “Bringing Energy Home Understanding how people think about energy in their homes”. B. Motherway, T. Halpin. Ireland, September, 2010.

that the hydroelectric power mosaic also includes the 11 small hydroelectric power plants with total installed power of 47 MW, owned by EVN Macedonia. The group of small hydroelectric power plants also includes those objects property of smaller producers mostly owned by private water management companies.

In the field of renewable sources energy production, it should be noted that the country has pioneer, but promising steps. Recently, Macedonia received the first wind park “Bogdanci” of 15 windmills with installed power of 36.8 MW and annual production of minimum 100 GW/h electricity.³ Additionally, according to the Registry of Priviledged Electricity Producers by the Energy Regulatory Commission, there are 60 registered private solar power plants and one thermal electric plant on biogas.⁴

With this situation in the energy system, the domestic production cannot meet the total needs of the consumers in the country. Namely, according to the latest available data from the State Statistical Office, in 2013 “the total primary energy production in the Republic of Macedonia is 1,373,408 toe or 50.5% of the total energy needs”.⁵ Electricity import is regulated by direct agreements with the exporting countries or is procured on the stock-market (mostly on HUPLEX from Hungary), and according to the available data, majority of the electricity is bought from Bulgaria.⁶

Political and Legal Framework

The main political documents that directly regulate this field in the country are the Strategy of Improving the Energetics in Macedonia by 2020, and a vision until 2030, Energy Efficiency Strategy and Renewable Energy Sources Utilisation Strategy that regulate the invesment goals, measures and activities. The Energy Efficiency Strategy 2020 and Renewable Energy Sources Utilisation Strategy 2020 are harmonised with the European Union goals and define certain mix of legal, regulatory and social measures along with initiatives of institutional strengthening, as well as technical programs for residential buildings, commercial and service facilities, the industry and traffic directed towards achieving the main goal – energy savings of over 9% until 2018, compared to the annual consumption from 2002-2006 (147 ktOE). The achievement of the goals set in the strategies is continuously monitored and managed through action plans.

In the National Energy Efficiency Action Plan 2018, adopted in April 2011, the Governement defines that the goal of energy savings of minimum 9% is reachable even with the moderate pace of savings⁷, while in the Second Action Plan it is confirmed that although the indicative goal of 66,10 ktOE energy savings by 2012 has not been achieved and currently it is 22,96 ktOE, the achievable goal remains the same, to save 9% by 2018, but it involves enhanced activities in RES⁸, above all.

³ “The wind park in Bogdanci in final stage” - <http://energetskaeifikasnost.info/veterniot-park-bogdantsi-vo-finalna-faza-na-izgradba/>

⁴ Energy Regulatory Commission of the Republic of Macedonia - Registered Renewable resources facilities -<http://www.erc.org.mk/pages.aspx?id=57>

⁵ State Statistical Office - Energy Balances, 2013 - <http://www.stat.gov.mk/pdf/2014/6.1.14.79.pdf>

⁶ <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=22813833443&id=10&setIzdanie=22817>

⁷ Action plan for energy efficiency (2010-2018), April 2011

⁸ According to the up-down method, i.e., 41,94 by the up-down method

Figure 1: Main postulates of the Energy Efficiency Improvement Strategy in RM 2020

The Renewable Energy Sources Utilisation Strategy confirms that by 13,8% participation of this type of sources in the total energy production, Macedonia belongs to the group of countries with high utilisation of RES. The Strategy develops three possible scenarios through which the country should achieve the goal set by EU – by 2020 to have minimum 20% (or 21% according to Macedonian potentials) of energy production coming from RES. According to the Strategy, by 2020 the individual participation of RES should be: utilisation of biomass combustion (by 42.3%), hydroenergy (by 36.3%), biofuels (by 8.6%), geothermal energy (by 6.8%), windmill plants (by 4.2%), solar energy for heating (by 0.9%), etc.

The Energy Development Strategy for the Republic of Macedonia from 2008 to 2020 with a vision 2030, thoroughly and systematically elaborates the possible solutions and suggests scenarios to modernize the overall energy system in the country, improve the energy efficiency, as well as the RES utilisation. Primary goals in the strategy, besides the ones discussed above (20% RES utilisation, EE improvement, etc.) can be the following: emission decrease by 30% and decrease of specific emission of greenhouse gasses from the electroenergetic sector (network factor) for 20% regarding the scenario based only on coal; decrease of energy intensity for minimum 30%; increased utilisation of natural gas, etc.

Law on energy is the legal document that serves as a basis of the legislation regulating measures and legal responsibilities to achieve the above mentioned goals. The most important elements of this document that refer to energy efficiency policy regulations are the regulations for compulsory energy control and certification of energy features of the objects. The energy control actually confirms the existing tendencies of energy consumption, at the same time detecting the economically justified possibilities to save energy no matter whether it is a public or private building. On the other hand, certifying objects is a process that defines energy features of a given object in all its segments of energy consumption, such as construction, location, heating, cooling, etc. The goal of these regulations is to have detailed insight into the energy performances of all objects in the country, as well as to encourage healthy consumption habits to invest and improve the energy performances.⁹

⁹ Energy performances of buildings – Certificate for EC - http://energetskaefikasnost.org.mk/prezentacii/ana_trombeva/sertifikat-prirachnik.pdf

Along with the energy efficiency, here should also be mentioned the Law on Construction that predicts the construction process to follow energy efficiency aspect by other regulations concerning this matter. Additionally, the legislation is completed by several acts of the secondary legislation also referring to rational energy use. Here the list is longer, but the most important regulations and rulebooks are the following:

- Decree of Indicative Goals for Energy Savings in the Republic of Macedonia (Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 112/2011)
- Decree on Product Eco-Design (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 100/2011)
- Rulebook on Labeling the Energy Consumption and Other Resources for Energy Saving Products (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 154/2011 and 146/2011)
- Rulebook on Highly Efficient Combined Plants (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 128/2011)
- Rulebook on Energy Features of the Objects (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 94/2013)
- Rulebook on Energy Control (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 94/2013)¹⁰.

Regarding the current legislation set, one can conclude that Macedonia has a solid legal framework on this issue, but the main obstacle in field implementation is the trend of frequent changes in the core regulations that directly tackle the energy efficiency. Such is the last case of changes in the Law on Energy in the part of energy control and issuing energy features certificate for all objects predicting that this measure is applied only to new objects of all categories, and for the existing ones this rule to be applied after the EU accession of Macedonia, when selling and renting. The previous version of the Law referred to all objects, regardless of the year of their construction. This situation leaves an impression of degrading the previously defined measures and commitments and negatively influences both the process of enhancing citizens' awareness of the importance of energetic features of their homes, and the overall state commitments for rational energy use.¹¹

According to the current charter of authorities, the main factor in the implementation of the legal framework is the Government of RM, through the Ministry of Economy, i.e. Energy Department. Responsibilities in the field of energy also fall onto the Ministries of Transport and Relations, and of Environment and Physical Planning, and here it should also be mentioned the Energy Agency. As a separate Government agency focusing on energy efficiency and renewable energy sources, the Energy Agency through studies and strategic plans contributes to more efficient and faster fulfilling of the commitments and goals set in the strategic documents.

In terms of legislation, Macedonia follows the EU efforts and goals regarding the rational use and consumption of energy. However, a big problem is the frequent changes of local legislation, especially with the last changes of the Law on Energy regarding the object certification, representing a step back in the commitment of RM.

¹⁰ "Boosting Energy Efficiency: How can local communities contribute?"

¹¹ Energy passports for old buildings after EU accession - <http://www.porta3.mk/energetski-pasoshi-za-starite-objekti-duri-po-vlezot-vo-eu/>

Chapter 2: Political, Legal and Institutional Framework for Energy Efficiency at Local Level: Case-studies in Kichevo and Bitola

The Law on energy not only regulates this topic, but also predicts commitments and obligations to the local stakeholders. This approach also stimulates enhanced engagement by all relevant parties and their constant awareness and inclusion into the efforts for rational energy use.

The decentralization process covers wide spectrum of obligations, rights and commitments for the municipalities in the field of fiscal policy, urbanism, construction, education, etc., hence there is no reason why this group should not include obligations regarding rational energy use. Namely, the mayors and the municipality servants best know the terrain, the conditions, situation and available resources of a given local self-government unit and can be made operational in improving the energy performances. More accurately, the Law on Energy in Articles 132 and 134 predicts obligations that directly target the municipalities.

Article 132 obliges all municipalities to develop and pass Energy Efficiency Program every three years. This document is seen as “Presentation and evaluation of the conditions and needs, indicative goals for energy savings at local level, measures for improvement and promotion of energy efficiency and goals that need to be achieved by these measures, necessary investments funding resources for implementing the measures, activity leaders and other necessary data.” Municipality programs should be in line with the National Energy Efficiency Strategy and Energy Efficiency Action Plan. The passing procedure begins with a proposal from the Mayor, after receiving positive response from the Agency of Energy that evaluates the quality and purposefulness of this document, as well as its synchronisation with the goals and mechanisms predicted in the Strategy, then the Municipality Council passes the program, making it official strategic document. In order to complete the program more easily, the municipalities are obliged to prepare Annual Realisation Plan including activities and tasks within a timeframe of one year, which is also delivered to the Agency, along with the data of the implementability level from the previous year, creating basis for collective analyses and reports for all municipalities.

On the other hand, Article 134 gives wider spectrum of obligations for the municipality servants. Thus, paragraph 1 foresees that civil servants are obliged to implement measures to improve energy efficiency in the housing buildings and construction units under their authority. Furthermore, paragraph 2 of the same Article, along with the three-year programs, also obliges the public institutions and local self-government units to:

- develop annual analysis of the energy consumption and organize monitoring of the energy consumption;
- provide energy controls in the buildings and operational construction units at least once in three years;
- provide certificates for energy features of the building or construction units property of the public sector representatives;
- when constructing new buildings or making significant refurbishment of the existing ones in their property to install hot water solar collectors if it is economically efficient;

Additionally, this article obliges the civil servants, including the municipality servants, to make public procurements “greener”, i.e. one of the criteria and specifications to be in energy efficiency, and

in case of renting office space, the contract to be concluded only for an object that possesses energy efficiency certificate.¹²

This chapter focuses on fulfilling the legal regulations on the municipalities, mainly related to the development of the Energy Efficiency Programs, while other obligations will be analysed in the other chapters. To put it differently, this part will review the existing strategic documents related to energy efficiency in the municipalities of Bitola and Kichevo, whether there is one or not, what is the level of implementation, what are the main obstacles or problems in the implementation process, and what is the first priority in line with the promotion of the goals set in the documents. After the interviews with the municipality servants engaged for this tasks in Bitola and Kichevo, CRPM concluded that this two municipalities have different experiences regarding these programs. In the Municipality of Bitola, the only program was brought five years ago for the period of 2009-2013. The basic regulations of this program are:

- Savings potential of the municipality buildings ranges between 5% and 30% by implementing the energy efficiency projects;
- Proposed investments for the pilot-projects are between 30.000 and 93.000.000 denars, and the calculated turnover time is 2 to 12 years.¹³

This program, i.e. projects included in it, calculates that the energy costs by 2013 should have been decreased for 20.3% by the end of 2013, and the total budget framework for all activities is 475.050.906 denars. The Program 2009-2013 also foresees that the savings with eventual complete implementation of the energy efficiency measures by 2013 would be 3.815 MWh, and by 2020 to reach 4.315 MWh.

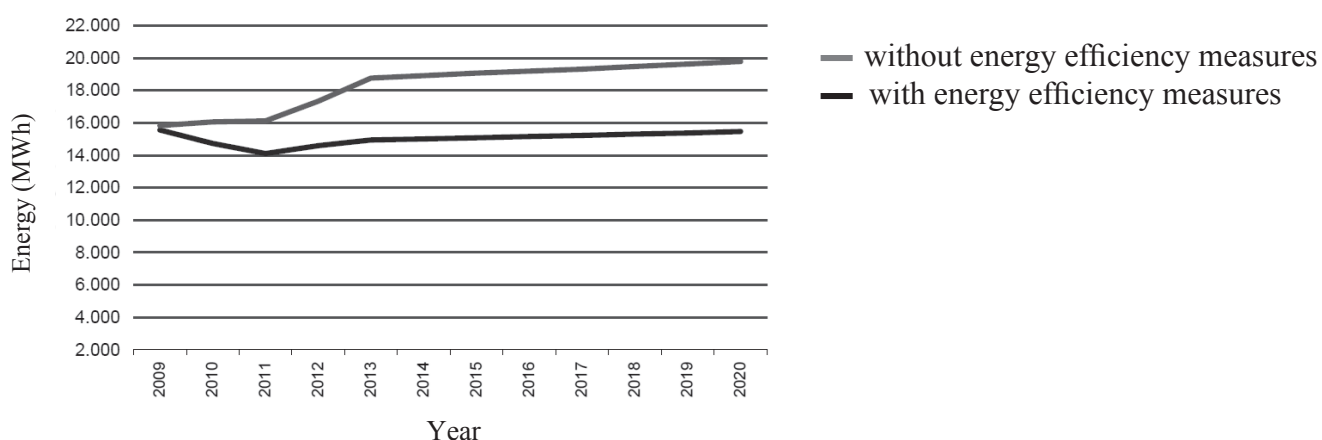

Chart 1: *Expected development of the energy expenses in Bitola*

The Program foresees tens of projects planning modernisation and equipping the objects throughout the territory of this municipality (total of 65). Namely, the measures cover refurbishment of street lightening, but most of the foreseen activities are for refurbishment, revitalisation and reconstruction of the education buildings, i.e. façade refurbishment, installing solar collectors in the kindergartens, replacement of old windows, installing ceiling isolation, etc., as well as construction of special infrastructural network (heating system) which will bring to Bitola a modern and energy efficient central heating. Shortly, it is a system which would be basis and starting point for implementation of the mega project by ELEM by which REK Bitola will also produce heating energy and transport it to Bitola, Novaci and Mogila through special heating system for heating energy. For this aim, the company ELEM Toplifikacii LLC – Novaci was established two years ago.

In the interviews with the municipality servants we tried to find out the level of implementation of all activities foreseen in the first energy efficiency program for the municipality of Bitola and whether

¹² Law on energy

¹³ Energy Efficiency Program for Bitola 2009-2013 - <http://www.eeportal.mk/gallery/files/BitolaProgramaEE.pdf>

during implementation the parties faced any problems. Asked to evaluate the overall implementation and the activities foreseen by the program 2009-2013, one servant explained:

“There was examination in each building separately and all weaknesses and ideas were defined. This program at the end turned out to be very expensive and as a municipality we implemented only part of it. The heating system was implemented, i.e. heating pump was installed in the Municipality Council Hall, there were interventions in the schools where there was defined need for it, i.e. we enabled those to be heated by a central system, we installed two sanitation hot water collectors in the kindergartens and intensified the initiative for heating and gasification of Bitola, which is an integral part of the Government program.”

Regarding the capital investment in central heating, the Bitola municipality servants pointed out that at every meeting with the representatives from the central government institutions they emphasise the importance of this idea, especially because its implementation also incurs additional investments.

However, the Bitola servants assure that there is success in street lightening, and as an argument for it they pointed out to the last analyses that show that even if there are more lights, the consumption remains the same thanks to the replacement of old light bulbs with new efficient ones. They were unanimous in their opinion that the overall implementation was interrupted because as a municipality they are still focused on infrastructural and utility activities, such as construction of roads, water supply and sewage system – installations that draw large amount of municipality budget. If we recall the legal regulation regarding the development of the municipality energy efficiency program, it can be concluded that this municipality should be in phase of implementing the second program for the period 2013-2016. Yet, this document has not been passed. The interviewees said that they can develop the program themselves, but the time available, the current obligations and fulfilled working day are the reason that they partially work on this legal obligation. They pointed out that after the completion of the legal and by-legal framework (rulebooks on energy controls and building features), they have exact overview of what is needed and what the obligations of the local self-government units are and ensured that they will be able to face this challenge professionally by themselves. It should also be mentioned that the municipality of Bitola is one of the few municipalities in the Republic of Macedonia that has employed staff highly capable to implement the energy efficiency policy.

As it was emphasised previously in the text, the experience in Kichevo and Bitola is very different. Namely, Kichevo still doesn't have energy efficiency program, even though the law opposes differently. In such circumstances, the research team insisted on finding out the main obstacles of this condition. After the interviews with the Kichevo servants engaged to work on this issue, it was concluded that there is a complex mix of reasons due to which the municipality of Kichevo is still without an energy efficiency program. According to their statements, the previous mayors were not very interested in energy efficiency. As disappointing as it seems, this is not a new problem. In some of our previous researches of energy efficiency at local level, the insufficient dedication and engagement by the mayors is (was) pointed out as a serious problem in the efforts to improve the municipalities' energy efficiency portfolio. Namely, the mayors and the stakeholders held the biggest responsibilities, and power to raise the debate of rational energy use, and thus raise awareness and understanding among local population and business community of the advantages and benefits from the efficient energy and resource utilisation. ¹⁴

The second reason was the administrative-transition period this municipality goes through. Namely, last year the municipality was broadened to include Zajaz, Oslomej, Drugovo and Vranesthica in its borders that lead to the necessity of its reorganisation and resystematization. According to the interviewees, the systematization process and reorganisation of the operational departments is still under way, added by another problem of lacking professional capacities, or staff for such complex task as

¹⁴ “Boosting Energy Efficiency: How can local communities contribute?”

program development. Related to this, they also explain that the current team can develop such document, but there is a risk for it to be returned by the Agency of Energetics for finalisation. At the same time, they also add:

“...even in case it is approved, there will be implementation problems, because we lack relevant data and analysis”

Of course, there is a problem of “small” budget, but the municipality servants are encouraged by the fact that the current management team and the mayor show great understanding, dedication and engagement about the energy efficiency policies and expect the positive atmosphere to be firstly directed to program development that would create a starting point and basis for further activities and investments in this municipality. This means fulfilling the legal obligation, but also putting the municipality of Kichevo on the map of potential investors interested in investing in energy efficiency or the so-called “green business”.

Still, the servants explained that not having any program is not an obstacle to work on improving the energy features and promotion of energy efficiency in public buildings under its authority. By having internal plans and analysis, along with continuous communication with the mayor, the energy efficiency team in Kichevo implemented the projects detailed above in the text – new façade isolation of the high school building, two solar collectors of the kindergarten, replacement of street lights with new ones, etc. Showing clear disappointment in the inability to implement it, they talked about the project of replacing the old heating boiler in the high school building with one that would use pellets, but due to the financial implications and administrative-transitional period, this project is still on paper only. The reason for this is the lack of strategic energy efficiency commitments of the municipality. If the municipalities have developed energy efficiency program, the implementation of these measures would have been more certain since the municipality council, along with the program adoption would pass a budget for implementing the measures. The primary function of the local self-government units is to serve the citizens. Hence, we can conclude that the municipality servants, without exception, are at the front line of meeting the needs of the citizens. When serving them, they cannot forget the educational function, i.e. the obligation of the local self government to upgrade and strengthen the awareness among citizens about the social changes, flows and challenges. This unity also includes the energy efficiency. The citizens are one of the chain links, but in order to be actively involved they need to be stimulated and encouraged by the authorities.

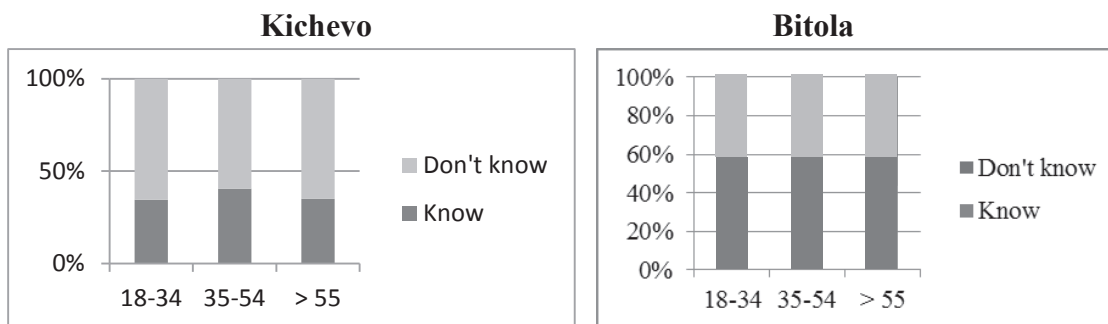
Chapter 3: Conditions, Knowledge and Awareness about Energy Efficiency among Citizens in Bitola and Kichevo

If we analyse the strategic documents in this field, no matter if it is national, regional or local level documents, it can be concluded that most of them foresee measures for raising awareness among citizens and businessmen regarding the significance of implementing energy efficiency measures and rational energy use. The information and awareness of the energy efficiency benefits are starting points on which intensity and quality in implementing the overall measures depend, aiming to improve rational energy use, decreasing the energy costs, and finally contributing to decreasing the environment pollution.

General Knowledge and Awareness about Energy Efficiency

When structuring the questionnaire, CRPM research team insisted to figure out the basic notions and perceptions of the term “energy efficiency”. Thus, the introductory demographic questions were followed by the question “Do you know what is energy efficiency?” the results were a bit disappointing, especially for Kichevo. Namely, 63.2% of the participants from the Kichevo region replied that they don’t know what “energy efficiency” is. What is even more concerning is that the largest percent of uninformed were in youth category, citizens aged 18-34, going up to 65.45%. The same percentage of uninformed appeared among the citizens older than 55 – 65.08%. On the other hand, the most informed with the meaning of this term were the population aged 35-45 (40.47%).

Chart 2: Energy Efficiency Knowledge in Kichevo and Bitola

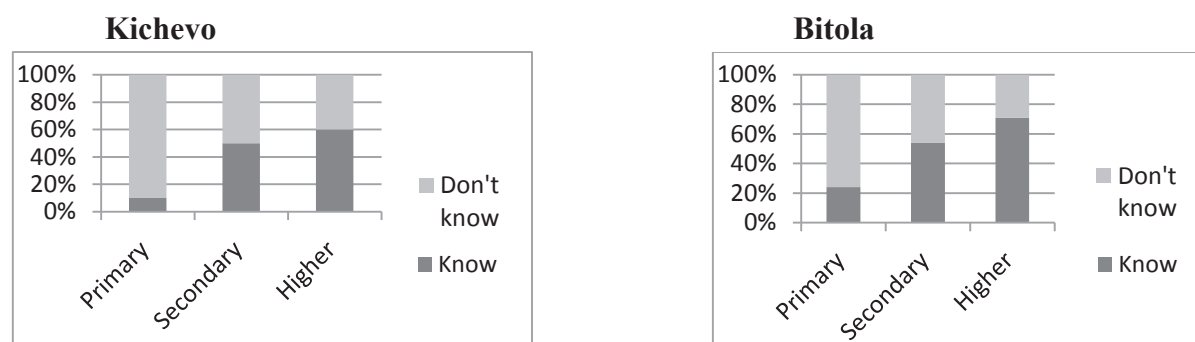
Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

“More encouraging”, but not satisfactory results were received in the survey conducted in Bitola and the region. The final numbers show that over half of the respondents know what “Energy efficiency” is or in percent, 53.7%. Unlike the case of Kichevo, among the respondents in Bitola region, the lowest percentage of uninformed was among the youth (18-35) and it is 41.77%, followed by the age group of 35-54 by 43.36%, and the least informed for the meaning of the “energy efficiency” term were older than 55 – 56.28%.

If we cross-analyse the received answers with the education level of the respondents, it will be noticed that the respondents with primary education create the majority of those that don’t know the meaning of “energy efficiency”. This category probably possesses the biggest potential for raising awareness to understand the concept and benefits from it, but the obstacle is the fact that these citizens have lowest monthly income compared to the other categories, thus having highly limited possibilities

to effectuate their eventual knowledge when purchasing new equipment, technology, refurbishment, sanitation or other type of construction in order to improve the energy features of their home. At the same time, there should be activities with the category with higher education, having in mind that both in Bitola and Kichevo there is a significant part of the population that has not been informed about this concept, especially in Kichevo region.

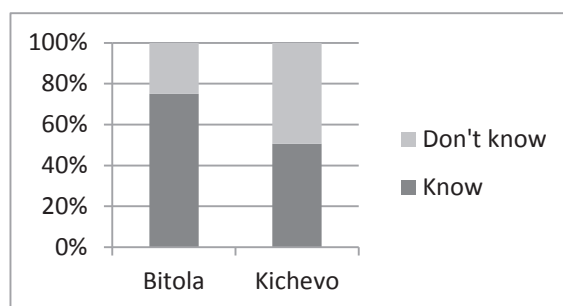
Chart 3: Energy Efficiency Knowledge According to Education Level

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

Although the majority of the citizens don't know what energy efficiency is, CRPM research shows that they know that energy efficiency contributes to saving their home budget. As a reply to the question “Do you know that energy efficiency contributes to saving your home budget and helps the economic development of the country?”, a significant number of the respondents answered positively, and some of them gave examples from their everyday life.¹⁵ The final summary showed that 75% of the Bitola respondents answered positively to this question, while in Kichevo the results are almost halved.

Chart 4: Do you know that energy efficiency contributes to saving your budget and helps the economic development of the country?

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

The results from the above mentioned question are less questionable, especially for Kichevo considering that 62.3% of the respondents from the region replied negatively about what “energy efficiency” is. The research team has two explanations about this occurrence: the first one is that during the survey the citizens slowly got notion and knowledge about this concept, and the second one is that this discrepancy indicates ignorance of the term itself and contributes to the fact that the citizens are not informed enough about energy efficiency.

The survey and the final numbers indicated few times that there is great space to raise the information and awareness of the citizens related to energy efficiency. As a proof of that are the results about the notion on the energy class of the products. Energy class of the products is actually classification of the home appliances and other equipment that influence the energy consumption according to their efficiency and operational energy needs. According to the Directive 2010/30/EU from 19 May 2010, there

¹⁵ Solar collector – saves electricity, and there is hot water, façade isolation – solution for summer heat and winter cold, etc.

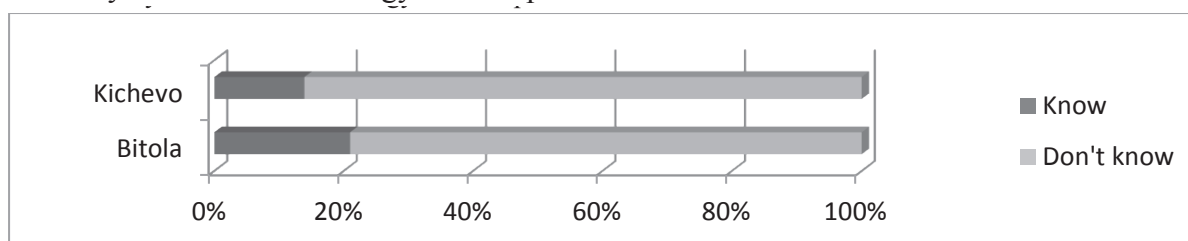
are seven energy classes: A+++ (highest energy efficiency class), A++, A+, A, B, C and D (lowest energy efficiency class).¹⁶ Both professional and academic public agree that the new generation of products are far more efficient than the older ones. One survey in Germany in 2004 showed that the new washing machines save three times more energy compared to the older ones.

Table 1: Electricity (KWh) and water (l) consumption calculation for washing machines produced between 1970 & 2004 (capacity of 5 kg cotton clothing)

Temperature	Year of production ¹⁷								
	1970	1975	1979	1980	1985	1990	1995	2000	2004
30°C	0.89	0.78	0.69	0.67	0.56	0.45	0.38	0.37	0.32
40°C	1.47	1.28	1.14	1.10	0.92	0.74	0.63	0.60	0.53
60°C	2.66	2.34	2.07	2.01	1.68	1.35	1.16	1.12	0.98
90°C	4.33	3.80	3.37	3.26	2.73	2.19	1.86	1.79	1.57
Water (l)	200	176	157	153	129	106	79	61	49

Our survey, on the other hand, showed that the results in terms of information and notion of energy class are more than disappointing in both towns, regardless of the age and education level of the respondents. Namely, only 21% of the respondents in Bitola and 13.8% in Kichevo replied that they know what this term means.

Chart 5: Do you know what “energy class of products” means?

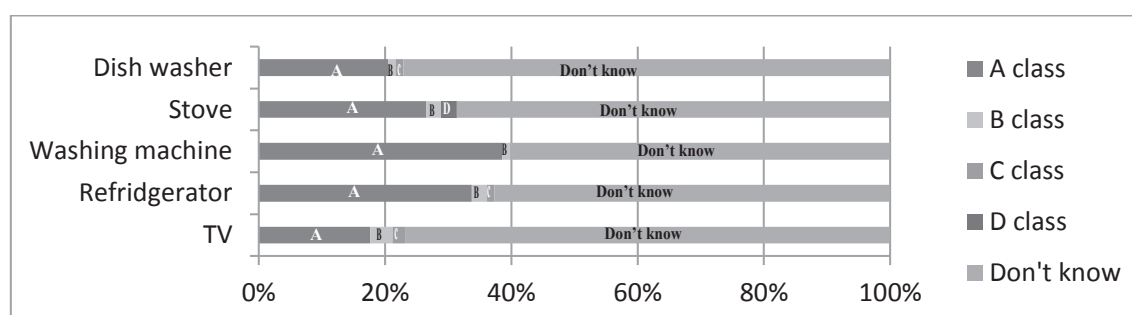

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

However, most of those that also replied positively on this question, did not know what energy class are the products they use in their homes, a fact that once again emphasises the need of raising awareness and informing the citizens for the possibilities of saving energy and lowering these costs.

Yet, the charts below show that those who completely understand the concept of “energy class” mostly use appliances of high “A energy class”.

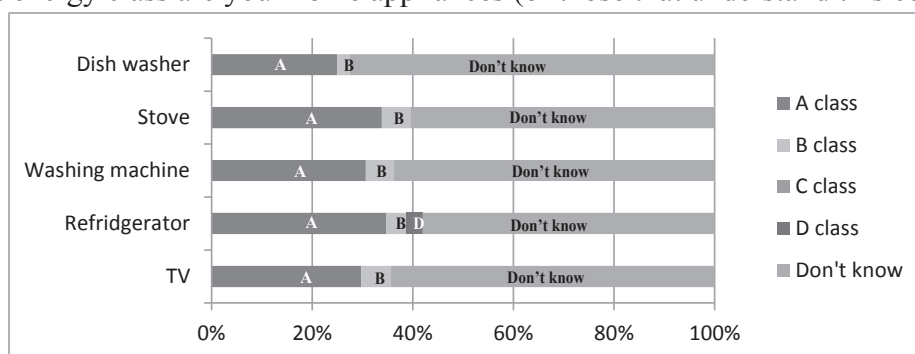
Chart 6: What energy class are your home appliances (of those that understand this concept) - Kichevo

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

¹⁶ <http://www.atlete.eu/2/doc/Report%20on%20implementation%20and%20national%20legislation>
¹⁷ “Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources”

Chart 7: What energy class are your home appliances (of those that understand this concept) - Bitola

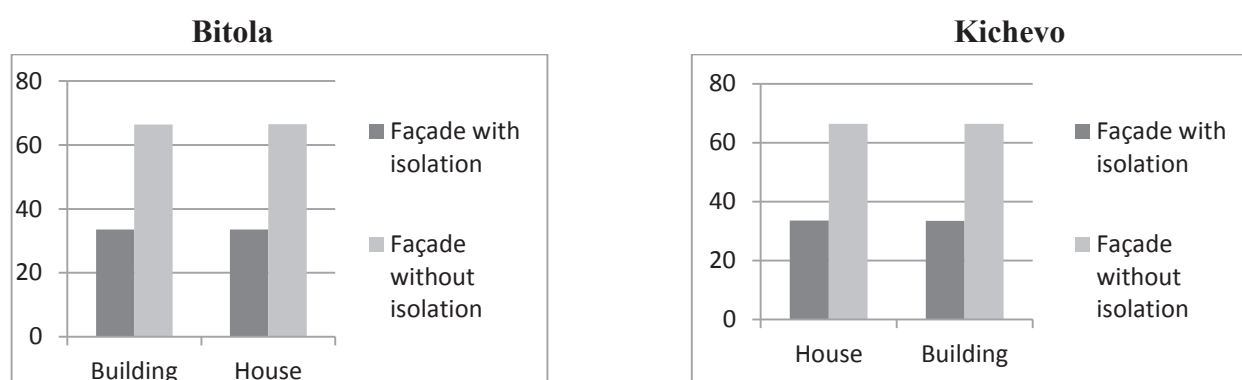
Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

Condition with Energy Efficient Isolation among Citizens of Kichevo and Bitola

The first striking data at the beginning of the analysis was the one showing that the majority of the residents in both municipalities live in houses older than 10 years or even more. For example, 85.3% of the respondents from Bitola replied that they live in house older than 10 years. The situation is not much different in Kichevo – only 17.5% of the respondents replied that their home is relatively new, against 82.5% who replied that the object they live in was built over a decade ago. This data is important considering the fact that in the past there was very little attention paid on the construction materials and construction method, putting the isolation in the back plan. Of course this is the reason why the homes are energy inefficient, especially about façades and roofs – condition that consumes, irrationally, a lot of energy for heating.¹⁸

Bad situation with the façades and roofs was also confirmed in the survey. For example, two thirds of the respondents in Bitola (66.5%) replied that they live in an object without façade isolation, while the rest replied that the façade of their home has adequate isolation (33.5%). The situation in Kichevo is not better concerning this question either. Only 34.7% or one third of the local population lives in a home with façade isolation. If we analyse this problem more deeply, another fact appears, and that is that the ratio of 3:1 is noticed also among those respondents that live in a house and those that live in an apartment building. Visually, it looks like this:

Chart 8: Percentage of façade insulation

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

The situation with roof isolation compared to the façade is much better. Namely, of the total number of respondents in Bitola, 46.2% replied that the roof in their home is isolated, 6% more compared to the respondents in Kichevo (40.3%). According to the American Institute of Architecture, the roof

¹⁸ Training on energy controllers - http://ceprosard.org.mk/MK/pdf/25.11_april_Obuka_zajenergetski_kontrolori.pdf

isolation is of special importance, not only because it lowers the heating energy consumption (bad roof or ceiling isolation can contribute to heating or cooling energy loss of up to ¹⁹⁾ but also because it contributes to significantly decrease the condensation of the object. Additionally, the Institute adds that in order to provide adequate termo-isolation, that would also function as sound isolator, it is necessary to be at least two-layered (polyurethane foam, polystyrene, perlite, squeezed cork, etc.), separated and bandaged with adequate material.²⁰

The research showed that regarding isolation, the situation is the best with the energy efficient windows. The results show that half of the respondents (49.5%) in Kichevo have replaced the windows with energy efficient ones (PVC, aluminium), unlike in Bitola, where this number is lower for a bit over than 3% decreasing to 46.2%. These results are understandable because compared to replacing the façade and roof isolation, replacing the windows is far cheaper. Also, quality windows play major role in decreasing the heating energy loss. To illustrate, replacing the old windows and doors can contribute to save up to 10% energy.²¹ Of course, when replacing these elements one has to be careful about the installation method, opening/closing mechanisms and location of the window or door²², which along with the façade and roof isolation creates the opportunity for a new research to analyse the material quality and construction.

Situation with Energy Consumption among Citizens in Bitola and Kichevo

According to the State Statistical Office in Macedonia the biggest energy consumers in 2012 were the households with 36.5%, industrial sectors (energy sector plus industry) with 26.6% and the other sectors with 17.2% of the gross domestic consumption of electricity. Within the framework of this research, we asked the citizens how much they spend on electricity²³ in summer, and how much in winter. As expected, the results showed that in winter the citizens in Bitola and Kichevo spend more money, compared to summer, or after the end of the heating period. The respondents from Kichevo and Bitola region stated that during the summer, the electricity costs vary from 2000-3000 denars, while in winter these costs are higher. This is especially striking among those that live in a house, but is also present among those living in apartment buildings.

Table 2: Energy costs

Kichevo (summer)		2000–3000 denars	3000–5000 denars	Over 5000 denars
housing	house	87,59%	9,54%	2,86%
	apartment	92%	8%	0%

Bitola (summer)		2000–3000 denars	3000–5000 denars	Over 5000 denars
housing	house	80,17%	16,74%	3,08%
	apartment	84,24%	13,69%	2,05%

Kichevo (winter)		2000–3000 denars	3000–5000 denars	Over 5000 denars	7000 denars
housing	house	68,51%	22,51%	4,77%	4,19%
	apartment	68%	18,16%	10,66%	2,66%

Bitola (winter)		2000–3000 denars	3000–5000 denars	Над 5000 denars	7000 denars
housing	house	44,93%	36,56%	12,33%	6,16%
	apartment	20,54%	40,41%	29,45%	9,58%

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

These sums at first might seem acceptable, but the real picture of the implications of energy costs over the home budget is gained after asking the respondents about their overall family monthly income.

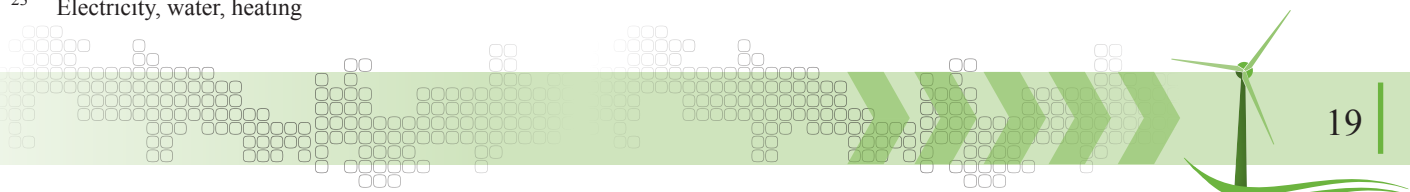
¹⁹ Infoteka – Energy Efficiency“. Macedonian customer organization

²⁰ “Architectural Graphic Standards”. page 225

²¹ Infoteka – Energy Efficiency“. Macedonian customer organization page 23

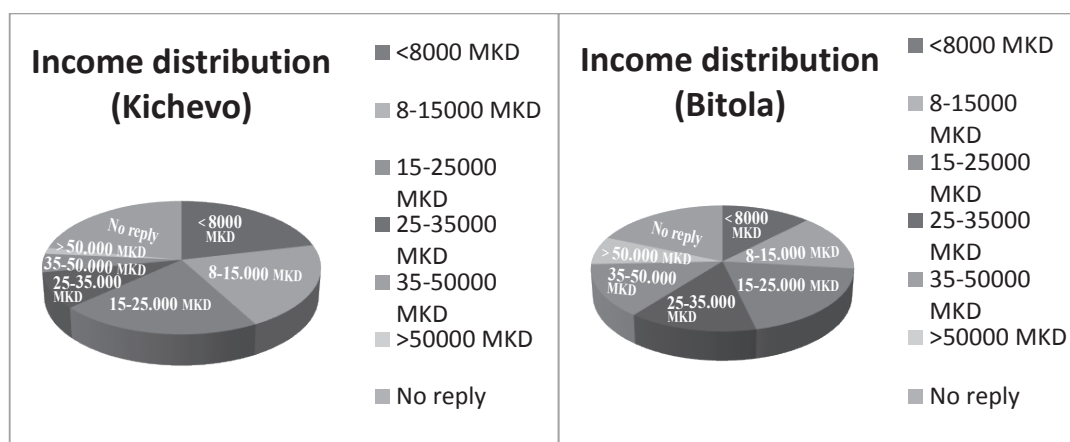
²² Ibid

²³ Electricity, water, heating

Before getting the final result, below the text there are two overviews of the financial income distribution. The data show more even distribution in Bitola, unlike in Kichevo where the replies were mostly in the first three values, i.e. 21.3% replied that the total family income is below 8.000 denars, 20.7% from 8.000 to 15.000 denars and 21.2% from 15.000 to 25.000 denars.

Chart 9: Distribution of total family income

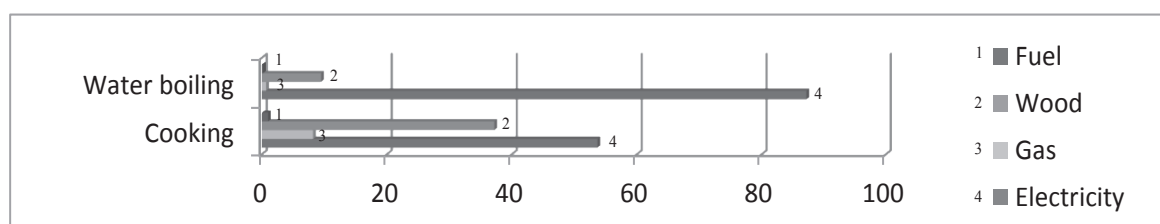
Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

These two perspectives, the season energy costs and the total financial income of the households, indicate that the energy costs are definitely a burden to the family budget. It can be noticed by simple cross-analysis of the data for both questions. Namely, it is noticed that these costs take over 25% (in winter even over 30%) of the total monthly income of those living with a family budget of 8000 denars. Undoubtedly, the biggest challenge for them is to cover the costs for heating.

But, before we go into detailed analysis of the heating question, it is useful to consider the energy material used for meeting the household needs, such as cooking or personal hygiene (boiling water). The charts below show difference between Bitola and Kichevo. Regarding the Bitola region, the citizens mostly use electricity (53.7%) and wood (37.2%) to cook. Gas, as the most economic material is very little included in Bitola and its surrounding, and this number is 8.2%.

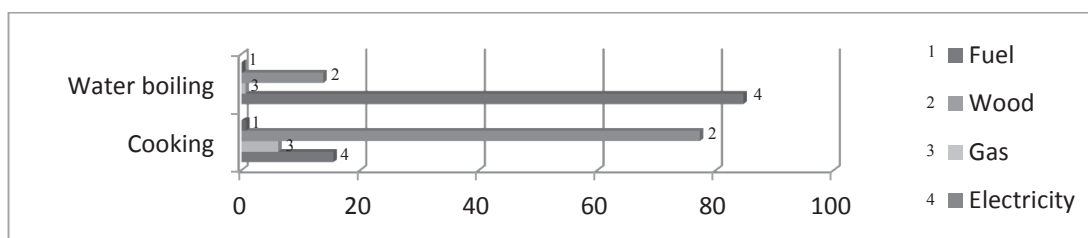
Related to Kichevo, here the situation is different. Majority of the respondents, 77.3% use wood to cook, while 8.8% use electricity. Gas in Kichevo is used extremely little for this purpose – 0.7%, although it is one of the cheapest energy materials. Related to boiling water, here undoubtedly electricity is mostly used by 87.2% in Bitola, and 84.7% in Kichevo, followed by wood used by 9.5% in Bitola and 13.8% in Kichevo. We received extremely low number of replies from respondents that use solar energy to boil water, or have installed a solar collector. In absolute numbers, of 600 respondents in Bitola, only 15 respondents (2.5%) replied that they boil water by using solar collector, while in Kichevo only one respondent replied like this (0.2%).

Chart 10: Which energy carrier do you use for water boiling and cooking? (Bitola)

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

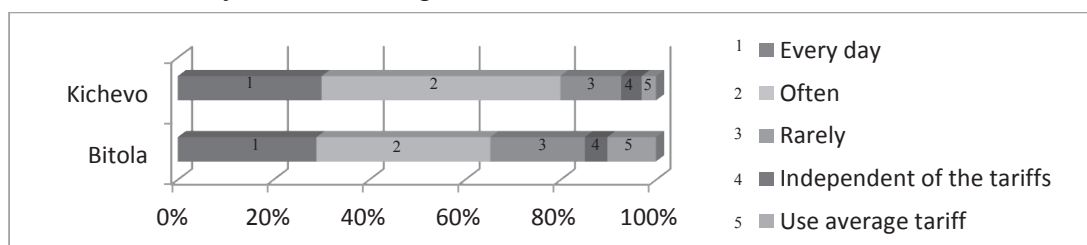
Chart 11: Which energy carrier do you use for water boiling and cooking? (Kichevo)

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

In a situation when the energy costs consume significant amount of the family budget, and the energy materials prices are continuously growing, the citizens try to make savings, and one of the methods is the cheap tariff for electricity.

Chart 12: How often do you use the off peak tariff?

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

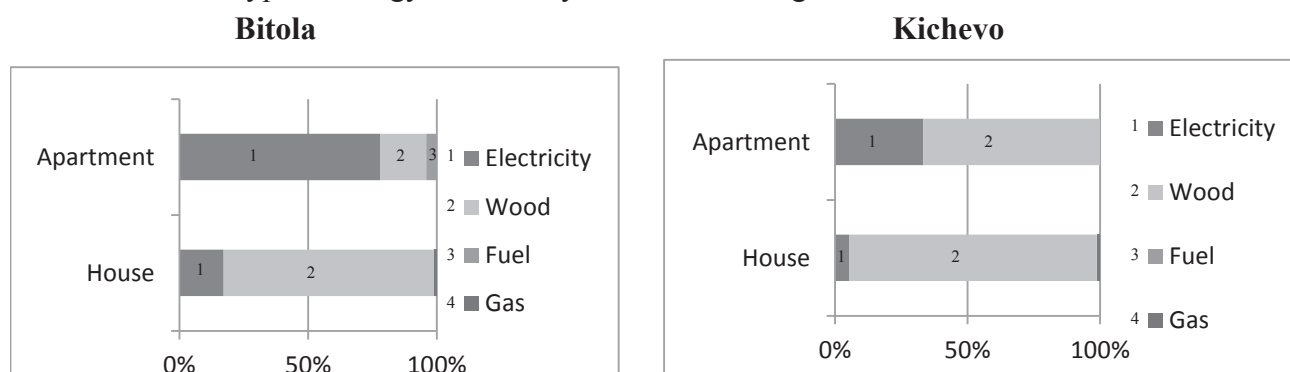
The chart above shows that the population of Bitola and Kichevo significantly rely on this saving possibility. According to the replies, they use it from 10:00p.m until 7:00a.m. from Monday to Saturday and whole day on Sunday most of the respondents boil water for personal hygiene i.e. turn on the boilers and washing machines.

The next question we focused on was heating in the home. Cumulatively speaking, 89.5% of the respondents from Kichevo replied that they use wood for heating, 8.8% use electricity, and an insignificant number use fuel (0.8%) and gas (0.7%). On the other hand, in Bitola the situation is a bit different. The respondents from this town and its surroundings mostly use wood for heating 66%, electricity 32%, fuel 1.3% and an insignificant percentage use gas (0.7%). It is worth mentioning that part of the citizens replied that they use pellets for heating, but this percentage was extremely low. As expected, in both towns, most of the people living in a house replied that they use wood for heating. Those that live in an apartment in Bitola, mostly use electricity for heating, 81.49%, and a bit more than 17% use wood. For two thirds of the respondents living in an apartment in Kichevo, wood is the main heating material, and for one third this refers to electricity. The fact that wood is the most useful energy material is confirmed by the increase in the wood sales by 30%²⁴ in the last two years. Also, part of the respondents replied that sometimes they do a combination, or use wood and electricity at the same time or alternately to heat their home.

These data were expected up to a certain point, bearing in mind the fact that there is no central heating in both towns, although the Municipality of Bitola ensured that very soon there will be new heating system in the town that will use the waste heating energy from REK Bitola. Thus, there is a plan to reconstruct the heating systems and build new heating network, along with constructing a main heating duct of about 12.5 km from REK Bitola to the town. In the case of Kichevo, there are still different variants that are being analysed; of which part are connected to eventual utilisation of heating energy from REK Oslomej.

²⁴ http://www.kapital.mk/mk/makedonija/89095/zimava_na_drva_nema_da_se_great_samo_tie_shto_nemaat_odzhak.aspx

Chart 13: Which type of energy carrier do you use for heating?

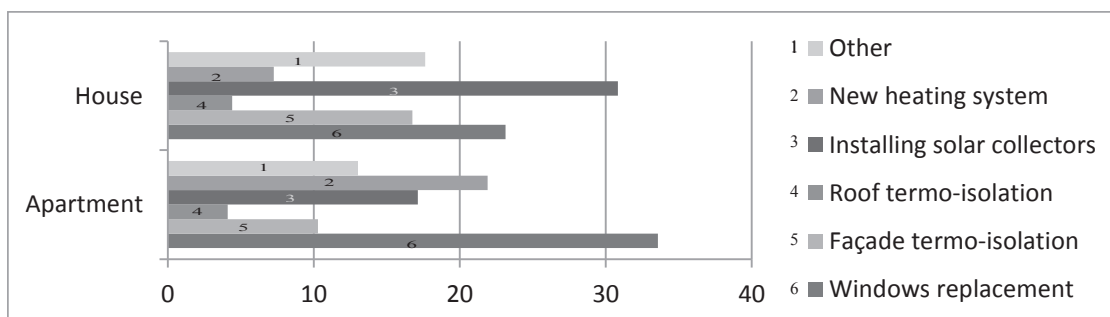

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

Potential for Promotion of Energy Efficiency by the Citizens of Bitola and Kichevo

Part of the survey was focused on detecting the most critical points in the households that need sanitation, refurbishment, replacement or installing new system that would generate savings. Most of the problematic points were already discussed in the previous chapters, but it is worth to statistically summarize the opinions on this question. Regarding the respondents in Bitola, for them the most problematic are the old windows, lack of or bad termo-isolations in the houses, the necessity to install a solar collector or replace the heating system/method. Installing a solar collector is especially important for those that live in a house (30.83%), while replacement of windows is a priority for the residents in Bitola (33.56%).

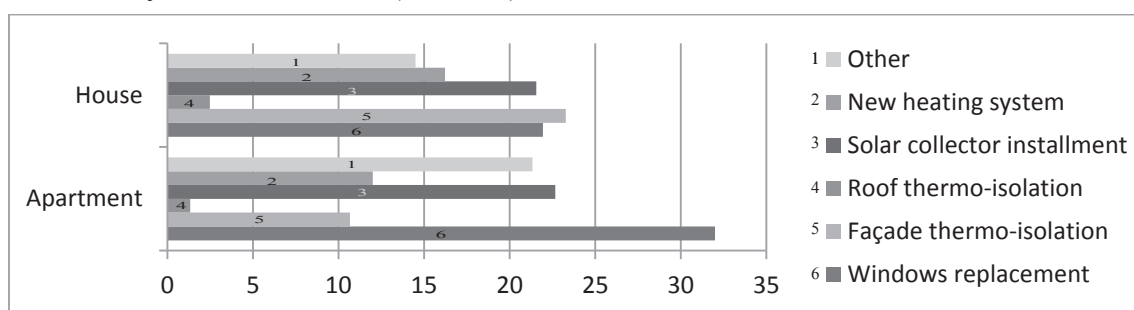
Chart 14: Priority in the household (Bitola)

Извор: анкета на ЦИКП за енергетска ефикасност во Кичево и во Битола, 2014 г.

Regarding the results in Kichevo, the situation is different. As observed from the chart, for those that live in individual houses, replacement of windows is a top priority, followed by façade isolation and installing solar collector. For those that live in apartment buildings, top priority is replacement of old windows with new ones and installing solar collector for water boiling.

Chart 15: Priority in the household (Kichevo)

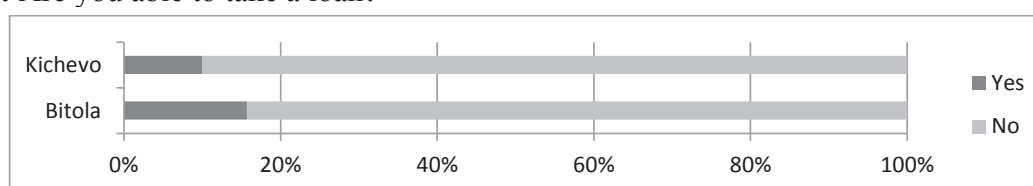

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

Still, the main obstacle to invest in the activities mentioned above is the finances. 83.3% of the respondents from Kichevo, or 9.2% of the respondents in Bitola replied that the limited family budget restrains them from this type of investments. Although very small, there is certain percent of respondents that replied that they are not informed about the benefits of such investments (Bitola– 4.5%; Kichevo – 4.3%). However, there were those that replied that they are not willing to take this step. In Bitola this percent was 16.3%, and in Kichevo 12.2% of the total number of respondents. As an indicator that the finances are a serious problem, probably is the fact that only 5% of the respondents in Kichevo, and 7.8% of those in Bitola replied that they have installed solar collector.

Taking bank loans, in some normal circumstances, is undoubtedly seen as one of the solutions to surpass the financial lack of household investments. In this context, we asked the respondents if they knew about the bank loans with green component, or the so-called green loans. Almost two thirds of the respondents in Bitola and half of the respondents in Kichevo knew about these loans. But this option seems elusive and unattainable for these respondents in terms of surpassing the problem of low energy efficiency features of their homes. The respondents from both towns, majority of them, replied that they are not able to get a bank loan for this purpose considering the financial situation in their family.

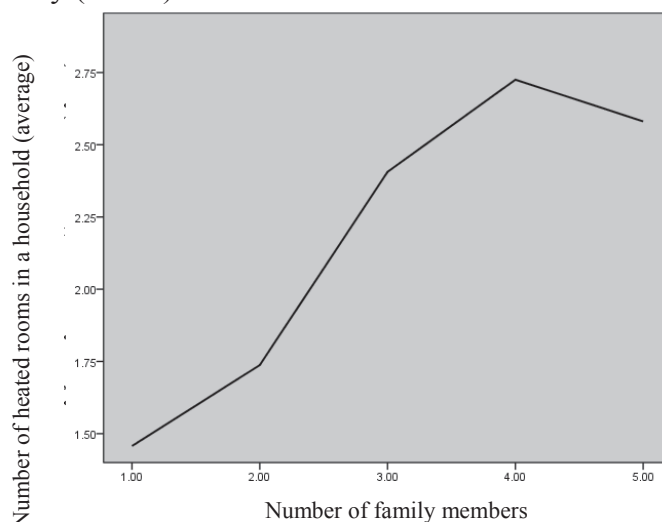
Chart 16: Are you able to take a loan?

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

The fact that lack of finances is a serious problem for the citizens is confirmed by another fact that is very interesting, according to the research team. Besides the confirmed data for high interest in utilising cheap electricity tariff in order to lower the electricity costs, the team also detected the occurrence of lowering the comfort in the homes during the heating season. Namely, the number of family members correlates to the number of heated rooms in the home. As presented in the chart below, the relation between the members in the family and the number of heated rooms in the home is proportional to a family of 4 members. However, families with more than 4 members do not heat more rooms than the families with only 4 members. This is a fact for Bitola primarily, and it contributes to the fact that significant part of the Macedonian households are stricken by “energy poverty” and try to lower the energy costs by lowering the comfort in the house, i.e. several members reside and sleep in one room.

Chart 17: Energy poverty (Bitola)

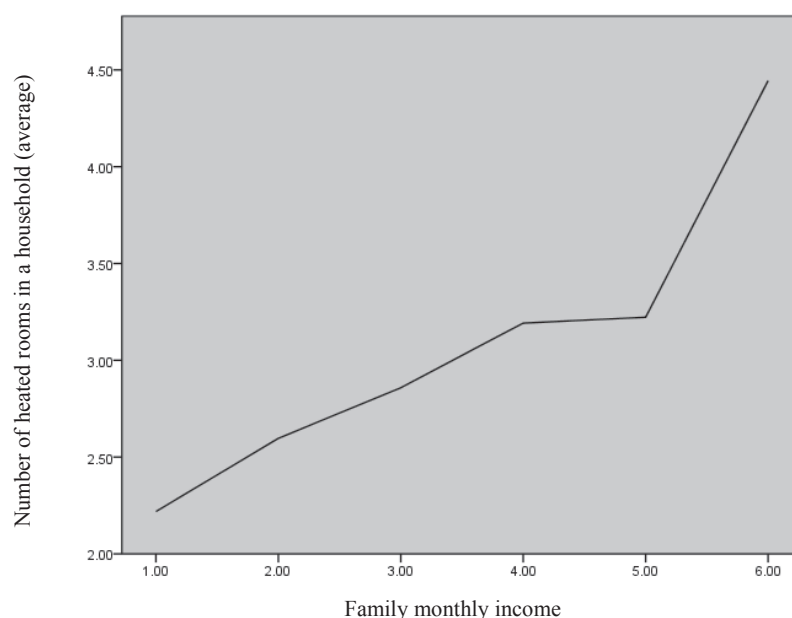

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

For many definitions that try to explain this term, a common thing is that energy poverty represents an occurrence in which the citizens cannot fulfil their energy needs to have a normal life, and above all to heat the home adequately (below 21°C). As a reason for this are the limited finances in the family, to which we add the homes with bad energy features (discussed in 1.2.3.) thus making losses to already expensive and modest heating. To illustrate it, the citizens of Macedonia, in order to fulfil their needs, should spend 43% more energy compared to the current level, but due to the financial situation, they cannot afford it.²⁵

The same goes for Kichevo too, but in other correlation. Analysing the respondents in this town it was concluded that the monthly income is in strong correlation with the number of heated rooms in the home, and this influence the comfort that the local people can afford. The chart below shows the difference between those households that with an income of up to 50.000 and those with modest 8.000 denars is one heated room, i.e. the richer can afford only one heated room more compared to those with far more modest incomes.

Chart 18: Energy poverty (Kichevo)

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

Great discrepancy is noted only among those households with income of over 50.000 denars whose comfort is far bigger compared to the other categories.

²⁵ Boosting Energy Efficiency: How can local communities contribute?"

Chapter 4: Energy Efficiency Conditions among the Municipality Servants in Bitola and Kichevo

The perception and experience of the municipality servants that are most directly involved in the energy efficiency probably is the most relevant source to get into the problems, challenges, but also the positive experience of their work. The mayors are included here as well, for who the decrease of energy costs is always in the focus of their work, considering the constant need of communal and infrastructural investments and operation that take a lot of money. As it was already noted in the Methodology part of this research, we talked to the mayors of both municipalities that are in the focus of the research, Bitola and Kichevo, but also with the municipality servants in charge of energy and energy efficiency issues in each municipality. From the data and the information we got, it can be easily concluded that there are problems and challenges that burden both societies, but also obstacles characteristic for each municipality separately, Bitola or Kichevo.

Perceptions and Collaboration regarding Energy Efficiency

The first part of this analysis defined that there is great potential and space to raise awareness among citizens and improve their understanding about the energy efficiency concept, sustainable energy use and its benefits. This research aims to learn the degree to which the municipality servants are involved into it, or if they work with the citizens to raise the general awareness upon this issue.

The municipality servants from Bitola consider that the citizens from this municipality are aware enough, data that is a bit opposite to the findings presented in Chapter 1. Asked if they are really experienced in running a local educational campaign for raising awareness among the citizens on this issue, they replied that so far they haven't had such activity, but emphasised that they are able and prepared to organise an "open day" event to inform the citizens, but the main problem to organise it is the tight work agenda, many obligations and tasks, and of course, the financial potential of the municipality.

Bitola servants focused on another problem, which is the weak consumption power of the citizens. This was confirmed also in the survey, and as a solution to this obstacle, they proposed enhanced engagement by the Government through subsidising the procurement of new heating systems following the example of the Ministry of Economy that refunds 30% of the invested amount to part of those that installed a solar collector. They considered that the heating costs are the biggest burden to the families and this is where intervention is needed, a fact that we faced also as researchers (see Chapter 1). Related to this question, the servants also mentioned another detail. Namely, according to them in Bitola and its surroundings, there are no shops that sell geo-thermal or air pumps, and even more difficult is to find a repair or mounting service for them. According to them, this is one of the reasons due to which the city is out of these pumps. This is an interesting data that confirms two things, first, there is space to inform the citizens about the new heating mechanisms and systems, and second that there is potential for market development in the Pelagonia region with these systems, but also the weak purchasing power has to be considered an important precondition before the actual beginning.

From the municipality of Kichevo the respondents were determined that there is great potential and space regarding raising awareness of the local population. Unlike in Bitola, the servants from this local self-government unit said that they are experienced in public campaigns for this goal. As an example, they mentioned the event from two years ago organised as an "energy efficiency open day", where they discussed the benefits from it. Also, they handed out energy saving bulbs among the local citizens.

Sharing knowledge and experience about energy efficiency policies at local level is very important for the municipalities, especially to the smaller ones with “smaller” budgets. This type of collaboration enables learning from the other’s mistakes, solving the problem situations and inventing financing models. Regarding the inter-municipality collaboration, the municipality of Bitola said that the servants engaged in these tasks regularly communicate with the colleagues from other municipalities, like Kichevo, Novaci, Resen, etc. From the conversation with them, the research team got an impression that mostly the servants from Bitola are the source of information for the other municipalities, and the reason for this, they said, was that the Bitola team is the best in the region regarding professional skills and equipment, knowledge and experience. In this context they said that in some of the municipalities, energy efficiency policies are handled by a person with no professional education or not professional in the field of electrical engineering, mechanical engineering or construction, unlike those educated in this field and share their knowledge with the neighbouring municipalities as much as they can. The Kichevo servants gave the same answer, but common for both teams was that they emphasised that such collaboration is not based on certain schedule or plan, but the knowledge and information sharing mainly takes place occasionally or on unplanned meetings.

Otherwise, in the frames of the Local Self-government Units Association (ZELS) there is a special body established for this purpose – to regularly communicate with the local self-government units about policies and experience related to energy efficiency and rational energy use. Among other things, “through joint activities within the network, the local self-governments are facilitated to implement the legal obligations of the municipalities in this area”, and after the professional debate the conclusions and proposals are referred to the higher instances of the municipality management.²⁶ However, the teams from both municipalities had remarks about their functionality and efficiency. Bitola servants, find the network useful, but consider necessary to intensify the activities and meeting within the network. They explain that the servants are limited to get more actively involved in the network, especially in winter (heating season) due to the burden of working tasks and obligations. One of them said that the network should be adapted in accordance with the modern technologies and proposed development of internet communication platform (online) to zealously share knowledge and experience, but also have a professional debate about the issues and dilemmas related to the energy sector. Unlike the Bitola servants, Kichevo servants were more critical about the network:

„... the network has great capacity and potential, but the initial enthusiasm and willingness to work has declined. The reason for it might be that on the meetings of the counselling body with the mayors, we are not allowed to participate in the discussion about energy and to defend our positions. Although the capacity is big, we are not given the chance to present it. I was pushing to form a civil society organisation that would be better accepted, like the Accountants’ Union. Most of the mayors are not familiar with this topic, they are not professionals, and this can be very useful for them.”

Regional collaboration is a very important element, as well, in the process of absorbing new knowledge, experience and sharing best practices. The Instrument for Pre-accession Assistance for Cross-Border Cooperation is maybe the most available opportunity at the moment. And while the Bitola servants stated that as a result of several projects within the IPA program they have communication with the Greek colleagues, the Kichevo servants assured that they have no experience collaborating with the neighbouring municipalities. They also add that they don’t know what their colleagues do, and a potential collaboration point is the IPA program for cross-border cooperation. However, also the Bitola servants emphasised that there is potential for even better cooperation and experience sharing above all in the heating systems and street lightening, that were mentioned several times before in the text to consume larger part of the municipality budget.

²⁶ <http://www.zels.org.mk/Default.aspx?newsArchive=87feb2e2-dda6-450e-8d45-922870a5104c&ln=3>

Activities to Improve Energy Efficiency in Bitola and Kichevo – Conditions and Challenges

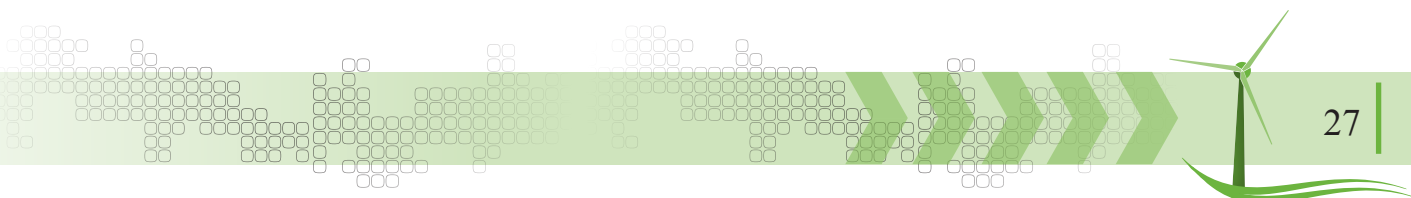
What is most striking in the conversations with both teams is that both municipalities primarily focus on the street lightening and the efforts to decrease those costs. Additionally, both municipalities strive to completely change the street lights with energy saving bulbs and LED lights. But, the change also takes financial resources. In the interviews with the Kichevo municipalities, they said that this activity is extremely great burden to the municipality budget. They also add that they use different mechanisms in order to make savings. One of the servants explained:

„...Of course we make analysis how to improve the street lightening, i.e. to keep the same quality, but for lower costs. The costs are big, but three times larger than we can afford. We find ways to decrease them, but in an artificial way. Sometimes we turn off the third light and save in this way. These savings are used to maintain the street lightening, and part to replace the bulbs.“

However, the finances did not discourage the municipalities to completely restrain from quality and effective street lightening. In the interviews with the municipality servants we were told that the municipality of Bitola already act along with the recommendations from the Ministry of Environment and 80% of the old light bulbs were replaced with energy saving bulbs, while in Kichevo there are analysis and projects for replacing the lightening along the main traffic lines, and in the rural area the energy saving bulbs have already been installed. The energy efficiency portfolio of the municipalities does not include the street lightening, but also the public objects at their territories such as schools, kindergartens, house of cultures, hospices, etc. The energy costs for part of these objects are covered by block-donations from the central government, but it cannot be an excuse for the municipalities to lose interest in their reconstruction in order to improve their energy efficiency features. Some of the questions refer to this topic. The teams from both municipalities in charge of the energetic department stated that bad energy features are a serious problem that is very expensive, at the same time contributing to decrease the comfort of the consumers. They especially pointed out the case with the school buildings. Bitola municipality claims that until now there is significant progress regarding the old windows with new, while they see great potential in installing adequate thermo-isolation on the façades, floors and roofs. What is worth mentioning is that the secondary music school in Bitola already got its new look with energy efficiency isolation, both on the façade and the roof. But the positive step, they said, was the installation of air heating pump for the meeting room in the municipality building that is also connected to the inspectorate. According to the statements from the Kichevo servants, this local self-government unit faces the same problem. The only object from the schools with adequate thermo-isolation façade is the roof of the high-school (project financed by MOS), as said by the interviewed servants. They add that thanks to this activity, the energy costs have decreased, but they still did not know how much since there is no such analysis done so far. During the talks they also raised another problem related to this. Namely, the municipality in the last five years received two new school buildings, but for the servants the problem is in the fact that even though these are new objects, they lack adequate thermo-isolation. At the same time, they add:

“We don’t know how, but the problem is that this project has been approved. Now we see the problems arising from it. There is moisture...”

From the interviews it is easily noted that the municipalities are equally engaged in sanitation of the kindergartens and improving their energy features. According to the Bitola municipality servants, besides the reconstruction of the secondary music school, among the last implemented projects is also

the installation of solar collectors on two kindergartens, investment that cost 2.5 million denars. The calculations say that the savings will be about 250.000 denars annually, or 20.000 KWh. Also, “Olga Micevska” kindergarten in Kichevo recently got hot water from solar panels. According to the authorities of this municipality, the panels replaced six old boilers thus abandoning the traditional method of water boiling, already noting the first savings.

Regarding the consumption, analysing the statements from both teams, we noticed overlapping in another point – heating of school buildings. According to the municipality servants from both Kichevo and Bitola, the calculations show that these lines are one of the highest regarding consumption. They were unanimous that the main reason for this situation is the old fuel kettles with weak energy features. They explained that these lines are very carefully considered, and several other plans to decrease the consumption are currently in the preparation phase, thus decreasing the costs as well. In Bitola, the focus is on installing “smart meters” that will primarily help to see the individual energy consumption for each school building, while in Kichevo municipality they announced that in collaboration with the Macedonian Energy Efficiency Centre (MACEF) they plan to develop a study foreseeing replacement of old fuel kettles, eventual change of the fuel and installation of heat regulators to help heating the classrooms adequately according to the weather conditions.

During the interviews, the professional teams from both municipalities repeated the problem of lack of finances in the municipal budgets that would enable more active tempo of sanitation and refurbishment. Both sides were almost unanimous that the previous and current municipality budgets didn’t have lines for capital investments. In one of the interviews with one of the Kichevo respondents, it was stated that as servants in charge of energy efficiency are not directly involved in the budget planning.

“We received a form to be fulfilled with sums that we consider necessary for the next year. The actual situation does not allow capital investments.”

The lack of finances dictates and limits the pace, but through the conversations there was expression of personal opinions and suggestions to surpass the gap between the possibilities and the needs. Bitola respondents suggested larger income from the central budget for projects and activities to improve energy efficiency, such as replacing the kettles and street lights – lines with major consumption of funds. Also, they mentioned the possibility to apply for projects with foreign donors. On the other hand, the Kichevo servants pointed out to the bank loans as a mechanism of maintaining the pace of activities, but also they mentioned the Energy Efficiency Fund that is still in the forecast phase. However, the Kichevo servants were restrained up to a certain point regarding the structure and method of work of the Fund. They explained that they were involved in several consultative debates about the method of work of the Funds, and each of them required that it offered loans with extremely low interest. They also add that if the Fund offered loans or credits with the same interests as the commercial banks, there will be great disappointment in the local self-government units due to their fragile creditworthiness. Regarding the Bitola servants, when asked if they are familiar with the potential methods of functioning for the Fund, some of them replied that they have not been asked about their opinion, and some said that they know about this project, but they lack more information. Those that were informed only shortly stated that for them the most acceptable option is the “self-sustainability fund”, or in other words, offering loans without interest, and investing the savings into the Fund thus generating resources for other projects.

The municipality fund is more than necessary to urge local level investments considering the extremely low number of public-private partnership contracts at local level. This is confirmed in the experience from Bitola and Kichevo. So far, none of the two municipalities has signed a contract with certain local or foreign companies for such partnership in energy efficiency or sustainable energy use. Common for them is that they made some efforts for this type of agreement for street lightening, but

unsuccessfully. In the case of Bitola, the reason for this was that only one company applied on the public call, and it did not have full documentation, and the Kichevo servants estimated that the conditions offered by the company interested for collaboration were not for the benefit of the municipality.

The interviews were intensified about the question of the number of servants engaged to work only on energy efficiency. The interviewed servants from both municipalities emphasised that the limited staff is one of the reasons for the slow planning and implementation process. Answering this question, one of the Kichevo respondents said:

Most often I am the only one in the team engaged to work on energy efficiency, but it is necessary to engage few more people. The municipality is in a specific situation, annexed to other four municipalities as a result of the last Law on Territorial Organisation of the local self-government. Different people covered different sectors, and now there is no new systematisation. According to the new systematisation, the team will probably be expanded. These are the same people, we know each other and we will probably have the same obligations.

Unlike the municipality of Kichevo, where the team is constantly changing depending on the needs and the current activities (with one permanent member), the situation in Bitola is a bit different. Namely, according to the statements from Bitola servants, in this municipality, three of the employees are engaged to work on the energy efficiency activities and projects, of which two are more active. However, according to one of the employed, this situation does not allow full commitment to the activities in the field of energy efficiency and sustainable energy use, since the daily tasks include obligations such as noting the consumption, other current and future communal projects, etc. The emphasis was especially put on the percent of marking, summing and analysing the consumed energy, a process that according to the servants takes a lot of time. Nevertheless, they added that in these situations, with the current staff, they manage to sum up the results, but noted that if the servants were constantly committed to energy efficiency, their working hours would be completely fulfilled. Bitola servants expressed understanding of the current situation regarding the staff due to the “budget possibilities”, but considered that the solution for this situation could be the European funds for which there is willingness in the municipality and they are currently implementing some of them.

The working schedule of the servants, as already defined in the statements from the servants from Bitola, also include activities related to noting the electricity consumption and analysing the data. Among other things, the working day of the employed in the Kichevo municipality is filled with identical tasks. They repeated several times that these are activities that require better commitment, attentions and time. Common for both municipalities is that noting that is based on the delivered energy bills, no matter if it is electricity, fuel, water, etc. After receiving them, the servants enter these data in a special system where they note any discrepancies in the consumption and the costs, or decrease. From the Kichevo municipality it is claimed that the costs for this year are equal to those of last year and there are no noted improvements, neither in the consumption, nor in the costs. They also add that these findings are received through Excel analysis using frequencies and cross-tabulations. During the interview of the Bitola servants, they pointed out that the municipality pays a lot of attention to energy management, or energy consumption monitoring. As already mentioned, they use the same techniques and mechanisms to collect and analyse data. The Bitola team was unanimous that these analyses are of great assistance to monitor the consumed and paid energy, but they once again emphasised that the current condition can be drastically improved by receiving funds from foreign donors or the Energy Efficiency Fund that would open the road to realise the ideas of the municipality team.

Political Will to Improve Energy Efficiency

As previously mentioned, within the frames of this research we tried to learn the perceptions, attitudes and opinions of the mayors of Bitola and Kichevo related to the topic of this analysis – energy efficiency and sustainable energy use. From the interview with Vladimir Taleski, mayor of Bitola, and with Fatmir Dehari, mayor of Kichevo, the research team got additional data and information to complete the picture of energy use on local level and the future plans.

Both mayors at the beginning of the interview stated that energy efficiency is one of the priorities in their work and are in constant communication with the municipality teams engaged on this issue in order to lower the costs and increase the comfort in the objects under their authority. They also expressed satisfaction of the way the municipality teams' work and emphasised their engagement and professionalism. In the introduction we also asked the mayors whether their election programs foresaw measures to tackle the issue of energy efficiency, and they both replied affirmatively. Taleski added that the program promises from this part were complemented with the environment program. He said that among the energy efficiency projects with which he asked for his third successive mandate from Bitola citizens, were the reconstruction of the kindergartens, school buildings and gasification of Bitola. On the other hand, Dehari pointed out that the experience he has as a mayor of a rural area with limited budget (Oslomej, 2009-2013), but with great energy costs is very important and would help him manage the available resources and the real needs.

The mayors emphasised that they have constant monitoring over the energy costs and are involved in the process of their analysis. Although he did not have the exact number, Kichevo mayor said that the energy consumption is decreased without decreasing the comfort, and still there is a chance to have more savings. He especially pointed out the street lightening as a field of great potential for savings through replacing the current light bulbs with new ones with high energy efficiency features. According to them, the reasons due to which the municipality is still in the initial phase regarding having more thorough analysis and planning is already mentioned in the administrative-transition period. However, he emphasised that he expects drastic change in this field and complete engagement that would result in improving municipality's efficiency regarding both savings and energy management. Mayor Taleski also said that the municipality zealously notes the consumption of the objects under their authority, and based on these numbers they do analysis to define the actual discrepancies or decrease, and the reasons for it.

“For each object in the municipality institutions there is an authorised person to take care of what and where it is spent”, Taleski added.

Inevitable were the questions about the obstacles and challenges that these municipalities are facing, and these influence the pace and plans of refurbishment and investment. For Dehari, “limited” municipality budget is the biggest reason due to which the public objects under their authority, especially the schools, are weak in energy efficiency. Of course, he mentioned the administrative-transition period, but the lack of finances for him is the biggest problem of this municipality. Besides this, additional difficulties appear in the debts inherited from former Yugoslavia. Those to whom the municipality owes have already initiated a legal procedure through an executor, and the mayor hopes that the dispute would be resolved very soon in a positive way for both sides.

On the other hand, the Bitola Mayor Taleski, said that there is always a need of more funds and finances, but he also mentioned the limited authorities of the municipality over the public objects. Taleski explained that during the budget preparation process it is considered to project the realistic projects and thus achieve high budget realisation level. Even the current municipality budget according to Taleski, was prepared according to this principle, whereas by the end of the fiscal year they have

predicted several activities and investments related to the kindergartens and schools, especially those that use wood for heating in winter.

Regarding the biggest challenges for these two local self-government units, the opinion was unanimous that these are existing heating systems. In Kichevo, the primary fuel for heating the schools is oil, but combined with the old and used kettles, these conditions generate great costs. Additionally, if the weak energy features are added, i.e. not having adequate thermo-isolation and old windows, the situation gets more than serious, mayor Dehari adds. Also Bitola mayor mentioned the heating as a problem that needs to be urgently and immediately solved. HE noted that some of the kettles are very old and energy inefficient, using fuel oil and wood. HE admitted that these are environment unfriendly and affect the environment, but it is planned to change them with new ones on gas, depending on the budget as well. He did not forget to mention the school buildings admitting that they need significant refurbishment. The mayors, as well as the servants analysed in the previous chapter, pointed out that besides these problems and challenges, the municipalities take measures to improve energy efficiency according to the real needs. He mentioned the same projects, already discussed with the servants (see page ??).

Mayors Dehari and Taleski are informed and familiar with the legal obligation to develop three years energy efficiency program valid for all local self-government units. Bitola mayor evaluated the 2009-2013 program as a strategic document for the municipality and according to him it includes capital projects of extreme importance for the municipality. He explained that this program is not fixed and there could be changes and adaptations in the next programs. The first project foreseen in the 2009-2013 program is the plan to build central heating system in Bitola, followed by an elaboration on the installed solar collectors in the kindergartens foreseen in this program. He emphasised that the projects go through different phases and deadlines for their implementation, and at the moment according to him there are analysis if and where to install additional solar collectors for hot water. Regarding the energy efficiency program in Kichevo, the mayor Dehari said that he is aware of the fact that the municipality does not have this document and they have breached the legal obligation according to Article 132 of the Law on Energy.

“... I have been on this position for ten months now and have already given directions to the sectors to prepare this program as soon as possible. It is extremely important for the municipality. I wouldn't like to prejudice the reasons of it not being developed, but I emphasise the importance of its passing. There is staff of electrical engineering and I am sure we will prepare a good program.” Dehari explained.

Regarding the collaboration with the other municipalities in Macedonia, but also from the neighbouring countries, Dehari and Taleski have different experience. The Kichevo mayor during the interview with CRPM research team said that so far the municipality has occasional contacts with some of the Macedonian municipalities, but none with those from the neighbouring countries. He still said that in the following period he will intensively work on preparing project applications with municipalities and partners from the neighbouring countries, primarily focusing on street lighting. He emphasised that experience and knowledge sharing on this issue is of great interest to Kichevo, but also pointed out that due to the limited finances the municipality needs the so-called structural funds, or projects for construction of new building, inclusive refurbishment or reconstruction or other similar activity that is visible. He announced increased pace of applications to several programs, including the IPA Cross-Border Cooperation program. Related to the evaluations of the Bitola mayor, he explained that the municipality has rich experience in collaboration and communication with the neighbouring countries, especially Greece. Through the IPA program they shared valuable knowledge and information about heating systems and heating infrastructure that helped develop the energy efficiency municipality program, but considers that now is the time to take a step forward.

“...Each sharing is useful. This is good, but we need the next phase. We know what we need. We developed the projects, but we need funds to implement them. We need this assistance. We are experienced in this field. Macedonia not being an EU country is a handicap for us to apply to stronger, better funds. We are learning the same thing two hundred times. We lack money. We should say “enough practicing”. My suggestion is that we need help to implement structural projects.”

On the other hand, Taleski said that he is satisfied with the level of communication and collaboration with the Macedonian municipalities, as an argument for that he pointed to the fact that several other municipalities in Pelagonia region, such as Mogila and Novaci are involved in the “heating infrastructure” project. Regarding the collaboration with the central government institutions, the mayors said that there is one, but it needs to be intensified. For the mayor Taleski, a proof of the collaboration is that the country is actively involved in the heating infrastructure project, more concretely ELEM that actually coordinates the whole implementation and development. The first person of the Kichevo municipality noted that so far there is nothing concrete done, but there are contacts with the Ministry of Economy regarding projects of this sector and he hopes to have specific activities soon.

Related to the announced Energy Efficiency Fund and the mayors’ thoughts about it, they were both familiar with this initiative and convinced that it will be useful for both municipalities, as well as for all local self-government units. However, they did not get into details, although Dehari mentioned that for now there is no detailed information about the way of functioning, but he believes in its benefit and usefulness.

Part of the questionnaire was dedicated to the personal engagement of the mayor regarding raising awareness of the citizens about the benefits of rational energy use. Dehari replied that on the meetings with the citizens this issue is on the agenda. He assures that in the talks with them he points out the importance of rational energy use. Also the methods and mechanisms of decreasing consumption and costs are discussed, but his impression is that there is still huge space to improve the level of understanding and awareness among the citizens of Kichevo related to this topic, but also other issues tackling this field. He thinks that this topic is becoming more significant and popular and thus the moment should be used in collaboration with the donors and the central government to do something concrete and visible. Taleski pointed out that not only he himself, but also the citizens open this question and initiate debate about it. The discussion is especially present and intensive during the winter, or during the heating season, out of two perspectives: how to restrain the traditional heating on wood and achieve maximum heat in the homes and the consequences of this type of heating of the Bitola households over the environment. In winter according to Taleski, there is a black cloud over Bitola, as a result of massive use of coal, wood, fuel oil, but unfortunately in some settlements and on the tyres, then combined with the exhaust gasses from the cars there is increased concentration of harmful particles affecting the health of the citizens in Bitola and its surrounding. His evaluation is that the awareness of the citizens for the benefits of the energy efficiency is on very high level and they are aware of it, arguing it with the fact that part of the new building initiated themselves the possibility of installing solar collectors and plugs for the new heating system, and gas system. This attitude of the mayor contradicts to the CRPM findings related to the Bitola citizens being informed about and understanding this concept.

Chapter 5: The political dialogue for energy efficiency in Bitola and Kichevo

The policies are made in the political sub-systems/sectors within which there are many actors who are working upon and dealing in a different way and from a different aspect with the political problem. The terms for actor, factor, and entity are implying a governmental and nongovernmental subjects which, some of them largely and some of them only marginally, are involved in the policies making process. But individuals and/or groups can also be protagonists in the policies making process. Their functioning within one sector can be named a political subsector. The question of who can be a protagonist in the policies making process has been the main topic of a long theoretical debate upon which a simple conclusion was drawn: the actors can be part of the state and the social system. In order to offer a simpler analysis of the policies created in each of the subsystems beside the office-bearers and the governmental servants, whose points of view and challenges have been analysed in the previous chapter, in this chapter we are analysing the non-government organizations, but also the media and the businesses

Participation of the nongovernmental sector – NGO in the political dialogue for energy efficiency in Bitola and Kichevo

The NGO sector plays a very important role in enhancing the capacities of the units of local self-government, but also in the process of raising citizens' awareness of all the social topics and questions which have direct or indirect effect upon the quality of living of the communities. The civil society without doubt is a significant protagonist and a very important link in the whole process. From the energy efficiency point of view and, indeed, for all the rest as well, the NGOs have the role of “bridges” through which a continuous dialogue should and must be restored among all the levels of the government on one hand and the communities on the other. The main goal of all this is the common communication, the exchange of information and knowledge which will contribute to the process of establishing a sustainable level of awareness and understanding among the population. This kind of organizations do not only have the power of connecting the social protagonists in one point, but also have the potential to detect all the weaknesses, problems, challenges and obstacles which in this case are interfering with the improvement of the rational use of energy.²⁷ Through series of projects, no matter if they are structural or projects aimed for enhancing the capacities of the relevant actors, the gap in the community is being filled and therefore a positive example of collaboration and sense of responsibility for growth is given.²⁸

In Macedonia there are almost 5.000 NGOs, associations and foundations which are working in different fields of the social life, most of them concentrated in the capital city. Some of them are primarily focused on the protection of the environment, of life conditions, biodiversity and promotion of ecology. The main topic of our primary interest is part of this mix – promotion of energy efficiency and rational and sustainable use of energy.

In the beginning of the research, CRPM was faced with problems regarding the detection of active organizations which work in the field of environment in the region of Bitola and Kichevo. In addition, we faced a low level of responsiveness of those still legally and formally active, and one

²⁷ Towards Sustainable Energy Services for Households and Small Businesses – Barriers and Recommendations -<http://www.grida.no/files/publications/Report%20Sustainable%20Energy%20Service%20Households.pdf>

²⁸ “The nongovernmental organizations and responsibility (giving report) in Macedonia”

of the assumptions for this is their low public visibility and the small number of activities. However, the research team managed to convey interviews with active members and workers from the NGOs from Bitola and a manager of ecological society from Kichevo. Although it seems like the number of interviews is very small, the organizations are representative. The conversations with them were outstandingly comprehensive and useful and were of great help for getting the bigger, more detailed and clearer image of what is happening in the nongovernmental sector in this district regarding the energy efficiency and the environment, and have helped us to perceive the obstacles and problems with which they are facing in their everyday working.

As we have already mentioned in the chapter dedicated to the research methodology, due to the respondents' insistence on personal anonymity, we will use only the names of the organizations that agreed on interviews; "Biosphere" – Bitola, Ecological movement "Kajmakchalan" – Bitola and NGO "Rainbow" – Kichevo. At the beginning, it is worth mentioning that the three of them are working on a wide range of questions in the field of environmental protection and ecology. After talking with them and analyzing the conversations afterwards, we can make the conclusion that among all of them there are differences both in terms of structure and the staffing and in terms of preparedness and experience regarding energy efficiency as well.

"Biosphere" from Bitola, according to the progress of the conversation, is an organization that has demonstrated the best and most consistent understanding of the energy efficiency. Although, in the interview they have pointed out that even though they have activities which are related to this topic, there is also a potential for further familiarization and informing which can result in getting to an improved level which can be used for organizing training workshops for third organizations. "Biosphere" for a long period of time exists as a NGO which endeavors to raise the quality of the environment in Bitola to a higher level and up until now it has implemented few projects on this topic. Still, the answer to the question has the organization been the main implementer of a project or activity in the field of energy efficiency, was negative. The main reasons for that, according to their sayings, are laying in the fact that the organization is mainly focused on the green areas in the city and the local countryside and protection of the environment, but partly are due to the lack of experience in this field. From "Biosphere" are saying that up until now, they have attended few training workshops and trainings for the impact of the sustainable use of energy and the benefits that come with it, but up until now this knowledge has not been used for preparing an application on their own. The representatives from this organization have also added that they are conscious and acquainted with the effect that the rational use of energy has upon the environment and in the near future they see a potential for collaboration on this kind of projects with some other organizations, and after that they will continue to develop this project portfolio by themselves. But still, we were persuaded by "Biosphere" that in collaboration with other organization they have had implemented activity related to the energy efficiency. It was a short campaign for energy saving in one of the neighborhoods with dominant Romany inhabitants. This campaign was implemented with a third partner, and was mainly focused on the raising awareness for rational use of energy, using efficient light bulbs and familiarization of the inhabitants with the building materials with high energetic features.

We got similar answers to these questions from the "Kajmakchalan" organization from Bitola, which is also working in the field of ecology and protection of the environment, but as they say, with slower tempo. We were told that, as a concept, the energy efficiency perfectly dovetailed in their main program and statute goal – protection of the environment. They have also added that the given moment for this kind of projects should be seized as soon as possible due to the actualization of the topic in our country; the foreign donors are willing to give financial support for ideas of this kind, and according to their perception, the fact that Macedonia has great potential for activities, especially in the field of renewable sources of energy, organic waste, the solar and aeolian (wind) energy, is of great advantage. As for specific activities related to energy efficiency, "Kajmakchalan" representative said that they have not participated in any activity related to this topic, but they have participated on few forums whose main discussion was

focused on the sustainable use of energy. So far they have also applied to only one call for applications on this topic published by the Secretariat of the Government of Republic of Macedonia, with the idea to install solar collectors on one of the local schools in the municipality of Bitola. The project has been rejected without further notice. They have not applied for a grant from foreign donors for a similar idea, and as they have pointed out the main reason for this is the lack of knowledge in the field of energy efficiency, but also the lack of knowledge when it comes to the process of preparing the project application. One more problem for them is the weak financial condition of the organization which has also been the main obstacle to participate in projects within whose implementation the organization has to pay low participation fee or to take part in the implementation of the activities by investing their own financial resources.

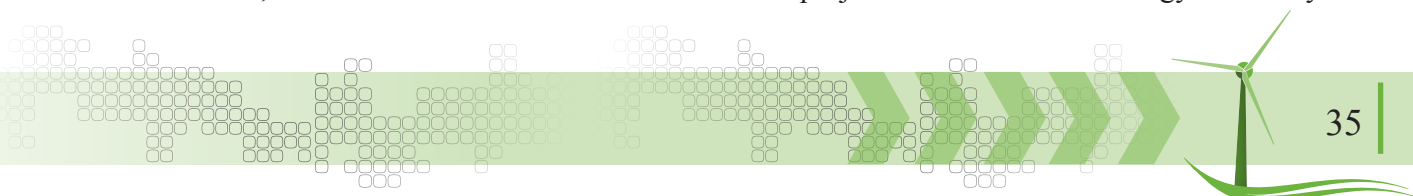
When it comes to the NGO "Rainbow" from Kichevo, which by the way is the only organization who is active in the municipality of Kichevo in the field of ecology and environment, the conversation with their representative gave us the right to conclude that we are dealing with an organization highly motivated and dedicated in the field of energy efficiency, but facing with serious obstacles as well. Namely, according to the founder, this organization in its past had several activities in the field of energy efficiency which were implemented in the region of Kichevo. Within the projects implemented by third organizations, the members from the NGO "Rainbow" were engaged as lecturers on the invention "solar smelter". Namely, the solar smelter is a model for extracting purified wax. More precisely, the founder has explained it like this:

"...you put the honeycomb frame in a sealed pot whose upper side is made of glass, you leave them in the sun and according to the natural melting principle the wax leaks out, it is pure, and the rest stays on the frame. I have invented and I am making smelters on wood and electricity as well, but they require a greater amount of energy to achieve the same effect. I have a solar smelter in which for about an hour 6-10 honeycomb frames are melted depending on their size, and the effect is the same. But, while using the solar smelter there is no pollution with CO₂, compared with the heating with wood, and there is no electricity spending compared to the smelter running on electricity. When it comes to the energy efficiency, we are still a young organization, but it is written in the statute as a program ensemble. Nevertheless, this topic is relatively new in R.M.", explained the founder.

However, although the energy efficiency is part of the statute of this organization, as well as in the case of the organizations from Bitola, there are obstacles which hamper the development of this part of the "Rainbow's" portfolio. Identical as in the case with "Kajmakchalan", one of the problems for the organization from Kichevo is the lack of knowledge on this topic, but also the lack of knowledge when it comes to the process of preparing the project application with which they will eventually apply for financial support from foreign donors. However we were assured that the "Biosphere" has the experience in this area and the proper knowledge how to apply to the EU calls for project applications. The weak financial condition of this organization, as well as not having a permanent establishment and offices/working rooms are additional obstacles. They say that they are not even able to recoup the costs for traveling to Skopje where they will be attending the training workshop on how to prepare an application for EU funds.

"Traveling to Skopje would cost at least 2000 denars per member per day, which in the given conditions, it is a lot for us", the respondent has illustrated.

Analyzing the reasons for the low activity in this field, the representative from "Rainbow" has mentioned that due to the multiethnic character of this part of the country, the organizations are mainly focused on projects in the field of democracy, interethnic relations and local economic development, and as a result of all this, there is a low number of collaborators for projects related with the energy efficiency.

In cases like these, the networks for collaboration can play a very important role. They do not only increase the engagement and the visibility of the organization itself, but they do stimulate the mutual collaboration as well, deepen the knowledge on topics for which there is insufficient understanding, they also significantly increase the chances to get grants for the implementation of a certain projects. The weak connection of the NGOs for collaboration in the field of energy efficiency is a problem in the region of Bitola. In fact, even though there is a certain level of communication between the NGOs thanks to the local NGO's forum, the topics such as "sustainable use of energy", "energy efficiency" etc. are far less prevalent compared with others, and as a confirmation of this, there is the fact that up until now there is not even one implemented joint project in this field among the organizations which are part of this certain network. The situation with the collaboration between the municipalities is no better as well. In fact, all three organizations have pointed out that up until now they haven't had any kind of collaboration with the municipalities of Bitola and Kichevo on any kind of project or activity.

The case with the organization "Rainbow" from Kichevo was quite interesting. Two years ago this organization should have been involved in a project for raising public awareness among the citizens of the municipality of Kichevo for sustainable use of energy, activity which was also mentioned by the municipality servants of Kichevo, but due to unknown reasons the organization has not received the official invitation for participation. In this context, another unsuccessful attempt was also mentioned. In 2013, within the planed Honey fair in Kichevo, "Rainbow" in collaboration with one of the Macedonian banks should have had a joint fair appearance, on which, beside the familiarization with the concept of energy efficiency, the bank was supposed to present its "green loans", but the plan failed. However, the implementation of this idea is announced for this year's fair and "Rainbow" is hoping to get support from the municipality.

The CRPM team insisted on getting answers whether the NGOs which are working in this field are active in the region of Bitola and Kichevo have information about the level of consciousness of the citizens regarding the benefits that can be gained with the implementation of the models and mechanisms for energy efficiency and the sustainable use of energy in general. It is interesting that all three organizations have shared their perceptions and opinions, which mainly are based on their immediate communication with the communities and the citizens, but not on a quality, quantity or combined research which will serve as a relevant argumentation and will support their claims. For example, the respondent from the NGO from Kichevo thinks that there is a large gap to be filled with additional information and familiarization of the public with all the questions related to this topic, starting with information about the ways and the possibilities for improving the energetic features of their homes, up to how they can get financial support and loans offered by the banks specially for this. He added that this action has to be coordinated and implemented together with the municipality and central institutions in order to achieve a full effect. Speaking about the lack of information, the respondent pointed out that in parallel with the campaigns for informing the community, some of the attention should be paid to the activities of the NGO sector as well and he again emphasized the weak professional and personnel capacities of the local NGOs. In the context of this question the respondent said:

"Come with me now in the organization and we will ask the members what energy efficiency is... It is a new term, it is knowledge which is not systematized and is not coherent."

However, he also pointed out the fact that some of the citizens are aware of this and up until now they have installed or implemented some of the mechanisms to reduce energy consumption, but the dominant part of the population still needs additional information and further details. The organizations from Bitola shared the same opinion. According to "Biospehre", most of the citizens in the city of Bitola and the settlements around it do not know about this concept and due to that there is the need of comprehensive

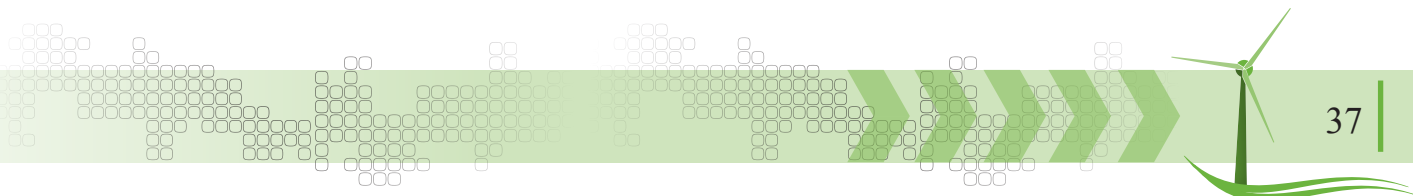

educational campaigns, especially for the elderly. These claims from “Biosphere” are in same line as our expert evidences which show that the young population between the age of 18 and 35 have the highest level of awareness about energy efficiency in the region of Pelagonia, unlike the elderly generation. (see??). The respondents from this NGO explain that the main reason for this is the fact that the young people are active users of the new technologies and the internet and in a fast and efficient way gain new knowledge about all the topics of social life, including this topic as well. When it comes to the elderly citizens, the respondents from the organizations assured us that this group is more closed for collaboration and it does not show huge interest for using new technologies and new means of communication. In the explication this situation was named as “the closed circle”, but they expressed their sureness that this can be overcome by running a wide educational campaign and they were assuring us that the results will be visible right away. On the other hand, “Kajmakchalan” representatives’ estimates that the awareness is still on a very low level, but they notice a tendency of constant raising or said in their own words “trend of upward line”. According to their observations, the citizens are constantly thinking about new and alternative solutions which will reduce the consumption of energy and will increase the energy costs. The main emphasis was put on the new heating systems and the installation of the solar collectors as mechanisms which are most discussed and widely accepted among the population, but they have also pointed out that the low purchasing power of the population is the main problem why the level of the implementation of this kind of innovations is still so low. The respondents from “Kajmakchalan” have said that even though the purchasing power of the citizens is so low, they will be forced to continue to think and search for solutions to reduce the amount of money that have been spent for energy bills due to the constant increasing of the costs for sources of energy, including the costs for electricity.

As we can notice from their sayings, the NGOs are counting on the municipalities and the governmental institutions as partners in the process of implementation of this kind of campaigns. In the analysis above, we have mentioned that the widespread campaigns have to be based on previous positive experiences and examples. This has been also recommended by the EU which constantly urges the authorities in the Member States to enhance the investments and the activities in the public buildings as an example for the citizens to follow on how to deal with the property and the energy consumption in general.

The NGOs which have been individually interviewed share this attitude. According to “Biosphere” from Bitola, the state and the municipal authorities should be focused on the major infrastructural projects whose implementation will improve the quality of life of the citizens in the approach and selection on the energy market. They have especially pointed out the project for building a heating system for Bitola. But, for them the priority is organizing an educational campaign which will be synchronized with the stimulating measures, such as the subsidies for installing solar collectors. The respondents from the NGO “A” said that with this the state will show that it takes care for its citizens, especially for those from the most vulnerable category and thereby it will make an effort to partly overcome the problem with the limited purchasing power and the modest family budgets. They are explaining that the educational campaigns must be accompanied with motive for implementation of what was learned and received as new information, but if there is lack of motive it will be hard to expect some major and important shift. The respondents from “Kajmakchalan” shared the same opinion. They are recommending a mass campaign and activity, accompanied with implementation of major significant infrastructural projects lead by the state authorities and the municipality. According to them this is the only way to achieve the desired results and to improve the rational use of energy and of the natural resources in the country.

The NGO “Kajmakchalan” is focused on another aspect of the use of the recourses and the energy potentials – the pollution of the environment. This NGO is demanding this kind of activities to start as soon as possible in order to give significant contribution towards the reduction of air pollution in Bitola. They are suggesting this kind of activities to be accompanied with appropriate adjustments and working standards for REK Bitola. Namely, they are assuring that they are constantly receiving complaints from

the citizens, especially from those living nearby this mining and energy combine about the gasses and the smoke that comes out from the chimney of REK Bitola. They think that this kind of standards and the shift towards mass use of the renewable sources of energy will contribute to the ecological balance and reduce the pollution which is now evaluated as “major”.

The respondent from the NGO from Kichevo, same as those from NGO “Biosphere” from Bitola, emphasized the state-subsidizing of the citizens for implementing the measures related to the energy efficiency as most significant one. He is claiming that if the citizens are stimulated, as the farmers are, there will be reliable effect achieved and the state will benefit from the energy savings and protection of natural resources and it would become visible in a very short time. He also took into consideration the possibility for gasification of the town which he thinks should, as soon as possible, gain significant attention in the public debate, but on the field as well, or more precisely said, Kichevo should as soon as possible become part of the investment plans.

The stream of questions was structured to make it easy to discern the point of views, opinions and contemplations regarding the involvement of the other NGOs which are more active in this field, but as well of the other actors participating in the public debate, both on local and state level. In this regard, all of the interviewed respondents demanded for the public debate which should be started by their colleagues and the reporters to be intensified, aside of the mayors and the personnel responsible for the central institutions for who they have already absolved that it is expected of them per se. The representatives of all three organizations covered by this research were categorical in their assertion that the public debate in Bitola and Kichevo regarding the energy efficiency and the rational use of resources and energy is extremely low. Just as an illustration, from the NGO “Kajmakchalan” they said that they have the impression that all the events and campaigns are concentrated in Skopje and almost nothing reaches to the up-country. According to their estimations, in a period of one year, there is maximum one event on this topic which is attended by small number of visitors and that is hardly enough for a serious drive for a mature and productive debate in the municipality of Bitola. We heard a similar opinion from “Biosphere”:

“...that is rear and silent and it does not reach to the citizens. This has to change.”

There were no differences regarding this question when we compared the answers given by the organization from Kichevo. Apart from one or two events organized by the NGO sector, there are no other events, claimed “Rainbow” respondents. They are expecting their initiative “Honey fair”, within which a special section for debating and discussing about energy efficiency is planned to take place, to become a tradition and thus to contribute in the intensification of the public debate in the region of Kichevo.

We have already mentioned on several occasions that the weak connection and communication among the non-government organizations in the up-country is a serious obstacle when it comes to a proper representation before the foreign donors, but also affects the exchange of knowledge and experiences on this topic. When it comes to the civil sector, the establishment of a permanent and sustainable platform of communication repeatedly turned out to be an effective model for achieving particular results, raising awareness among the population, as well as catalyst for louder and wider debate. The “Green Coalition” can be pointed out as a positive example from the “green” field – a network of few NGOs from Veles which were extremely loud about the harmful consequences of the possible restart of the iron foundry in Veles. Their few-years long commitment and devotion resulted with removing the iron foundry from the general urban plan of Veles voted by the council of the municipality at the meeting held in September last year.²⁹ The organizations which were consulted within this research expressed preparedness for this kind of network lining whose main goal will be the intensifying of the activities related the energy efficiency and the sustainable use of energy on regional and local level. The organizations themselves have pointed out

²⁹ http://faktor.mk/archives/73297?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=kraj-za-topilnicata-vo-veles#

that the level of communication among them is extremely low, and this network will be helpful to overcome this problem. In addition they have noted the lack of communication with the non-government sector from the neighborhood countries. Only “Biosphere” from Bitola have brought out that they have contact with NGOs from Greece and Albania but the communication with them can be increased and intensified. The other two NGOs haven’t had this kind of experience and practice as the organization “A”. According to “Kajmakchalan” and “Rainbow” representatives, the main reasons for this lack of communication with the foreign NGOs lie in the modest pace of work and the poor visibility, but they are convinced that the collaboration with the NGOs from the region may result in enhanced exchange of practices, knowledge and experiences in this field which can contribute to the development of new project ideas and initiatives which would be of particular benefit for Macedonia as well for the region in which they work.

The team that worked on this research at the end of every interview asked the pointer-question whether the work of the organizations takes into account the principles of rational and responsible use of energy (rational use of the heating system, setting windows with high energy features, efficient light bulbs etc.) This question was part of the questionnaire in order to see the corpus of practices or actions which are applied in their premises and in the working of the organizations in general. Judging by the answers that were received, we have concluded that the level of application of these practices mostly depends on the level of awareness of the organizations regarding the concept of energy efficiency and the pace of work and activities. According to the statements of “Biosphere” from Bitola, we could conclude that we were dealing with an organization which in its activities and work mostly adheres to the principles mentioned above, but within its limited financial potentials:

“... we follow the principles, we use efficient light bulbs and we use the heating system rationally”, said the representative from “A”.

On the other hand, the respondents from “Kajmakchalan” and “Rainbow” have told us that these principles are almost excluded from their working and the reasons for this lie in the lack of financial power for this type of procurement for the needs of their workplaces but also due to the lack of practice when it comes to their implementation. An additional problem for “Rainbow” is that the organization does not have permanent establishment on one hand as well as the limited finances on the other hand which is the main obstacle when it comes to rent a space for a longer period of time. It is interesting to mention that at the end of every conversation, especially in the informal part, the representatives and the respondents from these NGOs started a discussion about the possibilities of their involvement in the current projects of CRPM in the field of energy efficiency. Without exception, all three organizations have expressed willingness to be engaged in some of the current activities and they have also asked to be involved in any future training workshops which will enable them to learn more about this concept. At the same time they have offered themselves for collaboration in the development of new project ideas and plans in which they will be fully engaged and involved. According to their sayings with this kind of engagement they will not only gain additional knowledge, but will develop the portfolio of the organization as well, which in turn will enable them independently to seek for financial support from the foreign donors as organizations which have experience in this field, as well as ability to be the main stakeholders of the tasks and activities of the projects.

Media Participation in the Energy Efficiency Policy Dialogue

Probably everyone is familiar with the power of media and the influence they have on the overall social flows. This is even more expressed in times of general technology boom and expansion that enables constant news circulation in a real time and in every place. Within this research, CRPM tried to learn the attitudes, perceptions and above all experience of the journalists reporting from events and

topics in the Bitola and Kichevo region related to energy, energy efficiency and sustainable and rational energy use.

In the process of selecting relevant respondents, we were guided by the principle of local-state, or interview journalists working in local media and most often reporting about regionally important news, but also journalists and reporters that cover local events as part of the written or electronic media on the whole territory of the Republic of Macedonia. Also, the journalists we interviewed have long working experience important for the research team in order to learn the historical line of media reporting and research related to the energy efficiency and rational use of energy and resources. Common for all journalists was the fact that none of them reports only for the “energy theme”, but also covers different sectors, reporting general events and topics.

As it was explained in the chapter dedicated to the research methodology, all interviewed media workers insisted to remain anonymous, thus to facilitate the analysis we decided to number them all with numbers from 1 to 5, where 1, 2 and 3 are journalists from Bitola, and 4 and 5 are journalists working and reporting from Kichevo.

Generally speaking, journalists initiated the same points and challenges that according to them are limiting the intensity and quality of reporting on our topic of interest. Common things in their statements were related to the intensity of publishing news or stories about energy efficiency. According to all interviewed journalists, the news on energy can be found in all electronic and printed media, but very rarely news specifically about energy efficiency or sustainable energy use. Even if there is such news, the reporting comes down to party conflicts about different opinions for the energy policy in the country, or some other major capital investments.

We asked the journalists how often they report about news in energy efficiency. The reply was “very rarely”. One of the Bitola journalists, journalist 2, said that last year he prepared 3-4 such reports, but only some of them about energy efficiency, and the rest about other energy topics. The other Bitola journalists, as well pointed out that although rarely, there are cases when they inform about this topic. Journalist 1 replied that the last time he reported about this was during the winter this year and it was about photovoltaic power system in the Pelagonia region, and Bitola journalists 2 and 3 pointed out to the investment, also mentioned in the Municipality of Bitola about installing solar collectors. Additionally, the journalist 3 emphasised that during the spring they reported about another event informing about the energy efficiency credit lines for the small and medium size enterprises, as well as for several other refurbishments of objects in the neighbouring towns (reconstruction of the municipality building in Resen).

Unlike them, the Kichevo journalists were not able to tell or remember any published reports directly targeted to energy efficiency. They said that in the Kichevo region, for now, the focus is mainly on energy topics. To illustrate this, the journalist 4 said that mostly the topic is electrical energy, its price, the conditions in REK Oslomej, etc. Namely, most of them pointed out to the current editing policy that is followed almost by all media in the country and is mostly focused on the political situation in Macedonia.

One of the Bitola journalists mentioned that the Macedonian viewers are contaminated with politics, party conflicts and the name issue. In this constellation, added journalist 1, it is very difficult to penetrate a new information, research or topic related to energy efficiency. Bitola journalist 3 agrees to everything stated above. He ensures that the politics dominates in the information editorials at the local TVs in Bitola, and if such news is published, it will come at the end of the news. The journalist also adds that the situation might be different during weekends, but this, as he said, was due to the fact that on Saturday and Sunday there are not many events and happenings, and the news need to be filled in. According to him, one has to bear in mind the fact that the peak view during the weekend is lower than in the working days. Journalist 3 also thinks that the current editing policy is the reason for more intensive penetration of news and topics in the field of energy, energy efficiency and sustainable energy

use. His opinion is that in the Bitola region there is great potential for such research studies and topics, but unfortunately, according to him, the politics is always a priority. He also ensures that the general quality of the news in the Macedonian media has decreased.

“... we live in time of PR and spins, in virtual worlds. Generally, there is unfavourable media environment.” Journalist 2 explained.

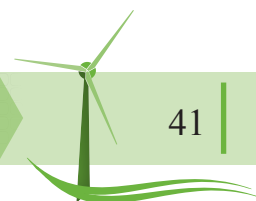
The situation is not much different in Kichevo. After the interviews there with the local journalists, it can be concluded that what is offered to the viewers in Kichevo is not much different from the one in Bitola – politics and political disputes. One of the Kichevo journalists (4) emphasized that under normal circumstances, the news on this topic would be daily part of the news or the papers, but the situation is different. The “politicalization” of the news, as the journalist says, is a syndrome that Macedonian journalism suffers from, a condition where Macedonian citizens feel comfortable and do not look for changes, says journalist 3. Their colleague from one of the local TVs in Kichevo (5) has the similar opinion, adding that he notices a tendency of saturation among the viewers from what is being presented in the news. Journalist 5 explains that this local TV has reported several times about topics and issues in the field of energy efficiency, such as positive examples of refurbishment and investments in the municipality aiming to lower the costs. According to him, the assessments of the editorial are that there is far bigger potential and possibilities to explore topics related to rational energy use, but the problem now is that the town lacks adequate respondents for such new stories, and the authorities from the municipality and the government are not visible enough in the community to additionally implement research or reports of this kind. Bitola journalists mentioned that this is also a problem for them, but not in such big ratio. According to them, Bitola region has only a few experts in this field that can give critical opinion or thinking on this topic. Most often, as the journalist 1 says, such respondents can be found on the events organised in Bitola in a form of training or seminary on energy efficiency and energy, but also adds that these events are extremely rare, thus the number of reports or events on this topic is very low. Related to this, Bitola journalist 2 mentioned another interesting aspect. In Bitola, most of the professionals in this field are employed in REK Bitola and his estimation is that they very rarely decide to go public out of several reasons among which the difficult process of receiving a licence to present in the media, even if it is about a topic that is not relevant for the work of REK Bitola. He assesses as “absent” both the professors and the experts from the Technical Faculty in Bitola, whom he considers capable of helping the intensification of the public debate about energy efficiency.

Also the Kichevo journalists faced the closed institutions and organs in charge of this issues and topics. Namely, according to journalist 5, the dispersed central government institutions in Kichevo are closed up to the point that one needs approval from the headquarters in Skopje even for a simple statement or interview. According to him, the level of collaboration with them is extremely low, thus depriving the citizens from quality public debate and professional opinions that would largely help raising the awareness and informing the local population. For the Municipality representatives he has a different opinion and ensures that they are cooperative and open to collaboration, but to make anything visible there needs to be coordinated action between the local self-government and the government institutions, journalist 5 added.

Regarding the opinion from the Bitola journalists related to the engagement and collaboration with the institutions at local and central level about the activities related to energy, these were divided. For Bitola journalist 2, the municipality is open only when this is in its favour.

“...they would reply, but they would never say any numbers, and this is important for your analysis.”

He adds that from journalistic aspect, the reporting and writing about the costs of energy produced by the public institutions is an excellent topic with great impact factor, but according to him, lately the burdening factors are stronger than the journalist urge and will to explore.

“It was and it still is interesting in a journalist aspect, but lately the possibility to re-search is down to a minimum. It has always been a challenge to report on this topic. For example, people heating with fuel, etc. Nobody knows what the costs are. The managers don’t make statements; the mayor says what needs to be said. We don’t know if we are close to the truth. I had the opportunity to find out recently what the schools’ debt was to a certain fuel company, they gave me the numbers there and we learned that all the schools are in financial debts. Then we learned that it is compensated by the state fuel stocks, etc.”

Bitola journalist 1 shares the same opinion, while journalist 3 has the opposite opinion. He thinks that the municipality replies when the journalists ask questions, and they are obliged to it by the law on free access to information. He claims that this local self-government unit is transparent regarding the energy costs, but considers necessary to present those data in public places, especially the statistical data showing the decrease in the costs as a result of the installation of the new heating system. Journalist 3 claims that in this way the municipality will present to its citizens a method of reasonable energy use, but also reasonable use of the money from the tax payers, and this on the other hand influences the awareness raising for the citizens regarding rational energy use and can also initiate such activities in their homes.

When analysing the interviews with the journalists, our team detected a problem present among all interviewed journalists, which they claim to be a limiting factor both in the quality of the reporting and in the ability to individually investigate and analyse this topic. For Kichevo journalist 5 this is a new topic with unfamiliar and new terminology that some of the journalists neither understand nor know. Even if there is news in this topic, these are at technical level. Also his colleague from this town, journalist 4, openly admits that he does not have the necessary knowledge in order to inform and investigate about energy efficiency and sustainable energy use. We got the same statements after the interviews with the journalists in the Bitola region. Journalist 1 ensures that because of the ignorance of this topic, both the editorial board and the journalists-investigators run away from this it and explains that so far she has not seen a debate during the editorial meetings about issues or problems in this field. Bitola journalists also admit that eventual investigation on this topic is still seen from the point of old heating and working methods influencing people’s health and environment, but not as a reason of potential refurbishments, activities or constructions. Journalist 3 admits that the attractive news is the one about the number of new registered cases of cancer as a consequence of bad living conditions resulting from pollution, but not indulging into finding solutions due to the lack of knowledge in this field. Bitola journalist 2 considers himself familiar with the energy efficiency, sustainable energy use, and energy in general. For his claim there is a proof, referring to reports and news he made in the last 20 years working as a journalist, but also notes that the problem is the capacity of younger journalists.

“Young colleagues do not know this field – energy and energy efficiency. When they go to an event, they have to know. Unfortunately, there are journalists that go to an event, but they don’t know what renewable energy sources, energy efficiency or some other related terms are”.

All interviewed journalists agree that these news, topics and research can be packed smartly and attractive to the audience, especially in pointing out to successful stories from façade isolation, installation of modern and energy efficiency heating systems or solar collectors.

If the above mentioned obstacles are removed, such as editorial policy, bigger transparency from the authorities, but also bigger engagement from the journalists and the reporters, there can be a significant contribution towards changing the citizen’s awareness and perception related to this issue.

Namely, according to these journalists' claims, the situation upon this issue is relatively bad, alluding to low awareness about benefits and advantages of investing and improving the energy features of the households. These claims are based on perceptions and personal beliefs, but not to research or some previous analysis. So, for example, the journalist 5 from Kichevo ensures that the awareness upon this issue is extremely low, whose claim is confirmed by Bitola journalist 1 who thinks that in most cases the weak purchasing power of the population is a stalking horse to not being informed or not knowing about the mechanisms of lowering the costs and energy consumption. This journalist also adds that the news or reports in the information desk have to be on extremely 'grounded' level especially because of this situation. However, they both emphasise that the power of media, especially TV is huge and can be used to improve this situation, but they repeated the well known problems concluding that the situation is complex, and besides the change of editorial policy in the news and information desks, it is necessary to have serious engagement from the authorities, especially the central government. Only one journalist outstood these views. Bitola journalist 3 thinks that the citizens' awareness regarding energy efficiency is very good. He thinks that the past campaigns for energy savings organised by one of the main "actors" on the domestic market is very influential, and the final result is more aware citizens compared to the past. The main and biggest problem is perceived in the weak purchase power of the population, which according to him, is an obstacle to have better field implementation.

Business Sector Participation in the Energy Efficiency Policy Dialogue

One of the more important data we tried to get from this research was the type of fuel used by the companies. Namely, we strove to find out what fuel is worth the money for the companies in Bitola and Kichevo, actually which fuel was mostly used in their operation. The results showed that companies in order to gain on efficiency, but also save resources for this purpose, decide to use one main fuel that they combine with one or more others during the operation process.

Chart 19: Energy carrier for business operation (Bitola)

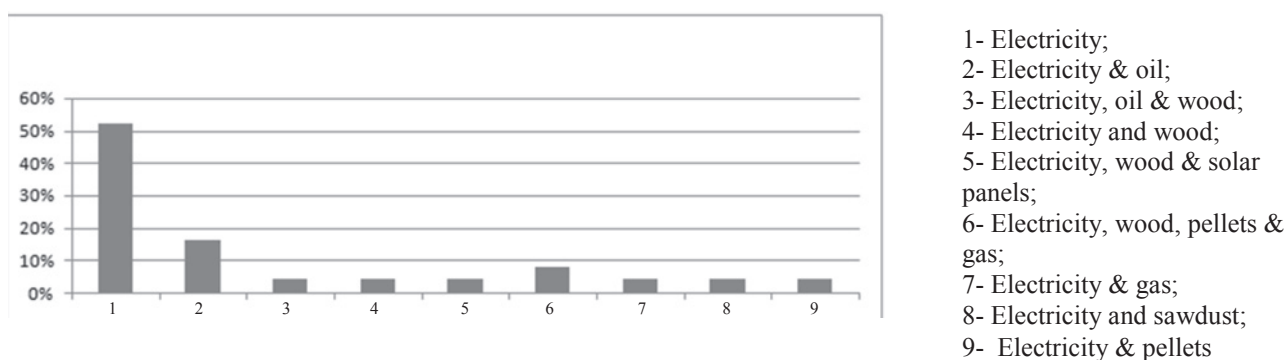
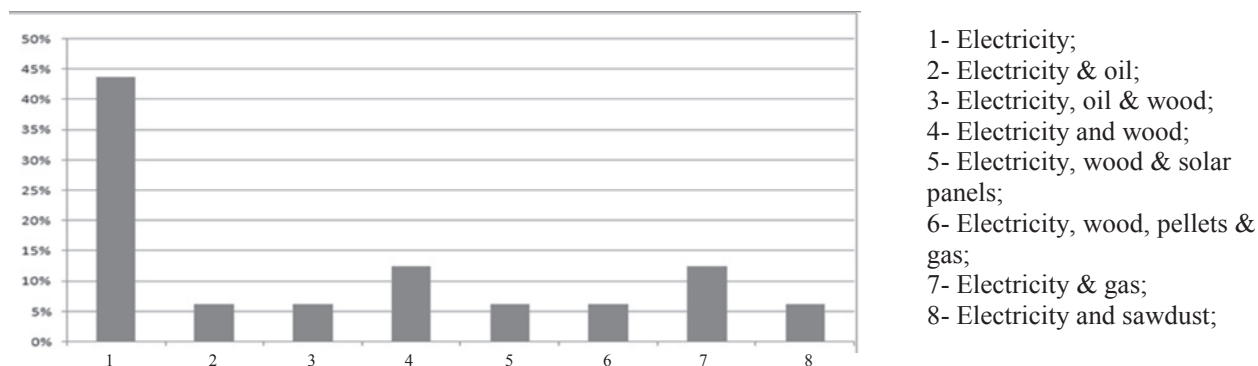

Chart 20: Energy carrier for business operation (Kichevo)

From the data presented above, in Charts 20 and 21, it can be concluded that for all respondents, electricity is the basic fuel for fulfilling their needs. Most of the interviewed companies in Bitola region (48%) use electricity as the only fuel for meeting their needs, while 12% of the respondents meet their needs but combining electricity with oil. Compared to the Bitola companies, 43.75% of the Kichevo companies use electricity as a single fuel, and a good percent of 12.5% are companies that use wood and gas along with electricity to meet the needs of the production operations. From this, it can be concluded that for Bitola companies electricity is the first choice for the operation of their companies, but also that gas is the least used for their operation. Unlike in Kichevo, although the electricity is still the most used fuel for operation of the local companies, still the gas is mostly used fuel for completing the operation of the Kichevo entities, thus also not forgetting the wood. However, there is still very big potential to include gas in the production in this part of the country. From the results it can also be concluded that the range of combinations is very wide, so the fuel group includes solar panels, pellets, gas and fireboard, which are most often combined mainly with electricity.

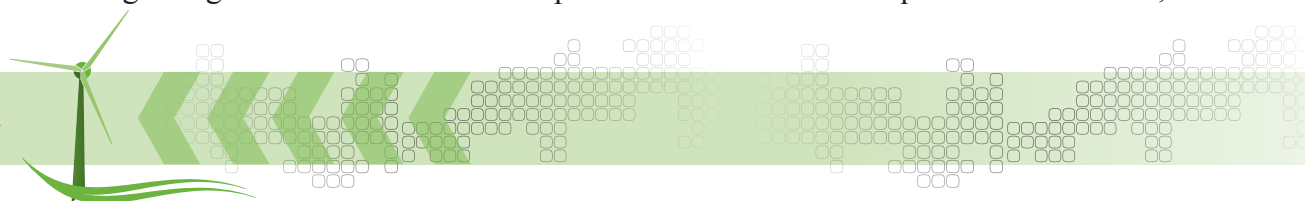
In order to get more precise data, we classified and categorised the companies in small, medium and large companies to be able to get clear picture of the consumed energy (fuels) in 2013. From the comparison and analysis of the replies from the Bitola and Kichevo respondents, there was almost an identical picture of the financial resources that the local companies pay for these costs, no matter if they use one or a combination of fuels in their operation. While small companies pay from 3000-30000 denars, middle companies over 40000, the big companies pay up to 200000 denars a month to cover these costs. Thus, the striking fact is that regardless of the number of employees, or the categorisation of the companies in small, medium or large, all of these, without any exception, pay a significant part of their total financial income to cover the energy costs. At the same time, the respondents emphasised their influence over the overall operation of the company in terms of financial fitness and resources allocated for additional investments or modernisation of the operational process, which will be discussed in details further in the text.

The results were classified by months that clearly present which months are the most critical for the companies in terms of their needs of certain fuel. All the companies, except those in the catering business, obviously allocate most resources in the period from November to May, which, according to them, is an interval when there is largest demand of products or services.

Basic overheads are variable and can vary, thus differently influencing the turnover of the companies. As already mentioned, one of the highest lines in the monthly variable costs for each company are the energy costs. In this sense, most of the respondents (48% - Bitola region, 50% - Kichevo region) think that the energy costs have moderate influence on the overall operation of the company, while smaller, but significant part of the companies think that this influence is big, or extremely big.

We tried to explore this issue in more details in order to have clearer picture of the realistic need of allocating funds for this, although we have to emphasise the fact that there were most dilemmas and reactions to this question explaining that it is an internal question for the management team, but with additional explanations we managed to get tangible data and replies. However, it is worth mentioning that here one most common limitation in this research is being emphasised due to the reason that some of the interviewed companies gave their reply in percentage, and others in real numbers, or sums. So, the average for the Bitola companies shows that 14.16% of the overall monthly turnover is allocated for maintenance and covering the energy costs, while this number is 2% higher for the Kichevo companies.

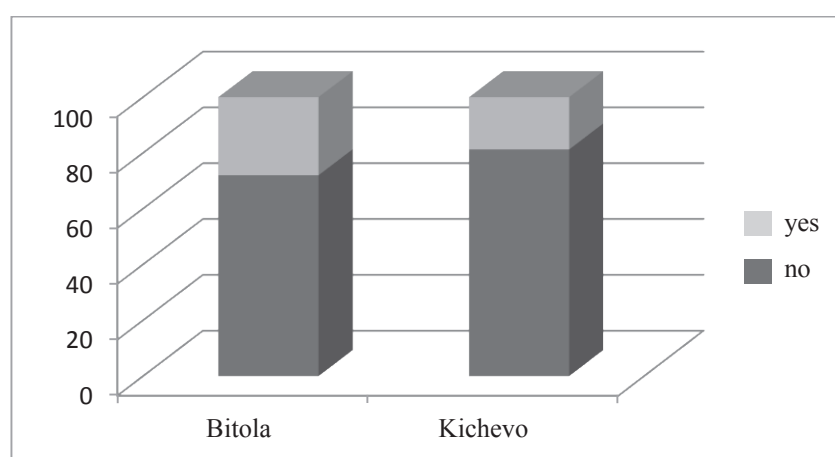
Regarding the results for those companies that answered this question in numbers, the CRPM

calculation and analysis, except for the big companies, show that the companies from Bitola and Kichevo allocate resources in amount of 23,694.00 up to 85,666.60 denars of the total monthly turnover. In order to keep the representation of the replies, big companies from both towns were not included in this calculation because some of them replied that they allocate up to 1 million denars of the total monthly income to cover these costs. Also, it is worth to mention the fact that part of the interviewed companies refused to answer this question with an explanation that this is an internal data of the company and that only the management team and the owners should know them.

In the context of these costs, there was imposed the need of more detailed focus of their influence over the future investment plans, the development of the entity, and the improvement of its operation. What is observed in the final results is that most of the respondents in the both regions (Bitola 72%, Kichevo 81.25%) think that the level of energy costs influences the future plans for new investments and development, and a smaller part of the respondents think that the influence is ignorant for the investment plans (Chart 2).

Chart 21: Does energy cost affect investment plans?

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

This research, when it comes to companies, covered the part of awareness and policies, as well as analysis of the company's approach to energy efficiency, or to implementing its mechanisms and eventually their installation in the operational and production process. The fact is somewhat disappointing that 44% of the interviewed companies in Bitola region and 37.5% of the companies in Kichevo do not keep records of the monthly or annually consumed energy, so that they can make analysis and apply any measures to increase energy efficiency. The data from these analyses can be transformed in an energy efficiency plan with set deadlines and budget allocations that will help and direct the companies, regardless of their size, about what needs to be installed, set or modernized to decrease energy costs. These plans sometimes take expertise assistance for those companies that are not able to develop their own plan or program.

CRPM transformed this into question within the questionnaire distributed to the legal entities participating in the survey. The results even on this issue were disappointing, i.e. with great potential of correction and improvement. Up to 62.5% of the companies from Kichevo region do not know what energy efficiency plan is, which is a worrying fact by itself. Speaking of the companies from Bitola region, the situation related to this issue is a bit better - 56% of the surveyed companies replied that they know what energy efficiency plan is.

Besides the fact that most of the companies operate without a special energy efficiency plan, with the questionnaire we managed to get data showing that even 2/3 of the companies in the past three

years took measures to decrease energy costs, while 1/3 of the companies still have not done anything on this issue.

Related to the costs and saving opportunities, an imposed question was about the procurement process of machines, appliances or other systems that companies purchase or install in order to intensify and modernize the production and service process for the consumers and the clients. It is clear that this question was focused on energy efficiency components and features of the eventual procurement, whereas 88% of the Bitola respondents and 75% of the Kichevo respondents replied that they take care of the energy features of the machinery or equipment which is a good indicator and a welcoming fact that leads to a conclusion that the awareness is raised. Following a logical sequence of answers, 12% of the legal entities in Bitola, or 18.75% of the companies in Kichevo do not take care of the energy features of the appliances they purchase, which, of course, is a solid potential of change and improvement, at least about the awareness of managing costs and expenses.

Due to the structure of the surveyed companies and their division to small, medium and large, only 8% of the companies, only from Bitola have employed a person in charge of energy and energy consumption (mainly these are large companies). On the other hand, in Kichevo none of the companies participating in this research had employed a person in charge of energy and energy consumption. This is an extremely important element in the operation of the companies, above all medium and large companies, because this is a long-term engagement and commitment to a real cost and an employee should be engaged to continuously monitor and analyse the curve of costs and consumption, which is important for eventual development of energy efficiency plan aimed to lower the costs and maintain the efficiency of the companies.

Within this group of questions related to the awareness and the perception of the benefits from implementing the energy efficiency measures, we tried to learn about the eventual activities related to strengthening the awareness of the other employees about energy efficiency and incorporating its principles in all parts of the operation. Namely, about 68% of the companies in both regions take measures to strengthen the awareness of its employees and this is mostly done by speaking. On the other hand, the other companies participating in the research replied that they do not take any measures to strengthen the awareness of the employees, hence the necessity and need to strengthen the awareness of all other parts of the operation, actually an organisation with stronger engagement by all that are deeply involved and familiar with this topic.

Considering everything that is said above, the research team tried to detect the reasons for lacking the real and practical mechanisms of energy efficiency in their work. As expected, 44% of the companies (from both regions) emphasised the lack of finances as a primary limiting factor for lack of more important investments and mechanisms. A solid percent of the companies (44% of Bitola region and 31.25% of Kichevo region) think that the potential to save energy, without investment is 0 – 5% that points out to the fact of raising general awareness of the employees for the effects of implementing and following the habits and mechanisms (above all those that do not need finances) for rational energy use. In line with that is the data that 24% of the interviewed managers of the companies in Bitola and Kichevo said that the focus of the companies, the production services and the services offered are the main obstacle for the lack of real mechanisms in the adequate companies, which also points out to the need of raising awareness and understanding the concept of energy efficiency.

Chart 22: Saving potential (BITOLA)

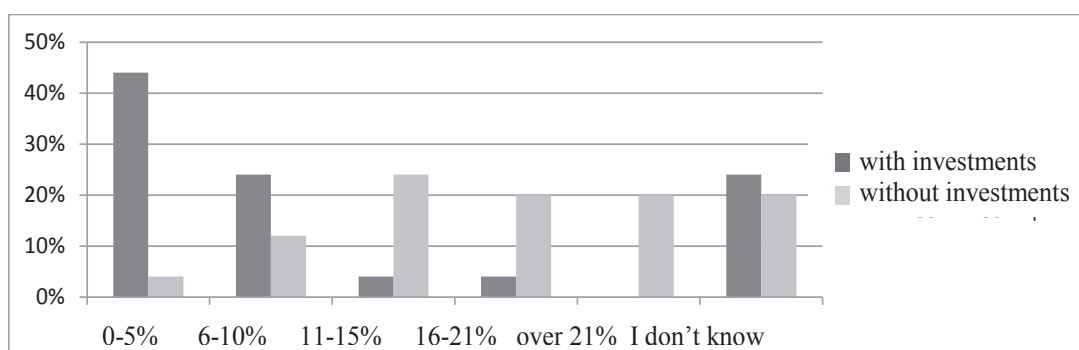
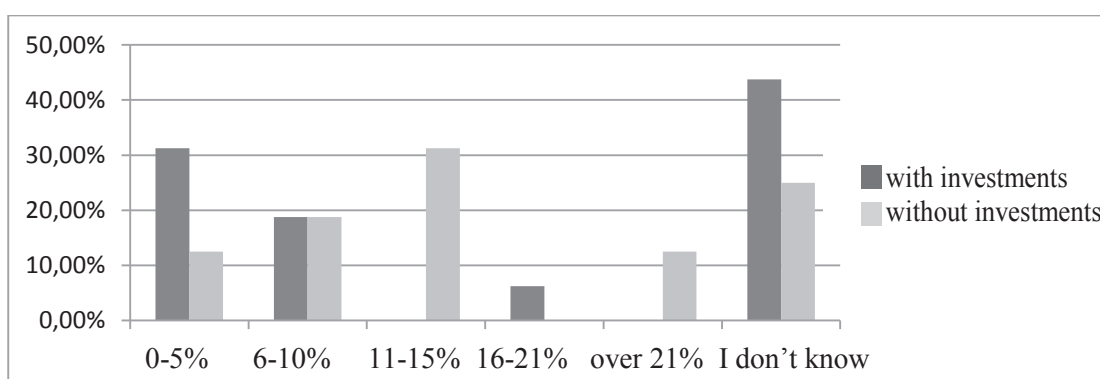

Chart 23: Saving potential (Kichevo)

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola, 2014

In order to face these challenges, the credit lines and loans are always an option, in idealistic situation, of course. This was also a motivation to explore the preparedness, but also the information of the companies about the possibility to balance the current situation with what banks offer. Although most of the companies are informed about the bank credits for energy efficiency (81.25% of the Kichevo region and 88% of the Bitola region), still they are not able to take these for reconstruction and refurbishment related to energy savings because they cannot pay them regularly. Similar as in the case with the citizen and population of Bitola and Kichevo, we asked the companies what they consider most critical in their entities and what is the biggest cost for energy and the amount to cover these costs and those can be replaced by more energy efficient mechanism (appliance, machine, installation, system). Thus, most of the respondents replied that the most urgent systems to be reconstructed are the heating and cooling system. In Kichevo, equipment reconstruction is not less important than the reconstruction of the heating and cooling system (18.75%). The other companies think that there should be investments in combinations of 2, 3 or even 4 sectors from the given replies, in order to make them more energy efficient. The situation in Bitola is not much different, i.e. 20% of the respondents said that there should be interventions to the heating or cooling system, and the rest say that the focus should be put on several sectors respectively.

When it comes to improving the energy efficiency, the power of information and the level of being informed are of crucial importance. But, here also, the survey showed that there is necessity and space of action. Namely, 92% of the Bitola companies and 81.25% of Kichevo companies feel that they need more information and data regarding the calculation of eventual savings before they

make the investment decision. However, over half of the companies in both regions don't know which institutions and organisations they can get information or advice from, while those companies that said they knew who could help them, pointed out to EVN – Macedonia, the Government of RM, professionals, energy consultants, local self-government representatives, banks and construction companies as potential source of broadening their knowledge.

Chart 24: Source for advice or information (Bitola)

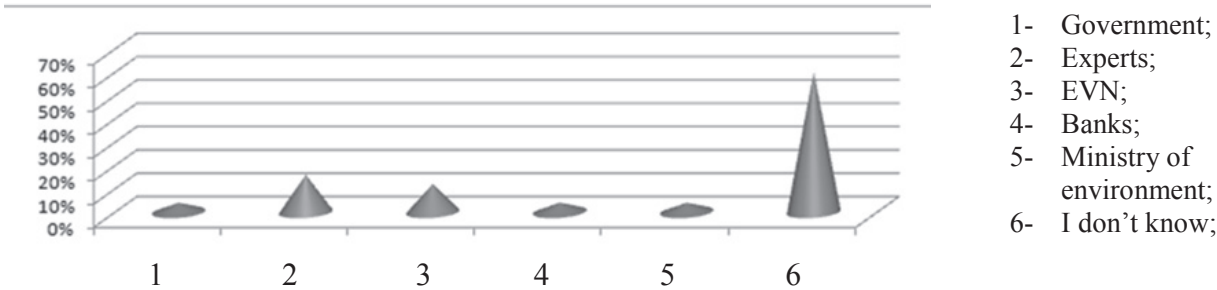
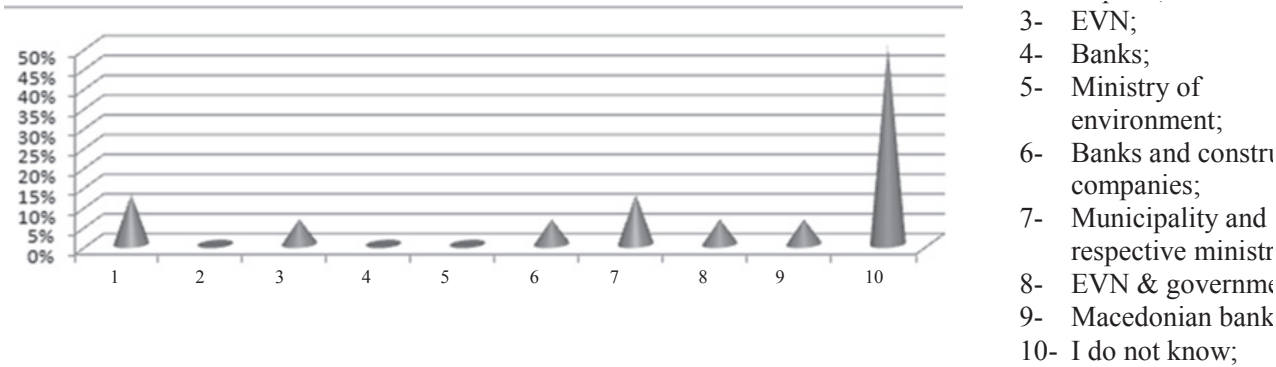

Chart 25: Source for advice or information (Kichevo)

Source: CRPM Energy Efficiency Survey in Kichevo and Bitola,

Chapter 6: Conclusion and Recommendations

The five chapters presented above helped us get clear and precise picture of the situation in the field of energy efficiency and sustainable energy use in Bitola and Kichevo, in almost all segments of the local patchwork in these two municipalities. This chapter will summarize all detected problems and challenges, but now for each profile separately, since in this way it will be most appropriate to approach the individual duties, obligations and tasks for each of them in the Action Plans given further in the document.

Conclusions

Referring to the *citizens*, the final results showed that 46.3% of the population in the municipality of Bitola and 63.2% in the municipality of Kichevo are not familiar with the meaning of the term “energy efficiency”. What is most worrying is that there is high percentage of uninformed among the young population aged 18-34, while this percent is even higher among the older population.

The surveyed population of these two municipalities admitted that they need counselling if they eventually do a reconstruction and refurbishment of their home or purchase new technology/equipment in order to improve the energy features. Related to the respondents in Bitola, this percent is 75%, while only 25% of the respondents in Kichevo replied that they need such advice or consultation. The high discrepancy between the two percentages can be explained above all by lack of knowledge or information about what it is and what are the real effects of such construction activities or procurement, but still there is certain probability that the percent compared to the municipality of Kichevo reflects the real situation.

A proof that the awareness and knowledge about this topic is relatively low is the fact that only 79% of the respondents in Bitola and 86.2% in Kichevo don't know the energy class of their home appliances.

A dominant part of the respondents in Bitola (85.3%) and in Kichevo (82.5%) replied that they live in a house built ten years ago, and even more – time when there was not much thought given to installing adequate thermal isolation on the façade, roofs, floors, etc. It was also confirmed in the other survey questions. Namely, two thirds of the respondents live in a home without an adequate façade thermo-isolation. The situation is slightly better regarding the roof isolations, so according to the results, 46.2% of the Bitola population live in homes with adequate roof isolation, while in Kichevo this number is down to 40.3%. Installing energy efficient windows from the measures of improving the energy features is probably the cheapest activity, thus the results show that almost half of the households of the Kichevo respondents have installed these windows, while in Bitola this percent is 46.2%.

Besides the low level of awareness and the insufficient knowledge of this matter, a reason for the current situation with bad energy features of the homes in Bitola and Kichevo is the low financial power of the local population. In this context, 83.3% of the respondents in Bitola and 79.2% of those in Kichevo pointed out to this obstacle as the biggest problem in the refurbishment plans, reconstruction or procurement of a new heating system. The fragile financial power is an obstacle to take a “green loan” from the commercial banks to improve the energy features of the households.

However, even in the circumstances of limited income in the family budget, the households have to function, actually do all daily activities such as cooking, personal hygiene, living in heated rooms,

etc. Heating is undoubtedly the biggest burden to the family budget in the municipalities of Bitola and Kichevo. What could be seen from the survey is that the energy costs during the summer vary from 2.000-3.000 denars, while during the heating season this amount is from 2.000-5.000 denars. These costs take a significant amount of the family income, especially to those with more modest budget, whereas in winter this percent goes up to 30%.

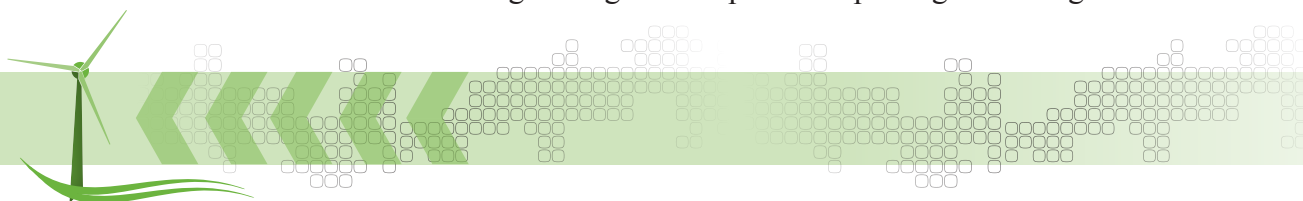
Regarding the heating methods for the households, most of the Kichevo and Bitola population use the traditional method – wood. In the municipality of Kichevo this percent is 89.5%, while in Bitola and the environment 66% of the respondents replied that they use wood for heating in winter. Related to the other fuels, electricity is the primary heating fuel for the households of 8.8% of the Kichevo respondents, or 32% of the respondents in Bitola (above all, those that live in apartment buildings). Gas and fuel are used extremely little in both places, and the situation with the other types of fuels is even worse, such as pellets, biomass, etc. Small part of the households (5%) in Bitola and Kichevo use a combination of few fuels, above all wood and electricity in order to achieve optimal temperature in their homes.

Due to the high energy costs and limited monthly salaries of the Bitola and Kichevo households, there is a noticeable trend of decreasing the comfort, which also draws decrease of the costs for heating – condition known as “energetic poverty”. In favour of these claims for Bitola is also the cross result of the data showing that a family with more than four members doesn’t heat more rooms than a family of four members or less, i.e. families with more members reside in the same number of rooms as those with less members. Related to the data in Kichevo, in this case we saw that the monthly income is in a strong relation to the number of heated rooms, and that influences the comfort that a local family can afford. A proof for the claim that energetic poverty is present also in this part of the country is the fact that the difference between two households with an income of 50,000 denars and those with modest income of 8,000 denars is one heated room, i.e. the richer families can afford to heat only one room more than those with far lower income.

Regarding the fuel used for daily operation and fulfilling the needs of the families, such as cooking or water boiling for personal hygiene, electricity is on the top of the list. 87.2% of the Bitola households, or 84.7% of the Kichevo households, electricity is primarily used for water boiling. The survey results show that the percent of installed solar collectors for water boiling is extremely low in both municipalities, especially in Kichevo, 0.2%, while in Bitola this percent is 2.5%. Related to cooking, it is mostly done on electrical cooker. In the Bitola region, 53.7% of the respondents cook using electricity, and 37.2% use wood. In this part of the country, gas is used by 8.8%. The situation is completely different in Kichevo. There, even 77.3% of the households cook using wood, while 8.8% use electricity to cook. Gas is extremely little used fuel for cooking, being represented by 0.7% in Kichevo.

The data from the implemented survey in Bitola and Kichevo also show that the respondents that use electricity for water boiling and cooking, mostly use cheap tariff in order to lower the monthly bills for electricity. The replies mostly varied from every day to often.

Related to the perceptions and experience of the municipality servants and mayors in Bitola and Kichevo about energy efficiency and sustainable energy use, there were noticeable challenges, problems and obstacles emphasised on both municipalities, but also other characteristic for Kichevo or Bitola, respectively. In the interviews primarily with the municipality servants it was emphasised that one of the major challenges in both municipalities is lowering the costs for street lightening, but not through lowering the quality or the number of lights. The interviewed servants from Bitola pointed out that they manage to maintain the pace of replacing old light bulbs, mostly with LED lights. This is also a recommendation from the Ministry of Environment and special planning, which according to Bitola servants is followed accordingly, but requires significant amount of funds from the municipality budget. In Kichevo the situation with the street lightening and the pace of replacing the old light bulbs with new

ones is a constant challenge, even bigger than Bitola. Short municipality budget is the main reason for this, but still there are certain results that are achieved both in rural and urban parts of the municipality, leaving a huge space for improving the current situation.

Servants from the municipalities of Kichevo and Bitola emphasised as worrying the energy features of public buildings in both municipalities, above all the school buildings. Bitola servants in charge of energy efficiency in Bitola pointed out that a continuous progress is achieved related to placing windows with high energy features, while the situation remains generally bad with the façade and roof thermal isolation, although there are plans to solve this problem as soon as possible. Also, the Kichevo municipality faces the same problem and ensures that this situation takes additional funds for heating the buildings. Municipality servants in charge of these issues especially emphasised the problem of high heating costs in the schools. One of the reasons for this is the bad energy features of the buildings, but an additional problem are the old heating kettles.

There are, of course, positive examples in both local self-government units. Besides installation of the hot air pump in the meeting room of the municipality council and the inspectorate, the Bitola servants emphasised that the process of installing solar collectors in the kindergartens to get boiling water to meet their needs has already begun. In this municipality there are two such collectors installed in two kindergartens, and the first savings have already been recorded. The same trend is apparent in Kichevo as well. One of the kindergartens already has boiling water from a solar collector, and this is expected to be continued in the schools. According to the servants, each construction or activity depends on the available resources that they say are never enough. The alternatives for by-passing the needs with the reality are seen in the additional reallocations from the central budget to finance activities related to energy efficiency, but also in establishing Energy Efficiency Fund.

Regarding the Energy Efficiency Fund, it is viewed in the Municipality of Bitola as a catalyst to urge the process of refurbishment and reconstruction of the objects under the hospice of the municipality or are on its territory, while the servants from Kichevo think that if the Fund is established in a way to offer credits and loans with interest rates similar or equal to the commercial banks, the wanted results will not be achieved. They suggest the Fund to be self sustainable, i.e. the savings generated after the completion of a certain reconstruction or refurbishment to flow into the Fund in order to fund other projects. At the same time, the two municipality teams ask for an open debate and their active inclusion in the discussion for the functioning of the Fund. In these two municipalities the need also appears for intensifying the public-private partnership, primarily in the street lightening. Namely, so far there was none such contract in the field of energy efficiency in Bitola, nor in Kichevo, although there is such potential especially for street lightening.

The servants from both municipalities also emphasised the problem of limited staff engaged for several tasks and obligations (recording the consumption, communal activities, administrative activities, etc.) and the need of staff focused only on energy efficiency and developing solutions for sustainable energy use. According to the interviews with Bitola servants, this is one of the reasons for the delay of passing the municipality energy efficiency program, which is an obligation to the municipalities according to the Law on Energy.

The last such program in the municipality of Bitola was for the period 2009-2013, and the realisation rate of the activities is evaluated by the servants as partial. The biggest realisations are achieved in the field of street lightening, getting hot water from solar collectors, and forming a special company to implement the heating system project. The underperformance for the other segments of the program are explained primarily due to the fact that the municipality still needs big communal and infrastructural activities that take a lot of funds from the municipality budget, as well as the business of these municipality servants. Unlike Bitola, the municipality of Kichevo has not developed such program yet, neither for the previous period, nor for the future. In case of this municipality, besides the

need of additional staff, the aggravating factor is the transition period of the municipality in terms of administration, due to the annexing of Zajas, Drugovo, Vraneshnica and Oslomej to the municipality of Kichevo, as well as the ignorance by the previous mayors for developing such program. However, the lack of this program is not an obstacle for the activities in this field, which is really happening in the field along the possibilities, but still the fact remains that this is a legal obligation that has to be followed.

Both municipalities are ready to help raise the awareness of the citizens for the benefits of the energy efficiency, but also remind that the weak financial power is an obstacle that needs to be overcome. Both municipalities also pointed out to the need of regular communication among the local self-government units, which should be organised in a systematic manner and part of the regular agenda. The basis for this is seen in the Energy Efficiency Network at ZELS, but they think that the collaboration within the network needs to be improved both from organisational and from technical aspect.

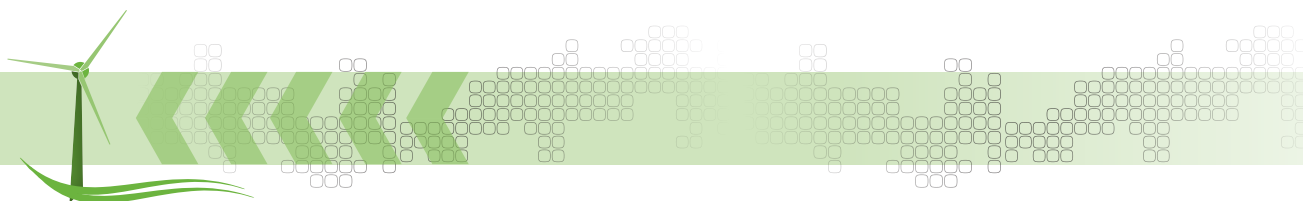
Regarding the perceptions, attitudes, experience and opinions by the current mayors of Kichevo and Bitola about energy efficiency and rational energy use in these two local self-governments, it can be concluded that for both of them this is a top priority. According to them, this is seen both in their constant inclusion in the current projects and activities, and the election programs that predict measures for this sector. They both confirm that they are involved in monitoring energy consumption in the municipalities, as well as in the analyses of what needs to be done to improve the quality, and lower the costs according to a certain basis. Still, they both conclude that there are several factors that set the pace of investments and reconstructions.

For the Kichevo mayor, Fatmir Dehari, besides the administrative-transition period, the problem is also the finances, or the funds allocated for this line. He ensures that the “limited budget” is one of the biggest obstacles for intensified activities on this topic, and the problem is also the debt generated in the municipality since the period of Yugoslavia. Also, the Bitola mayor Taleski said that there is always need of more funds in the budget for every line, including this one. Taleski also emphasised that during the preparation of the budget for every year, it is foreseen to be within the frames of the possibilities and reality, keeping in this way the continuity in surpassing the problems of the municipality, along with the high budget realisation.

Yet, even besides this condition, both municipalities implement projects and activities in order to improve the energy portfolios of the municipalities – replacement of windows and placing thermo-isolation on the school buildings, installing solar collectors, etc. For both of them a burning issue is heating of the schools due to the old kettles and the fuels such as wood, fuel oil and oil that have a bad influence over the environment in Kichevo and Bitola. Regarding the energy efficiency program being delayed in Bitola, the mayor said that they are working on it since it is a strategic document that would be guidelines for the thoughts and investments. He evaluated the last program as a useful one, and especially emphasised the Bitola heating system project, which he considers the pillar of all efforts for the plans of heating the Bitola households. Regarding Kichevo, Dehari said that in the next period of time the priority would be given to development and adoption of this program for the first time and ensures that the municipality is capable to prepare this document by itself.

The striking fact from the interview of the Bitola mayor was that this municipality is experienced in cooperation and communication with the other municipalities in the country, but also with municipalities in Greece, thanks to the IPA Cross-Border-Cooperation Program. Kichevo mayor, on the other hand, said that municipality of Kichevo faces a great potential for collaboration with the other local self-governments in the country, but also in the neighbourhood.

However, they emphasised the need of transiting to another phase of the project programs financed by the EU and other donors, or more funds for capital and structural projects to really improve the energy features of the buildings under their authority or on the territory of the municipality. Related

to the establishment of the Energy Efficiency Fund, both mayors stated that this fund is necessary, but asked for an open debate upon this issue.

When considering the civil society organisations active on the territory of Bitola and Kichevo, after being interviewed it can be concluded that these are organisations that need assistance in order to get more profound knowledge in the energy efficiency field, but also skills about the preparation process and development of a project application. Due to these reasons, there was not a single project completed in this field, and an insignificant number of activities is a result of partial and sporadic inclusion in the current projects with current activities administered by other administrations or groups. Besides the low level of knowledge in the field, additional difficulty is the lack of funds to co-finance a received project, which usually is one of the conditions to participate in the application process, especially in the application process, mostly for projects funded by EU.

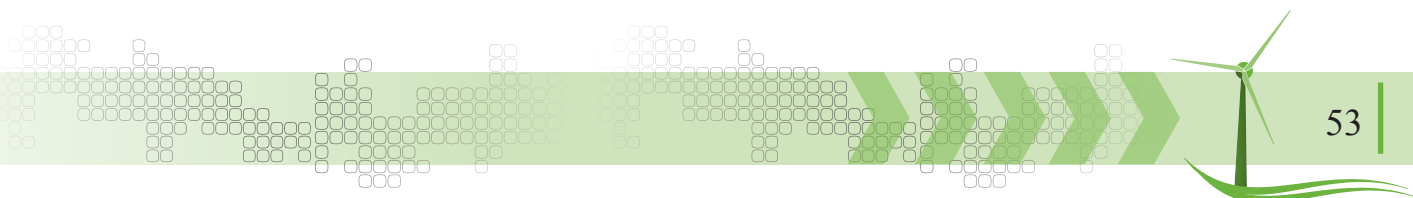
There was one thing characteristic for all of the organizations and that is the desire to develop a project portfolio with this kind of projects so that will go along with their project goals and ambitions. There is the need for additional engagement and strengthening for the networks of collaboration between the local organizations in Bitola and Kichevo, but as well with the ones in the capital city, and the current method of collaboration can be assessed as weak with sporadic communication and experience sharing, without any specific initiatives.

There is certainly room for changes when it comes to the relations between the municipalities –local NGOs. Namely, when it comes to this question we can't speak about projects that have been implemented neither in Bitola nor in Kichevo. However, what was interesting is the fact that in their activities these organizations recognize the huge potential for mutual collaboration when it comes to the topic of energy efficiency, especially raising awareness among the citizens for the meaning and significance of this concept. The activist addressed the complaint that there is a tendency that all main debates and round tables on this topic are held in the capital city due to which the upland of the republic remains aside. According to their opinion, there is the need of two wide-range educational campaigns in the both cities, especially among the elderly population, but they also point out that in parallel there is the necessity to find solutions to overcome the problem with the low purchasing power because that is the only way that the effects of the eventual newly obtained knowledge and information could be seen. One of the most commonly mentioned mechanisms by local NGOs was the principle of subsidizing similar to those for installing solar collectors or in the same form as the farmer's financial support from the Government.

The interlocutors from the NGOs from Bitola have also emphasized the necessity of implementing major infrastructural projects in Bitola, referring primarily to the construction of a central heating network, while the organizations from Kichevo requested visible progress in terms of gasification of the country. They think that such major undertakings will contribute to the drastic improvement of the way the houses are being heated in these two cities, which in turn will contribute to reducing the air pollution.

According to the organizations from Bitola, there is a large space to deepen the regional cooperation with other NGOs from Greece, Bulgaria and Albania, while the NGOs from Kichevo, due to the complete absence of any kind of regional cooperation or activity in this field, need first and initial contacts with partners from the region.

When it comes to the journalists who work in the region of Bitola, or Kichevo, the first obstacle is the fact that none of the interviewed journalists informs only on topics in the field of energy, but they inform on social topics as well. According to their statements, the news related to the energy topic are represented in the informational releases, or in the local reports, but the news and topics that are directly related to the energy efficiency are not part of them.

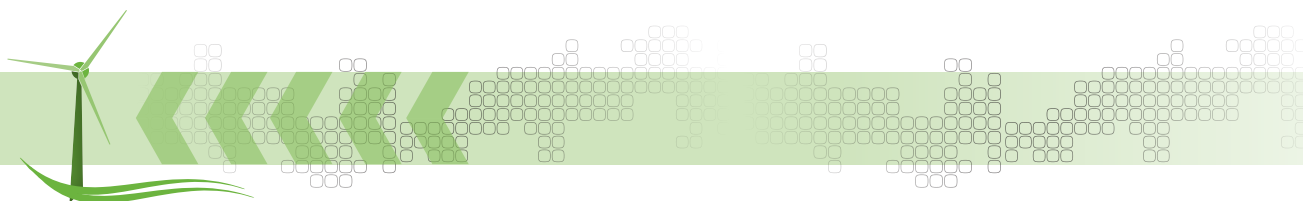

Most of the journalists who have participated in this research believe that even in those days when the population is informed about an event or events related to the energy, it all usually comes down to the interparty disputes without any substantial importance. The journalists from Bitola have mentioned that the small number of reports related to the rational energy use is mostly related to the ongoing activities in the municipality or region, such as installing solar collectors on public buildings etc. An additional problem that undoubtedly affects the pace and quality of what is published is the lack of knowledge and information on the topic of energy efficiency and sustainable energy concepts. It was also referred to the existing editorial scheme, not just to the local media, but also to those that are available throughout the country. Namely the politicization of the daily news, especially of the reports concerning inter-party disputes, the name issue and other eternal topics are creating a situation in which it is very difficult to break the ice, actually, it is very difficult to inform the population about any third topic or event, in this case energy efficiency.

Almost every one of the journalists said that there is a huge potential for promoting and reporting on these topics which will raise awareness among citizens about the importance of rational energy use and energy efficiency in general. Even though there is the lack of any kind of analysis or detailed research, the journalists from these regions are assuring that there is also a major space for improving the awareness of the citizens for these benefits, but they have also pointed out the low purchasing power of the local population as one of the major obstacle factors. The lack of experts in both municipalities, who can be relevant interlocutors and can contribute to the development of a certain report or topic, was also mentioned as one of the obstacles; they have also mentioned that most of the events related to this topic are concentrated in Skopje and they requested for their decentralization in order the upland of the country to be animated as well. Some of them have also pointed out the problem with the lack of communication with the institutions even when it comes to informing about topics in the field of energy, which according to them is one more obstacle which affects the motive, the desire, and the quality of what is presented to the local and the wider public.

The business sector and the businessman were also included in this research. The research data shows that the electricity is the primary energy source for the companies. In most cases they do complement or combine the electricity with petroleum (in the case in Bitola) and with gas (in Kichevo). When it comes to the costs, the small companies spend between 3.000 and 30.000 denars, the medium ones from 40.000 and up, the large ones spend up to 200.00 denars per month. This constellation of costs, according to the companies is affecting their overall work in general. Namely, 48% of the respondents in Bitola, and 50% in Kichevo, evaluate their influence as medium, on a scale of small-medium-large, although these costs come as a big burden for the companies in terms of eventual investment plans. So, for 72% of the Bitola managers and 81.25% of the Kichevo businessmen, these costs are inevitably variable that increases the duality for expanding their own businesses. The CRPM survey showed that 44% of the total surveyed companies in Bitola, and 37.5% in Kichevo do not have the so-called energy monitoring, actually do not record the monthly or annual energy costs. This research also showed that the local management or managers in Kichevo and Bitola very weakly informed about this topic, and this also reflected in the final results – 62.5% of the Kichevo companies and 44% of the Bitola companies do not have any knowledge about this topic. In line to this is also the founding that only 8% of the Bitola companies, and mostly large companies have employed a person in charge of the energy, or energy efficiency, unlike in Kichevo where there is not a single case noted in this issue.

However, the situation with the awareness is not that bad, considering the fact that almost 68% of the companies, mostly orally, advise their employees about the methods and practice of rational energy use. The final numbers also show that the major obstacle to improve the method of energy consumption in the entities covered in this research is the lack of finances, or the financial situation of the companies. This is a problem for almost half of the companies in Bitola and Kichevo (44%), while 24% replied that the reasons for this is that their complete focus is on production and operationalization of the company.

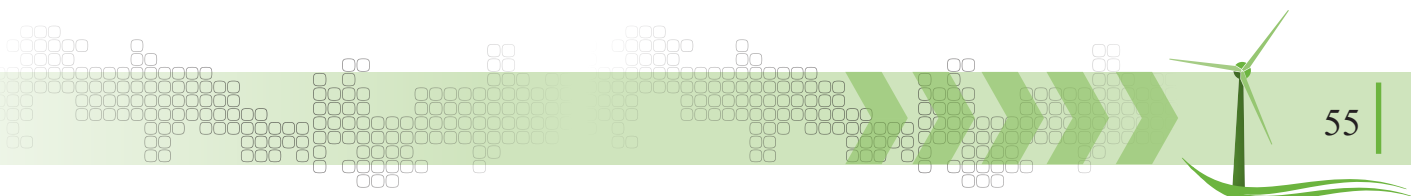

The financial situation of the companies is also one of the factors why they don't decide to take the so-called "green credits".

Still, even besides this constellation of reasons, 2/3 of the companies in the past period of time applied certain measures to improve energy efficiency, and 1/3 of them still have not done anything about it. The biggest positive discrepancy is noted in the question about the percent of procurement of new installations and machinery when 75% of the Kichevo companies and 88% of Bitola companies replied that in this procedure a lot of attention is paid to energy features of the new equipment. The management knows and ensures that these investments or activities will be fruitful, actually all this will reflect positively on the overall operation of the companies. We noticed that 44% of the managers from the companies participating in the research are sure that even without investments, but with raised awareness and consumption control, the savings potential varies from 0-5%.

Recommendations

The recommendations, i.e. Action plans to surpass the reasons and challenges defined previously in the text for the municipality of Bitola and Kichevo are organised in tables of Matrix in order to have a clearer view of the individual tasks and obligations that the parties should take individually. Author of the Action Plan for Municipality of Kicevo is Ana Stojilovska and Sonja Zuber of the Action Plan for Municipality of Bitola, both researchers at think tank "Analytica".

ACTION PLAN – Bitola

PROGRAM GOAL 1: Enhancing the knowledge and skilfulness of the local authorities and municipality servants in order to implement the measures for EE and OIE in the municipality of Bitola to be wider and wide-ranging.

Measures/Activities	Expected results	Indicators	Deadline	Possible Implementer	Budget		PossibleSource
					Amount		
Short-term goal 1.1: To establish a special team/ sector for energy efficiency in the municipality.							
- Decision to establish Energy Efficiency Sector in the municipality of Bitola - Establishing an office with all the necessary equipment - Repartition of human resources	The team should function as a special unit within the local government	Open Office Number of implemented projects in the field of energy efficiency and renewable energy sources	2015	Municipality of Bitola	5000 EUR		Municipal budget/ central budget/ international donors
Short-term goal 1.2: Increased number of municipality servants who work in the EE team/sector in the municipality							
- Decision to engage volunteers in the municipality specially for the energy efficiency sector - Training workshops for the members of the energy efficiency sector in order to be closely introduced to the process of energy efficiency Planning, projects, how to use the Law on public-private partnerships, how to get and use the finances from IPA funds, how to prepare and run a campaign and etc. in order some of the most significant EE measures to be implemented in the whole municipality and not only in the public buildings	- Build capacities - Implementation of the EE measures in the municipality on an annual level - Active utilization of the Law on PPP for implementation of the EE and OIE measures in the municipality	- Number of implemented projects in the field of energy efficiency and renewable energy sources - Prepared Program for energy efficiency of the municipality of Bitola 2015 -2017 - Establishing at least 2 PPP to implement the projects in the field of EE and SSE	2015–2017	Municipality of Bitola/ domestic and foreign experts	3000 EUR		Municipal/central budget/ international donors
Short-term goal 1.3: Enhanced knowledge of all municipality servants about the EE measures which can be implemented at work, as well as at home							
Training workshops for all municipality servants to learn how to implement the EE measures and how to use the energy at work and at home in a sustainable manner	- The municipality servants are well familiarized with the terms EE and SSE -The municipality servants are active users of energy savings measures while working at work and at home	- Decreased use of energy - The municipality servants have reported energy savings in their homes	2016–2017	Municipality of Bitola/civil organizations/ foreign experts	1000 EUR		Municipal budget/ Project funded by foreign or domestic donors
Short-term goal 1.4: Establishing an office for informing the citizens, the companies and other interested parties in the field of clear energy, environment, etc.							
Project for establishing an energy efficiency Office	Established energy efficiency Office	Number of citizens/ companies/ other actors who have visited the Office	2015–2016	Municipality of Bitola	3000 EUR		Municipal budget/ Project funded by foreign or domestic donors

Short-term goal 1.5: The municipality is a part of networks on local level, but in order to share the knowledge and experience in financing and implementing projects for EE and SSE, it is linked with stakeholders from the other domestic and foreign municipalities as well						
Establishing networks on local level, regional and international level for co-applying for finances and implementing projects in the field of EE and SSE	- The municipality is a part of networks for implementing the EE and SSE measures within and out of the Republic of Macedonia - Regular meetings of the networks - Partnership projects for EE and SSE	- Number of networks in which the municipality takes part - Number of projects upon whose implementation the municipality is working within the networks	2015–2017	Municipality of Bitola/ other municipalities from Macedonia/ municipalities from Albania/ municipalities from Greece etc.	500 EUR	Foreign donors
Short-term goal 1.6: The schools are well introduced with the EE measures which can be implemented in their daily work, which would not be too expensive or too excessive for their budgets.						
Running campaigns through the schools in order to raise awareness among the young population about benefits of the energy efficiency and to teach them the possible ways to save energy	he teachers and the pupils know about the measures for energy savings and know which of the EE measures can be used in the schools	- Decreased energy use - Number of implemented EE measures and energy savings - Number of schools involved in the measures	2015–2017	Civil organizations/ volunteers/ The team for energy efficiency within the municipality	1000 EUR	Project funded by foreign or domestic donors
Short-term goal 1.7: Brochures specially prepared for every category of social actors in the field of implementing the measures for energy efficiency and sustainable energy use, for the citizens, the companies, the civil organizations and the media						
Project for preparing brochures on the topic of implementing the measures for energy efficiency and sustainable usage of energy specially dedicated to every category of social actors, for the citizens, the companies, the civil organizations and the media	Distribution/ of the brochures to every single social actor: the households, the companies, civil organizations, the media etc.	- Number of printed brochures -90% of the identified actors are well acquainted with the topic and have the brochure at their disposal -Increased energy saving as a result of the measures proposed in the brochures	2016	Municipality of Bitola/ foreign or domestic experts	1000 EUR	Project funded by foreign or domestic donors

PROGRAM GOAL 2: Enhanced knowledge and understanding of the utility of the energy efficiency, the possibilities that are offered by it such as energy savings, lower energy costs, cleaner environment etc. and the increased utilisation of renewable energy sources among the population of the municipality of Bitola

Measures/Activities	Expected results	Indicators	Deadline	Possible Implementer	Budget	
					Amount	Possible Source
Short-term goal 2.1: The young population between the age of 7 and 27 knows what the energy efficiency means and knows how to save energy without having to spend a large amount of money						
Training workshops for the young in order to get well introduced with the terms of energy efficiency sustainable energy, saving of the environment	Enhanced knowledge of the EE and SSE among the young population Energy savings	A survey among this target group shows that the percentage of young people who are acquainted with the EE and SSE measures is increased by 40% compared to before	2016–2017	Civil organizations/ the municipality 1000 EUR		Domestic and foreign donors
Short-term goal 2.2: The elderly population (also known as the pensioners or retirees, those who are age 62 and above) knows, most importantly, what an energetic poverty is, and knows how to improve the energy-efficient features of their homes by spending only a small amount of their budget, and knows how and where to apply for financial support for implementing the EE measures, installing solar collectors for example and etc.						
Training workshops for the pensioners (age 62 and above) in order to acquaint them with the term energetic poverty, to teach them how to improve the energy-efficient feature for their homes by spending only a small amount of their budget, to teach them how and where to apply for financial support for implementing the EE measures in their homes, as well as how and how much money can be saved on a monthly basis by implementing the EE measures, installing solar collectors for example and etc.	Identificating the needs of the households Enhanced knowledge of the EE and SSE among the elderly population Energy savings in the households	A survey among this target group shows that the percentage of implemented EE measures in the households is increased by 30% compared to the previous situation	2015–2017	Civil organizations / foreign and domestic experts / companies/ Municipality of Bitola 1000 EUR		Domestic and foreign donors
Short-term goal 2.3: The rest of the population is acquainted which of the EE and SSE measures can be implemented in their homes, how much money they have to spend for each of the measures, how much energy and money can be saved on a monthly and annually basis, where they can apply and easily get financial support for those measures etc.						
Training workshops for those who are interested to learn about EE, what kind of measures can be implemented in their households or companies, how to get the “green loans” etc.	- Identification of the needs of the citizens for energy saving in the homes - Enhanced knowledge of the EE and SSE among the population in the municipality	- 50% of the total number of population in the municipality of Bitola is acquainted with the EE and SSE -Number of implemented EE measures in the homes	2015–2017	Civil organizations/ domestic and foreign experts/ the companies/ the municipality 1000 EUR.		Domestic and foreign donors
Short-term goal 2.4: The citizens in the municipality are having regular and frequent communication with the municipality regarding the topics on EE and SSE and they are using the Office for energy efficiency which is at their disposal for informing, advising etc.						
Informing the municipal citizens about the Office for energy efficiency, how they can put it in good use, about the proper ways of communication with the municipal servants and authorities on this topics etc.	Regular and frequent use of the Office in the municipality and regular and frequent communication with the municipal servants	Number of citizens who are using the Office	2016–2017	Municipality of Bitola 500 EUR		Municipal budget

PROGRAM GOAL 3: The civil organizations and the media on the territory of the municipality of Bitola are well acquainted with the terms for energy efficiency, sustainable usage of energy, sustainable sources of energy, energetic poverty etc. and they are actively involved in and are working on projects, training workshops and similar activities for improving the situation with the energy efficiency and the sustainable usage of the energy in the municipality

Measures/Activities	Expected results	Indicators	Deadline	Possible Implementer	Budget Amount	PossibleSource
Short-term goal 3.1: The civil organizations are well acquainted with the terms for EE and SSE and are part of networks that include organizations from Macedonia and the wider region, specially from Albania and Greece, within those networks the organizations work as partners on projects in the fields mentioned above						
Training workshops for the civil organizations for better acquainting with the terms for EE and SSE Thematic meetings with organizations from Macedonia and the wider region, specially Albania and Greece, in order to establish partnership projects in the field of EE and SSE	Enhanced knowledge and understanding of the terms for EE and SSE Established networks and partnerships with organizations from our country and from the region	- Held training workshops - Number of trained activists within the civil organizations - Held meetings - Number of established networks	2015–2016	Civil organizations from Macedonia and the region/ the municipality/ foreign and domestic experts	1000 EUR	Foreign and domestic donors
Short-term goal 3.2: The civil organizations are working on EE and SSE projects together with the municipality						
Applying for partnership projects between the municipality and the civil organizations in the field of EE and SSE, protection of the environment	Established partnership between the civil organizations and the municipality for implementation of projects in the field of EE and SSE	Number of implemented projects in the field of EE and SSE	2016–2017	Civil organizations/ municipality of Bitola	500 EUR	Municipal budget
Short-term goal 3.3: The civil organizations are independently sharing their knowledge about EE and SSE with the population in the municipality						
Projects for the civil organizations that should be implemented together with the residents through various actions which will effect upon improving the improving the situation with the energy efficiency in the municipality	The civil organizations from Bitola are recognized among the residents as organizations which work upon implementation of the EE and SSE measures in the municipality	Number of conducted activities in the municipality	2017	Civil organizations	1000 EUR	Foreign and domestic donors
Short-term goal 3.4: The media are trained to report on topics in the field of energetics, especially on EE and sustainable use of energy etc.						
Training workshops for the media on which they will learn how to inform and how to educate on topics related with the energetics	The media and the reporters are acquainted in details with the terms for EE and SSE	Number of completed training workshops Number of trained reporters	2015–2016	Foreign and domestic experts	1000 EUR	Foreign and domestic donors
Short-term goal 3.5: The media frequently, at least once a week, have features related with the energetics which are informative as well as educative						
Projects for the media according to which at least once a week they will be obligated to do researches and to write on topics related to the energetics, which are of great importance for the municipality	Frequent reports on topics in the field of energetics in the municipality	Number of articles on weekly basis dedicated on topics in the field of energetics	2017	The media from the municipality/ civil organizations	1000 EUR	Foreign and domestic donors

PROGRAM GOAL 4: The companies on the territory of the municipality of Bitola are acquainted with the measures for energy efficiency which can be implemented, they have special employees who are responsible for the energetic management of the company, they know where to seek help while implementing the EE measures and the energy saving measures, and are in regular and frequent communication and collaboration with the municipality towards easier implementation of the activities mentioned above

Measures/Activities	Expected results	Indicators	Deadline	Possible Implementer	Budget	
					Amount	Possible source
Short-term goal 4.1: The companies know which and what kind of measures for EE and energy savings can be implemented with low costs						
Training workshops for the companies on which they can learn more on how they can implement the EE and SSE measures in their working environment without spending a lot of money	Identifying the needs of the companies Held training workshops Enhanced knowledge and understanding of the topics on EE and SSE	Number of companies who attended the training workshops	2015–2016	Foreign and domestic experts/ civil organizations	1000 EUR	Foreign and domestic donors/ capital from the companies
		Number of held training workshops				
Short-term goal 4.2: The companies know where to ask for help regarding the implementation of the measures for EE						
The Office for EE is the main means for establishing partnership networks linking the companies and the building companies, the companies which sell the solar collectors or similar, in order the implementation of the measures for EE to be easier for the companies from Bitola	Implemented measures for EE and SSE in the companies	Numbers and kinds of measures for EE and SSE implemented in the companies	2016–2017	The companies	1000 EUR	The companies/ Loans from the banks
Short-term goal 4.3: The companies have employed personnel responsible only for the energetic management and planning of investments of the savings from the implemented measures for EE						
Project for training and employing personnel responsible for the energetic management of the company	Employed personnel who take care of the energetic management of the companies	The number of employed personnel who take care of the energetic management of the companies has increased by 50% compared to the previous situation Decreased spending for energy by 40% compared to the previous situation	2015–2016	The companies	400 EUR monthly post-tax	The companies
Short-term goal 4.4: The companies have collaboration with the municipality, they use the Office for energy efficiency to gather information as well as for sharing their own experiences						
Partnership projects between the municipality and the companies whose implementation will effect upon improving the situation with the energy efficiency and the sustainable use of energyon local levels	High level collaboration between the companies and the municipality	Number of implemented partnership projects Number of held meetings Number of signed agreements for collaboration	2016–2017	The companies/ the municipality	Depending on the project	Foreign donors/ municipal budget/ the budget of the companies

ACTION PLAN – Kichevo

Stakeholder	Activity	Result	Indicator of success/ Success Indicator	Deadline	Budget	Budget source
Municipality of Kichevo	Engaging volunteers to support the implementation of the Platform	Volunteers have been engaged	1 volunteer has been engaged	February 2015	1000 EUR (for salary according the Law for volunteering) for February-December 2015	Municipality of Kichevo/ civil organizations/ the basins sector/donors
Municipality of Kichevo with the support of a donor, civil organization, other municipalities etc.	Preparing a Program for energy efficiency focused on the measures for energy efficiency for the citizens	Prepared Program for energy efficiency	The Program for energy efficiency is prepared within the proposed deadline with all of the estimated measures included	March-November 2015	300 EUR (travelling expenses for meetings with the municipality of Karposh, Strumica, the city of Skopje, Gostivar, donors, civil organizations)	Municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo in collaboration with the municipalities of Bitola, Podgradec and Korcha	Annual meetings with the colleagues from the two Albanian municipalities and the municipality of Bitola in order to prepare the project applications	The planned meetings are held	2 annual meetings are held within the deadline and have been attended by 2 representatives from each municipality	First meeting in July 2015 and second meeting in December 2015	500 EUR for the municipality for 1 year (accommodation for two persons for 2 nights and travelling expenses)	Municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo	Printing of informational brochures for the citizens in which they can find explication of the energy efficiency and some proposed measures for improving the energy efficiency by using small or bigger budgets and an estimation of energy savings and finances after the implementation of the measures for energy efficiency, as well as contact details of relevant institutions and companies for further information (4 pages of A4 paper size in a form of a brochure)	Printed brochure	The brochure is printed in 500 copies (300 in Macedonian and 200 in Albanian with all the planned information within the deadline and every copy is distributed to the attending citizens)	July 2015	100 EUR for 500 copies (design and colour printing)	Municipality of Kichevo/ donor/ ZELS
Municipality of Kichevo together with civil organizations	Open day of the municipality for the citizens – day for energy efficiency - how to save energy with minimum costs	The Open day is successfully held	1 Open day on the given topics is held within the deadline and it has been attended by minimum 100 citizens	October 2015	300 EUR (travelling expenses for 2 experts from Macedonia, for representative of institutions- for ex. representative of a ministry, the Agency for energetic, costs for energy efficient light bulbs for the citizens, stands, marketing materials etc.	Municipality of Kichevo / donor
Municipality of Kichevo	Discussion for realignment of the municipal personnel and establishing a Sector for energy efficiency	The discussion for realignment of the municipal personnel and establishing a Sector for energy efficiency has been held	The Discussion for realignment of the municipal personnel and establishing a Sector for energy efficiency was held within the deadline and decision was made upon it	March 2015	No additional budget	/

Municipality of Kichevo	Considering the possibility of membership registration in the Covenant of Mayors	The possibility of membership registration in the Covenant of Mayors has been considered	The possibility of membership registration in the Covenant of Mayors has been considered	The possibility of membership registration in the Covenant of Mayors has been considered	February 2015	No additional budget – the subscribing to the Agreement is for free	/
Municipality of Kichevo	Discussion for improving the heating system in the municipality (selecting one of the given options) – 1) gasification, 2) central heating or 3) heating with pellets, purchasing efficient pellet-fired furnaces and improving the isolation	The discussion for improving the heating system in the municipality has been held	The discussion for improving the heating system in the municipality has been held and a decision has been made upon which of the given options would be implemented	(In case the option is the chosen one) At least 1 meeting with the Government and 1 meeting with the municipality of Strumica has been held	March 2015	No additional budget	/
Municipality of Kichevo	Preparing for gasification (in case that was the chosen option): negotiations with the Government for supporting the public private partnership, considering the option of preparing an international tender, negotiations with Strumica for the possibilities of liquid natural gas	(In case the option is the chosen one) Effectuated contacts with the possible stakeholders	(In case the option is the chosen one) At least 1 meeting with the Ministry of finances and 1 meeting with the Government has been held, an inquest about the possibilities for implementation of this option has been made by the municipality	(In case the option is the chosen one) At least 1 meeting with the Ministry of finances and 1 meeting with the Government has been held, an inquest about the possibilities for implementation of this option has been made by the municipality	April -November 2015	200 EUR (for travelling expenses for meetings)	Municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo	Preparing for central heating (in case that was the chosen option): considering the possibility of getting a loan – meetings with the Ministry of finances, the Government etc.	(In case the option is the chosen one) Effectuated contacts with the possible stakeholders	(In case the option is the chosen one) At least 3 meetings with the municipalities who have had public private partnership (for ex. Bitola, Debar and Dolneni), 1 meeting with Habitat and 1 meeting with USAID have been held	(In case the option is the chosen one) At least 3 meetings with the municipalities who have had public private partnership (for ex. Bitola, Debar and Dolneni), 1 meeting with Habitat and 1 meeting with USAID have been held	April -November 2015	100 EUR (for travelling expenses for meetings)	Municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo	Preparing for heating with pellets, purchasing efficient pellet-fired furnaces and improving the isolation of the buildings (In case the option is the chosen one): considering the possibility of public private partnership - meetings with the municipalities of Bitola, Debar, Dolneni, meetings with donors such as Habitat and USAID	(In case the option is the chosen one) Effectuated contacts with the possible stakeholders	(In case the option is the chosen one) At least 3 meetings with the municipalities who have had public private partnership (for ex. Bitola, Debar and Dolneni), 1 meeting with Habitat and 1 meeting with USAID have been held	(In case the option is the chosen one) At least 3 meetings with the municipalities who have had public private partnership (for ex. Bitola, Debar and Dolneni), 1 meeting with Habitat and 1 meeting with USAID have been held	April -November 2015	200 EUR (for travelling expenses for meetings)	Municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo and companies that produce and sell solar collectors	Program for solar collectors for the citizens on the territory of the municipality: the municipality is the mediator in the process of selling solar collectors to the citizens by lower prices and on instalments	Number of sold solar collectors to the citizens under favorable conditions due to the mediation by the municipality of Kichevo	Number of 50 sold solar collectors to the citizens	Number of 50 sold solar collectors to the citizens	September 2015	There is no additional budget	/

Municipality of Kichevo	Considering the possibility of establishing a Fund for subvention for citizens for finishing the fronts of their homes on the territory of the municipality	The possibility has been considered	The possibility has been considered and a decision was made upon it	November 2105	There is no additional budget	/
Municipality of Kichevo in collaboration with companies working in the field of energetics (for isolation, selling pellets etc.)	Considering the possibility of single-paid subventions for the interested citizens in a form of direct investments in the energy efficiency - purchasing pellets, efficient pellet-fired furnaces, restoring the old windows and improving the isolation	The possibility of single-paid subvention has been considered	The possibility of single-paid subvention has been considered and a decision was made upon it	April -November 2015	100 EUR (for travelling expenses for meetings)	Municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo in collaboration with the Economic Chamber and companies working in the field of energetic	Energy efficiency fair dedicated to the private sector – how to decrease the energy costs in my company and where can I get more information about the energy efficiency – 2 days	The fair has been organized	The fair for energy efficiency has been organized within the deadline and has been attended by at least 30 companies	September 2015	800 EUR (accommodation and travelling expenses for 1 expert from the region, 2 days of catering services for 50 persons, salary for 1 person from the co-organizer – for ex. The Economic Chamber)	Municipality of Kichevo /donor/ the private sector
Civil organizations active in the municipality of Kichevo, municipality of Kichevo	Training workshops for the civil organizations in Kichevo whose main goal is to teach them how to prepare an application for EU projects in collaboration with the municipality of Kichevo for co-applying for EU projects	The training workshops for preparing an application have been held	At least/ 2 training workshops of this kind are held and have been attended by at least 20 trainees	August and November 2015	600 EUR (for travelling and food expenses within the training workshops, assembly room in the municipality of Kichevo, salary for the tutor)	Civil organizations/ donors/ Municipality of Kichevo
Civil organizations active in the municipality of Kichevo	Establishing partnership network with major domestic and foreign organizations which work in the field of improving internal capacities, ensure better access to resources and a greater impact on public policies	A partnership network with major organizations has been established/ membership registration in regional networks	At least 3 networks have been established/ a network of minimum 5 civil organizations has been established	December 2015	200 EUR for 1 year (meetings of 2 civil organizations with organizations from other cities – travelling expenses for 2 meetings per organization).	Civil organizations active in the municipality of Kichevo
Municipality of Kichevo together with Civil organizations	A lecture on energy efficiency in the high school in Kichevo	Lectures on energy efficiency have been held in the high school in Kichevo	At least 3 lectures have been held and attended by minimum 100 students	November 2015	200 EUR (for travelling expenses for 3 representatives from the civil sector in Macedonia)	Municipality of Kichevo / donor
Reporters on the territory of the municipality of Kichevo	Preparing research articles in the field of energy efficiency focused on the implementation of these measures by the common citizens and statement of an important actor (minister, mayor etc.)	Prepared research articles for energy efficiency	At least 3 research articles for energy efficiency with the planned focus which have been read by at least/minimum 300 citizens	December 2015	200 EUR (for travelling expenses for Skopje) for 1 year for attending events for energy efficiency	The reporters/ the media
Reporters on the territory of the municipality of Kichevo	Self-education- tracking and reading the research articles on the major journalistic houses in the field of energy savings	The research article of the major journalistic houses in the field of energy efficiency have been read	Monthly reading of at least 1 research article of foreign journalistic houses in the field of energy efficiency by minimum 1 reporter per journalistic house	December 2015	There is no additional budget	/

BIBLIOGRAPHY AND SOURCES:

1. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL “Energy Efficiency and its contribution to energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy”. Brussels, July, 2014.
2. “Bringing Energy Home Understanding how people think about energy in their homes”. B. Motherway, T. Halpin. Ireland, September, 2010.
3. “Energetic balances”, 2013“. State Statistical Office. Skopje, October, 2014.
4. “Saving electricity for the first time in many years” (interview with Kocho Angjushev, President of Macedonian Energy Association). Nova Makedonija, journalist: Zh. Vasilevski. Skopje, February, 2013.
5. Action plan for energy efficiency (2010–2018), April, 2011.
6. “Renewable Energy Sources Utilisation Strategy in Republic of Macedonia until 2020”. Government of Republic of Macedonia, Ministry of Economy. Skopje, 2010.
7. “The Energy Development Strategy in Republic of Macedonia from 2008 to 2020 with a vision 2030”. Macedonian Academy of Science and Arts. Skopje, 2009.
8. “Energy Efficiency Strategy”. Government of Republic of Macedonia, Ministry of Economy. Skopje, 2011.
9. “First action plan for energy efficiency of Republic of Macedonia until 2018”. Government of Republic of Macedonia, Ministry of Economy. Skopje, 2011.
10. “Second action plan for energy efficiency of Republic of Macedonia until 2018”. Government of Republic of Macedonia, Ministry of Economy. Skopje, 2013.
11. “Energy characteristics of buildings – EC Certificate”. M. Lazarevska, A. Trombeva-Gavriloska, M. Cvetkovska. Faculty of civil engineering/ Faculty of architecture. Skopje, 2014.
12. Law on energy. Government of Republic of Macedonia (all changes from 2011 to 2015). Skopje.
13. “Boosting Energy Efficiency: How can local communities contribute?”. Z. Simonovski, R. Nikčević, N. Markovska. German society for international collaboration (Open regional fund for energy efficiency)/ Konrad-Adenauer Foundation. Skopje, 2013.
14. CRPM. Survey on energy efficiency in Kichevo and Bitola. Skopje, 2014.
15. EE program – Bitola
16. “Implications of the new Energy Labeling Directive (2010/30/EU) and the Ecodesign of energy-related products (Ecodesign) Directive (2009/125/EC) on market surveillance activities”. S. Pahal, D.Pilenko, F.Cohen, B. Tinetti, S.Mudgal. ATLETE II: Second Work Package. Paris, 2013.
17. „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources”. R. Stamminger, A. Barth, S. Dörr. Germany, 2005.
18. “Infoteka – Energy Efficiency“. Macedonian customer organization. Skopje, 2012.
19. “Architectural Graphic Standards”. A. Pressman. American Institute of Architects. New Jersey, 2007.

20. “Towards sustainable energy services for households and small businesses – barriers and recommendations”. D. Arne Høystad, J. Lineikro, A. Solgaard, R. Nilsen, R. Mugenyi. GRID – Arendal/ Norges Naturvernforbund. Norway, 2009.
21. “The nongovernmental organizations and responsibility (giving report) in Macedonia”. F. Marfi, M. Memeti. Skopje, 2010.

Internet sources:

<http://www.evn.mk/Za-nas/Proizvodstvo.aspx>

<http://energetskaefikasnost.info/veterniot-park-bogdantsi-vo-finalna-faza-na-izgradba/>

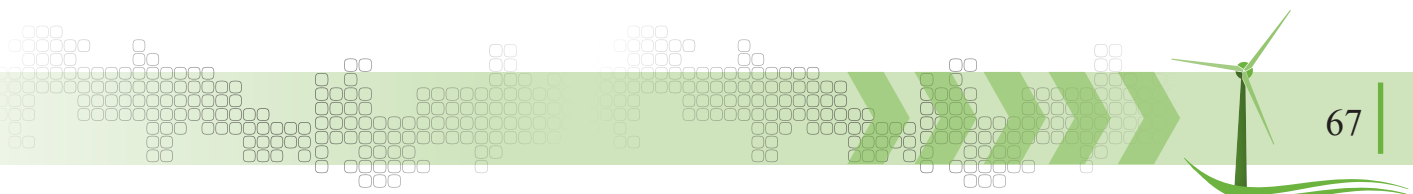
<http://www.erc.org.mk/pages.aspx?id=57>

<http://www.porta3.mk/energetski-pasoshi-za-starite-objekti-duri-po-vlezot-vo-eu/>

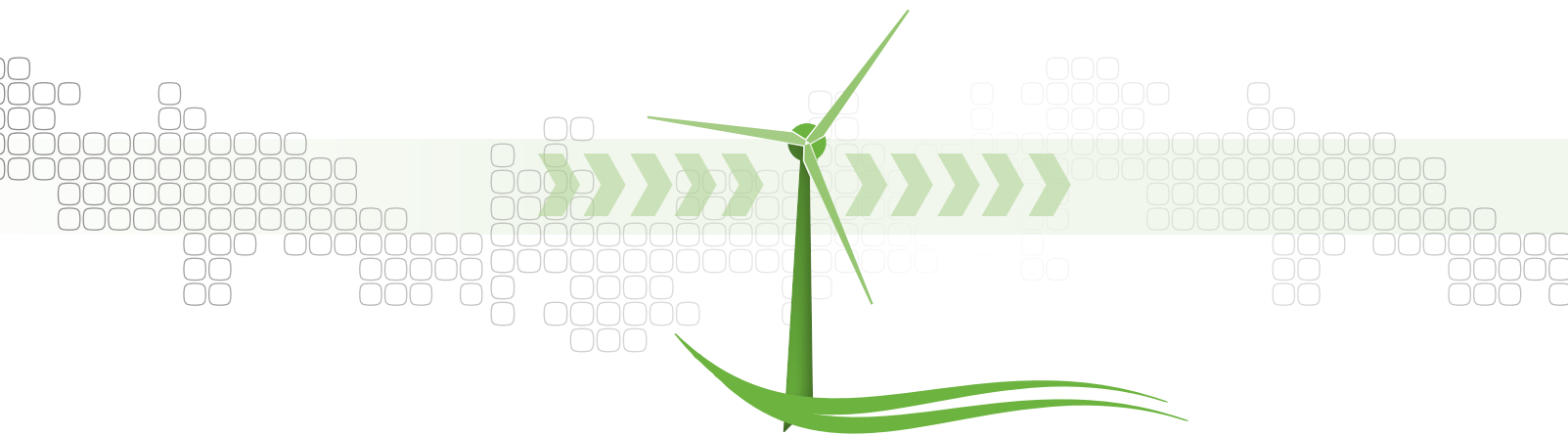
http://ceprosard.org.mk/MK/pdf/25.11_april_Obuka_za_energetski_kontrolori.pdf

http://www.kapital.mk/mk/makedonija/89095/zimava_na_drva_nema_da_se_great_samo_tie_shto_nemaat_odzhak.aspx

http://faktor.mk/archives/73297?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=kraj-za-topilnicata-vo-veles#

**ANALIZË E GJENDJES DHE NEVOJAVE
PËR ZHVILLIMIN E EFIKASITETIT
ENERGJETIK NË KOMUNAT
MANASTIR DHE KËRÇOVË**

**Përforcimi dialogut publik për shfrytëzim
të qëndrueshëm të energjisë**

IMPRESSUM

Titulli: Analizë e gjendjes dhe nevojave për zhvillimin e efikasitetit energjetik në komunat Manastir dhe Kërçovë: Përforcimi dialogut publik për shfrytëzim të qëndrueshëm të energjisë

Autorë: Zllatko Simonovski Elena Trajkovska

Redaktor: Marija Risteska

Botues: Qendra për hulumtime dhe krijimin e politikave

Lëkturë në gjuhën shqipe: Sheriban Kllokoçi

Përkthyer nga gjuha maqedonase në gjuhën shqipe: Jeta Krasniqi

Shtypi: ©Vinsent Grafika

Tirazhi: 500 Skopje

Viti: 2015

Vërejtje:

Ky publikim është përgaditur me ndihmën e Unionit European. Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi vetëm e CRPM dhe në asnjë mënyrë nuk e reflekton opinionin e Unionit European.

PËRMBAJTJA

Hyrje	5
Metodologjia	5
Kapitulli 1: Sistemi energjetik i RM – korniza ligjore dhe institucionale nacionale	7
Korniza politike dhe ligjore	8
Kapitulli 2: Korniza politike, ligjore dhe institucionale për efikasitetin energjetik në nivel lokal studim rasti Kërçova dhe Manastiri	11
Kapitulli 3: Situata njohuritë dhe vetëdija për efikasitetin energjetik në Manastir dhe Kërçovë	15
Njohuri të përgjithshme dhe vetëdije për efikasitetin energjetik	15
Situata me izolimin e efikasitetit energjetik tek qytetarët e Kërçovës dhe Manastirit	18
Situata me konsumin e energjisë tek qytetarët e Manastirit dhe Kërçovës	20
Potenciali për zhvillimin e efikasitetit energjetik nga ana e qytetarëve në Manastir dhe Kërçovë	23
Kapitulli 4: Gjendja e efikasitetit energjetik tek nëpunësit komunal në Manastir dhe Kërçovë	26
Perceptime dhe bashkëpunim rreth efikasitetit energjetik	26
Aktivitete për zhvillimin e efikasitetit energjetik në Manastir dhe Kërçovë – situata dhe sfidat	28
Vullneti politik për zhvillimin e efikasitetit energjetik	31

Kapitulli 5: Dialogu politik për efikasitet energjetik në Manastir dhe Kërçovë 35

Pjesëmarrja e sektorit joqeveritar – OJQ-ve në dialogun politik për efikasitet energjetik në Manastir dhe Kërçovë	35
Pjesëmarrja e medimeve në dialogun politik për efikasitet energjetik	41
Pjesëmarrja e sektorit të biznesit në dialogun politik për efikasitet energjetik	45

Kapitulli 6: Përfundimi dhe rekomandimet 51

Përfundime	51
Rekomandime	57

Hyrje

Ky publikim është rezultat i projektit „Iniciativa për rritjen e dialogut publik për shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë” i financuar përmes programit IPA të Bashkimit Evropian për bashkëpunim ndërkufitar mes Maqedonisë dhe Shqipërisë. Në Maqedoni projekti zbatohet nga Qendra për hulumtim dhe krijim të politikave (CRPM) nga Shkupi, ndërsa në Shqipëri për zbatimin e tij është angazhuar Akademia për studime politike (ASP) nga Tirana. Qëllimi i këtij projekti është rritja e bashkëpunimit mes komunave Manastir dhe Kërçovë në Maqedoni si dhe Korçë e Pogradec në Shqipëri, për zbatimin e më shumë qëllimeve të parashtruara për shfrytëzim të qëndrueshëm të energjisë, për uljen e shpenzimeve për energji si dhe për shfrytëzimin racional të burimeve të disponueshme në rajonin kufitar. Ky publikim ka për qëllim të paraqesë analizë të të dhënave nga hulumtimi i cili u realizua në kuadër të këtij projekti, ndërsa është kryer në dy rajone kufitare: Kërçovë dhe Manastir. Nga hulumtimi i bërë u qartësuan qëndrimet, pikëpamjet dhe përvojat e të gjitha palëve që e përbëjnë komunitetin lokal – qytetarët, nëpunësit komunal, kryetarët e komunave, organizatat joqeveritare, subjektet afariste dhe gazetarët. Përmes mjeteve të përshtatshme hulumtuese, siç janë intervistat, pyetësorët dhe analizat e dokumenteve përkatëse, CRPM ka fituar një pasqyrë të gjendjes në lidhje me zhvillimin e efikasitetit energjetik në Manastir dhe Kërçovë, potencialit për përmirësim të portofolios energjetike të të dyja komunave si dhe në lidhje me problemet dhe sfidat rreth shfrytëzimit të arsyeshëm të energjisë me të cilat ballafaqohen qytetarët, kompanitë, përfaqësuesit e sektorit joqeveritar dhe vetëqeverisja lokale.

Më tej, në hulumtim u përfshinë edhe gazetarët të cilët raportojnë për këto rajone me qëllim që të merret parasysh perceptimi dhe përgjegjësia e tyre në intensifikimin e debatit publik në këtë çështje.

Metodologjia

Ky hulumtim është pjesë e aktiviteteve të parapara nga projekti i lartpërmendur i cili është zbatuar paralelisht në Maqedoni dhe Shqipëri. Me qëllim që të fitojmë një pasqyrë gjithëpërfshirëse rreth efikasitetit energjetik dhe vendosjen e kësaj teme në debatin publik në komunitetet lokale të komunave Manastir dhe Kërçovë, u përfshinë gjithsej gjashtë profile:

- kryetarët e komunave Manastir dhe Kërçovë;
- nëpunësit komunal në këto njësi të vetëqeverisjes lokale të angazhuara me aktivitete dhe detyra që kanë të bëjnë me energjetikën dhe efikasitetin energjetik;
- qytetarë
- përfaqësues dhe aktivistë të organizatave joqeveritare nga të dyja rajonet;
- udhëheqës dhe/ose përfaqësues nga firma që punojnë në rajonin e Manastirit dhe Kërçovës
- gazetarë dhe korrespondentë që raportojnë për komunat Manastir dhe Kërçovë

Para se t'i shikojmë mjetet metodologjike për mbledhjen e informacioneve të nevojshme, së pari duhet të potencojmë se ky hulumtim paraqet sintezë të analizës kualitative dhe kuantitative. Me kryetarët e komunave, nëpunësit komunal, gazetarët dhe përfaqësuesit e sektorit joqeveritar, gjegjësisht nga organizatat joqeveritare lokale, u zhvilluan intervista. Bisedat me to u zhvilluan drejtpërdrejt dhe në mënyrë anonime, përveç me kryetarët e komunave emrat e të cilëve janë publikuar në këtë publikim. Intervistat u realizuan me ndihmën e një pyetësori të llojit gjysmë të strukturuar të përpiluar paraprakisht. Kjo karakteristikë e pyetësorit lejoi rrjedhë fleksibile të intervistës dhe mundësi për debat më të zgjeruar dhe analizë jo vetëm të pyetjeve që kanë të bëjnë pikërisht me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë, por dhe tematika që e prekin këtë problematikë. Bisedat janë regjistruar

dhe janë transkriptuar, pastaj vijoi analiza e gjithë asaj që u tha dhe u potencua si e rëndësishme. Sa u përket qytetarëve, CRPM me rrjetin e vet të bashkëpunëtorëve dhe profesionistëve, ka realizuar anketë telefonike me ekzemplar reprezentativ. Gjithsej u realizuan 1.200 anketa telefonike, nga 600 në të dyja komunat. Pyetjet ishin të strukturuar në pyetësorë të llojit gjysmë të hapur (shumica e pyetjeve ishin me përgjigje të shumëfishta) dhe paralelisht u vendosën në sistemin SPSS i cili ka ndihmuar gjatë analizës. Ky qëndrim na mundësoi të fitojmë një pasqyrë më të qartë për një pjesë të pyetjeve, veçanërisht për pjesën e aspektit socio-ekonomik. Për profilin e fundit, gjegjësisht për komunitetin e biznesit, u qasëm me pyetësorë gjysmë të hapur tek menaxherët, gjegjësisht udhëheqësit e atyre kompanive që shprehën dëshirë dhe gatishmëri të jenë pjesë e këtij hulumtimi. Të dhënat për to u rregulluan në programin Excel ku u bënë përlogaritjet adekuate të shumave mesatare për mbulimin e shpenzimeve për energji. Gjithashtu kemi bërë dhe hulumtim sekondar (desk research), veçanërisht në pjesën dedikuar legjislativës ekzistuese të vend dhe BE.

Kapitulli 1: Sistemi energjetik i RM – korniza ligjore dhe institucionale nacionale

Në fushën e energjetikës dhe mjedisit jetësor BE e ka plasuar qëllimin e ashtuquajtur 20:20:20 me të cilin Bashkimi Evropian detyrohet ta përmirësojë efikasitetin energjetik për 20%, ta ulë emetimin e gazrave serrë për 20% dhe të rrisë shfrytëzimin e energjisë të fituar nga burime të ripërtëritshme. Është planifikuar që ky qëllim të arrihet deri në vitin 2020 me përmes zbatimit të disa direktivave që kontribuojnë për rritjen e prodhimit të energjisë nga burime të ripërtëritshme dhe nga shfrytëzimi i qëndrueshëm i saj. Në ndërkohë, BE para vetes ka plasuar qëllime edhe më ambicioze në krahasim me ato të lartpërmendura. Në kornizën energjetike dhe ndryshimeve klimatike deri më 2030. Strategjia energjetike 2030 e cila nga fillimi i vitit të kaluar u plasua në Bruksel, parasheh uljen e gazrave serrë për 40% në krahasim me nivelin deri në vitin 1990, pjesëmarrje të burimeve të ripërtëritshme të energjisë në prodhimin e përgjithshëm të energjisë me 27% dhe zhvillim të efikasitetit energjetik për 30%.¹

Maqedonia, si shtet kandidat për anëtarësim në BE detyrohet t'i përshtat dhe zbatojë të gjitha politikat dhe vendimet e BE-së, duke përfshirë dhe ato të cilat kanë të bëjnë me energjetikën, shfrytëzimin racional të energjisë, rritjen e pjesëmarrjes së burimeve të ripërtëritshme në prodhimin e energjisë, si dhe masat me të cilat ulët konsumin. Deri më tani, Maqedonia shënon përparim të rëndësishëm kur është në pyetje përafrimi i legjislacionit nacional me direktivat dhe rregullativat e përfshira në *acquis communautaire*, por vihet re përparim i kufizuar në zbatimin e asaj që është adaptuar.

Thuhet se nuk ekziston shtet ose qeveri në interesin parësor të së cilës nuk është përmirësimi i performancave ekzistuese të sektorit energjetik. Energjetika në vetvete paraqet segment të rëndësishëm të ekonomisë, si dhe gjenerator për rritje ekonomike i cili ka ndikim në të gjitha degët e tjera të ekonomisë së vendit. Domethënë, bëhet fjalë për tematikë jashtëzakonisht të ndjeshme, në veçanti për qytetarët, për të cilët çmimi i energjensave, në veçanti çmimi i energjisë elektrike, ka rëndësi të veçantë për shkak të implikimeve mbi buxhetin familjar. Kjo tematikë nuk është më pak e rëndësishme as për ekonominë, planet dhe projektimet për rritjen e së cilëve, bazohen mbi të gjitha në çmimin e energjisë.²

Maqedonia si nënshkruese e marrëveshjes për bashkësi energjetike (Ligji për ratifikimin e marrëveshjes për themelimin e bashkësisë energjetike, Gazeta zyrtare 59/06) është e obliguar t'i përshtat dhe zbatojë të gjitha direktivat e BE-së që kanë të bëjnë me energjetikën, shfrytëzimin e arsyeshëm të energjisë, rritja e pjesëmarrjes së burimeve të ripërtëritshme në prodhimin e energjisë, sidhe të masave me të cilat zvogëlohet konsumi i resurseve. Tani për tani, Maqedonia shënon përparim të dukshëm kur bëhet fjalë për afrimin e legjislacionit shtetëror me direktivat dhe rregullativat e të ashtuquajturës „*acquis communautaire*”, por vihet re përparim i kufizuar në zbatimin e asaj që është miratuar.

Sistemi energjetik në Maqedoni kryesisht prehet në katër postulate ekonomike: prodhim, furnizim, përçim dhe distribuim. Në pajtim me statistikën, pjesë më të madhe nga prodhimi i energjisë elektrike, llogaritet nga termocentralet dhe hidrocentralet. Në Maqedoni ka tre termocentralet me gjithsej 1010 MW fuqi të instaluar dhe atë TE Manastir, TE Oslomej, TE Negotinë. Për dy të parat burim kyç është linjiti. Ai si qymyr me vlerë djegëse të ulët sigurohet nga minierat Sohodoll, Bërdo-Gneotino dhe Oslomej (në pronësi të SHA ELEM), dhe nga minierat sipërfaqësore BRIK Berovë dhe Drimkol të

¹ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL “Energy Efficiency and its contribution to energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy”. Brussels, July, 2014 2

² “Bringing Energy Home Understanding how people think about energy in their homes”. B. Motherway, T. Halpin. Ireland, September, 2010.

cilat eksploatohen nga kompani private (koncesionarë). Për TE Negotinë, energjensi kyç është mazuti i cili fitohet vetëm nga importi. Sa u përket hidrocentraleve, në vendin tonë prodhimi nga kjo mënyrë mbështetet në: HE Gllboçicë, HE Shën Petku, HE Kozjak, HE Tikvesh, HE Shpilje, HE Vërben, HE Vrutok, HE Raven. Që të tetë hidrocentralet disponojnë me gjithsej rreth 573 MW fuqi të instaluar. Njëherësh, vlen të përmendet dhe se në mozaikun hidro-energjetik hynë dhe 11 hidrocentralet e vogla me gjithsej 47 MW fuqi të instaluar, pronë e EVN Maqedoni. Në grupin e hidrocentraleve të vogla hyjnë edhe objektet që janë në pronësi të prodhuesve më të vegjël, në shumicën e rasteve prona të firmave private për menaxhim të ujit.

Në fushën e prodhimit të energjisë nga burime të ripërtëritshme siç janë dielli dhe era, është me rëndësi të përmendet se vendi ka ndërmarrë hapa të cilat edhe pse fillestar, janë mjaft premtues. Para pak kohësh Maqedonia e fitoi parkun e parë të erës „Bogdanci” të cilin e përbëjnë 15 mullinj ere me 36,8 megavat fuqi të instaluar me prodhim vjetor prej së paku 100 gigavat – orë energji elektrike.³ Më tej, në pajtim me regjistrin e prodhuesve të autorizuar nga Komisioni rregullator për energjetikë, në vendin tonë tani më punojnë rreth 60 centrale fotovoltaike private dhe një termo elektrocentral me biogaz.⁴

Me këtë gjendje të sistemit energjetik, prodhimi vendor nuk mund t’i kënaq nevojat e përgjithshme të konsumatorëve në shtetin tonë. Në fakt, sipas të dhënave të fundit të disponueshme nga Enti shtetëror për statistikë, në vitin 2013 „prodhimi primar i përgjithshëm i energjisë në Republikën e Maqedonisë është 1 373 408 toe ose 50.5% nga energjia totale e nevojshme”⁵. Importi i rrymës rregullohet nga marrëveshje të drejtpërdrejta me vendet eksportuese ose blihet përmes bursës (më shpesh përmes HUPEKS nga Hungaria), ndërsa sipas të dhënave të disponueshme më shumë rrymë blejmë nga Bullgaria fqinje⁶

Korniza politike dhe ligjore

Dokumentet kryesore politike të cilat drejtpërdrejtë e rregullojnë këtë fushë në vend janë Strategjia për efikasitet energjetik dhe Strategjia për shfrytëzim të burimeve të ripërtëritshme të energjisë me të cilat përcaktohen qëllimet, masat dhe aktivitetet për investim. Strategjia për efikasitet energjetik deri në vitin 2020 dhe Strategjia për shfrytëzimin e burimeve të ripërtëritshme të energjisë deri në vitin 2020 janë adaptuar me objektivat e Bashkimit Evropian dhe theksojnë një gërshetim masash ligjore, regullatore dhe sociale të shoqëruara me iniciativa për përf forcim institucional dhe programe teknike për ndërtesa rezidenciale, objekte komerciale dhe hotelierike, industrinë dhe komunikacionin që synojnë drejt realizimit të qëllimit kryesor – kursimi i energjisë mbi 9% deri në vitin 2018 në krahasim me konsumin mesatar në periudhën mes viteve 2002-2006 (147 ktoe). Realizimi i qëllimeve të caktuara në strategjitë ndiqet vazhdimisht dhe rregullohet me planet e veprimt. Në planin nacional të veprimt për efikasitet energjetik deri në vitin 2018, i cili është adaptuar në prill 2011, Qeveria jep siguri që qëllimi për kursimin e energjisë prej së paku 9% është i arritshëm pavarësisht tempos mesatare të kursimeve⁷, ndërsa në Plan veprimt e dytë vërteton që edhe pse qëllimi indikativ për kursimin e energjisë për 66.10 ktoe deri në vitin 2012 nuk është arritur dhe i njëjti përmban 22,96 ktoe, sërish ngelet i arritshëm qëllimi që deri në vitin 2018 të arrihet deri në 9%, por paraprakisht janë të nevojshme aktivitete të përforuara, mbi të gjitha në pjesën e burimeve të ripërtëritshme të energjisë⁸.

³ “Parku i erës në Bogdanci në fazën e finale”<http://energetskaeifikasnost.info/veterniot-park-bogdantsi-vo-finalna-faza-na-izgradba/>
⁴ Energy Regulatory Commission of the Republic of Macedonia - Registered Renewable resources facilities -<http://www.erc.org.mk/pages.aspx?id=575>

⁵ Zyra shtetërore për statistik - Balancet -<http://www.stat.gov.mk/pdf/2014/6.1.14.79.pdf>

⁶ <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=22813833443&id=10&setIzdanie=22817>

⁷ Plan veprimt për efikasitet energjetik (2010-2018), prill 2011

⁸ Sipas metodës nga poshtë-lartë, gjegjësisht 41,94 me metodën nga lartë-poshtë

Diagram 1: Postulatet kryesore të Strategjisë për përparimin e efikasitetit energjetik në RM deri në vitin 2020

Strategjia për shfrytëzimin e burimeve të ripërtëritshme të energjisë konstaton se me 13.8% pjesëmarrje të këtij lloji të burimit në prodhimin e përgjithshëm të energjisë, Maqedonia bën pjesë në grupin e vendeve me shfrytëzim të lartë të burimeve të ripërtëritshme të energjisë. Strategjia trajton tre skenarë të mundshëm përmes së cilave vendi duhet të arrijë deri në qëllimin e caktuar nga BE – deri në vitin 2020, së paku 20% (gjegjësisht 21% sipas potencialit të Maqedonisë) e prodhimit të energjisë të vijë nga burime të ripërtëritshme. Sipas Strategjisë, deri në vitin 2020, pjesëmarrja individuale e burimeve të ripërtëritshme të energjisë do të duhej të jetë si vijon: shfrytëzimi i biomasës për djegie (me 42,3%), hidroenergji (me 36,3%), biokarburante (me 8,6%), energjia gjeotermike (me 6,8%), energjia e erës (me 4,2%), energjia diellore si termike (me 0,9%), energjia elektrike nga biogazi, biomasa nga mbetjet për TE-TO dhe sistemet fotovoltaike.⁹

Kur flasim për dokumente strategjike nuk guxojmë të mos e përmendim Strategjinë për zhvillimin e energjetikës në Republikën e Maqedonisë në periudhën 2008-2020 me vizion deri në vitin 2030 (2009). Ky dokument në mënyrë gjithëpërfshirëse dhe sistematike i elaboron zgjidhjet e mundshme dhe sugjeron skenarë me të cilët do modernizohet i gjithë sistemi energjetik në vend, do të përmirësohet efikasiteti energjetik, si dhe shfrytëzimi i burimeve të ripërtëritshme të energjisë. Si qëllime primare në këtë strategji, përveç atyre për të cilat tani më flasim (20% shfrytëzim i burimeve të ripërtëritshme të energjisë, përmirësimi i efikasitetit energjetik, dhe të ngjashme) mund të veçohen dhe këto: ulja e emetimit për 30% dhe ulja e emetimit specifik të gazrave serrë nga sektori elektroenergjetik (nga rrjeti) për 20% sipas skenarit që bazohet vetëm në thëngjill, ulja e intensitetit energjetik për së paku 30%, rritje e konsumit të gazit natyral dhe të ngjashme.

Ligji për energjetikë është dokumenti ligjor mbi të cilin, në të vërtetë, qëndron legjislativa që i rregullon masat dhe detyrimet për arritjen e qëllimeve të lartpërmendura. Si elemente më të rëndësishme nga ky dokument, dhe që i referohen rregullimit të politikave për efikasitet energjetik, janë dispozitat për kontrolle energjetike të detyrueshme dhe certifikimi i karakteristikave energjetike të ndërtesave. Me

⁹ Strategjia për burime të ripërtëritshme të energjisë, fq. 96

kontrollin energjetik, në fakt, konstatohen tendencat ekzistuese të konsumit të energjisë, por njëkohësisht detektohen dhe mundësitë e arsyeshme ekonomike për kursimin e energjisë pavarësisht nëse bëhet fjalë për ndërtesë të karakterit privat ose publik. Ndërsa në anën tjetër, certifikimi i ndërtesave është veprim me të cilin përcaktohen karakteristikat energjetike të një ndërtese për të gjitha segmentet e saj nga konsumi i energjisë siç janë struktura, lokacioni, ngrohja, ftohja dhe të ngjashme. Qëllimi i këtyre dispozitave është që të bëhet paraqitje precize e performancave energjetike të të gjitha ndërtesave në vend, si dhe nxitje e shprehive të shëndosha të tregut për të investuar dhe avancuar performancat energjetike.¹⁰

Njëkohësisht me efikasitetin energjetik duhet përmendur edhe ligji për ndërtim i cili parasheh që në procesin e ndërtimit të merret parasysh edhe aspekti i efikasitetit energjetik përmes rregulloreve të tjera të cilat e rregullojnë këtë fushë. Gjithashtu, legjislativa përmbushet dhe me disa akte të legjislativës sekondare e cila gjithashtu i referohet shfrytëzimit racional të energjisë. Këtu lista është më e gjatë, por një pasqyrë e dekreteve dhe rregulloreve më të rëndësishme duket kështu:

- Dekreti për qëllime indikative për kursimin e energjisë në Republikën e Maqedonisë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 112/2011)
- Dekreti për eko-dizajnin e prodhimeve (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 100/2011)
- Rregullorja për shënimin e konsumit të energjisë dhe burimeve të tjera të prodhimeve që përdorin energji (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 154/2011 dhe 146/2011)
- Rregullorja për makineri të kombinuara me efikasitet të lartë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 128/2011).
- Rregullore për karakteristika energjetike të ndërtesave (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 94/2013)
- Rregullorja për kontrolle energjetike (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.94/2013).¹¹

Sa i përket legjislativës ekzistuese, mund të vijmë në përfundim se RM ka kornizë solide ligjore në këtë çështje, por si pengesë kyçe për zbatimin në terren paraqitet trendi i ndryshimeve të shpeshta të dispozitave esenciale të cilat drejtpërdrejt e prekin efikasitetin energjetik. I tillë është rasti me ndryshimin e Ligjit për energjetikë në pjesën e kontrollit energjetik dhe dhënien e certifikatave për karakteristika energjetike të ndërtesave, me të cilat parashihet që kjo masë të zbatohet vetëm në objekte të reja të të gjitha kategorive, ndërsa për objektet ekzistuese të vlejë pas integritetit të Republikës së Maqedonisë në Bashkimin Evropian, gjatë shitjes dhe dhënies me qira. Versioni paraprak i ligjit kishte të bënte me të gjitha objektet, pa e marrë parasysh vitin kur janë ndërtuar. Situata e tillë, pa dyshim lë përshtypjen e degradimit të masave dhe përpjekjeve paraprake dhe ndikim negativ si mbi procesin e ndërgjegjësimin të qytetarëve për kuptimin e karakteristikave energjetike të banesave, ashtu edhe mbi përpjekjet e përgjithshme shtetërore për veprim racional me energjinë.¹²

Sipas organogramit ekzistues të kompetencave, si faktor kryesor në zbatimin e kornizës ligjor paraqitet Qeveria e RM, përmes Ministrisë së Ekonomisë, gjegjësisht, Sektorit për energjetikë. Kompetenca në fushën e energjetikës kanë dhe ministritë për transport dhe lidhje, për ambientin jetësor dhe planifikimin e hapësirës, dhe kuptohet në këtë fushëveprim duhet të përmendet edhe Agjencia për energjetikë. Si agjenci shtetërore e veçantë në fokusin e së cilës janë efikasiteti energjetik dhe burimet e ripërtëritshme të energjisë, Agjencia për energjetikë përmes studimeve dhe planeve strategjike kontribuon drejt përmbushjes më efikase dhe më të shpejtë të përkushtimeve dhe qëllimeve të caktuara në dokumentet strategjike.

¹⁰ „Karakteristikat energjetike të ndërtesave – Certifikatë për EK”. M-r M. Llazarevska, A.Trombeva-Gavrilloska, M. Cvetkovska. Fakulteti i ndërtimtarisë/ Fakulteti arkitektonik.Shkup, 2014

¹¹ “Nxitje e efikasitetit energjetik: Si mund të ndihmojnë komunitet lokale?”

¹² <http://www.porta3.mk/energetski-pasoshi-za-starite-objekti-duri-po-vlezot-vo-eu/>

Kapitulli 2: Korniza politike, ligjore dhe institucionale për efikasitetin energjetik në nivel lokal studim rasti Kërçova dhe Manastiri

Ligji për energjetikë jo vetëm që e rregullon këtë tematikë në nivel shtetëror, por ofron detyrime dhe përgjegjësi edhe për faktorët lokal. Me këtë qasje nxitet angazhim i shtuar nga të gjitha palët relevante si dhe vigjilenca dhe përfshirja e tyre konstante në përpjekjet për shfrytëzim racional të energjisë.

Procesi i decentralizimit përfshin një spektër të gjerë të obligimeve, të drejtave dhe detyrimeve për komunat në sferën e politikave fiskale, urbanizmit, ndërtimtarisë, arsimit dhe të ngjashme, dhe prandaj nuk ka arsye pse në këtë përmbledhje të mos ketë edhe obligime që i referohen veprimit racional me energjinë. Në fakt, kryetarët e komunave dhe nëpunësit komunal më së miri e njohin terrenin, gjendjen, kushtet dhe kapacitetet e disponueshme të një njësie të caktuar të vetëqeverisjes lokale të cilat mund të vendosen në shërbim të përmirësimit të performancave energjetike. Më konkretisht, ligji për energjetikë në nenet 132 dhe 134 parasheh obligime të cilat drejtpërdrejt u referohen komunave.

Neni 132 i detyron të gjitha komunat të përgatisin dhe adaptojnë Program për efikasitet energjetik çdo tre vite. Ky dokument paraqet „vështrim dhe vlerësim të gjendjeve dhe nevojave të energjisë, të qëllimeve indikative për kursimin e energjisë në nivel lokal, masave për përmirësimin dhe përparimin e efikasitetit energjetik dhe të qëllimeve të cilat duhet të arrihen përmes këtyre masave, të burimeve për financimin e angazhimeve të nevojshme për zbatimin e masave, aktiviteteve dhe afateve për zbatimin e masave si dhe të bartësve të aktiviteteve dhe të dhënave të tjera të nevojshme”. Programet e komunave duhet të jenë në pajtim me Strategjinë për efikasitet energjetik dhe Plan veprimit për efikasitet energjetik. Procedura e miratimit fillon me rekomandimin e kryetarit të komunës, e miraton Këshilli komunal ndërsa aprovimin përfundimtar e jep Agjencia për energjetikë e cila e vlerëson kualitetin dhe përshtatshmërinë e këtij dokumenti, por dhe atë se si sinkronizohet ai me qëllimet dhe mekanizmat e parapara në Strategji. Për realizim më të lehtë të programeve, komunat detyrohen të përgatisin Plan vjetor për realizim me aktivitete dhe ndërhyrje në kornizë kohore prej një viti i cili gjithashtu dorëzohet tek Agjencia së bashku me informacionet për nivelin e zbatimit nga viti i kaluar, në bazë të së cilave përgatiten përmbledhje analizash dhe raportesh për të gjitha komunat.

Nga ana tjetër, neni 134 jep një vëllim më të gjerë të obligimeve të cilat u referohen nëpunësve në komuna. Kështu, në paragrafin 1, thuhet se personat nga sektori publik detyrohen të zbatojnë masa me të cilat do të përmirësohet efikasiteti energjetik i ndërtesave dhe njësive ndërtimore që janë nën kompetencat e tyre. Më tej, paragrafi 2 nga neni i njëjtë, përveç programeve trevjeçare për efikasitet energjetik, institucionet publike, përfshirë dhe njësitë e vetëqeverisjes lokale, i obligon të:

- përgatisin analiza vjetore për konsumin e energjisë dhe të organizojnë monitorim mbi konsumin e energjisë;
- sigurojnë së paku një herë në tre vite kontrole energjetike për ndërtesat ose njësitë ndërtimore në të cilat veprojnë;
- sigurojnë certifikatë për karakteristika energjetike në ndërtesën ose njësitë ndërtimore të cilat janë në pronësi të personave nga sektori publik;
- pas ndërtimit ose rikonstruimit të ndërtesave ose njësive ndërtimore të reja që janë në pronësinë e tyre të vendosin kolektorë diellor për ujë të ngrohtë nëse është ekonomikisht e leverdishme;

Më tej, ky nen i obligon nëpunësit publik, përfshirë dhe ato që punojnë nëpër komuna, t'i „gjelbërojnë” prokurimet publike, gjegjësisht një nga kriteret dhe specifikimet t'i referohet efikasitetit

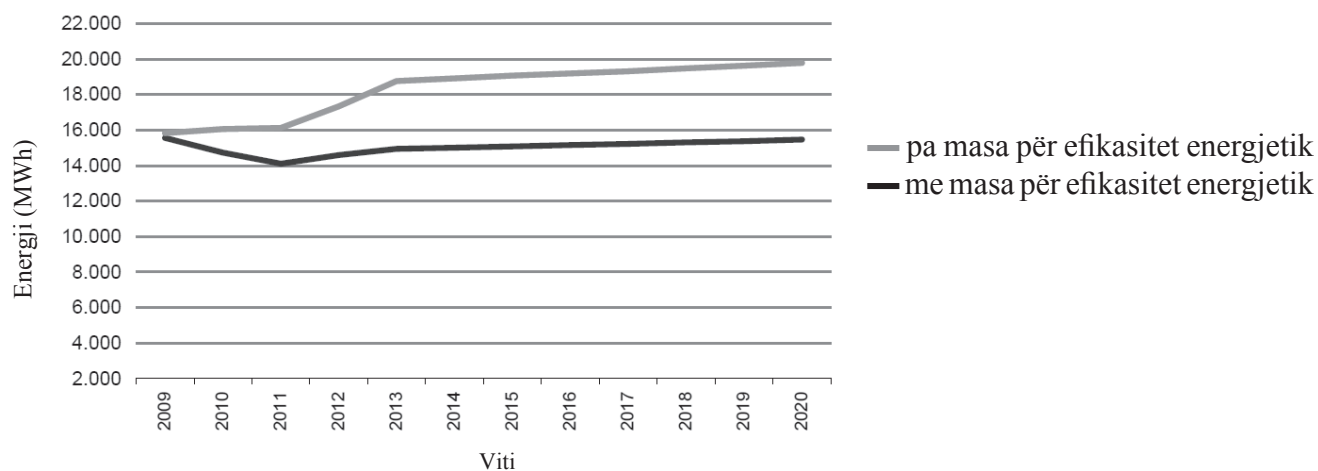
energjetik, ndërsa gjatë marrjes eventuale me qira të një hapësire pune, duhet të nënshkruhet marrëveshje vetëm për ndonjë objekt i cili posedon certifikatë për karakteristika energjetike.¹³

Në këtë kapitull do të fokusohemi në përmbushjen e dispozitës ligjore e cila ka të bëjë me komunat, para së gjithash në pikëpamjen e përgatitjes së Programit për efikasitet energjetik, ndërsa obligimet e tjera do të analizohen në kapitujt në vijim. Me fjalë të tjera, në këtë pjesë do t'i rishikojmë dokumentet strategjike të deritanishme të cilat kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik për komunat Manastir dhe Kërçovë, nëse ekzistojnë ato, sa është përbindja e implementimit dhe çfarë është e nevojshme të ndërmerret si hap i parë, që gjithashtu është në pajtim me zhvillimin e qëllimeve të parapara. Pas bisedimeve me nëpunësit komunal për këtë temë në komunat Manastir dhe Kërçovë, CRPM konstatoi se këto dy vetëqeverisje lokale kanë përvoja të ndryshme kur janë në pyetje këto programe. Sa i përket komunës Manastir, programi i parë dhe i vetëm u soll para pesë viteve me kohëzgjatje prej vitit 2009 deri në vitin 2013, Dispozitat bazë mbi të cilat qëndron ky program janë:

- Potenciali për kursim në ndërtesat e komunës mes 5% dhe 30% me zbatimin e projekteve për efikasitet energjetik;
- Investimet e rekomanduara për projektet pilot lëvizin mes 30.000 dhe 93.000.000 denarë, ndërsa kohëzgjatja për kthimin e investimeve lëvizë mes 2 dhe 12 vite.¹⁴

Me këtë program, gjegjësisht me projektet e zhvendosura në të, llogaritet që shpenzimet për energji të ulen për 20.3% deri në fund të vitit 2013, ndërsa korniza buxhetore totale për të gjitha aktivitetet është 475.050.906 denarë. Programi 2009-2013 gjithashtu parasheh që me realizimin eventual të plotë të masave për efikasitet energjetik kursimi deri në vitin 2013 do të ishte 3.815 MWh, ndërsa ai numër deri në vitin 2020 do të rritej deri në 4.315 MWh.

Figura 1: Rritja e pritur e shpenzimeve të energjisë në Manastir

Burimi: Programi për efikasitet energjetik në komunën Manastir 2009-2013

Në program janë paraparë disa dhjetëra projekte me të cilat planifikohet modernizimi dhe pajisja e objekteve të cilat gjenden në territorin e kësaj komune (gjithsej 65). Gjegjësisht, masat përfshijnë revitalizimin e ndriçimit të rrugëve, por numri më i madh i aktiviteteve të parapara kanë të bëjnë me revitalizimin, rinovimin dhe rikonstruimin e objekteve të sektorit arsimor, dhe atë rinovim të fasadave, vendosjen e kolektorëve diellor nëpër kopshte fëmijësh, ndërrimin e dritareve të shkatërruara, vendosjen e izolimit nëpër çati dhe të ngjashme si dhe ndërtimin e një rrjeti të ri infrastrukturor me të cilin Manastiri do të fitojë ngrohje qendrore moderne dhe me efikasitet energjetik. Shkurtimisht, bëhet fjalë për sistem i cili mund të jetë bazë dhe pikë fillestare për zbatimin e mega-projektit të SHA ELEM me të cilin mblidhet

¹³ Ligji për energjetikë. Qeveria e Republikës së Maqedonisë (gjithë ndryshimet nga 2011 derinë vitin 2015). Shkup.

¹⁴ <http://www.eportal.mk/gallery/files/BitolaProgramaEE.pdf>

energji për ngrohje prej mbeturinave nga “REK Bitola” dhe përmes një përçuesi të veçantë të nxehtësisë Manastiri do të furnizohet me energji për ngrohje. Për këtë qëllim para dy viteve është formuar ndërmarrje publike e veçantë „NgrohtorjaELEM SHPKNJ” – Novac.

Në bisedat me nëpunësit komunal u munduam të kuptojmë cila është shkalla e realizimit e të gjithë asaj që ishte paraparë me programin e parë për efikasitet energjetik për komunën e Manastirit dhe nëse gjatë realizimit palët e ndikuara u ballafaquan me probleme. I pyetur ta vlerësojë realizimin e përgjithshëm të aktiviteteve të parapara në programin 2009-2013, një nga nëpunësit shpjegoi:

„Është bërë kontroll i thuktë në secilin objekt dhe u përfshinë të gjitha mangësitë dhe idetë e vëna re. Megjithatë, në fund ky program rezultoi të ishte shumë i madh financiarisht dhe si komunë realizuam vetëm një pjesë të tij. U realizuan sistemi për ngrohje, gjegjësisht u instalua pompa e ngrohjes në Sallën e këshillit komunal, u intervenua nëpër shkollat ku u konstatua nevojë për një gjë të tillë, domethënë, mundësua ngrohjen e tyre përmes sistemit qendror, u vendosën dy kolektorë për ujë sanitar të ngrohtë nëpër kopshtet e fëmijëve dhe u intensifikua iniciativa për kyçjen e Manastirit në ngrohjen qendrore dhe gazifikimin e qytetit që është dhe pjesë përbërëse e programit të Qeverisë”.

Sa i përket investimit kapital për ngrohje qendrore, nëpunësit në Manastir potencuan se në çdo takim me përfaqësuesit e qeverisë qendrore ua kanë bërë me dije rëndësinë e kësaj ideje, në veçanti për shkak se realizimi i kësaj ideje do të tërheq dhe investime shtesë.

Megjithatë, nëpunësit nga Manastiri sigurojnë se është arritur sukses me ndriçimin e rrugëve, ndërsa si argument i potencuan analizat e fundit të cilat tregojnë se përkundër shtimit të numrit të vendeve të ndriçuara, konsumi është në nivelin e njëjtë falë ndërrimit të poqëve të vjetra me të reja. Ata ishin unanim në qëndrimin se realizimi i plotë është penguar për shkak se si komunë ende janë të fokusuar në aktivitete infrastrukturore dhe komunale, siç janë shtrimi i rrugëve, rrjeti i furnizimit me ujë dhe kanalizimi – aktivitete që tërheqin shuma të mëdha nga buxheti i komunës. Nëse kujtojmë në dispozitën ligjore në lidhje me përgatitjen e programeve komunale për efikasitet energjetik, mund të përfundojmë se kjo komunë duhet të jetë në fazën e implementimit të një programi të tillë të dytë që do përfshijë periudhën 2013-2016. Por, ky dokument ende nuk është adaptuar. Ata të cilët i intervistuaam thanë që janë në gjendje ta përgatisin vetë këtë program, por koha e kufizuar, obligimet vijuese dhe ditët e punës të ngarkuara janë arsyeja që ata punojnë vetëm pjesërisht në këtë obligim ligjor. Potencuan se pas kompletimit të kornizës ligjore dhe nënligjore (rregullore për kontrolle dhe karakteristika energjetike të ndërtesave), kanë paraqitje precize rreth asaj se çfarë kërkohet dhe cilat janë obligimet e njëjësive të vetëqeverisjes lokale dhe sigurojnë se do munden vetëm dhe profesionalisht t’ia dalin para kësaj sfide.

Siç potencuam më lartë, përvojat mes Kërçovës dhe Manastirit janë të ndryshme. Kërçova ende nuk ka program për efikasitet energjetik, edhe pse ligji e kërkon të kundërtën. Në rrethana të tilla, ekipi hulumtues qëndroi atje t’i kuptojë pengesat kryesore për këtë gjendje. Pas bisedës me nëpunësit e Kërçovës përgjegjës për këtë çështje konstatuam se ekziston gërshetim më kompleks i arsyeve për të cilat komuna e Kërçovës ende është pa program për efikasitet energjetik. Sipas deklaratave të tyre, kryetarët e mëhershëm nuk kanë pasur aspak interes për efikasitetin energjetik. Sado që mund të tingëllojë dëshpëruese, ky nuk është problem i ri. Dhe në disa hulumtime në lidhje me politikat për efikasitet energjetik në nivel lokal, angazhimi dhe përkushtimi i pamjaftueshëm i kryetarëve të komunave është potencuar si problem serioz në përpjekjet për të përmirësuar portfolion energjetike të komunave. Gjegjësisht, pikërisht kryetarët e komunave dhe bartësit e funksioneve publike mbajnë përgjegjësi më të madhe, por edhe fuqi për ta ngritur debatin për shfrytëzimin racional të energjisë, dhe me të ta risin vetëdijen dhe kuptimin mes banorëve lokal dhe komunitetit të biznesit për përparësitë dhe dobinë nga shfrytëzimi efikas i energjensave dhe burimeve.¹⁵

¹⁵ Nxitje e efikasitetit energjetik: Si mund të ndihmojnë komunitetet lokale?

Si arsye e dytë u paraqit periudha administrative-tranzicionale në të cilën kalon kjo njësi lokale. Nga viti i kaluar, komunës iu bashkëngjitën Zajazi, Oslomej, Drugova dhe Vraneshtica me çka u paraqit nevoja për riorganizim dhe risistematizim. Sipas bashkëfolësve, ende zgjat procesi i sistematizimit dhe riorganizimit të njësive, ndërsa problem paraqet edhe mungesa e kapaciteteve të mjaftueshme profesionale, gjegjësisht kuadrot për detyra të tilla komplekse siç është procesi i përpunimit të programit. Në këtë kontekst, ata shpjegojnë se ekipi ekzistues mund të përgatisë një dokument të tillë, por ekziston rreziku që ai të kthehet nga ana e Agjencisë për energjetikë që të ripunohet. Njëkohësisht, shtojnë:

„... edhe në rast se merr dritë të „gjelbër” do kishim probleme gjatë zbatimit sepse nuk do të kishim analiza dhe të dhëna relevante“.

Kuptohet, këtu është edhe problemi me buxhetin e vogël, por për nëpunësit është inkurajuese që udhëheqësia dhe kryetari i tanishëm i komunës shfaqin mirëkuptim, përkushtim dhe angazhim të madh në lidhje me politikat për efikasitet energjetik dhe presin mbi të gjitha që atmosfera pozitive të orientohet drejt përgatitjes së programit me të cilin kjo komunë do të fitojë pikënisje dhe bazë për aktivitetet dhe investimet e mëtejshme. Kjo do të thotë përmbushje e obligimit ligjor, por dhe pozicionim i komunës së Kërçovës në hartën e investitorëve potencial të interesuar për të investuar në fushën e shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë ose të ashtuquajturin „biznes i gjelbër”.

Megjithatë, nëpunësit shpjeguan që mungesa e një programi të këtillë nuk është pengesë që të punohet në përmirësimin e karakteristikave energjetike dhe përparimin e efikasitetit energjetik në objektet publike për të cilat komuna është përgjegjëse. Me ndihmën e planeve dhe sondazheve të brendshme, por dhe me komunikim të vazhdueshëm ekipi i kryetarit të komunës i angazhuar për efikasitet energjetik në Kërçovë i kanë implementuar projektet për të cilat në mënyrë të thuktë u fol më lartë – izolim i ri i fasadës së gjimnazit, dy kolektorë diellor në kopshtin e fëmijëve, ndërrim i poçeve nëpër shkolla dhe të ngjashme. Me dozë dëshpërimi u përmend projekti për ndërrimin e bolierit në gjimnaz me një të ri i cili do punojë me peleta, por për shkak të implikimeve financiare dhe periudhës transitore të administratës, kjo ide ende qëndron vetëm në letër. Funkzioni primar i njësive të vetëqeverisjes lokale është shërbimi i qytetarëve. Prandaj, mund ta marrim të drejtën dhe të konstatojmë se të punësuarit në komuna, pa asnjë përjashtim, janë në vijën e parë të vetme kur bëhet fjalë për përmbushjen e nevojave të qytetarëve. Në pjesën e shërbimit nuk guxon të harrohet edhe funksioni edukativ, gjegjësisht obligimi i vetëqeverisjeve lokale për rritjen e vetëdijes së qytetarëve në lidhje me ndryshimet, zhvillimet dhe sfidat shoqërore. Në këtë përmbledhje obligimesh hyn edhe efikasiteti energjetik. Qytetarët janë një nga harqet që e krijojnë zinxhirin, por kuptohet që për kyçjen e tyre aktive nevojitet stimulim nga ana e palëve kompetente.

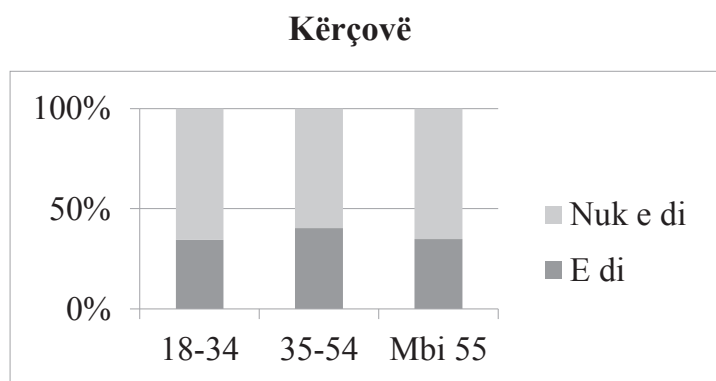
Kapitulli 3: Situata njohurisë dhe vetëdija për efikasitetin energjetik në Manastir dhe Kërçovë

Nëse analizohen dokumentet strategjike nga kjo fushë, pa marrë parasysh nëse bëhet fjalë për dokumente të nivelit nacional, rajonal ose lokal, mund të vihet re se në pjesën më të madhe parashihen masa për rritjen e vetëdijes tek qytetarët dhe subjektet afariste në lidhje me kuptimin e implementimit të masave për efikasitet energjetik dhe veprim racional me energjinë. Informimi dhe vetëdija për dobritë nga efikasiteti energjetik janë pikënisje nga të cilat varet intensiteti dhe kualiteti në implementimin e të gjitha masave të parapara të cilat kanë për qëllim përmirësimin e shfrytëzimit racional të energjisë, uljen e shpenzimeve të ndërlidhura me të, ndërsa përfundimisht dhe kontribut drejt uljes së ndotjes në ambientin jetësor.

Njohuri të përgjithshme dhe vetëdije për efikasitetin energjetik

Gjatë strukturimit të pyetësorit, ekipi hulumtues i CRPM tentonte t'i mësojë pikëpamjet dhe kuptimet bazë të termit „efikasitet energjetik”. Mu për këtë, pas pyetjeve hyrëse demografike, vijonte pyetja „A e dini çfarë është efikasiteti energjetik?”. Rezultatet ishin pak dëshpëruese, veçanërisht për Kërçovën. Gjegjësisht, 63,2% nga të anketuarit në rajonin e Kërçovës u përgjigjen se nuk e dinë çfarë është „efikasiteti energjetik”. Edhe më shqetësuese është se përqindja më e madhe e të painformuarve paraqitet në kategorinë „të rinj”, banorët mes 18 dhe 34 vjeç dhe përbëjnë 65,45%. Përqindja e njëjtë e mosinformimit vihet re dhe tek banorët mbi 55 vjeç – 65,08%. Nivel më të lartë të njohurive për atë se ç'do të thotë ky koncept kanë popullata mes 35-45 vjeç (40,47%).

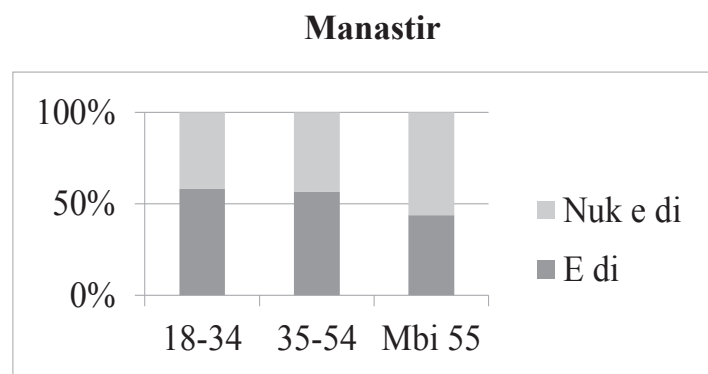
Figura 2: Njohuri për efikasitetin energjetik në Kërçovë

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Anketa e realizuar në Manastir dhe rajonit të tij paraqiti rezultate „më inkurajuese“, por jo dhe të kënaqshme. Numrat përfundimtar sugjerojnë që më shumë se gjysma e të anketuarve e dinë çfarë do të thotë termi „efikasitet energjetik” ose e shprehur në përqindje, 53,7%. Në krahasim me rastin e Kërçovës, nga të anketuarit në rajonin e Manastirit, përqindja më e vogël e të painformuarve paraqitet tek të rinjtë (18-34 vjeç) dhe atë 41,77%, pas tyre vijnë ata të moshës 35-54 vjeç me 43,36%, ndërsa më pak të informuarit për kuptimin e fjalës „efikasiteti energjetik” janë ata me mbi 55 vjeç -56,28%.

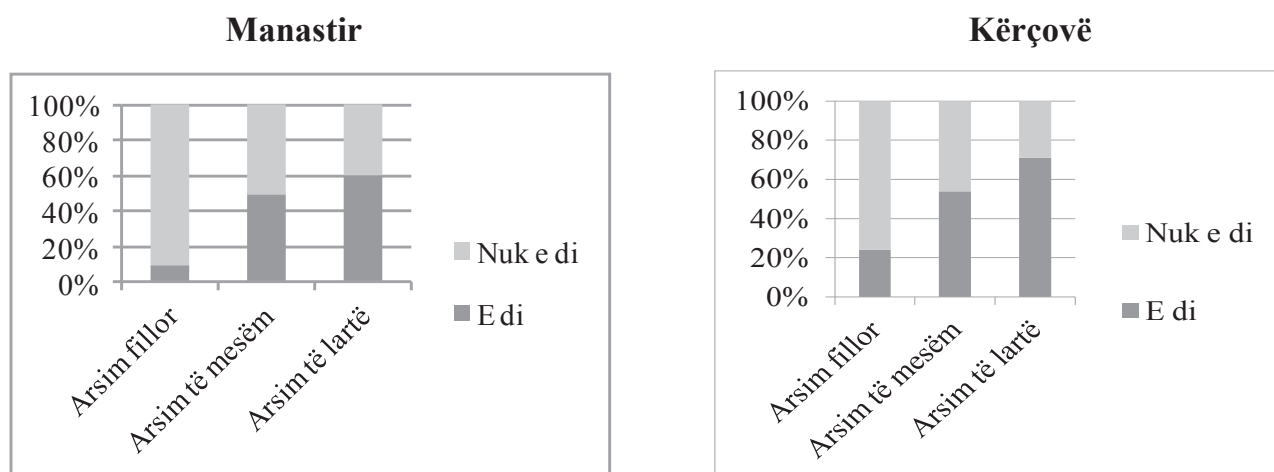
Figura 3: Njohuri për efikasitetin energjetik në Manastir

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Nëse i kryqëzojmë përgjigjet e mbledhura me nivelin e arsimit, do të vihet re se ata me arsim fillor marrin pjesën më të madhe të të anketuarve të cilët nuk e dinë kuptimin e „efikasitetit energjetik”. Tek kjo kategori e qytetarëve me siguri ka më shumë potencial për rritjen e vetëdijes për kuptimin e vetë konceptit dhe dobisë nga ai, por fakti që këto qytetarë kanë të ardhura mujore më të ulëta në krahasim me të tjerët, dhe në këtë mënyrë është shumë e kufizuar mundësia të zbatohet njohuria e tyre eventuale në furnizim me pajisje, teknologji të reja, rinovim, sanim ose tjetër lloj ndërtimi me qëllim që të përmirësohen karakteristikat energjetike në shtëpinë e tyre. Paralelisht duhet të punohet edhe me ata të cilët kanë nivel më të lartë arsimimi, duke pasur parasysh se edhe në Manastir e Kërçovë ekziston një pjesë e madhe e banorëve të cilët ende nuk janë të informuar për këtë koncept, veçanërisht në rajonin e Kërçovës.

Figura 4: Njohuri për efikasitetin energjetik sipas arsimit, Manastir dhe Kërçovë

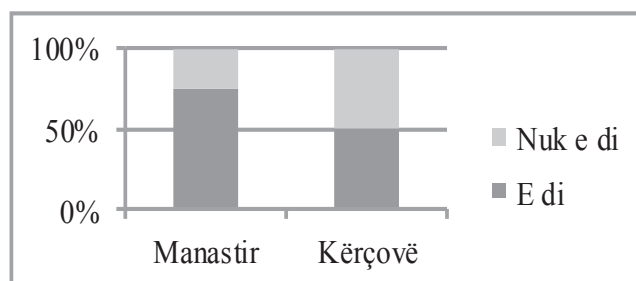

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Edhe pse pjesa më e madhe e qytetarëve nuk dinë se ç’është efikasiteti energjetik, hulumtimi i CRPM tregon se ata e dinë se efikasiteti energjetik kontribuon në kursimin e buxhetit të tyre. Rezultatet në pyetjen „A e dini se efikasiteti energjetik kontribuon në kursimin e buxhetit tuaj dhe ndihmon në zhvillimin ekonomik të vendit?”, një numër i konsiderueshëm i të anketuarve u përgjigjën pozitivisht, ndërsa një pjesë e tyre jepnin dhe shembuj nga përditshmëria e tyre ¹⁶. Mbledhja përfundimtare tregoi që 75% e të anketuarëve në Manastir u përgjigjën pozitivisht ndërsa në rastin e Kërçovës ndarja e përgjigjeve është thuajse e përgjysmuar.

¹⁶ Kolektori diellor – kursen rrymë, ndërsa ke ujë të ngrohtë; fasadë izoluese – zgjidhje për vapën e verës dhe ditët e ftohta të dimrit dhe të ngjashme.

Figura 5: A e dini se efikasiteti energjetik kontribuon në kursimin e buxhetit tuaj dhe ndihmon në zhvillimin ekonomik të vendit?

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Rezultatet nga pyetja e lartpërmendur janë më pak të diskutueshme, veçanërisht për Kërçovën duke marrë parasysh se 63,2% nga të anketuarit nga ky rajon u përgjigjën se nuk dinë se çfarë është „efikasiteti energjetik”. Ekipi hulumtues ka dy shpjegime për këtë dukuri: e para është se gjatë anketës qytetarët ngadalë fitonin perceptim dhe njohuri për atë se çfarë paraqet ky koncept, ndërsa e dyta është se kjo disprepancë sugjeron mosnjohjen e vet konceptit dhe termit dhe shkon në shërbim të asaj se qytetarët nuk janë mjaftë të informuar për efikasitetin energjetik.

Hulumtimi dhe numrat përfundimtar disa herë kanë sugjeruar se ekziston hapësirë e madhe në drejtim të përmirësimit të nivelit të informimit dhe vetëdijen e qytetarëve për efikasitetin energjetik. Si dëshmi për këtë shërbejnë rezultatet rreth nivelit të informimit për klasën energjetike të produkteve. Klasa energjetike e produkteve, në të vërtetë, paraqet klasifikim të aparateve për amvisëri dhe produkteve të tjera të cilat ndikojnë në konsumin e energjisë në pajtim me efikasitetin e tyre dhe nevojën e tyre energjetike gjatë punimit. Sipas direktivës 2010/30/EU të 19 majit 2010 ekzistojnë shtatë klasa energjetike edhe atë: A+++ (klasa energjetike më efikase), A++, A+, A, B, C dhe D (klasa me efikasitet energjetik më të ulët).¹⁷ Publiku profesionist dhe akademik u pajtuan se gjenerata e re e produkteve janë shumë më efikase në krahasim me më të vjetrat. Një hulumtim i realizuar në Gjermani në vitin 2004, tregon që makinat e reja të larjes kursejnë tre herë më shumë energji në krahasim me më të vjetrat.

Tabela 1: Llogaritje e konsumit të energjisë elektrike (KWh) dhe ujit (l) për shfrytëzimin e lavatriçeve të prodhuara mes viteve 1970 dhe 2004 (për mbushje me 5 kg rroba pambuku)

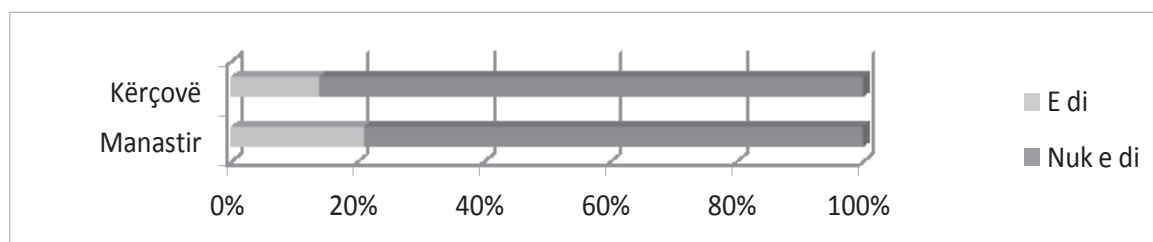
Temperatura	Viti i prodhimit ¹⁸								
	1970	1975	1979	1980	1985	1990	1995	2000	2004
30°C	0.89	0.78	0.69	0.67	0.56	0.45	0.38	0.37	0.32
40°C	1.47	1.28	1.14	1.10	0.92	0.74	0.63	0.60	0.53
60°C	2.66	2.34	2.07	2.01	1.68	1.35	1.16	1.12	0.98
90°C	4.33	3.80	3.37	3.26	2.73	2.19	1.86	1.79	1.57
Ujë (l)	200	176	157	153	129	106	79	61	49

Burimi: „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources“.[„Lavatriçet vjetra lajnë më pak dhe konsumojnë më shumë resurse], Rainer Stamminger, Alexandra Barth, Susanne Dörr

Anketa jonë, tregoi që rezultatet në fushën e nivelit të informimit dhe njohurive për klasën energjetike janë më shumë se dëshpëruese në të dy qytetet, pa dallim moshe dhe nivelit arsimor të të anketuarve. Gjegjësisht, vetëm 21% e të anketuarve në Manastir dhe 13,8 e atyre në Kërçovë u përgjigjën pozitivisht për atë se e dinë kuptimin e këtij termi.

¹⁷ „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources“. Rainer Stamminger, Alexandra Barth, Susanne Dörr
¹⁸ http://www.landtechnik-alt.uni-bonn.de/ifl_research/ht_7/huw3_2005124_131_oldwm.pdf

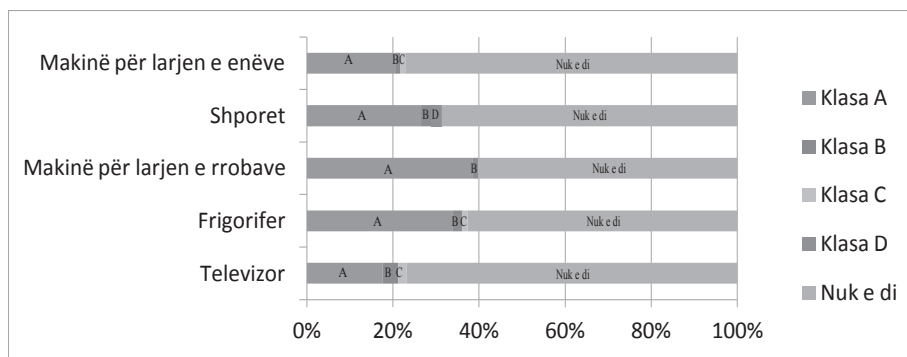
Figura 6: A e dini çfarë do të thotë termi „klasë energjetike e prodhimeve”?

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

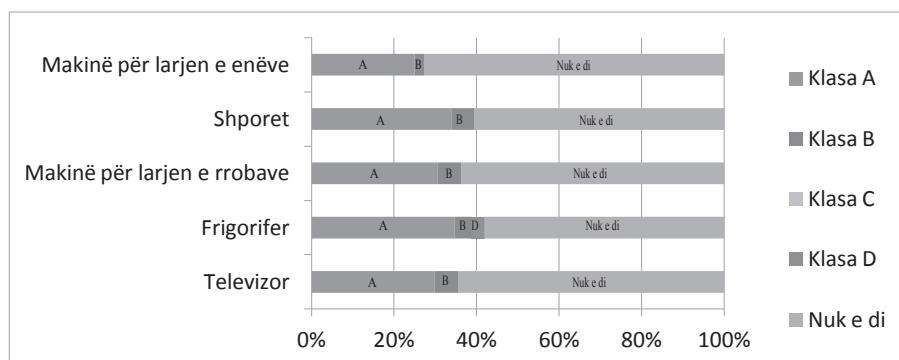
Megjithatë, dhe ata që iu përgjigjën pozitivisht kësaj pyetje shpesh nuk e dinin çfarë klase energjetike janë prodhimet që i përdorin në shtëpitë e tyre, fakt i cili edhe njëherë e potencoi nevojën e rritjes së vetëdijes dhe nivelit të informimit tek qytetarët për mundësitë e kursimit të energjisë dhe njëkohësisht dhe të shpenzimeve për të. Nga tabelat më poshtë mund të vihet re pjesa më e madhe e atyre që plotësisht e kuptojnë konceptin „klasa energjetike”, përdorin aparate nga „klasa e lartë energjetike A”.

Figura 7: Çfarë klase energjetike janë prodhimet e juaja të amvisërisë (nga ata që thanë se e dinë ç’do të thotë ky koncept – në Kërçovë)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Figura 8: Çfarë klase energjetike janë prodhimet e juaja të amvisërisë (nga ata që thanë se e dinë ç’do të thotë ky koncept – në Manastir)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

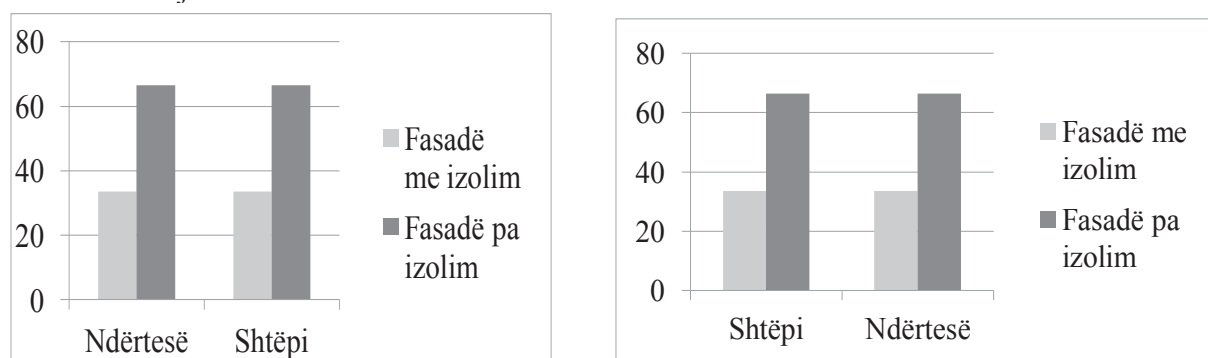
Situata me izolimin e efikasitetit energjetik tek qytetarët e Kërçovës dhe Manastirit

Të dhënat e para që ranë në sy nga sublimimi fillestar i përgjigjeve, ishin ato që sugjeruan se pjesa dominuese e banorëve të të dyja komunave jetojnë në banesa që janë më të vjetra se dhjetë vjet. Për shembull, 85,3% e të anketuarve në Manastir u përgjigjën se jetojnë në banesë më të vjetër se dhjetë vjet. Situata nuk është më ndryshe me kërçovarët – vetëm 17,5% e të anketuarve u përgjigjën se banesa e tyre është relativisht e re, në krahasim me 82,5% të cilët potencuan se banesa ku jetojnë është ndërtuar

para një dekade. Këto të dhëna janë të rëndësishme nëse merret parasysh fakti që në të kaluarën shumë pak u është kushtuar vëmendje materialeve ndërtimore dhe mënyrës së ndërtimit, dhe kështu izolimi nuk ka qenë në rend të parë. Gjithsesi, kjo është arsye pse vetë banesat janë me karakteristika të dobëta energjetike, veçanërisht kur janë në pyetje fasadat dhe çatitë – situatë që shkakton shfrytëzim joracional të energjisë për ngrohje.¹⁹

Situata e keqe me fasadat dhe çatitë u vërtetua edhe me anketat. Për shembull, dy të tretat e të intervistuarve në Manastir (66,5%) u përgjigjen se jetojnë në banesë pa izolim të fasadës, ndërsa të tjerët u përgjigjen se në fasadën e banesës së tyre është vendosur izolim i përshtatshëm (33,5%). Situata në Kërçovë nuk është më e mirë as në këtë çështje. Vetëm 34,7%, përkatësisht një e treta e banorëve lokal jetojnë në banesa me fasadë të izoluar. Nëse hymë më thellë në këtë problem do të vëmë re edhe një fakt tjetër, dhe ai është se raporti 3:1 vihet re edhe tek të anketuarit të cilët jetojnë në shtëpi edhe tek ata që jetojnë në ndërtesa. Vizualisht gjendja duket kështu:

Figura 9: Vendosja e izolimit

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Situata me izolimin e çatave në krahasim me atë të fasadave është më e mirë. Nga numri i përgjithshëm i të anketuarve në Manastir, 46,2% u përgjigjën se çatia në banesën e tyre është e izoluar, 6% më shumë në krahasim me të anketuarit në Kërçovë (40,3%). Sipas Institutit amerikan të arkitektëve, izolimi i çatave ka rëndësi të veçantë, jo vetëm për shkak se e zvogëlon konsumin e energjisë për ngrohje (izolim i keq i çatisë mund të shkaktojë humbjen e energjisë për ngrohje ose ftohje deri në 45%²⁰), por edhe ndikon që të ulet dhe kondensimi në vetë objektin. Gjithashtu, nga ky Institut shtojnë se që të sigurohet termo-izolim i përshtatshëm, i cili do të ketë funksion dhe të izoluesit të zërit, është e nevojshme që e njëjta të përbëhet nga së paku dy shtresa (shkumë poliuterani, stiropor, perlitë, tapë e shtypur dhe të ngjashme) që në mes vete janë të larguara dhe të lidhura me materiale përkatëse.²¹ Hulumtimi tregoi që sa i përket izolimit, situata ma e mirë është në lidhje me dritaret me efikasitet energjetik. Rezultatet tregojnë se gjysma e të anketuarve (49,5%) në Kërçovë kanë vendosur dritare të cilat e zvogëlojnë humbjen e energjisë (PVC, dritare alumini) në krahasim me Manastirin ku ky numër është më i vogël se për rreth 3% dhe është 46,2%. Rezultatet e tilla mund të kuptohen për shkak se në krahasim me ndryshimin e fasadës dhe izolimin e çatisë, vendosja e dritareve me efikasitet energjetik është shumë më pak e kushtueshme. Përndryshe, dritaret me kualitet të lartë luajnë rol të rëndësishëm për të zvogëluar humbjen e ngrohtësisë. Sa për ilustrim, zëvendësimi i dritareve dhe dyerve të vjetra me të reja mund të kontribuojë që deri në 10% të kursehet energjia²² Kuptohet, gjatë ndryshimit të këtyre elementeve duhet pasur kujdes me mënyrën si vendosen mekanizmat për mbylljen/hapjen dhe pozicionimin e vetë dritares ose derës²³, gjë që, së bashku me fasadat dhe izolimin e çatave paraqet mundësi për hulumtim të ri me të cilin do të fitohet pasqyrë e re për kualitetin e materialeve dhe realizimin.

¹⁹ http://ceprosard.org.mk/MK/pdf/25.11_april_Obuka_za_energetski_kontrolori.pdf

²⁰ „Infotekë – Efikasiteti energjetik”. Organizata e konsumatorëve në Maqedoni. Shkup, 2012.

²¹ „Architectural Graphic Standards”. A. Pressman, American Institute of Architects. New Jersey 2007.

²² „Infotekë – Efikasiteti energjetik”. Organizata e konsumatorëve në Maqedoni. Shkup, 2012.

²³ Ibid

Situata me konsumin e energjisë tek qytetarët e Manastirit dhe Kërçovës

Sipas, Entit shtetëror për statistika, në Maqedoni, konsumatorë më të mëdhenj të energjisë elektrike në vitin 2012 janë amvisëritë me 36.%, sektoret industriale (sektori energjetik plus industria C me 26.6% dhe sektorët e tjerë me 17.2% nga konsumi bruto-vendor i energjisë elektrike. Në kuadër të këtij hulumtimi, i pyetëm qytetarët sa shpenzojnë për energji²⁴ gjatë muajve të verës dhe ato të dimrit. Siç pritej, rezultatet treguan se gjatë muajve të dimrit qytetarët e Manastirit dhe Kërçovës ndajnë shuma më të mëdha të mjeteve financiare se sa gjatë muajve të verës, gjegjësisht pas përfundimit të sezonit të ngrohjes. Të anketuarit nga rajoni i Kërçovës dhe Manastirit potencuan se në periudhën e verës, shpenzimet për energji lëvizin mes 2000-3000 denarë, ndërsa në muajt dimëror mjetet për këtë qëllim janë më të larta. Kjo është në veçanti e dukshme tek ata që jetojnë në shtëpi, por nuk janë përjashtim as ata që jetojnë në ndërtesa.

Tabela 2: Shpenzime për energji

Kërçovë (verë)		2000-3000 denarë	3000-5000 denarë	Mbi 5000 denarë
Vendbanim	Shtëpi	87,59%	9,54%	2,86%
	Banesë	92%	8%	0%

Manastir (verë)		2000-3000 denarë	3000-5000 denarë	Mbi 5000 denarë
Vendbanim	Shtëpi	80,17%	16,74%	3,08%
	Banesë	84,24%	13,69%	2,05%

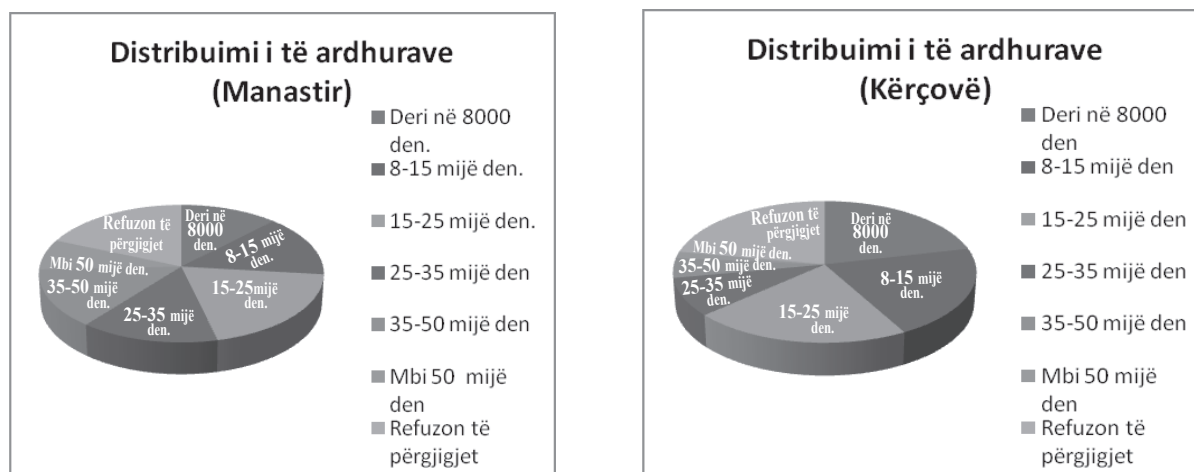
Kërçovë (dimër)		2000-3000 denarë	3000-5000 denarë	Mbi 5000 denarë	7000 denarë
Vendbanim	Shtëpi	68,51%	22,51%	4,77%	4,19%
	Banesë	68%	18,16%	10,66%	2,66%

Manastir (dimër)		2000-3000 denarë	3000-5000 denarë	Mbi 5000 denarë	7000 denarë
Vendbanim	Shtëpi	44,93%	36,56%	12,33%	6,16%
	Banesë	20,54%	40,41%	29,45%	9,58%

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Në shikim të parë shumat e tilla ndoshta duken të pranueshme, por sërish pasqyrën reale për atë se sa janë shpenzimet për energji nga buxheti shtëpiak i fituam pasi i pyetëm qytetarët për të ardhurat e tyre mujore familjare. Para se ta paraqesim rezultatin përfundimtar, më poshtë prezantojmë dy pasqyrime me të dhëna rreth distribuimit të të ardhurave financiare. Të dhënat paraqesin distribuim më të balancuar në Manastir, për dallim nga Kërçova ku përgjigjet më shumë gravitojnë rreth vlerave të para kufitare, d.m.th. 21.3% u përgjigjën se të ardhurat e përbashkëta familjare janë deri në 8.000 denarë, 20,7% mes 8.000 denarë dhe 15.000 denarë dhe 21,2% në vlerë prej 15.000 deri në 25.000 denarë.

Figura10: Distribuimi i të ardhurave financiare të përgjithshme në familje

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

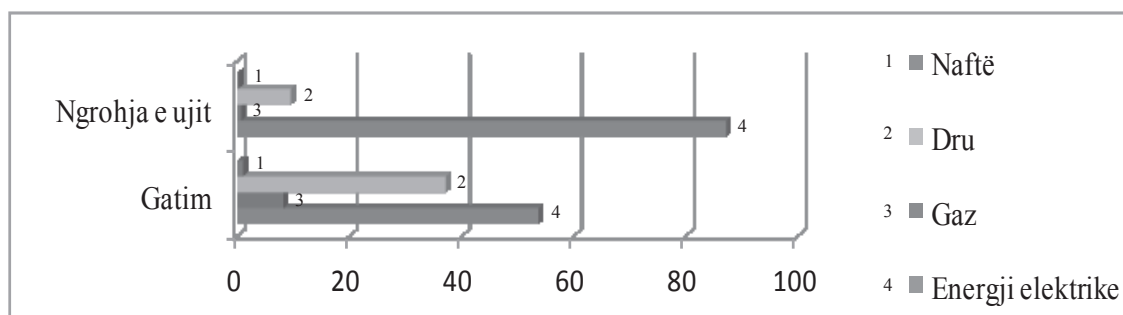
²⁴ Energji elektrike, ujë, dru

Këto dy perspektiva, shpenzimet sezonale për energji dhe të ardhurat e përgjithshme financiare në amvisëritë, sugjerojnë se shpenzimet për energji, padyshim janë barë për buxhetin familjar. Kjo vërehet dhe me kryqëzimin e thjeshtë të të dhënave nga të dyja pyetjet. Gjegjësisht, vihet re se ky lloj shpenzimi arrin mbi 25% (në periudhën dimërore dhe mbi 30%) të të ardhurave të përgjithshme mujore të atyre që jetojnë me buxhet familjar deri më 8000 denarë. Padyshim, shpenzimi për ngrohjen e banesës paraqet sfidën më të madhe për to.

Por, para se të analizojmë më detajisht pyetjen për ngrohje, është e dobishme të kemi një kuptim më të mirë të energjensit i cili përdoret për nevojat shtëpiake, siç janë gatimi dhe higjiena personale (ngrohja e ujit). Nga tabelat më poshtë mund të vihet re dallimi mes Manastirit dhe Kërçovës. Sa i përket rajonit të Manastirit, qytetarët më shpesh gatuajnë me energji elektrike (53,7%) dhe dru (37,2%). Gazi si energjensi më ekonomik përfaqësohet relativisht dobët në Manastir dhe vendet e banuara rreth tij, dhe arrin 8,2%.

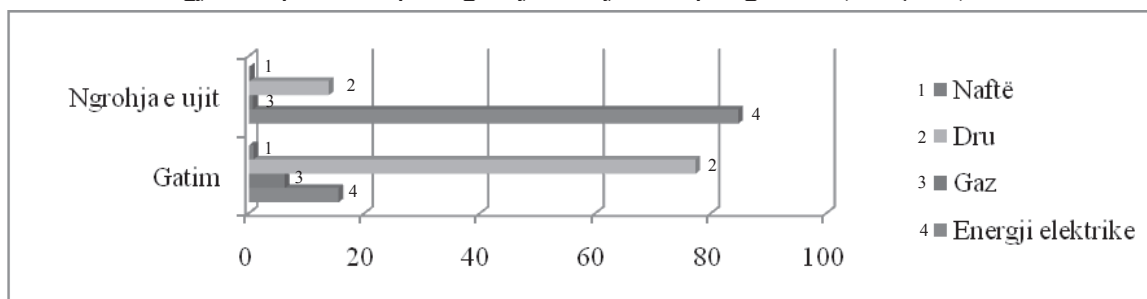
Sa i përket Kërçovës, këtu situata është më ndryshe. Pjesa dominuese e të anketuarve (77,3%) përdori drurin për gatimin e ushqimit, ndërsa 8,8% përdorin energjinë elektrike për këtë qëllim. Gazi në Kërçovë përdoret jashtëzakonisht pak për këtë qëllim – 0,7%, edhe pse bëhet fjalë për një nga energjensat më të lira. Sa i përket ngrohjes së ujit, pa hamendje më e përfaqësuar është energjia elektrike me 9,5% në Manastir dhe 13,8% në Kërçovë, ndërsa pas saj vijon druri me përfaqësim 9,5% në Manastir dhe 13,8% në Kërçovë. Jashtëzakonisht shumë pak përgjigje pranuan nga qytetarë që ngrohin ujë me energji diellore, gjegjësisht, që kanë instaluar kolektorë diellor. Në numra absolut, nga gjithsej 600 të anketuar në Manastir, vetëm 15 vetë (2,5%) u përgjigjën se ujë të ngrohtë marrin me ndihmën e kolektorëve diellor, ndërsa në Kërçovë vetëm një i anketuar (0,2%).

Figura 11: Cilin energjens e përdorni për ngrohjen e ujit dhe për gatim? (Manastir)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

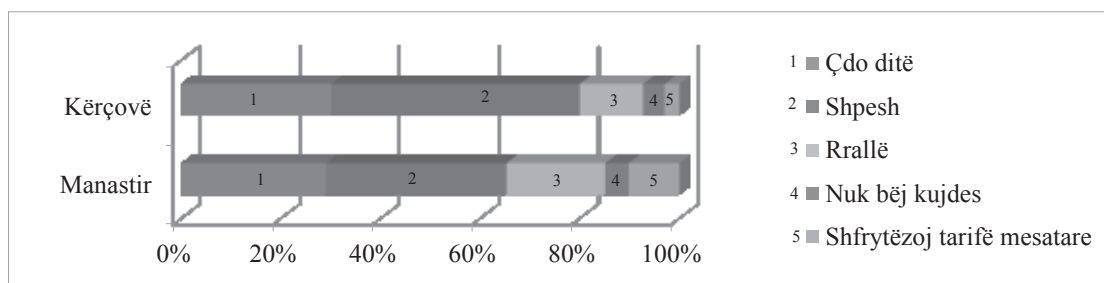
Figura 12: Cilin energjens e përdorni për ngrohjen e ujit dhe për gatim? (Kërçovë)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Në raste kur shpenzimet për energji përbëjnë pjesë të konsiderueshme të buxhetit familjar, ndërsa çmimi i energjensave është në rritje të vazhdueshme, qytetarët mundohen të kursejnë, dhe një nga metodat për të është tarifa e lirë e energjisë elektrike.

Figura 13: Ša shpesh e përdorni tarifën e lirë?

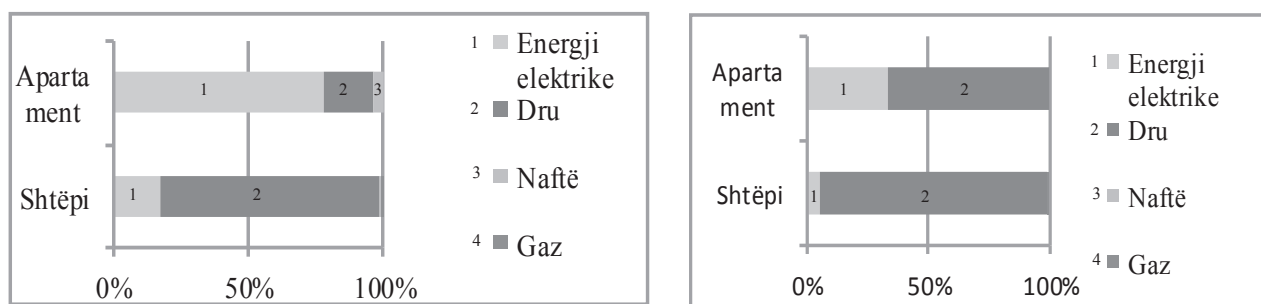
Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Nga tabela më lartë mund të vihet re se banorët e Manastirit dhe Kërçovës mbështeten në këtë mundësi kursimi në masë të konsiderueshme. Në pajtim me përgjigjet, periudha nga ora 22:00 deri në ora 07:00 e mëngjesit nga e hëna deri të shtunën dhe gjithë ditën e diel, më shpesh shfrytëzohet për ngrohjen e ujit dhe higjienë personale, për shembull: ndezja e bojlerëve dhe makinave për larjen e rrobave.

Pyetja e radhës në të cilën u fokusua ishte ngrohja e banesës. Në përgjithësi, 89,5% e të anketuarve në Kërçovë u përgjigjën se ngrohen me dru, 8,8% me rrymë dhe një numër shumë i vogël me naftë (0,8%) dhe gaz (0,7%). Nga ana tjetër, në Manastir situata është pak më ndryshe. Shumica e të anketuarve nga ky qytet dhe vendet e banuara rreth tij ngrohen me dru 66%, rrymë 32%, naftë 1,3% dhe një numër shumë i vogël me gaz (0,7%). Duhet përmendur se një pjesë e qytetarëve u përgjigjën se përdorin peleta për ngrohje por përqindja e tyre ishte shumë e vogël. Siç pritej, në të dy qytetet, ata që jetojnë në shtëpi, në përqindje më të madhe u përgjigjën se ngrohen me dru. Nga ata që jetojnë në banesa në Manastir, pjesa më e madhe e tyre, 81,49% ngrohen me energji elektrike, ndërsa diçka më shumë se 17% me dru. Për dy të tretat e të anketuarve të cilët jetojnë në banesa në Kërçovë, druri është mjeti kryesor për ta kaluar dimrin, ndërsa për çerekun e të anketuarve ky mjet është energjia elektrike. Për atë se druri paraqet energjensin më të përdorur flet edhe fakti që në dy vitet e fundit shitja e drurit për djegie është shtuar për 30%.²⁵ Gjithashtu, një pjesë e të anketuarve u përgjigjën se ndonjëherë kombinojnë, gjegjësisht shfrytëzojnë dru dhe energji elektrike njëkohësisht ose herë dru e herë energji elektrike për ta ngrohur shtëpinë e tyre.

Të dhënat e tilla, deri diku ishin të pritshme, përderisa në të dyja qytetet ende nuk ka ngrohje qendrore, edhe pse nga komuna Manastir sigurojnë që qyteti së shpejti do të fitojë rrjet infrastrukturor për të cilin do të përdoret energjia e pa shfrytëzuar për ngrohje nga mbeturinat nga REK Bitola. Për këtë qëllim planifikohet rekonstruimi i sistemeve për ngrohje dhe ndërtimi i sistemit qendror për ngrohje ndërsa do të ndërtohet dhe përçues magjstral i nxehtësisë në gjatësi rreth 12,5 kilometra nga REK Bitola deri në qytet. Me rastin e Kërçovës ende merren parasysh variante të ndryshme, nga të cilat një pjesë lidhen me shfrytëzimin eventuale të energjisë termike nga REK Oslomej.

Figura 14: Cilin energjens e përdorni për ngrohje?

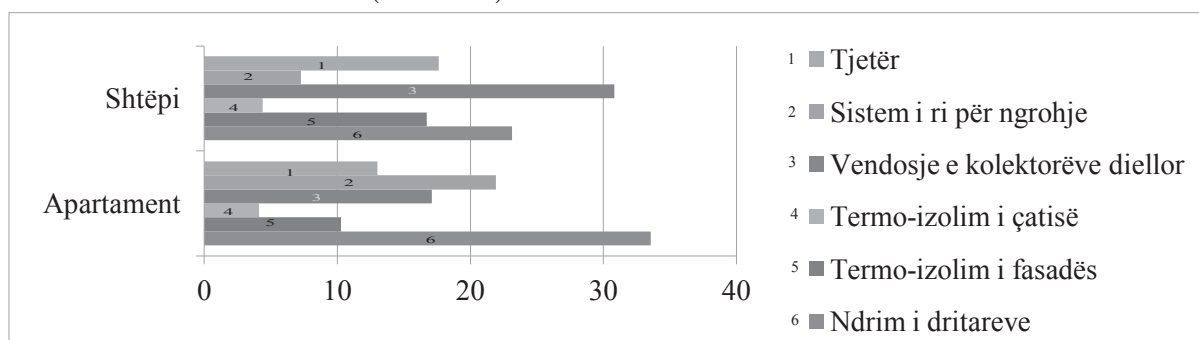
Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

²⁵ http://www.kapital.mk/mk/makedonija/89095/zimava_na_drva_nema_da_se_great_samo_tie_shto_nemaat_odzhak.aspx

Potenciali për zhvillimin e efikasitetit energjetik nga ana e qytetarëve në Manastir dhe Kërçovë

Një pjesë e anketës u fokusua në detektimin e pikave më kritike në banesat të cilave u nevojitet sanim, rinovim, ndërrim i plotë ose vendosje e sistemit të ri i cili do të gjenerojë kursime. Pjesën më të madhe të pikave kritike tani më i mbuluam në kapitujt më lartë, megjithatë ia vlen në mënyrë statistikore të përmbliidhen mendimet edhe për këtë pyetje. Sa u përket të anketuarve në Manastir, për ata më problematike janë dritaret e vjetra, mungesa ose dobësia e termo-izolimit të banesave, nevoja për instalim të kolektorëve diellor dhe ndërrimi i sistemit/mënyrës së ngrohjes. Vendosja e kolektorëve diellor është veçanërisht e rëndësishme për ata që jetojnë nëpër shtëpi (30,83%), ndërsa ndërrimi i dritareve është prioritet për Manastirasit që jetojnë në banesa (33,56%).

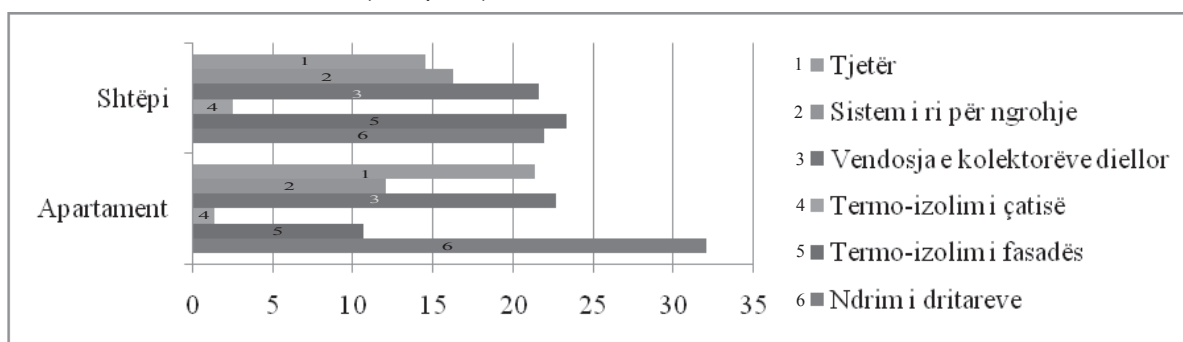
Figura 15: Prioritet në amvisëri (Manastir)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Sa u përket rezultateve nga Kërçova, situata është pak më ndryshe. Siç mund të shihet në tabelë, për ata që banojnë në shtëpi individuale, ndërrimi i dritareve është prioritet i lartë, ndërsa pas tyre vijojnë izolimi i fasadës dhe vendosja e kolektorëve diellor. Sa u përket atyre që banojnë në ndërtesë banimi, për ata rëndësi të veçantë ka ndërrimi i dritareve të vjetra me të reja dhe vendosja e kolektorëve diellor për ngrohjen e ujit.

Figura 16: Prioritet në amvisëri (Kërçovë)

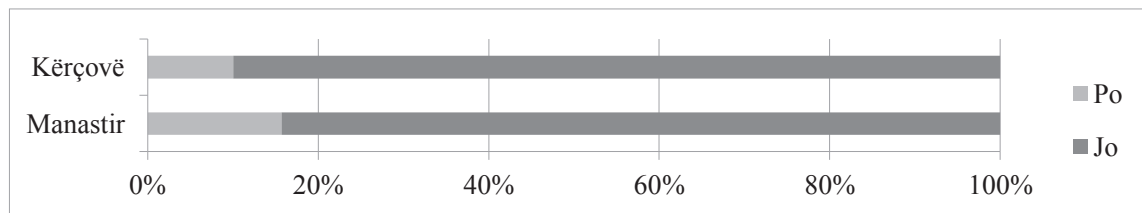

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Megjithatë, si pengesë kryesore për të investuar në veprimet e lartpërmendura janë mjetet financiare. 83,3% e të anketuarve nga Kërçova dhe 79,2% e të anketuarve nga Manastiri u përgjigjën se mu për shkak të buxhetit të vogël familjar janë penguar të investojnë. Edhe pse përqindje e vogël, kishte të anketuar të cilët u përgjigjën se nuk janë të njoftuar me dobitë nga investimet e tilla (Manastir – 4,5%; Kërçovë – 4,3%). Por kishte dhe të tillë të cilët thanë që thjesht nuk duan të ndërmarrin një hap të tillë. Në Manastir kjo përqindje arrin 16,3% ndërsa në Kërçovë 12,2% nga numri i përgjithshëm i të anketuarve. Si tregues se financat janë problem serioz, me siguri flet dhe vetë fakti që vetëm 5% e të anketuarve në Kërçovë dhe 7,8% nga ata në Manastir u përgjigjën se kanë vendosur kolektor diellor.

Marrja e kredive bankare, në rrethana normale, shihet si një nga zgjidhjet për tejkalimin e mungesës së parave të mjaftueshme për investime në shtëpi. Në këtë kontekst i pyetëm qytetarët a janë të informuar për kreditë e gjelbra bankare. Thuhetse 2/3 e të anketuarve nga Manastiri dhe gjysma e të anketuarve nga Kërçova e dinin për ekzistimin e kredive të tilla. Por, ky opsion duket i porealizueshëm dhe i paarritshëm për këto qytetarë edhe pse e kanë për qëllim tejkalimin e problemit me karakteristikat e dobëta energjetikë në shtëpi. Shumica dërmuese e të anketuarve nga të dy qytetet u përgjigjën se nuk kanë mundësi të marrin kredi nga bankat për këtë qëllim duke e pasur parasysh gjendjen materiale të familjeve të tyre.

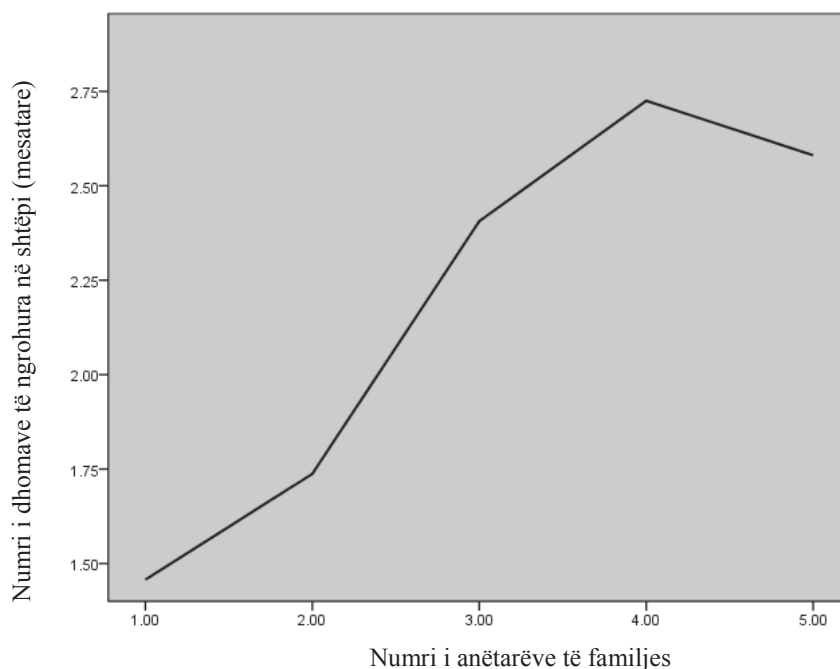
Figura 17: A jeni në gjendje të merrni kredi?

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Që mjetet financiare janë problem serioz për qytetarët flet dhe një fakt tjetër i cili sipas ekipit hulumtues është shumë interesant. Përveç të dhënave se qytetarët kanë interesim të lartë për shfrytëzimin e tarifës së lirë me qëllim uljen e shpenzimeve për energji elektrike, ekipi detektoi dhe zvogëlimin e rehatisë nëpër shtëpi gjatë sezonit të ngrohjes. Gjegjësisht, numri i anëtarëve të familjes është në korrelacion me numrin e dhomave që ngrohen në një shtëpi. Siç është paraqitur në figurën më poshtë, lidhja mes numrit të anëtarëve të familjes dhe numrit të dhomave që ngrohen nëpër shtëpi është proporcionale për një familje deri në katër anëtarë. Por, familjet me më shumë se katër anëtarë nuk ngrohin më shumë dhoma se ata që kanë deri në katër anëtarë. Kjo, para së gjithash i përshtatet Manastirit por ka të bëjë edhe me atë se një pjesë e madhe e shtëpive në Maqedoni janë të prekura nga „varfëria energjetike” dhe mundohen t’i ulin shpenzimet për energji me çka u ulin edhe rehatinë në shtëpi, d.m.th. Më shumë anëtarë qëndrojnë dhe flenë në të njëjtën dhomë.

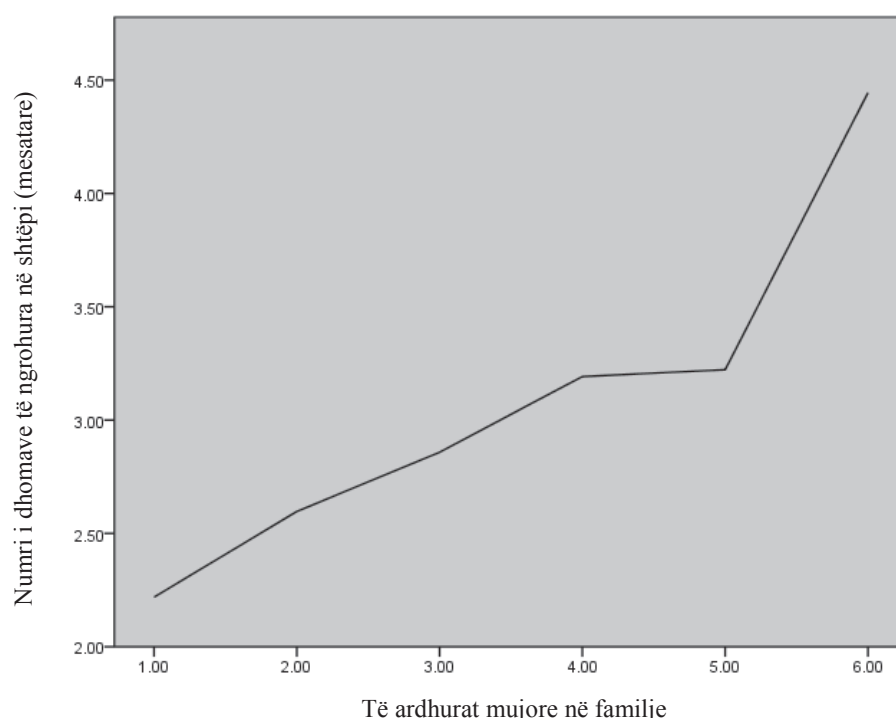
Figura 18: Varfëria energjetike (Manastir)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Për shumë nga definicionet që mundohen ta shpjegojnë këtë koncept është e përbashkët ajo se varfëria energjetike paraqet dukuri në të cilën qytetarët nuk mund t'i kënaqin nevojat energjetike për jetesë normale, dhe mbi të gjitha ngrohjen e përshtatshme të banesës (rreth 21°C). Si arsye për këtë gjithsesi janë të ardhurat e kufizuara të familjeve, por mbi të shtohen dhe vendbanimet me karakteristika të këqija energjetike (të diskutuara në 1.2.3) me çka paraqitet humbje e energjisë për ngrohje, që gjithsesi është modeste. Sa për ilustrim, që t'i kënaqin nevojat e tyre, qytetarët e Maqedonisë do të duhet të harxhojnë 43% më shumë energji në krahasim me nivelin momental, por për shkak të gjendjes materiale, nuk mund t'ia lejojnë vetes²⁶. Të njëjtën mund ta themi edhe për Kërçovën, por duke e mbështetur me një korrelacion tjetër. Me të anketuarit në këtë rajon erdhëm në përfundim se të ardhurat mujore kanë një korrelacion të fortë me numrin e dhomave që ngrohen, dhe kjo ndikon në rehatinë që mund t'ia lejojë vetes popullata lokale. Nga grafi më poshtë, mund të vihet re se dallimi mes familjeve që kanë të ardhura deri në 50.000 denarë dhe atyre me 8.000 denarë përbën një dhomë të ngrohur, d.m.th. më të pasurit mund t'ia lejojnë vetes vetëm një dhomë më tepër për të ngrohur në krahasim me ata që kanë të ardhura shumë të pakta.

Figura 19: Varfëria energjetike (Kërçovë)

Burimi: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Dallim i madh u vu re vetëm tek familjet me të ardhura mbi 50.000 denarë rehatia e të cilëve është shumë më e madhe se e kategorive tjera.

²⁶ “Nxitje e efikasitetit energjetik: Si mund të ndihmojnë komunitet lokale?”

Kapitulli 4: Gjendja e efikasitetit energjetik tek nëpunësit komunal në Manastir dhe Kërçovë

Perceptimet e përvojave të nëpunësve të komunave të cilët në mënyrë të drejtpërdrejtë janë të përfshirë në efikasitetin energjetik me siguri paraqesin burime më relevante përmes së cilëve mund të depërtohet tek problemet, sfidat, si dhe përvojat pozitive të punës së tyre. Sigurisht që këtu bëhet fjalë edhe për kryetarët e komunave, për të cilët zvogëlimi i shpenzimeve për energji vazhdimisht është në fokusin e punës së tyre, duke e pasur parasysh nevojën konstante për investime në shërbimet komunale dhe në infrastrukturë, dhe për të cilat janë të nevojshme shuma të mëdha të parave. Siç përmendëm në pjesën dedikuar metodologjisë së këtij hulumtimi, biseduam me kryetarët e dy komunave që janë në fokus të këtij hulumtimi, të Manastirit dhe të Kërçovës, por dhe me nëpunësit komunal të angazhuar për energjetikën dhe çështjet e ndërlidhura me efikasitetin energjetik në komunat përkatëse. Nga të dhënat dhe informacionet që i morëm, erdhëm në përfundim se ekzistojnë probleme dhe sfida të cilat i ngarkojnë të dy komunat dhe janë pengesa karakteristike për Kërçovën dhe Manastir.

Perceptime dhe bashkëpunim rreth efikasitetit energjetik

Në pjesën e parë të kësaj analize treguam që ekziston potencial dhe hapësirë e madhe për rritjen e vetëdijes dhe kuptimit për konceptin e efikasitetit energjetik, për shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë dhe dobiet nga ai. Me këtë hulumtim duam të kuptojmë sa janë të involvuar në këtë fushë nëpunësit komunal, gjegjësisht a bashkëpunojnë me qytetarët në rritjen e vetëdijes së përgjithshme në këtë çështje.

Nëpunësit e komunës Manastir mendojnë se qytetarët e kësaj komune e kanë mjaft të zhvilluar vetëdijen e përgjithshme, e dhënë kjo e cila është në kundërshtim me gjetjet e paraqitura në kapitullin e parë. Të pyetur se a kanë përvojë me organizimin e fushatave lokale edukative për rritjen e vetëdijes qytetare në këtë temë, ata u përgjigjën se deri më tani nuk kanë realizuar aktivitete të tilla, por potencuan se janë të aftë dhe në dispozicion të organizojnë aktivitete të tillë në formë të „ditës së hapur” ku do të ndihmojnë me informimin e qytetarëve, por si problem për realizimin e një aktiviteti të tillë sërish i referohen agjendës së ngarkuar të punës, numrit të madh të obligimeve dhe, gjithsesi, mundësitë e kufizuara financiare të komunës.

Nëpunësit në Manastir u fokusuan në një tjetër problem, dhe ai është fuqia e dobët blerëse e qytetarëve. Kjo u vërtetua edhe nga hulumtimi ynë, ndërsa si zgjidhje për këtë pengesë sugjeruan angazhim të shtuar nga Qeveria përmes subvencionimit të blerjes së sistemeve të reja për ngrohje ngjashëm me projektin e Ministrisë së Ekonomisë me të cilin u kthehet 30% e shumës së investuar një pjese të atyre që kanë instaluar kolektor diellor. Ata mendojnë që shpenzimet për ngrohje janë barra më e madhe e familjeve dhe mu këtu është e nevojshme të intervenohet, një fakt në të cilin ndeshëm dhe ne si hulumtues (shiko kapitullin 1). Në kontekst të kësaj pyetje, nëpunësit përmendën një detaj tjetër. Gjegjësisht, sipas tyre në Manastir dhe rajonin e Manastirit, nuk ka tregtarë që ofrojnë pompa gjeo-termale ose ajrore, ndërsa vështirë gjendet ndonjë servis ose montues për to. Sipas tyre, kjo është një nga arsyt pse në qytet nuk ka më shumë se pesë pompa të tilla. Kjo është një e dhënë interesante e cila konfirmon dy gjëra: së pari, ekziston hapësirë për njohjen e qytetarëve me mekanizmat dhe sistemet e reja për ngrohje, dhe së dyti, se ekziston potencial për zhvillim të tregut në rajonin e Pellagonisë me këtë lloj sistemesh, por kuptohet që fuqia e dobët blerëse duhet të merret si parakusht i rëndësishëm para fillimit eventual.

Në komunën e Kërçovës ishin kategorik se ekziston hapësirë dhe potencial i madh kur është në pyetje rritja e vetëdijes së popullatës lokale. Në krahasim me ata në Manastir, nëpunësit e kësaj komune thanë që kanë përvojë me fushata publike të këtij lloji. Si shembull e përmendën ngjarjen e para dy viteve e cila u organizua në formën e „ditës së hapur për efikasitet energjetik”, në të cilën u diskutua për dobësitë nga ajo. Gjithashtu u ndanë edhe poçe elektrike kursyese për banorët lokal.

Shkëmbimi i përvojave dhe njohurive nga fusha e politikave për efikasitet energjetik në nivel lokal ka vlerë të lartë për komunat, në veçanti për ato më të voglat dhe me buxhet më „modest”. Kjo formë e bashkëpunimit mundëson të mësohet nga gabimet e të tjerëve, zgjidhjen e situatave problematike dhe gjetjen e modaliteteve për financim. Sa i përket bashkëpunimit ndërkomunal, nga komuna e Manastirit na thanë se nëpunësit e angazhuar me këtë problematikë rregullisht komunikojnë me kolegët nga komunat e tjera, siç janë për shembull Kërçova, Novaci, Resnja, e të tjerë. Nga biseda me to, ekipi hulumtues fitoi bindjen se nëpunësit nga Manastiri më shpesh kanë funksionin e burimit të informacioneve për komunat e tjera, ndërsa si arsye për këtë na e bënë me dije se ekipi i Manastirit është ndër më të mirët në rajon sa i përket përgatitjes profesionale, personelit, dijes dhe përvojës. Në këtë kontekst përmendën se në një pjesë të komunave, politikat për efikasitet energjetik i udhëheq personi i cili nuk ka arsimim përkatës, përkatësisht, nuk është nga fusha e elektro-inzhenerisë, makinerisë ose ndërtimtarisë, në krahasim me ata që kanë arsimim të tillë dhe sipas mundësive i ndajnë njohuritë me komunat për rreth. Nëpunësit kërçovarë dhanë përgjigje identike, por e përbashkët për të dy ekipet ishte ajo që potencuan se ky lloj bashkëpunimi nuk bazohet në një plan ose orar, por se shkëmbimi i njohurive dhe informacioneve bazohet në takime periodike dhe të rastësishme.

Përndryshe, në kuadër të Bashkësisë së Njësisë të Vetëqeverisjes Lokale (BNjVL) u formua organ i veçantë i cili e ka mu këtë funksion – të mbajë komunikim të rregullt mes vetëqeverisjeve lokale në pjesën e politikave dhe përvojave të lidhura me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e racional të energjisë. Mes tjerash, „nëpërmjet aktiviteteve të përbashkëta në kuadër të rrjetit, njësisë të vetëqeverisjes lokale u lehtësohet implementimi i obligimeve ligjore të cilat i kanë komunat në këtë fushë”, ndërsa pas debatit profesional përfundimet dhe sugjerimet shkojnë tek instancat më të larta të strukturës udhëheqëse të Bashkësisë.²⁷ Megjithatë, ekipet e të dyja komunave kanë vërejtje rreth funksionimit dhe efikasitetit të saj. Për nëpunësit nga Manastiri, rrjeti është i dobishëm por konsiderojnë se është e nevojshme të intensifikohen aktivitetet dhe takimet në kuadër të saj. Ata shpjegojnë se nëpunësit janë të kufizuar dhe nuk mund të jenë më aktiv, veçanërisht në periudhën e dimrit (sezoni i ngrohjes) për shkak të numrit të madh të obligimeve në punë. Njëri prej tyre theksoi se rrjeti duhet të përshtatet në pajtim me teknologjitë moderne dhe sugjeroi krijimin e një platforme elektronike (internet) për komunikim përmes së cilës rregullisht do të shkëmbehen përvoja dhe njohuri, por edhe do të zhvillohet debat profesional për çështje dhe dilema që kanë të bëjnë me fushën e energjetikës. Për dallim nga nëpunësit e Manastirit, ata nga Kërçova kishin qëndrim më kritik ndaj rrjetit:

„... rrjeti ka kapacitet dhe potencial të madh, por u zvogëlua vrulli dhe dëshira për punë që ekzistonte në fillim. Arsyeja për këtë ka mundësi që të jetë trupi këshillimor i kryetarëve të komunave ku ne nuk kemi të drejtë të marrim pjesë kur bisedohet për energjetikën për t’i mbrojtur qëndrimet tona. Edhe pse kemi kapacitet të lartë, nuk kemi ku ta shfaqim atë. Unë e kam përkrahur idenë që të formohet shoqatë joqeveritare që do të pritej më mirë dhe që do t’i ngjante Shoqatës së kontabilistëve. Një pjesë e madhe e kryetarëve të komunave nuk janë të kësaj problematike, nuk janë profesionistë, kështu që kjo do mund të ishte e dobishme“.

Bashkëpunimi rajonal gjithashtu është element i rëndësishëm për absorbimin e njohurive, përvojave të reja dhe shkëmbimin e praktikave më të mira. Instrumenti për ndihmë para-zgjerimit në BE për bashkëpunim ndërkufitar sigurisht është mundësi më e disponueshme në këtë moment. Derisa

²⁷ <http://www.zels.org.mk/Default.aspx?newsArchive=87feb2e2-dda6-450e-8d45-922870a5104c&ln=3>

nëpunësit nga Manastiri potencuan se si rezultat i disa projekteve të programit IPA kanë realizuar komunikim dhe bisedime me kolegët nga Greqia, nëpunësit nga Kërçova thonë që deri më tani nuk kanë përvojë të bashkëpunimit me komunat nga fqinjësia. Ata shtojnë se nuk e kanë idenë se çfarë punojnë kolegët e tyre, ndërsa si pikë potenciale për bashkëpunim e shohin programin IPA për bashkëpunim kufitar. Edhe nëpunësit nga Manastiri potencuan se ekziston potencial për bashkëpunim dhe shkëmbim përvojash më intensiv, para së gjithash në fushën e sistemeve të ngrohjes dhe ndriçimit të rrugëve, për të cilat disa herë përmendëm se janë tema që tërheqin shuma më të mëdha nga buxheti komunal.

Aktivitete për zhvillimin e efikasitetit energjetik në Manastir dhe Kërçovë – situata dhe sfidat

Ajo që bie në sy në shikim të parë pas bisedave me të dy ekipet, është ajo që në të dyja komunat është vendosur fokus primar në ndriçimin e rrugëve dhe përpjekjeve për uljen e shpenzimeve në lidhje me të. Gjithashtu, në të dyja komunat synojnë për ndryshim të plotë të poqëve në rrugë me poqë kursyese dhe poqë LED. Por, ndryshimi tërheq dhe mjete financiare. Nga biseda me nëpunësit nga Kërçova e kuptuam se ky aktivitet është barë jashtëzakonisht e madhe për buxhetin e komunës. Një nga nëpunësit ilustroi:

„...Patjetër që bëjmë analiza për atë se si ta përmirësojmë ndriçimin e rrugëve, d.m.t.h. ta ruajmë të njëjtin kualitet, por me shpenzime më të vogla. Shpenzimet janë të mëdha, gjegjësisht tre herë më shumë nga që mund ta lejojmë. Ne gjejmë mënyrë t'i zvogëlojmë, por në mënyrë artificiale. Ndonjëherë e fikim çdo të tretën dritë dhe në atë mënyrë kursejmë. Ato kursime shfrytëzohen për vetë mirëmbajtjen e ndriçimit rrugor, dhe një pjesë për ndërrimin e poqëve“.

Megjithatë, financat nuk i dekurajojnë komunat që plotësisht të tërhiqen nga ndriçimi kualitativ dhe efikas rrugor. Në bisedat me nëpunësit komunal na u tha se në komunën e Manastirit tanimë veprojnë sipas rekomandimeve të Ministrisë për Mjedis Jetësor dhe 80% e poqëve të vjetra janë zëvendësuar me poqë me efikasitet energjetik, ndërsa në Kërçovë u kryen analiza dhe projekte për ndërrimin e ndriçimit në rrugët kryesore, ndërsa në një pjesë të hapësirave rurale tanimë janë vendosur poqë kursyese. Në portofolion e efikasitetit energjetik të komunave nuk bën pjesë vetëm ndriçimi rrugor por dhe objektet publike në territorin e tyre siç janë ndërtesat shkollore, kopshtet, shtëpitë e kulturës, shtëpitë e pleqve, etj. Shpenzimet për energji për një pjesë të këtyre objekteve mbulohen me bllok-dotacione nga qeverisja qendrore, por kjo nuk guxon të jetë arsytim që komunat ta humbasin interesimin për rikonstruimin e tyre me qëllim përmirësimin e karakteristikave të tyre energjetike. Një pjesë e pyetjeve kishin të bëjnë pikërisht me këtë temë. Ekipet e ty dyja komunave të angazhuara për energjetikë na treguan se karakteristikat e këqija energjetike paraqesin problem serioz i cili tërheq shpenzime të mëdha, dhe njëkohësisht ndikon në uljen e rehatisë së shfrytëzuesve. Në veçanti e potencuan rastin me ndërtesat e shkollave. Nga komuna e Manastirit pohojnë se deri më tani është arritur progres i rëndësishëm me zëvendësimin e dritareve të vjetra me të reja, ndërsa potencial të madh shohin edhe në vendosjen e termo-izolimit përkatës në fasadat, dyshemetë dhe çatitë. Ajo që vlen të përmendet është se shkolla e mesme e muzikës në Manastir po merr pamje të re me izolim me efikasitet energjetik, si në fasadë ashtu dhe në çati. Si hap pozitiv e përmendën edhe vendosjen e pompës ajrore për ngrohje në sallën e mbledhjeve në ndërtesën e komunës ku është i lidhur dhe inspektoriat. Sipas prononcimeve të nëpunësve nga komuna e Kërçovës, kjo vetëqeverisje lokale ballafaqohet me të njëjtin problem. Objekti i vetëm nga shkollat me termo-izolim të përshtatshëm në fasadë dhe çati është gjimnazi (projekt i financuar nga MASH), thonë nëpunësit e intervistuar. Ata shtojnë se për shkak të këtij investimi janë zvogëluar shpenzimet për energji por sërish nuk e dinë sa, meqë një analizë e tillë ende nuk është bërë. Gjatë rrjedhës së bisedës

ata parashtruan edhe një problem tjetër në kontekst të kësaj teme. Gjegjësisht, gjatë pesë viteve të fundit komuna ka fituar dy ndërtesa të reja shkollore, por për përgjegjësit paraqet problem fakti që edhe pse janë projekte të reja, ato nuk kanë termo-izolim të përshtatshëm. Njëkohësisht shtojnë:

„Nuk e dimë si, por është lëshim që një projekt i tillë ka kaluar në vend të parë. Tani ballafaqohemi me pasojat nga kjo. Paraqitet lagështi...”

Nga intervistat mund të vihet re se komunat janë njësoj të angazhuara edhe rreth sanimit të kopshteve dhe përmirësimit të karakteristikave të tyre energjetike. Sipas nëpunësve nga komuna e Manastirit, përveç rikonstruimit të shkollës së mesme të muzikës, ndër projektet e fundit të implementuara numërohet dhe vendosja e kolektorëve diellorë në dy kopshte, investim për të cilin janë shpenzuar 2,5 milion denarë. Kalkulimet thonë se kursimi do të jetë 250.000 denarë në vit, ose 20.000 KWh. Edhe kopshti „Ollga Micevska” në Kërçovë kohë më parë ka filluar që ujin e ngrohtë ta marrë nga panelet diellore. Sipas përgjegjësve të kësaj komune, me panelet janë zëvendësuar gjashtë bojlerë të vjetër dhe është hequr dorë nga mënyra tradicionale e ngrohjes së ujit, ndërsa tani më janë regjistruar dhe kursimet e para.

Sa i përket konsumit, gjatë analizës së prononcimeve të të dyja ekipeve, bie në sy përputhja edhe në një pikë – ngrohja e ndërtesave shkollore. Sipas nëpunësve nga komunat Kërçovë dhe Manastir, llogaritjet tregojnë se këto gjëra kanë konsum më të madh. Ata ishin njëzëri që arsye kryesore për këtë situatë janë kazanët relativisht të vjetër të naftës që kanë karakteristika të dobëta energjetike. Ata shpjeguan se kësaj pike i kushtohet më shumë vëmendje, por në fazë të përgatitjes janë dhe disa plane me të cilat do të ulej konsumi, dhe me të edhe shpenzimet. Në Manastir janë të koncentruar në vendosjen e „matësve të mençur” të cilët në fazën e parë do të ndihmojnë të përcaktohet konsumi individual i energjisë për secilën ndërtesë shkollore veçmas, ndërsa komuna Kërçovë paralajmëroi se në bashkëpunim me Qendrën për efikasitet energjetik të Maqedonisë (MACEF) planifikohet përgatitjen e një studimi i cili do të parashihet zëvendësimin e kazanëve të vjetër me të reja, ndryshimin eventuale të energjensit dhe vendosjen e rregullatorëve të ngrohjes të cilët do të ndihmojnë për ngrohje adekuate të klasave përkatësisht me motin.

Gjatë intervistave, ekipet profesioniste të të dyja komunave disa herë e përsëritën problemin me mungesën e parave të mjaftueshme në arkat komunale, gjë që do të mundësonte tempo më aktive gjatë sanimit dhe rekonstruimit. Të dyja palët ishin gati unanim në qëndrimin se në buxhetet e tanishme dhe në të kaluarën nuk ka (dhe nuk ka pasur) shuma për investime të mëdha. Gjatë bisedës, një nga përfaqësuesit nga Kërçova tha se ata si përgjegjës për efikasitetin energjetik nuk kanë pjesëmarrje të drejtpërdrejtë në përgatitjen e buxhetit.

„Na jepet formular të cilin duhet ta plotësojmë me shuma për të cilat mendojmë se janë të nevojshme për vitin e ardhshëm. Gjendja faktike nuk lejon investime të mëdha”.

Mungesa e parave e dikton dhe kufizon këtë tempo, por gjatë bisedës viheshin re edhe mendimet dhe sugjerimet e tyre për atë se si kalohet boshllëku mes mundësive dhe nevojave. Bashkëbiseduesit nga Manastiri sugjeruan të ardhura më të mëdha nga buxheti qendror të dedikuara ekskluzivisht për projekte dhe aktivitete për përmirësimin e efikasitetit energjetik, siç janë për shembull, ndërrimi i kazanëve dhe poqëve në rrugë – pika për të cilat është regjistruar shpenzim i madh i mjeteve. Gjithashtu u përmend edhe mundësia e aplikimit për projekte tek donatorët e huaj. Nga ana tjetër, nga Kërçova sugjeruan që kreditë bankare mund të përdoren si mekanizëm për mirëmbajtjen e tempos së aktiviteteve, por u përmend dhe Fondi për efikasitet energjetik i cili është paralajmëruar se do formohet. Megjithatë, nëpunësit nga Kërçova kishin një masë përmbajtjeje rreth strukturës dhe mënyrës së punës së Fondit. Ata shpjeguan se kanë qenë të përfshirë në disa debate konsultuese rreth mënyrës se si do duhej të punojë Fondi. Në secilin takim është

kërkuar që Fondi në fjalë të ofrojë para hua me interes shumë të ulët. Ata shtojnë se nëse Fondi do të ofrojë hua ose kredi me interes të njëjtë ose të përafërt me atë të bankave komerciale do të ishte zhgënjim i madh për njësitë e vetëqeverisjes lokale, për shkak të aftësisë së tyre të brishtë kreditore. Sa u përket nëpunësve nga komuna Manastir, kur i pyetëm a janë të informuar për mënyrat e mundshme si do funksionojë Fondi, një pjesë e tyre u përgjigj se askush nuk i ka konsultuar deri më tani, ndërsa pjesa tjetër thanë se janë të informuar për këtë projekt por nuk kanë informacione më të hollësishme. Të informuarit shkurtimisht thanë se për ta opsion i pranueshëm është „fond i vetmbështetur”, gjegjësisht të ofrohen kredi pa interes ndërsa kursimet e realizuara të derdhen në Fond me çka do të gjenerohen mjete për projektet e ardhshme.

Për komunat, Fondi është më se i nevojshëm që të nxiten investimet në nivel lokal, duke marrë parasysh edhe numrin e vogël të marrëveshjeve të kyçura për partneritet publik-privat në nivel lokal. Për këtë flasin edhe përvojat e Manastirit dhe Kërçovës. Deri më tani, asnjëra nga këto komuna nuk ka lidhur marrëveshje me kompani të vendit ose të huaj për këtë lloj partneriteti në fushën e efikasitetit energjetik ose shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë. Megjithatë, të dyja komunat kanë bërë përpjekje të tillë për marrëveshje në pjesën e ndriçimit të rrugëve, por pa sukses. Në rastin e Manastirit, arsyeja për mungesën e marrëveshjes së tillë është se vetëm një kompani është paraqitur me dokumentacion të pakompletuar, ndërsa nëpunësit nga Kërçova kanë vlerësuar se kushtet që i ka ofruar kompania e disponueshme për bashkëpunim nuk kanë qenë në favor të komunës.

Intervistat u intensifikuan kur u parashtrua pyetja rreth numërit të nëpunësve të angazhuar të cilët punojnë ekskluzivisht në temën e efikasitetit energjetik. Nëpunësit që i intervistua nga të dyja komunat potencuan se dobësitë e stafit janë një nga arsyet për shkak të cilave procesi i planifikimit dhe realizimit shkon me tempo më të ngadalësuar. Në këtë pyetje një nga nëpunësit në Kërçovë tha:

- Në ekipin tonë, në shumicën e rasteve vetëm un jam i angazhuar në fushën e efikasitetit energjetik, por sipas nevojës përfshihen edhe të tjerë. Komuna është në situatë shumë specifike, është lidhur me katër komuna tjera si rezultat i ligjit të fundit për organizim territorial të njërive të vetëqeverisjes lokale. Shumë vetë kanë mbuluar fusha të ndryshme dhe ende nuk ka sistematizim të ri. Sipas sistematizimit të ri, me siguri do të zgjerohet ekipi. Këta do të jemi, njerëzit e njëjtë, njihemi dhe me siguri do të na ndahen angazhime të ngjashme.

Në krahasim me komunën e Kërçovës, ku ekipi vazhdimisht ndryshohet varësisht nga nevojat e aktiviteteve në vijim (me vetëm një anëtar të rregullt), situata në Manastir është pak më ndryshe. Gjegjësisht, sipas deklaratave të nëpunësve të Manastirit, në këtë komunë, tre nga të punësuarit janë të angazhuar rreth aktiviteteve dhe projekteve që kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik, dy prej të cilëve janë më aktiv. Megjithatë, sipas njërit nga të punësuarit, kjo gjendje nuk lejon përkushtim të plotë mbi aktivitetet nga fusha e efikasitetit energjetik dhe shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë, sepse në detyrat e përditshme të punës hynë edhe punë sikurse regjistrimi i konsumit, projekte të shërbimeve komunale në vijim, të ardhshme e të tjera. Theks i veçantë u vendos në procesin e regjistrimit, mbledhjes dhe analizimit të konsumit të energjisë, proces i cili sipas nëpunësve përfshin një pjesë të madhe të ditës së punës. Megjithatë, ata shtuan se dhe me kushte të tilla, me stafin që e kanë, arrijnë të regjistrojnë rezultate, por thonë që nëse nëpunësit do ishin vazhdimisht të përkushtuar në efikasitetin energjetik, edhe vetëm kjo punë do ua përmbushte orarin e punës prej tetë orësh. Nëpunësit në Manastir shprehën mirëkuptim për gjendjen e tanishme në lidhje me stafin për shkak të, siç thonë „mundësive që i ofron buxheti”, por si zgjidhje për tejkalimin e kësaj situatë e shohin në fondet evropiane për të cilat ekziston disponim i mirë në komunë dhe tani më janë në proces të implementimit të disa prej tyre.

Në orarin e punës të nëpunësve, siç pamë nga prononcimet e nëpunësve në Manastir, hyjnë dhe aktivitetet e lidhura me regjistrimin e konsumit të rrymës dhe analizimin e të dhënave të mbledhura. Mes tjerash, me detyra identike përmbushet edhe dita e punës së të punësuarve në komunën e Kërçovës.

Disa herë e përsëritën se bëhet fjalë për aktivitet që kërkon përkushtim të madh, vëmendje dhe kohë. Ajo që është e përbashkët për të dyja komunat është ajo që regjistrimi bazohet në llogaritë e dorëzuara për energjinë e konsumuar, pavarësisht nëse bëhet fjalë për energji elektrike, naftë, ujë dhe të tjera. Pasi t'i pranojnë të dhënat, nëpunësit i vendosin në sistem përkatës dhe regjistrojnë çfarëdo ndryshimi në konsum ose shpenzim. Nga komuna e Kërçovës pohojnë se shpenzimet për këtë vit janë identike me ata të vitit të kaluar dhe nuk kanë vënë re ndryshime, as në konsum e as në shpenzime. Shtojnë se këto gjetje janë arritur me programin kompjuterik Excel përmes frekuencave dhe krostabulacioneve. Gjatë bisedës me nëpunësit nga Manastiri na u bë me dije se në komunë i kushtohet rëndësi të veçantë menaxhimit energjetik, gjegjësisht ndjekjes së konsumit të energjisë. Siç potencuam më lartë përdoren teknikat dhe mekanizmat e njëjta për mbledhjen dhe përpunimin e të dhënave. Ekipi nga Manastiri ishte unanim se këto analiza ndihmojnë shumë në ndjekjen e energjisë së konsumuar dhe të paguar, por edhe njëherë potencuan se gjendja e tanishme mund të përmirësohet shumë me zhvillimin e mjeteve nga donatorë të huaj ose Fondi për efikasitet energjetik në mënyrë që të hapet rruga për realizimin e mendimeve dhe ideve të ekipit komunal.

Vullneti politik për zhvillimin e efikasitetit energjetik

Siç përmendëm më lartë, në kuadër të këtij hulumtimi u munduam t'i mësojmë perceptimet, qëndrimet dhe mendimet e kryetarëve të komunave Manastir dhe Kërçovë në lidhje me efikasitetin energjetik. Nga biseda me Vladimir Taleski, kryetar i komunës së Manastirit, dhe Fatmir Dehari, kryetar i komunës së Kërçovës, ekipi hulumtues arriti deri në informacione shtesë të cilat e kompletuan paraqitjen për mënyrën si veprohet me energjinë në nivel lokal dhe për planet në të ardhmen.

Të dy kryetarët e komunave në fillim të bisedës potencuan se efikasiteti energjetik është një ndër prioritetet e punës së tyre dhe se janë në komunikim me ekipet e komunës të angazhuar për këtë çështje me qëllim të uljes së shpenzimeve dhe rritjen e rehatisë në objektet që janë nën kompetencat e tyre. Ata shprehën kënaqësi për mënyrën si punojnë ekipet e komunave dhe e theksuan angazhimin dhe profesionalizmin e tyre. Në pjesën hyrëse gjithashtu i pyetëm kryetarët e komunave nëse programet e tyre zgjedhore kanë paraparë masa që e prekin çështjen e efikasitetit energjetik, të cilës që të dy iu përgjigjën pozitivisht. Kryetari Talevski shtoi se premtimet për këtë program kanë qenë të paplotësuara me program përkatës ekologjik. Ai tha se mes projekteve të fushës së energjetikës dhe efikasitetit energjetik me të cilat ka kërkuar mandat të tretë nga qytetarët e Manastirit kanë qenë rikonstruimi i kopshteve, ndërtesave dhe sallave të shkollave, por para së gjithash ngrohja qendrore dhe gasifikimi i Manastirit. Nga ana tjetër, Dehari theksoi se përvoja si kryetar i një komune rurale me buxhet të vogël (komuna Osllomej, mandat: 2009-2013), por me shpenzime të mëdha për energji është mjaft e rëndësishme dhe do të ndihmojë në menaxhimin e mjeteve të disponueshme dhe nevojave reale.

Kryetarët e komunave potencuan se gjatë gjithë kohës kanë dijeni për shpenzimet për energji dhe janë të përfshirë në procesin e analizimit të të njëjtave. Edhe pse nuk dispononte me numra të saktë, Kryetari i komunës së Kërçovës tha se konsumi i energjisë po zvogëlohet pa e zvogëluar edhe rehatinë e qytetarëve, por ende ka hapësirë për kursim. Në veçanti e potencoi ndriçimin e rrugëve si fushë me potencial të lartë për kursim përmes ndërrimit të dritave dhe vendosjen e dritave të reja me karakteristika të larta energjetike. Sipas tij, arsyeja për fazën fillestare të analizave dhe planifikimeve më serioze është periudha tranzituese e administratës, e përmendur më lartë. Megjithatë, potencoi se pret ndryshime të mëdha në këtë pikëpamje dhe angazhim të gjithanshëm që do të rezultojë me përpërimin e efikasitetit të komunës në konsum, si dhe në menaxhimin e energjisë. Kryetari Taleski tha se komuna me zell regjistron sa është konsumi në objektet nën kompetencat e saj, dhe në bazë të këtyre numrave bëhen analiza që të evidentohet ndryshimi eventual si dhe arsyet për të.

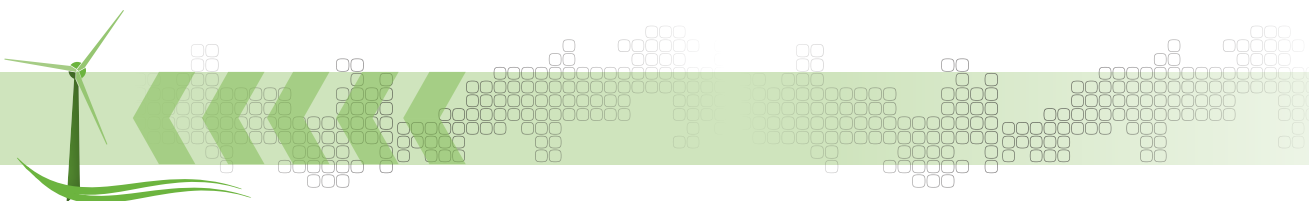
„Për secilin objekt të institucioneve të komunës ka person kompetent që mban llogari sa dhe ku shpenzohet“, shtoi Taleski.

Të pashmangshme ishin dhe pyetjet që kishin të bëjnë me pengesat dhe sfidat me të cilat ballafaqohen këto komuna, dhe ndikojnë në tempon dhe planet për rinovim dhe investim. Për kryetarin Dehari, buxheti i kufizuar komunal është arsyeja më e madhe përse, objektet publikë nën kompetencat e tyre, në veçanti shkollat, janë me karakteristika energjetike të dobëta. Nënkuptohej që e përmendi dhe periudhën tranzituese administrative por mungesa e mjeteve të mjaftueshme, sipas tij, është problemi kyç i kësaj komune. Përveç kësaj, pengesa shtesë krijojnë edhe borxhet e trashëguara nga RSFJ. Atyre të cilëve komuna u ka borxhe tanimë kanë ngritur procedurë gjyqësore përmes përmbaruesit, ndërsa kryetari i komunës shpreson se kjo do të tejkalohet sa më shpejtë në interes të të dyja palëve.

Nga ana tjetër, Kryetari i komunës së Manastirit Taleski tha se përherë ekziston nevoja për më shumë mjete por i përmendi dhe kompetencat e kufizuara të cilat i ka komuna rreth objekteve me karakter publik. Taleski shpjegoi se gjatë përgatitjes së buxhetit bëhet kujdes që të projektohen projekte të realizueshme dhe kështu të arrihet shkallë e lartë e realizimit të buxhetit. Sipas Taleski dhe buxheti i tanishëm i komunës është bërë duke u bazuar në të njëjtin parim, ku nga fundi i vitit financiar janë paraparë disa aktivitete në lidhje me kopshtet dhe shkollat, veçanërisht për ata të cilat përdorin dru për ngrohje gjatë dimrit.

Sa u përket sfidave më të mëdha për këto dy njësi lokale, unanim ishte qëndrimi se ato janë sistemet e tanishme të ngrohjes. Në Kërçovë, energjensi primar për ngrohjen e ndërtesave shkollore është nafta, por në kombinim me kazanët e vjetër kjo gjendje shkakton shumë shpenzime. Gjithashtu, nëse i shtojmë edhe karakteristikat e dobëta energjetike, gjegjësisht mungesën e termo-izolimit dhe dritareve adekuate, situata bëhet edhe më serioze, shtoi kryetari Dehari. Edhe kryetari i Manastirit e përmendi ngrohjen si problem mbi të cilin duhet të ketë qasje urgjente dhe serioze. Ai përmendi se një pjesë e kazanëve janë relativisht të vjetër dhe joefikas energjetikisht, ndërsa për ngrohjen e tyre përdoret mazut dhe dru. E pranoi që këto janë të dëmshme ekologjikisht dhe ndikojnë më ambientin jetësor, por planifikohet zëvendësimi i tyre me të reja të cilat përdorin gaz, por gjithçka varet nga mundësitë buxhetore. Nuk harroi t'i përmend edhe ndërtesat shkollore ku pranoi se ka nevojë për rikonstruim serioz. Kryetarët e komunave, njëjtë si dhe nëpunësit potencuan se edhe përtej këtyre problemeve dhe sfidave, komunat marrin masa për përparimin e efikasitetit energjetik në përputhje me mundësitë reale. Ai i përmendi të njëjtat projekte për të cilat diskutuam me nëpunësit.

Kryetarët e komunave Dehari dhe Taleski janë të informuar për obligimin ligjor për përgatitje të programit trevjetor për efikasitet energjetik i cili vlen për të gjitha njësitë e vetëqeverisjes lokale. Kryetari i komunës Manastir programin 2009-2013 e vlerësoi si dokument strategjik për komunën në të cilin janë përfshirë projekte kapitale me rëndësi të veçantë për komunën. Ai shpjegoi se ky program nuk është fiks dhe ndryshime e përshtatje janë të mundshme në programet e ardhshme. Projektin e parë të paraparë me programin 2009-2013 që e përmendi Kryetari Taleski ishte ndërtimi i sistemit qendror të ngrohjes në Manastir, ndërsa vijoi elaborimi i kolektorëve diellorë tani më të vendosur në kopshte të cilët janë paraparë pikërisht me këtë program. Ai potencoi se ekzistojnë faza dhe afate të ndryshme për implementimin e projekteve, ndërsa tani, sipas tij, bëhen sondazhe dhe analiza për atë se a mund dhe ku mund të vendosen ende kolektorë diellor për ujë të ngrohtë. Sa i përket programit për efikasitet energjetik të Kërçovës, kryetari i komunës Dehari tha se është i njoftuar me faktin se komuna nuk ka përgatitur një dokument të tillë dhe është i vetëdijshëm se është obligim ligjor i papërmbytur sipas nenit 132 nga Ligji për energjetikë.

„... unë jam dhjetë muaj në këtë pozitë dhe tani më u kam dhënë udhëzime nëpunësve ta përgatisin këtë program sa më shpejtë. Kjo ka rëndësi të veçantë për komunën. Nuk dua ti paragjykoj arsyet përse nuk është miratuar deri më tani, por e theksoj rëndësinë e miratimit të tij. Kemi staf të elektro-inxhinierëve dhe jam i bindur se do të përgatisim program të mirë”, shpjegoi Dehari.

Në aspektin e bashkëpunimit me komunat tjera nga Maqedonia, por dhe me ata në fqinjësi, Dehari dhe Taleski kanë përvoja të ndryshme. Kryetari i Kërçovës gjatë bisedës me ekipin hulumtues të CRPM tha se deri më tani komuna ka kontakte të kohë pas kohshme me një pjesë të komunave maqedonase por jo edhe me ato nga fqinjësia. Megjithatë lajmëroi se në periudhën në vijim, do të përkushtohen intensivisht në përgatitjen e aplikimeve për projekte me komuna dhe partnerë nga shtetet për rreth, para së gjithash në fushën e ndriçimit rrugor. Ai potencoi se shkëmbimi i përvojave dhe njohurive mbi këtë çështje është në interes të Kërçovës, por gjithashtu theksoi se për shkak të mjeteve të kufizuara financiare komuna ka nevojë dhe për fonde strukturore, gjegjësisht projekte të cilat parashohin ndërtim të objektit të ri, ose veprim të ngjashëm që do jetë i dukshëm. Ai paralajmëroi tempo të përsheptuar për aplikimin e disa programeve ndër të cilat edhe Programin IPA për bashkëpunim ndërkufitar. Sa i përket vlerësimit të kryetarit të komunës së Manastirit, ai shpjegoi se komuna ka përvojë të pasur në bashkëpunimin dhe komunikimin me shtetet fqinje, në veçanti me Greqinë. Përmes programit IPA janë shkëmbyer njohuri dhe informacione me vlerë nga fusha e sistemeve të ngrohjes dhe ngrohjes qendrore, gjë që ka ndihmuar në formimin e programit të komunës për efikasitet energjetik, por konsideron që përfundimisht ka ardhur koha që të hidhen hapa të tjera.

„...Çdo shkëmbim është i dobishëm. Kjo është mirë por neve na duhet fazë tjetër. Ne e dimë për çfarë kemi nevojë. I bëmë projektet, neve na duhen para që t’i zbatojmë planet. Neve na duhet ndihmë e tillë. Kemi përvojë në këtë fushë. Mosanëtarësimi i Maqedonisë në BE na handikepon që të mos mundemi të aplikojmë në fondet më të larta. Mësohemi nga dyqind herë për gjënë e njëjtë. Mungojnë paratë. Duhet t’u thuhet „mjaftë ushtruar”. Sugjerimi im është që na nevojitet ndihmë për realizimin e projekteve strukturore”.

Nga ana tjetër, Taleski tha se është i kënaqur nga niveli i komunikimit dhe bashkëpunimit me komunat maqedonase, ndërsa si argument për këtë iu referua faktit se disa komuna tjera nga rajoni i Pellagonisë, siç janë Mogilla dhe Novaci janë përfshirë në projektin për ngrohje qendrore. Sa i përket bashkëpunimit me institucionet e qeverisjes qendrore, kryetari i komunës theksoi që ai ekziston, por nevojitet komunikim më intensiv. Për kryetarin e komunës Taleski, dëshmi për bashkëpunimin është ajo që shteti është aktivisht i përfshirë në projektin për ngrohje qendrore, më saktësisht SHA ELEM i cili e koordinon gjithë rrjedhën dhe zhvillimin. Njeriu i parë në komunën e Kërçovës nënvizoi se deri më tani nuk është bërë asgjë konkrete, por ekzistojnë kontakte me Ministrinë e Ekonomisë për projekte të kësaj sfere dhe shpreson se së shpejti do të ketë ehe aktivitete më konkrete.

Sa i përket Fondit të paralajmëruar për efikasitet energjetik dhe opinionëve të kryetarëve të komunave në lidhje me të, që të dy ishin të njoftuar me këtë iniciativë dhe janë të bindur se do të jetë e dobishme për të dyja komunat, por dhe për të gjitha njësitë e vetëqeverisjes lokale. Megjithatë, mungoi një shpjegim më i hollësishëm, edhe pse Dehari theksoi që deri më tani nuk ka informacione më konkrete për mënyrën si funksionon Fondi por është i bindur që do të jetë i dobishëm.

Një pjesë e pyetësorit i është përkushtuar angazhimit personal të kryetarëve të komunave në rritjen e vetëdijes tek qytetarët për dobritë nga shfrytëzimi racional. Dehari u përgjigj se në takimet me qytetarët shtjellohet edhe kjo çështje. Ai na bindi që në bisedat me ta ua bën me dije rëndësinë për shfrytëzimin

racional të energjisë dhe efektin që vijon mbi ambientin jetësor. Gjithashtu, u bisedua dhe për mënyrat dhe mekanizmat si të zvogëlohet konsumi dhe shpenzimet, por përshtypja e tij ishte se ende ka hapësirë të gjerë për përmirësimin e nivelit të vetëdijes tek qytetarët e Kërçovës kur bëhet fjalë për këtë problematikë, por edhe për çështje të tjera që e prekin këtë sferë. Ai mendon që kjo temë fiton vlerë dhe është mjaftë aktuale dhe prandaj duhet të shfrytëzohet momenti dhe në bashkëpunim me donatorët dhe qeverisjen lokale të bëhet diçka konkrete dhe e dukshme. Taleski theksoi se jo vetëm ai, por dhe qytetarët e hapin këtë çështje dhe inician debat për të. Diskutimi është në veçanti prezent dhe intensiv gjatë periudhës së dimrit, gjegjësisht gjatë sezonit për ngrohje edhe atë nga dy perspektiva: si të shmanget tradita e ngrohjes me dru dhe të arrihet ngrohje optimale në shtëpi dhe pasojat nga kjo mënyrë e ngrohjes në vendbanimet e Manastirit mbi ambientin jetësor. Në muajt e dimrit, sipas Taleskit, mbi Manastirin vazhdimisht qëndrojnë rre të zeza si rezultat i përdorimit me shumicë të qymyrit, drurit, mazutit, por për fat të keq në disa vendbanime edhe të gomave, që në kombinim me gazrat që lëshojnë automjetet paraqitet koncentrim më i lartë i grimcave të dëmshme që ndikojnë në shëndetin e qytetarëve dhe banorëve përreth qytetit të Manastirit. Vlerësimi i tij është se vetëdija tek qytetarët për dobitë e efikasitetit energjetik është në nivel të lartë dhe ata janë të vetëdijshëm për këtë, ndërsa si argument për pohimin e tij u referua asaj që për një pjesë të ndërtesave të reja me vetëiniciativë është kërkuar të lihet mundësi për vendosjen e kolektorëve diellorë dhe qasje në ngrohjen qendrore të paralajmëruar, d.m.th. sistemit të përçimit të gazit. Ky qëndrim i kryetarit të komunës përputhet me gjetjet e CRPM-së në lidhje me nivelin e informimit të banorëve të Manastirit në lidhje me këtë koncept.

Kapitulli 5: Dialogu politik për efikasitet energjetik në Manastir dhe Kërçovë

Politikat sillen në nën-sisteme/sektorë në kuadër të të cilëve funksionojnë më shumë aktorë të cilët merren në mënyrë të ndryshme edhe nga një aspekt tjetër me problemin politik. Termet aktorë, faktorë, subjekt nënkuptojnë subjekte shtetërore dhe jo-shtetërore nga të cilat disa janë më shumë e disa më pak të përfshirë në procesin e krijimit të politikave. Aktorë në procesin e krijimit të politikave mund të jenë individ dhe/ose grupe. Funksionimi i tyre në një sektor mund të quhet nën-sistem politik. Se kush mund të jetë pjesë e procesit të krijimit të politikave është temë e një debati të gjatë teorik i cili rezulton me një përfundim të thjeshtë se aktorët vijnë nga sistemi shtetëror dhe komunal. Me qëllim që të mundësohet analizë sa më e thjeshtë e politikave të krijuara në secilin nën-sistem, ne në këtë analizë i përfshijmë, përveç bartësit e pozitave publike dhe nëpunësit shtetëror – qëndrimet, pikëpamjet dhe sfidat e të cilëve janë analizuar në kapitullin paraprak – në këtë kapitull i analizojmë organizatat joqeveritare dhe bizneset.

Pjesëmarrja e sektorit joqeveritar – OJQ-ve në dialogun politik për efikasitet energjetik në Manastir dhe Kërçovë

Sektori joqeveritar luan rol të rëndësishëm në përforcimin e kapaciteteve të njësive të vetëqeverisjes lokale, por dhe në rritjen e vetëdijes qytetare për të gjitha temat dhe çështjet shoqërore të cilat kanë ndikim të drejtpërdrejtë ose indirekt mbi kualitetin e jetës së komuniteteve. Shoqëria civile padyshim është aktor dhe lidhje e rëndësishme në të gjithë procesin. Parë nga aspekti i efikasitetit energjetik, por dhe për gjithë aspektet e tjera, organizatat joqeveritare e kanë funksionin e „urave” përmes së cilëve mund dhe duhet të vendoset dialog mes të gjitha niveleve të qeverisjes nga njëra anë dhe komunitetet në anën tjetër, me qëllim që të ketë komunikim gjithëpërfshirës, shkëmbim të informacioneve dhe njohurive që gjithsesi do të kontribuojnë drejtë procesit të ndërtimit të një niveli të qëndrueshëm të vetëdijes tek banorët. Ky lloj i organizatave jo vetëm se kanë fuqi t'i bashkojnë aktorët shoqërorë në një pikë, por kanë potencial edhe t'i detektojnë të gjitha dobësitë, problemet, sfidat dhe pengesat të cilat në këtë rast i bëjnë pengesë përmirësimit të shfrytëzimit racional të energjisë. Përmes një varg projektesh, pa dallim nëse bëhet fjalë për projekte strukturore ose projekte që kanë për qëllim rritjen e kapaciteteve të faktorëve relevant, plotësohet boshllëku në shoqëri, duke dhënë në këtë mënyrë shembuj pozitiv të bashkëpunimit dhe ndjenjës së përgjegjësisë për zhvillim.

Në vendin tonë ka përafërsisht 5.000 organizata joqeveritare, shoqata dhe fondacione të cilat punojnë në fusha të ndryshme të jetës shoqërore, dhe pjesa më e madhe janë koncentruar në kryeqytet. Për disa nga to fokusi primar është mbrojtja e ambientit jetësor, kushtet jetësore, biodiversiteti dhe zhvillimi i ekologjisë. Në këtë gërshetim hyn edhe prioriteti ynë primar – zhvillimi i efikasitetit energjetik dhe shfrytëzimi i arsyeshëm dhe i qëndrueshëm i energjisë.

Në fillim të hulumtimit, CRPM u ballafaqua me probleme gjatë kërkimit të organizatave aktive të cilat punojnë në fushën e ambientit jetësor në rajonin e Manastirit dhe Kërçovës. Përveç kësaj, u ndeshëm edhe në përgjegjshmëri të dobët nga ata të cilët ligjërisht-formalisht janë aktiv, ndërsa një nga supozimet pse ndodh kjo është paraqitja e dobët në publik dhe numri i vogël i aktiviteteve. Megjithatë, ekipi hulumtues arriti të realizojë intervista me anëtarë dhe punonjës aktiv nga dy organizata joqeveritare nga Manastiri dhe udhëheqës të një shoqërie ekologjike në Kërçovë. Edhe pse duket sikur numri i

intervistave të realizuara është i vogël, organizatat janë përfaqësuese. Bisedat me to ishin të rëndësishme dhe në masë të madhe na ndihmuan të fitojmë pasqyrë precize për atë se çfarë në fakt ndodh me sektorin joqeveritar në këtë rajon në lidhje me efikasitetin energjetik dhe ambientin jetësor, si dhe si t'i mësojmë pengesat dhe problemet me të cilat ballafaqohen ata gjatë punës së tyre.

Siç përmendëm më lartë, në pjesën që i është përkushtuar metodologjisë së këtij hulumtimi, për shkak të insistimit të bashkëbiseduesve që të ngelen anonim, do të shërbejemi vetëm me emrat e organizatave joqeveritare të cilat pranuan të intervistohen -- „Biosfera” – Manastir, Shoqata ekologjike „Kajmakçallan” – Manastir dhe OJQ „Vinozhito” nga Kërçova. Që në fillim ia vlen të përmendet se që të tre punojnë në një spektër të gjerë të çështjeve nga fusha e mbrojtjes së ambientit jetësor dhe ekologjisë. Duke biseduar me ta dhe duke i analizuar bisedat, konstatojmë se mes tyre ekzistojnë dallime si në pikëpamjen e strukturës dhe stafit, ashtu edhe në pikëpamjen e përgatitjes dhe përvojës në temën e efikasitetit energjetik.

„Biosfera” nga Manastiri, sipas rrjedhës së bisedës, është organizata që demonstroi kuptim më të mirë dhe konsistent për efikasitetin energjetik. Megjithatë, në intervistë ata potencuan se edhe pse kanë aktivistë të cilët e njohin këtë temë, ka potencial për njohuri më të thella, me çka do të arrihej një nivel solid që të mundet të organizojnë trajnime për organizata të tjera. Përndryshe, „Biosfera” tanimë një kohë të gjatë ekzistojnë si organizatë joqeveritare e cila mundohet ta rrisë nivelin e kualitetit të ambientit jetësor në Manastir dhe e cila deri më tani ka implementuar disa projekt në këtë temë. Megjithatë, në pyetjen deri më tani a kanë zbatuar projekt ose aktivitet nga lëmia e efikasitetit energjetik në mënyrë të pavarur, përgjigja e tyre është negative. Arsytet për këtë, sipas deklaratave të tyre, kanë të bëjnë me atë se organizata është fokusuar, në vend të parë, në hapësirat e gjelbra në qytet dhe rrethinë dhe në mbrojtjen e hapësirës jetësore, por pjesërisht për shkak të mungesës së përvojës në këtë fushë. Nga „Biosfera” thonë se deri më tani kanë ndjekur disa trajnime për ndikimin e shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë dhe dobisë nga ajo, por tani për tani ajo njohuri e fituar ende nuk është shfrytëzuar për përgatitjen e një aplikimi të pavarur për projekt. Nga kjo organizatë thanë se janë mjaft të vetëdijshëm dhe të njoftuar me efektin e shfrytëzimit racional të energjisë mbi ambientin jetësor dhe në rend të parë shohin potencial për bashkëpunim në këtë lloj projektesh me organizata të tjera që më vonë edhe vetë ta zhvillojnë këtë portofolio projektesh. Megjithatë, nga „Biosfera” na sigurojnë se në bashkëpunim me organizata të tjera kanë zbatuar aktivitete në lidhje me efikasitetin energjetik. Bëhet fjalë për një fushatë të shkurtër për kursimin e energjisë në një nga vendbanimet e Manastirit ku pjesa dominuese e banorëve janë Romë. Kjo fushatë është zbatuar me partner të tretë, ndërsa kryesisht është fokusuar në ngritjen e vetëdijes për shfrytëzimin e poqëve kursyese, për shfrytëzimin racional të energjisë dhe njoftimin e banorëve me materialet ndërtimore me karakteristika të larta energjetike.

Përgjigje të ngjashme për këto pyetje morëm edhe nga „Kajmakçallan” në Manastir, e cila gjithashtu punon në fushën e ekologjisë dhe mbrojtjen e ambientit jetësor, por siç thonë, me tempo më të ngadalshme. Prandaj, na thanë se, si koncept, efikasiteti energjetik në mënyrë të përkryer përshtatet me qëllimin e tyre programor dhe statutar kryesor. Ata shtuan edhe se duhet të shfrytëzohet momenti për projekte të tilla sepse kjo temë po bëhet aktuale në vend, donatërot e huaj janë të disponuar t'i financojnë idetë e këtij lloji, ndërsa sipas pikëpamjeve të tyre, paraqet përparësi ajo që Maqedonia ka potencial të madh për aktivitete, në veçanti në pjesën e burimeve të ripërtërishme të energjisë, mbeturinave organike, energjisë diellore dhe të erës. Sa u përket aktiviteteve që konkretisht kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik, nga „Kajmakçallan” thanë se deri më tani nuk kanë marrë pjesë në asnjë aktivitet në lidhje me këtë temë dhe vetëm kanë qenë prezent në disa prezantime në të cilat është diskutuar për shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë. Gjithashtu, deri më tani kanë aplikuar vetëm në një thirrje për aplikime në këtë temë nga Sekretariati i Qeverisë së Republikës së Maqedonisë. Ndërsa ideja e tyre ka qenë të vendosin kolektor diellor në një nga shkollat e Manastirit. Projekti është refuzuar pa asnjë shpjegim. Ata nuk kanë kërkuar grant për ide të ngjashme nga financuesit e huaj, ndërsa si arsye për këtë e potencuan mungesën e njohurisë së thellë për efikasitetin energjetik por dhe për vetë procesin e përgatitjes së aplikimit të projektit. Për ta,

problem paraqet edhe gjendja e dobët financiare në të cilën gjendet organizata, dhe si pasojë kjo i pengon që të marrin pjesë në projekte të tilla të cilat kërkojnë pjesëmarrje të vogël të organizatës me mjetet e veta në implementimin e aktiviteteve të parashikueshme.

Sa i përket organizatës kërcovare „Vinozhito” e cila, meqë ra fjala, është organizata e vetme që vepron në rajonin e Kërçovës në fushën e ekologjisë dhe mjedisit jetësor, biseda me përfaqësuesin e tyre na mundësoi të përfundojmë se bëhet fjalë për organizatë me përkushtim dhe dëshirë të lartë për punë në sferën e efikasitetit energjetik, por edhe me kufizime serioze. Gjegjesisht, sipas bisedës, kjo organizatë pas vetes ka disa aktivitete të cilat janë realizuar në rajonin e Kërçovës në fushën e efikasitetit energjetik. Në kuadër të disa projekteve të zbatuara nga organizata të tjera, aktivistë nga „Vinozhito” kanë qenë të angazhuar si ligjërues për shpikjen e „shkritores diellore”. Gjegjesisht, shkriticorja diellore paraqet model për të fituar dyll të pastër. Më saktë, shpikësi shpjegon:

„...i vendosni kornizat e huallit në enë të mbyllur në të cilën pjesa e sipërme është nga qelqi, i vendosni në diell dhe nëpërmjet procesit të shkrirjes së natyrshme dylli rrjedh, është i pastër, ndërsa mbetja ngelet në kornizë. Unë bëj edhe shkritore me dru dhe rrymë, por për t’u arrirë efekti i njëjtë nevojitet sasi më e madhe e energjisë. Unë kam shkritore me diell, për rreth një ore shkrihen nga 6-10 korniza varësisht nga madhësia ndërsa efekti është i njëjtë. Por, megjithatë, në këtë mënyrë nuk ka ndotje me dyoksid-karbon në krahasim me ata që nxehen me dru, gjegjesisht nuk shpenzohet rrymë nëse ai punon me rrymë. Për efikasitetin energjetik, ne jemi ende organizatë e re, por e kemi në statut si qëllim programor. Megjithatë, ai edhe si temë është diçka e re në Maqedoni...”, shpjegoi i intervistuari.

Edhe pse efikasiteti energjetik është pjesë e statutit të kësaj organizate, ashtu si me rastin e organizatave nga Manastiri, ekzistojnë pengesa që e rëndojnë zhvillimin në këtë pjesë të portofolios së „Vinozhito”. Kjo organizatë ballafaqohet me problem identik si „Kajmakçallan” siç është njohuria e pamjaftueshme e kësaj teme, por në përgjithësi edhe për procesion e përgatitjes së aplikimit me të cilin eventualisht do të shfaqeshin para donatorëve të huaj, problem me të cilin ballafaqohet „Vinozhito”, por jo dhe „Biosfera”, nga ku na sigurojnë se kanë përvojë dhe disponojnë me njohuri adekuate për të aplikuar në thirrjet e BE-së. Gjithashtu, pengesë paraqet edhe gjendja e dobët financiare e kësaj shoqate, por edhe mungesa e zyrave dhe hapësirave të përhershme të punës. Thonë se nuk janë në gjendje t’i mbulojnë shpenzimet për udhëtime në Shkup, ku do të merrnin pjesë në trajnime për atë se si përgatitet aplikimi për fondet e BE-së.

„Një e shkuar në Shkup do na kushtonte së paku 2000 denarë për një anëtar për një ditë, që për ne në këto kushte është shumë”, ilustron bashkëbiseduesi.”

Duke i analizuar pengesat për aktivitetin e dobët në këtë fushë, përfaqësuesi i „Vinozhito” përmendi se për shkak të karakterit shumë-etnik në këtë pjesë vendit, organizatat kryesisht fokusohen në projekte në fushën e demokracisë, marrëdhënieve ndëretnike dhe zhvillimit lokal ekonomik, dhe si pasojë ka numër të vogël të bashkëpunëtorëve për projekte me efikasitet energjetik.

Në raste të tilla, rrjetet për bashkëpunim mund të luajnë rol të rëndësishëm. Me ta, jo vetëm që rritet angazhimi dhe dukshmëria e vetë organizatës por edhe stimulohet bashkëpunimi, thellohet njohuria për tema për të cilat ka njohuri të pamjaftueshme, por dhe dukshëm rriten mundësitë për të fituar grant për zbatimin e projekteve të caktuara. Lidhja e dobët e organizatave joqeveritare për bashkëpunim në fushën e efikasitetit energjetik është problem edhe në rajonin e Manastirit. Gjegjesisht, edhe pse deri diku ekziston njëfarë komunikimi mes organizatave joqeveritare në Manastir, falë forumit lokal të organizatave joqeveritare, temat siç është „shfrytëzimi i qëndrueshëm i energjisë” dhe të ngjashme janë më pak të

përfaqësuar në krahasim me temat e tjera, dhe si dëshmi për këtë flet fakti se deri më tani nuk është zbatuar as një projekt i përbashkët nga kjo sferë mes organizatave që e përbëjnë rrjetin. Aspak më e mirë nuk është situata me bashkëpunimin e komunave në këtë fushë. Gjegjësisht, që të tre organizatat potencuan se deri më tani me komunat Manastir dhe Kërçovë nuk kanë bashkëpunuar në asnjë projekt ose aktivitet

Ishte interesant rasti me „Vinozhiton” nga Kërçova. Para dy viteve kjo organizatë është dashur të përfshihet në projektin për rritjen e vetëdijes mes qytetarëve të Kërçovës për shfrytëzimin racional të energjisë të cilin e përmendën nëpunësit nga Kërçova, por për arsye deri tani të panjohura, „Vinozhito” nuk ka pranuar ftesë zyrtare për pjesëmarrje. Në këtë kontekst, e përmendën edhe një tendencë tjetër të pasuksesshme. Në vitin 2013, në kornizat e panairit të planifikuar të mjaltit në Kërçovë, një organizatë në bashkëpunim me një nga bankat e Maqedonisë, është dashur të kenë prezantim të përbashkët, në të cilin përveç njoftimit me konceptin e efikasitetit energjetik, ka qenë e paraparë që banka t’i prezantojë edhe „kreditë e veta të gjelbra” por plani ka dështuar. Megjithatë, realizimi i kësaj ideje paraqitet për panairin e këtij viti për çka „Vinozhito” shpresojnë dhe për ndihmë nga komuna.

Ekipi i CRPM tentoi të marrë përgjigje rreth asaj se a kanë të dhëna organizatat joqeveritare nga rajoni i Manastirit dhe Kërçovës që janë aktive në këtë fushë rreth nivelit të vetëdijes së qytetareve në lidhje me përfitimet që mund të arrihen me implementimin e modeleve dhe mekanizmave për efikasitet energjetik dhe në përgjithësi për shfrytëzim efikas të energjisë. Është interesante që të tre organizatat paraqiten pikëpamje dhe qëndrimet e tyre, të cilat kryesisht bazohen në komunikimin e tyre të drejtpërdrejtë me komunitetet dhe qytetarët, por jo edhe në hulumtimin kualitativ, kuantitativ ose të kombinuar që do të shërbente si argumentim relevant dhe mbështetje e pohimeve. Kështu, për shembull bashkëbiseduesi nga OJQ e Kërçovës mendon se ekziston hapësirë e madhe për informimin dhe njoftimin e opinionit me të gjitha çështjet e kësaj teme, duke filluar nga mënyrat dhe mundësitë për përmirësimin e karakteristikave energjetike në shtëpitë e tyre e deri tel mënyrat e financimit dhe kreditë që i ofrojnë bankat për këtë. Ai shtoi se ky aksion patjetër se duhet të koordinohet dhe zbatohet në mënyrë të përbashkët me komunën dhe institucionet qendrore nëse duam që të arrihet ndikim i plotë. Duke folur për nivelin e ulët të informimit, bashkëbiseduesi potencoi se paralelisht me fushatat për informimin e komuniteteve, duhet t’u kushtohet vëmendje dhe aktivistëve nga sektori joqeveritar dhe sërish e ktheu fokusin drejt kapaciteteve profesionale të dobëta të stafi i organizatave joqeveritare lokale. Në kontekstin e kësaj çështje, bashkëbiseduesi tha:

„Ejani me mua tani tek organizata dhe t’i pyesim anëtarët se ç’është efikasiteti energjetik... Bëhet fjalë për termin të ri, gjegjësisht bëhet fjalë për njohuri të pasistematizuara dhe jokoherente”.

Megjithatë ai e vuri në dukje faktin që një pjesë e qytetarëve janë të vetëdijshëm për këtë dhe deri më tani kanë vendosur ose instaluar ndonjë mekanizëm për uljen e konsumit të energjisë, por pjesa dërmuese e banorëve ka nevojë për informacione dhe të dhëna shtesë. Dhe organizatat nga Manastiri kishin qëndrim të ngjashëm. Sipas „Biosferës”, pjesa më e madhe e banorëve të qytetit të Manastirit dhe vendbanimeve rreth tij nuk e njohin këtë koncept dhe kanë nevojë për fushata edukative gjithëpërfshirëse, në veçanti për banorët më të moshuar. Këto pohime të „Biosferës” janë në pajtim me gjetjet e hulumtimit tonë, të cilat tregojnë se të rinjtë të moshës mes 18 dhe 35 vjeç në rajonin e Pellagonisë kanë nivel më të lartë të informimit për efikasitetin energjetik, në krahasim me generatat më të moshuara. Bashkëbiseduesit nga kjo organizatë joqeveritare shpjegojnë se shkak për këtë gjendje është përdorimi masiv i teknologjive të reja dhe internetit nga të rinjtë dhe kështu në mënyrë të shpejtë dhe efikase fitojnë njohuri të reja për të gjitha temat e jetës shoqërore, përfshirë edhe këtë. Kjo organizatë njofton se popullata më e moshuar janë më të mbyllur për bashkëpunim dhe nuk tregojnë interesim të lartë për shfrytëzimin e teknologjive të reja dhe mjeteve të komunikimit. Gjatë shpjegimit, këtë situatë e quajtën „rreth i mbyllur”, por shprehën bindje se kjo mund të tejkalohet me fushatë të gjerë edukative dhe sigurojnë që rezultatet do jenë të dukshme menjëherë. Nga ana tjetër, nga organizata manastirase „Kajmakçellan” vlerësojnë se vetëdija ende është e

ulët, por vërejnë tendencë të ngritjes konstante, ose siç thonë „trend të linjës rritëse”. Sipas pikëpamjeve të tyre, qytetarët gjithmonë më shumë mendojnë për zgjidhje alternative me qëllim të uljes së konsumit dhe shpenzimeve të energjisë. Ata vendosën theks të veçantë në sistemet e reja për ngrohje dhe vendosjen e kolektorëve diellorë si mekanizma që më së shumti diskutohen dhe pranohen mes banorëve, por potencuan se fuqia e dobët blerëse e banorëve është problemi kryesor për atë se pse niveli i vendosjes së risive të tilla ende është i ulët. Nga „Kajmakçallan” thanë se pavarësisht fuqisë së tillë blerëse, qytetarët do të detyrohen të vazhdojnë të mendojnë dhe kërkojnë zgjidhje për uljen e mjeteve që i ndajnë për energji për shkak të rritjes konstante të çmimeve të energjensave, përfshirë dhe të energjisë elektrike.

Siç mund të vërejmë nga biseda me to, OJQ-të i konsiderojnë komunat dhe institucionet nga qeverisja qendrore si partnerë në zbatimin e fushatave të tilla. Në analizën më lartë, përmendëm se fushatat e gjera patjetër duhet të bazohen në përvoja dhe shembuj paraprak të mirë. Këtë e rekomandon edhe vetë BE-ja, e cila vazhdimisht i fton nivelet e qeverisjes në shtetet anëtare ta përforcojnë tempon e investimeve dhe aktiviteteve në objektet publike me çka qytetarët do të kenë shembull për të ndjekur për atë se si duhet të veprohet me pronën dhe përgjithësisht me konsumin e energjisë.

Këtë qëndrim e ndajnë edhe organizatat joqeveritare me të cilat realizuam intervista individuale. Sipas „Biosferës”, qeverisja shtetërore dhe lokale duhet të fokusohen edhe në realizimin e projekteve infrastrukturore me çka do të përmirësohet kualiteti i jetës së qytetarëve në qasjen dhe zgjedhjet në tregun e energjisë. Në veçanti e potencuan projektin për ngrohje qendrore në Manastir. Por për to prioritet është një fushatë edukative paraprake që do të jetë e sinkronizuar me masa stimuluese, siç janë për shembull, subvencionet për vendosjen e kolektorëve diellorë. Nga kjo organizatë joqeveritare thonë se me këtë shteti do të dëshmojë se kujdeset për qytetarët e vet, në veçanti për ata të kategorisë më të ndjeshme dhe në këtë mënyrë do të bëhet përpjekje për tejkalim të pjesshëm të problemit me fuqinë e kufizuar blerëse të qytetarëve dhe buxhetet e vogla familjare. Ata shpjegojnë se kampanjat edukative duhet të ndiqen me motiv për realizim të asaj që është mësuar si informacione të reja, ndërsa në të kundërtën vështirë se mund të pritët ndonjë lëvizje e madhe dhe me vlerë. Të të njëjtit mendim ishin edhe nga „Kajmakçallan”. Ata rekomandojnë fushatë dhe aksion masiv të shoqëruar me operacione të rëndësishme infrastrukturore të udhëhequr nga qeverisjet shtetërore dhe lokale. Kjo është mënyra e vetme, thonë ata, që të arrihen rezultatet e dëshiruara dhe të përmirësohet shfrytëzimi racional i energjisë dhe burimeve të natyrshme në tokë.

Nga „Kajmakçallan” fokusohen edhe në një aspekt tjetër të lidhur me shfrytëzimin e burimeve dhe potencialeve energjetike – ndotjen ekologjike. Nga kjo organizatë joqeveritare kërkojnë që këto aktivitete të fillojnë sa më shpejtë, me çka do të jepej kontribut i rëndësishëm për zvogëlimin e ndotjes së ajrit në Manastir. Ata sugjerojnë këto aktivitete të ndiqen me adaptime dhe standarde adekuate për punën e REK Bitolla. Gjegjësisht, ata thonë se vazhdimisht pranojnë ankesa nga qytetarët, veçanërisht nga ata që jetojnë afër këtij kombinati miniere -energjetik për shkak të gazrave dhe tymit që dalin nga oxhaku i REK Bitolla. Ata konsiderojnë se standardet e tilla dhe kalimi në shfrytëzim më masiv të burimeve të ripërtërishme të energjisë do të kontribuojë drejt bilancit ekologjik dhe zvogëlimit të ndotjes, të cilin tani e vlerësojnë si të “madh”.

Rrjedha e pyetësorit ishte strukturuar në mënyrë që të paraqiten qëndrimet dhe mendimet rreth angazhimit të OJQ-ve tjera që janë më aktive në këtë fushë, por dhe të palëve tjera të ndikuara që marrin pjesë në debatin publik, si në nivelin lokal ashtu edhe në atë shtetëror. Në këtë drejtim, të gjithë bashkëbiseduesit e intervistuar kërkuar të intensifikohet debati publik të cilin do ta kishin udhëhequr pikërisht kolegët e tyre dhe gazetarët, krahas kryetarëve të komunave dhe palëve përgjegjëse nga institucionet qendrore për të cilët tanimë u qartësua se pritët nga ata. Përfaqësuesit e që të tre organizatave të përfshira me këtë hulumtim ishin kategorik me pohimet e tyre se debati publik rreth temës së efikasitetit energjetik dhe shfrytëzimit racional të burimeve dhe energjisë në Manastir dhe Kërçovë është në nivel jashtëzakonisht të ulët. Sa për ilustrim, nga „Kajmakçallan” na thanë se kanë përshtypjen se të gjitha ngjarjet dhe fushatat janë të koncentruara në Shkup dhe thuajse asnjë nuk arrin deri në brendësi.

Vlerësimet e tyre janë se gjatë një viti ka më së shumti një ngjarje në këtë temë në të cilën marrin pjesë numër i vogël pjesëmarrësish dhe se kjo aspak nuk mjafton që seriozisht të nxitet debat i pjekur dhe produktiv në komunën e Manastirit. Mendim të ngjashëm dëgjuam edhe nga „Biosfera” e Manastirit:

„...kjo ndodh rrallë dhe qetë dhe nuk arrin tek qytetarët. Patjetër duhet të ndryshohet.”

Sa i përket kësaj pyetje nuk kishte dallime mes përgjigjeve të dhëna nga organizatat nga Kërçova. Përveç njërit nga dy ngjarjet e organizuara nga sektori joqeveritar, nuk ka asnjë lloj ngjarje tjetër, thanë nga „Vinozhito”. Ata presin që iniciativa e tyre „Panairi i mjalitit” në kornizat e të cilit planifikohet pjesë e posaçme në të cilën do të debatohet dhe bisedohet që efikasiteti energjetik të kalojë në traditë dhe në këtë mënyrë t’i jepet dinamikë debatit publik në rajonin e Kërçovës.

Tanimë përmendëm disa herë se lidhja dhe komunikimi i dobët mes organizatave joqeveritare nga brendësia e vendit është pengesë serioze për tu shfaqur para donatorëve të huaj, por ndikon edhe në shkëmbimin e njohurive dhe përvojave nga kjo temë. Sa i përket sektorit civil, vendosja e një platforme konstante dhe të qëndrueshme të komunikimit, disa herë është dëshmuar të jetë model efikas për të arritur rezultate konkrete, rritjen e vetëdijes mes banorëve, por dhe si katalizatorë për debat më të zëshëm dhe më të gjerë. Si shembull pozitiv nga sfera e „gjelbër” mund të veçohet „Koalicioni i gjelbër” – rrjet i përbërë nga disa organizata joqeveritare nga Velesi, të cilat ishin veçanërisht të zëshme për pasojat e dëmshme nga ristartimi eventual i shkrites së Velesit, angazhimi dhe përkushtimi disave për të cilin është largimi i shkrites nga plani i përgjithshëm urbanistik i Velesit nga Këshilli i komunës në sesionin e mbajtur në shtator të vitit të kaluar. Organizatat të cilat i konsultuam në kuadër të këtij hulumtimi shprehën gatishmëri për një rrjet të tillë, qëllimi i të cilit do të ishte intensifikimi i aktiviteteve që kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë në nivel rajonal dhe lokal. Vetë organizatat potencuan se niveli i komunikimit mes tyre është shumë i ulët, ndërsa ky rrjet do ishte i dobishëm për tejkalimin e këtij problemi. Gjithashtu, potencuan dhe mungesën e komunikimit të mjaftueshëm me sektorin joqeveritar nga fqinjësia. Vetëm „Biosfera” nga Manastiri tha se kanë kontakte me organizata joqeveritare nga Greqia dhe Shqipëria që mund të intensifikohen dhe më shumë, ndërsa dy organizatat tjera deri më tani nuk kanë përvojë dhe praktikë të tillë. Nga „Kajmakçallan” dhe „Vinozhito” shkaqet për këtë i drejtojnë në tempon e ngadaltë të punës dhe dukshmërinë e dobët, por janë të bindur se bashkëpunimi me organizatat joqeveritare nga rajoni mund të rezultojë në shkëmbim më të madh të praktikave, njohurive dhe përvojave nga kjo fushë, gjë që mund të kontribuojë drejt zhvillimit të ideve dhe iniciativave të reja për projekte nga kjo sferë, që do ishte në dobi të veçantë, para së gjithash për Maqedoninë dhe rajonet në të cilat veprojnë.

Ekipi që punonte në këtë hulumtim, nga fundi i secilës intervistë e parashtronte edhe pyetjen indikative nëse gjatë punës së organizatave mbahet llogari për parimet e shfrytëzimit racional dhe të përgjegjshëm të energjisë (shfrytëzimin racional të sistemit për ngrohje, vendosjen e dritareve me karakteristika të larta energjetike, poçe kursyese dhe të ngjashme). Kjo pyetje ishte pjesë e pyetësorit me qëllim që të paraqiten praktikat dhe veprimet që zbatohen në hapësirat e tyre të punës dhe në përgjithësi në veprimet e vetë organizatave. Duke gjykuar në bazë të përgjigjeve që morëm përfundim se niveli i praktikave të tilla varet nga niveli i informimit të organizatave për konceptin e efikasitetit energjetik dhe tempos së tyre të punës dhe aktiviteteve. Sipas deklaratave të përfaqësuesve nga „Biosfera” mund të përfundojmë se bëhet fjalë për organizatë e cila më së shumti punon dhe u përmbahet principeve të lartpërmendura, por në korniza të mundësive, para që gjithash, financiare:

„...i ndjekim ato parime, përdorim poçe kursyese dhe ngrohjen e shfrytëzojmë në mënyrë racionale”, tha përfaqësuesi nga „Biosfera”.

Nga ana tjetër, nga „Kajmakçallan” dhe „Vinozhito” nga Kërçova na thanë se parimet e tilla thuajse nuk janë pjesë e punës së tyre, dhe arsyet për të drejtohen drejt mungesës së fuqisë financiare për këtë lloj të blerjes për nevojat e hapësirave të tyre të punës, por dhe për shkak se nuk kanë shprehur t’i aplikojnë të njëjtat. Problem shtesë për „Vinozhito” është edhe fakti që organizata nuk ka hapësirë pune permanente dhe për shkak të financave të kufizuara, nuk është në gjendje të blejë hapësirë për periudhë më të gjatë. Është interesante të përmendim se në fund të bisedave, veçanërisht në pjesën joformale, përfaqësuesit dhe bashkëbiseduesit nga këto organizata joqeveritare gjithmonë inicionin diskutim për atë se cilat janë mundësitë për kyçjen e tyre në projektet vijuese të CRPM-së në pjesën e efikasitetit energjetik. Pa përjashtim, që të tre organizatat shprehën gatishmëri të përfshihen në ndonjërin prej aktiviteteve vijuese dhe kërkuan të përfshirjen e tyre në trajnime ose punëtori eventuale përmes së cilave do të mundën të mësojnë më shumë për këtë koncept. Njëkohësisht u ofruan edhe për bashkëpunim në zhvillimin e ideve dhe planeve të reja për projekte në të cilat do ishin plotësisht të angazhuar dhe të përfshirë, me çka, siç thonë, jo vetëm që do fitojnë njohuri të reja por dhe do ta zhvillojnë portofolion e organizatës, që nga ana tjetër do t’ju mundësojë shfaqje të pavarur para donatorëve të huaj të cilëve do t’ju demonstrojnë se kanë përvojë në këtë fushë, por dhe aftësi që vetë t’i zbatojnë aktiviteteve e projekteve.

Pjesëmarrja e mediumeve në dialogun politik për efikasitet energjetik

Me siguri secili është i njoftuar me fuqinë e mediumeve dhe ndikimin që ata e kanë mbi rrjedhat e përgjithshme shoqërore, në veçanti gjatë kohës së një buri të përgjithshëm të teknologjisë dhe teknikës, e si pasojë dhe zgjerimin e mediumeve. Në kuadër të këtij hulumtimi, CRPM u mundua t’i mësojë qëndrimet, pikëpamjet dhe mbi të gjitha, përvojat e gazetarëve që raportojnë për ngjarje dhe tema nga rajoni i Manastirit dhe Kërçovës, dhe kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm dhe racional të energjisë.

Në procesin e zgjedhjes së bashkëbiseduesve relevant u bazuam në parimin lokal-qendrorë, gjegjësisht u intervistuan gazetarë që punojnë në mediume lokale dhe më shpesh raportojnë për rajone me rëndësi rajonale, por dhe gazetarë – korrespondent që mbulojnë ngjarje lokale, por raportet e tyre janë pjesë e shtypit ose mediumeve elektronike që lexohen në gjithë territorin e Republikës së Maqedonisë. Gjithashtu, gazetarët me të cilët biseduam kanë përvojë të gjatë pune, gjë që ishte e rëndësishme për ekipin hulumtues me qëllim që të ketë një paraqitje për linjën historike të raportimit dhe hulumtimit gazetarë në lidhje me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin racional të energjisë dhe burimeve. Për të gjithë gazetarët ishte i përbashkët fakti se asnjë nga to nuk raporton ekskluzivisht për temën „energjetikë” dhe mbulojnë sektorë të ndryshëm, gjegjësisht raportojnë për tema të spektrit më të gjerë shoqërorë.

Siç e kemi shpjeguar në pjesën e metodologjisë të këtij hulumtimi, të gjithë përfaqësuesit e mediumeve që u intervistuan insistuan të ngelin anonim, prandaj për analizë më të lehtë vendosëm të gjithëve t’ju caktojmë numra 1,2,3,4 dhe 5 ku 1,2 dhe 3 janë gazetarë nga Manastiri ndërsa pjesa tjetër e gazetarëve punojnë dhe raportojnë nga Kërçova. Në përgjithësi, gazetarët potencuam pika dhe sfida të njëjta, që sipas tyre e kufizojnë intensitetin dhe kualitetin e raporteve në temën tonë. Ajo që ishte e përbashkët në tregimet e tyre kishte të bëjë me intensitetin e publikimit të lajmeve ose temave që kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik. Sipas gjithë gazetarëve të intervistuar, lajmet që kanë të bëjnë me energjetikën mund të shihen në botimet e shtypura ose elektronike por shumë rrallë si lajme që kanë të bëjnë ekskluzivisht me efikasitetin energjetik ose shfrytëzimin e arsyeshëm të energjisë. Edhe në rast se ekziston një lajm i tillë, shpesh herë raportimi reduktohet në përplasje partiake për shkak të pikëpamjeve të ndryshme për atë se udhëhiqet politika energjetike në vend ose për ndonjë investim kapital.

I pyetëm gazetarët sa shpesh raportojnë për lajme në fushën e efikasitetit energjetik. Përgjigjen që e morëm ishte se ajo ndodh shumë rrallë. Një nga gazetarët nga Manastiri, gazetari 2, tha e vitin e kaluar

ka përgatitur 3-4 raporte të tilla, por vetëm një pjesë e tyre ka qenë për efikasitetin energjetik, pjesa tjetër kanë qenë për tema tjera të sferës së energjetikës. Dhe gazetarët e tjerë nga Manastiri potencuan se edhe pse rrallë, por ndodh që të raportojnë mbi këtë temë. Gazetari 1 u përgjigj se për herë të fundit ka ndodhur gjatë dimrit të fundit ku ka raportuar për centralet fotovoltaike në rajonin e Pellagonisë, ndërsa gazetarët 2 dhe 3 iu referuan investimit të cilin disa herë e përmendën nga Komuna Manastir, që kishte të bënte me vendosjen e kolektorëve diellor. Gjithashtu, gazetari 3 potencoi se gjatë pranverës ka raportuar për një ngjarje nga ku është informuar për linjat kreditore për efikasitet energjetik që synonin ndërmarrjet e vogla dhe të mesme, si dhe për disa renovime tjera të objekteve nga qytetet për rreth (rikonstruimi i ndërtesës së komunës në Resnjë).

Për dallim nga ato, gazetarët kërçovarë nuk ishin në gjendje të numërojnë ose të kujtojnë emetimin e raporteve me të cilat drejtpërdrejtë është prekur tema e efikasitetit energjetik. Thonë se në rajonin e Kërçovës, tani për tani, fokusi është vendosur në tema kryesisht nga energjetika. Sa për ilustrim, gazetari 4 përmendi se më shpesh temat janë nga fusha e energjisë elektrike, çmimi i saj, gjendja me REK Osllomej dhe të ngjashme. Gjegjësisht, shumica e tyre përmendën politikën redaktuese të momentit, të cilën e ndjekin të gjitha mediumet në vend dhe në pjesën më të madhe koncentrohet në ngjarjet politike në vend.

Një nga gazetarët manastiras përmendi se shikuesit në Maqedoni janë të kontaminuar me politikë, përplasje politike dhe çështjen e emrit. Në një konstalacion të tillë, shtoi 1, shumë rëndë mund të depërtoj lajm, hulumtim ose temë e lidhur me efikasitetin energjetik. Gazetari manastiras 3 është i mendimit të njëjtë si me gazetarin e lartpërmendur. Ai siguron se politika është dominuese në programet informuese të televizioneve lokale në Manastir, ndërsa në rast se një lajm i tillë emetohet ai do jepet nga fundi i bllokut informativ. Gazetari shtoi se situata ndoshta është më ndryshe gjatë fundjavave, por kjo ndodh për shkak se të shtunën dhe të dielën nuk ka aq shumë ngjarje dhe mbledhje, ndërsa hapësira e lajmeve duhet të mbushet. Sipas tij, patjetër duhet të merret parasysh fakti se shikueshmëria gjatë fundjavave është më e vogël në krahasim me ditët e punës. Sa i përket gazetarit 3, ai mendon se politika redaktuese e tanishme është arsye për depërtimin më intensiv të lajmeve dhe temave nga fusha e energjetikës, efikasitetit energjetik dhe shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë. Ai konsideron se në rajonin e Manastirit ka potencial të madh për storie dhe tema hulumtuese të këtij lloji, por për fat të keq, konsideron ai, politika është prioritet. Ai gjithashtu mendon se, në përgjithësi, kualiteti i raportimit të mediumeve maqedonase ka rënë.

„...jetojmë në kohën e PR dhe spineve, në botëra virtuale. Në përgjithësi sundon ambient i papërshtatshëm medial”, shpjegoi gazetari 2.

Situata nuk është aspak më ndryshe në Kërçovë. Pas bisedave që i kishim atje me gazetarët lokal mund të përfundojmë se ajo që u ofrohet shikuesve në Kërçovë, nuk është më ndryshe nga ajo që e shikojnë manastirasit – politikë dhe trazira politike. Një nga gazetarët kërçovarë (4) potencoi se në kushte normale, lajme nga kjo problematikë do të ishin pjesë e përditshme e edicioneve informative ose gazetave, por në vendin tonë nuk është ashtu. „Politizimi”, siç thotë gazetari, i lajmeve është sindrom nga i cili vuan gazetaria maqedonase, gjendje në të cilën, siç shton gazetari 3, qytetarët maqedonas ndjehen rehat dhe nuk kërkojnë ndryshime. Kolegu i tij nga një televizion lokal në Kërçovë ka qëndrim të ngjashëm (5), por ai shtoi se vëren se shikuesit janë të ngopur nga ajo që u prezantohet në lajme. Gazetari 5 shpjegon se ky televizion lokal disa herë ka raportuar për tema dhe çështje nga fusha e efikasitetit energjetik, siç janë shembuj pozitiv për renovim dhe investime të komunës me qëllim që të ulen shpenzimet. Sipas tij, vlerësimet e redaksisë janë se ka potencial dhe mundësi shumë më të mëdha për hulumtim në tema që kanë të bëjnë me shfrytëzimin e arsyeshëm të energjisë, por problemi është se në qytet nuk ka bashkëbisedues relevant për lajme të tilla, ndërsa përgjegjësit nga komuna dhe Qeveria nuk janë mjaft të dukshme në komunitet që të tërheqin hulumtime ose raportime plotësuese të këtij lloji. Gazetarët nga Manastiri përmendën që ky është problem dhe për ta, por jo në dimensione

kaq të mëdha. Sipas tyre, në rajonin e Manastirit ka numër të vogël ekspertësh nga kjo fushë të cilët mund të japin mendim ose qëndrim kritik në lidhje me këto tema. Në shumicën e rasteve, siç thotë gazetari 1, bashkëbisedues të këtij kalibri mund të takohen në ato ditë kur në Manastir organizohet ndonjë ngjarje ose seminar nga fusha e energjetikës dhe efikasitetit energjetik, por shtoi se këto ngjarje janë jashtëzakonisht të ralla, dhe kështu edhe numri i raporteve ose lajmeve nga kjo temë është i vogël. Në këtë kontekst, gazetari manastiras 2 përmendi edhe një aspekt interesant. Në Manastir, pjesa më e madhe e profesionistëve të kësaj teme janë të punësuar në REK Bitolla dhe ai vlerëson se ata rrallë herë vendosin të shfaqen publikisht për disa arsye, mes të cilave edhe procedura e komplikuar për marrjen e lejes për shfaqje në medime, qoftë dhe për tema që nuk e prekin punësimin e tyre në REK Bitolla. Ai i vlerëson si të „përmbajtur” edhe profesorët e ekspertët nga Fakulteti teknik në Manastir, për të cilët konsideron se mund të ndihmojnë në intensifikimin e debatit publik në lidhje me efikasitetin energjetik.

Edhe gazetarët kërçovarë janë ballafaquar me institucione dhe organe kompetente për tema të tilla të mbyllura për komunikim. Gjegjësisht, sipas gazetarit 5, institucionet e disperzuara nga qeverisja qendrore në Kërçovë janë të mbyllura deri në atë shkallë sa për deklaratë ose intervistë të thjeshtë merret pëlqim dhe miratim nga Zyra qendrore në Shkup. Sipas tij, niveli i bashkëpunimit me ta është shumë i ulët me çka qytetarët janë të privuar nga debati publik kualitativ dhe pikëpamje profesioniste, të cilët në masë të madhe mund të ndihmojnë në ngritjen e vetëdijes dhe nivelit të informimit të banorëve lokal. Për përfaqësuesit e komunës ka mendim tjetër dhe na siguron se janë bashkëpunues dhe të hapur për bashkëpunim, por që diçka të jetë e dukshme në terren, është e nevojshme shfaqje e koordinuar mes vetëqeverisjeve lokale dhe institucioneve të qeverisë, shtoi gazetari 5.

Sa u përket mendimeve të gazetarëve manastiras në lidhje me angazhimin dhe bashkëpunimin me institucione të nivelit lokal dhe qendror për aktivitete që kanë të bëjnë me energjetikën, vërejtëm mendime të ndara. Për gazetarin 2 nga Manastiri, komuna është e hapur, por vetëm kur asaj i përshtatet.

„...ata do të përgjigjen por numra të cilat janë të rëndësishme për analizën tuaj asnjëherë nuk do të përmenden.”.

Ai shtoi se nga aspekti gazetaresk, raportimi dhe shkrimi i shpenzimeve për energji të cilat i gjenerojnë institucionet publike janë temë e shkëlqyer me faktor të lartë ndikimi, por sipas tij, në kohën e fundit faktorët pengues janë më të fuqishëm se shtytja dhe dëshira gazetareske për hulumtim.

„Në aspektin gazetarik ka qenë dhe është interesant, por kohërave të fundit mundësia për hulumtim është ulur në minimum. Gjithmonë ka qenë sfidë të raportohet për këtë temë. Për shembull, problemi me institucionet publike dhe shkollat. Për shembull, ngrohja me naftë etj. Askush nuk e din sa janë shpenzimet. Drejtorët nuk japin deklaratat, kryetari i komunës raporton atë që duhet të thuhet. Nuk e dimë a jemi afër së vërtetës. Unë pata mundësi të mësoj para një kohe sa shkollat i kanë borxh një kompanie për lëndë djegëse, nga atje mi dhanë numrat dhe kuptuam se janë në humbje të gjitha shkollat. Pastaj kuptuam se është kompensuar me rezervat shtetërore të naftës, dhe të ngjashme”.

Pikëpamje të ngjashme ka dhe gazetarit nga Manastiri 1, ndërsa gazetari 3 ka përvojë plotësisht të kundërt. Ai konsideron se komuna përgjigjet kur asaj i arrijnë pyetje nga gazetarët, dhe për këtë i obligon dhe Ligji për qasje të lirë ndaj informacioneve. Pohon se kjo vetëqeverisje lokale është transparente sa u përket shpenzimeve për energji por konsideron se është e nevojshme t'i prezantojnë këto të dhëna në vende të dukshme, veçanërisht të dhënat statistikore që tregojnë për sa janë zvogëluar shpenzimet pas instalimit të sistemit të ri të ngrohjes. Gazetari 3 pohon se në këtë mënyrë para qytetarëve të vet komuna do të prezantojë mënyrë për veprim të përgjegjshëm me energjinë, por dhe me paratë e taksapaguesve, ndërsa kjo, nga ana tjetër ndikon në ngritjen e vetëdijes tek qytetarët për shfrytëzimin racional të energjisë dhe mund të nxisë operacione dhe aktivitete të tilla dhe në shtëpitë e tyre private.

Gjatë analizës së bisedave me gazetarët, ekipi ynë konstatoi se ky është problem me të cilin ballafaqohen të gjithë gazetarët e intervistuar, për të cilin ata pohojnë se paraqet faktor kufizues si për kualitetin e raportimit ashtu edhe për mundësitë që në mënyrë të pavarur të hulumtohet dhe analizohet në këtë temë. Për gazetarin nga Kërçova 5, kjo është temë e re, me terme të panjohura dhe të reja dhe të cilën një pjesë e gazetarëve nuk e kuptojnë. Dhe në raste kur ka artikuj nga kjo temë, ata janë në nivel teknik. Edhe kolegu i tij nga ky qytet, gazetari 4, haptas pranon se i mungojnë njohuritë e nevojshme të informojë dhe hulumtojë në lidhje me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë. Të njëjtat gjëra i pranuan edhe gazetarët që punojnë në rajonin e Manastirit. Gazetari 1 thotë se mu për shkak të mos njohjes së këtij materiali, redaksia por dhe vetë gazetarët-hulumtues ikin nga këto tema dhe shpjegon se deri më tani nuk ka vënë re debat gjatë takimeve me redaksinë për çështje ose probleme të kësaj sfere. Gazetarët nga Manastiri gjithashtu pranojnë se hulumtim eventual në këtë temë shikohet nga aspekti i asaj se si metodat e vjetruara të ngrohjes dhe punës ndikojnë mbi shëndetin e njerëzve dhe në përgjithësi mbi ambientin jetësor, por jo dhe si arsye për renovim, operacione e aktivitete eventuale. Gazetari 3 pranon se lajm atraktiv është lajmi që u referohet numrit të rasteve të reja të sëmundjeve kancerogjene të regjistruara si pasojë e kushteve të këqija në mjedisin ku jetohet dhe rezultat i ndotjes, por nuk shkohet më thellë me qëllim që të ofrohen zgjidhje pikërisht për shkak të mungesës së njohurive rreth kësaj problematike. Gazetari nga Manastiri 2 për vete konsideron se ka njohuri solide nga fusha e efikasitetit energjetik, shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë dhe në përgjithësi nga tema e energjetikës. Prandaj, siç thotë ai, ekzistojnë dëshmi materiale, duke menduar për artikujt dhe reportazhet e nënshkruara nga ai në 20 vitet e fundit të përvojës së tij si gazetar, por thekson se problem paraqesin kapacitetet e gazetarëve më të rinj.

„Të rinjtë nuk e njohin këtë fushë – energjetikën dhe efikasitetin energjetik. Kur shkon në ngjarje, duhet ta dijë. Për fat të keq, ka gazetarë që shkojnë në ngjarje por nuk e dinë se ç’janë burime të ripërtërishme të energjisë, efikasiteti energjetik ose terme të tjera“.

Të gjithë gazetarët e intervistuar u pajtuan se lajmet, temat dhe hulumtimet e tilla mund të paktohen me shkathtësi dhe të jenë tërheqëse për publikun, veçanërisht në nxjerrjen në pah të rasteve të veçanta të suksesshme në pjesën e izolimit të fasadave, vendosjen e sistemeve energjetike moderne dhe efikase për ngrohje ose instalimin e kolektorëve diellorë.

Nëse eliminohen pengesat e lartpërmendura, siç janë: politika e redaksisë, transparencë më e madhe e palëve kompetente, por dhe angazhim më i madh i gazetarëve dhe korrespondentëve mund të jep kontribut të veçantë drejt ndryshimit të vetëdijes dhe perceptimit të qytetarëve në lidhje me këtë. Gjegjësisht, sipas pohimeve të këtyre gazetarëve, gjendja në lidhje me këtë çështje është relativisht e keqe, duke aluduar në vetëdijen e ulët për dobietë nga investimi për përmirësimin e karakteristikave energjetike nëpër shtëpi. Pohimet e tilla i bazonin në perceptimet dhe bindjet individuale, por jo dhe në hulumtime ose në ndonjë lloj analize paraprake. Për shembull, gazetari 5 nga Kërçova thotë se vetëdija për këtë çështje është jashtëzakonisht e ulët, në të cilën u ndërlihd edhe gazetari 1 nga Manastiri, i cili konsideron se në shumicën e rasteve pas fuqisë të dobët blerëse të banorëve fshihet, në fakt, mosdija për mekanizmat për uljen e shpenzimeve dhe konsumit të energjisë. Ky gazetar, gjithashtu shton se raportimet në edicionet informative duhet të jenë në nivel shumë sipërfaqësor pikërisht për shkak të kësaj situate. Megjithatë, që të dy theksojnë se fuqia e medieve, veçanërisht e televizioneve është e madhe dhe mund të shfrytëzohet që të përmirësohet gjendja, por i përsëritën problemet tashmë të njohura, me çka konstatonin se bëhet fjalë për situatë komplekse, në të cilën përveç ndryshimit të mënyrës se si redaktohen lajmet dhe edicionet informative, nevojitet dhe angazhim serioz nga institucionet kompetente, veçanërisht nga qeverisja qendrore. Vetëm një nga gazetarët u dallua nga këto qëndrime dhe pikëpamje. Gazetari 3 nga Manastiri konsideron se vetëdijesimi i qytetarëve në lidhje me efikasitetin energjetik është në nivel solid. Ai konsideron se fushatat nga e kaluara për kursimin e energjisë të organizuara nga një „lojtarët“

kryesorë në tregun vendor kishin ndikim të fortë, dhe rezultati final është qytetarë më të vetëdijesuar në krahasim me të kaluarën. Problemin kryesor dhe më të madh ai e sheh në fuqinë e dobët blerëse të banorëve, gjë që, sipas tij, është pengesë që nuk lejon realizim në terren.

Pjesëmarrja e sektorit të biznesit në dialogun politik për efikasitet energjetik

Një nga të dhënat më të rëndësishme që arritëm t'i fitojmë gjatë hulumtimit ishte të arrihet deri te informacionet për tipin e energjensit që e shfrytëzojnë kompanitë. Gjegjësisht, u përpoqëm të kuptojmë cili energjens është më profitabil për kompanitë e Manastirit dhe Kërçovës, me saktësisht, cili energjens më shpesh përdoret në punën e tyre. Rezultatet treguan se kompanitë, me qëllim që të përfitojnë nga efikasiteti por dhe të kursejnë nga mjetet që ndahen për këtë qëllim, më shpesh përcaktohen për një energjens kryesor, të cilin gjatë punës e kombinojnë me një ose më shumë lloje të lëndëve djegëse.

Figura 20 (Manastir): Energjensat për punën e biznesit

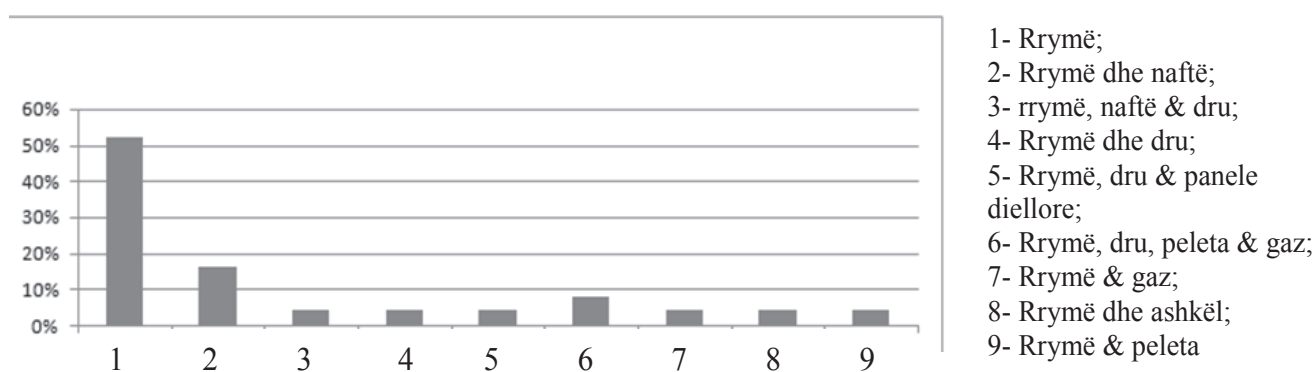
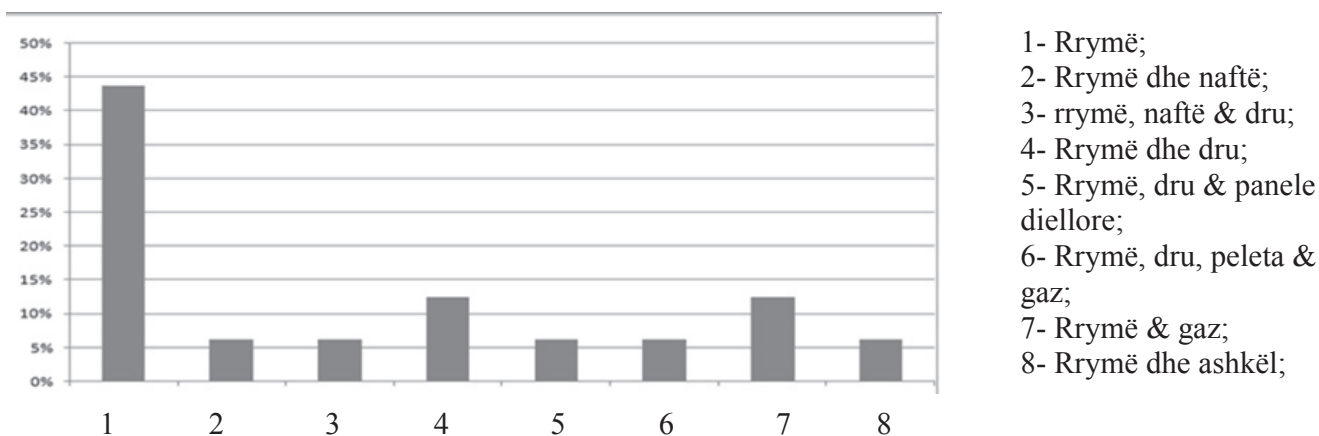

Figura 21 (Kërçovë): Energjensat për punët e biznesit

Burim: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Nga të dhënat e prezantuara më lartë në figurat 20 dhe 21, mund të përfundojmë se tek të gjithë të anketuarit energjia elektrike është energjensi primar për përmbushjen e nevojave të tyre. Pjesa më e madhe e ndërmarrjeve të anketuara në rajonin e Manastirit (48%), energjinë elektrike e shfrytëzojnë si mënyrë të vetme për t'i përmbushur nevojat e tyre, ndërsa 12% nga të anketuarit nevojat e tyre i kënaqin duke e kombinuar këtë lloj energjie me naftë. Në krahasim me kompanitë nga rajoni i Manastirit, 43,75% e kompanive në rajonin e Kërçovës e përdorin energjinë elektrike si energjens të vetëm, ndërsa një përqindje e konsiderueshme (12,5%) hyjnë në grupin e kompanive që përveç rrymës përdorin drunj dhe gaz me qëllim që t'i përmbushin proceset e prodhimitarisë. Nga kjo mund të përfundohet se për

sipërmarrësit manastiras, energjia elektrike është zgjidhje primare për kompanitë e tyre por dhe se gazi ka përdorim shumë të vogël për funksionimin e tyre. Për dallim, në Kërçovë, edhe pse energjia elektrike është energjensi më i përdorur për punën e kompanive lokale, sërish, gazi është ndër energjensat më të përdorur me të cilin plotësohet puna e subjekteve juridike në Kërçovë, duke mos e harruar dhe drurin. Megjithatë, ekziston potencial shumë më i madh për përfshirjen e gazit në prodhimtari në këtë pjesë të vendit. Gjithashtu, nga rezultatet e arritura mund të shohim se spektri i kombinimeve është relativisht i gjerë, dhe kështu në grupin e energjensave hyjnë dhe panelet solare, peletat, gazi dhe ashkël druri, të cilat në shumicën e rasteve janë të kombinuara, para që gjithash me energjinë elektrike.

Me qëllim që të fitojmë të dhëna më precize, bëmë klasifikimin dhe kategorizimin e kompanive të vogla, të mesme dhe të mëdha që të mund të kemi pasqyrë për sasinë e energjisë (lëndës djegëse) të shpenzuar gjatë gjithë vitit 2013.

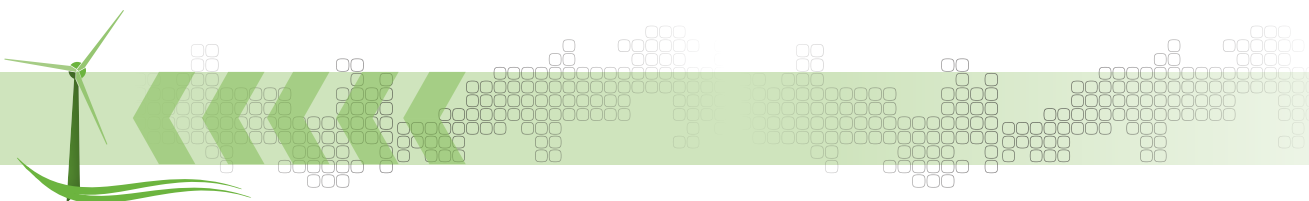
Nga krahasimi dhe analiza e përgjigjeve nga të anketuarit e rajonit të Manastirit dhe Kërçovës fituam thuajse pasqyrë identike rreth shumës së mjeteve financiare që kompanitë lokale i ndajnë për mbulimin e këtyre shpenzimeve, pa dallim nëse ata gjatë punës së tyre shfrytëzojnë një ose kombinim të më shumë energjensave. Derisa kompanitë e vogla ndajnë 3.000 – 30.000 den., të mesmet nga 40.000 den. e më lartë, kompanitë më të mëdha ndajnë deri në 200.000 den. në muaj për mbulimin e shpenzimeve. Gjithashtu është e evidente se pa dallim të numrit të të punësuarve, gjegjësisht kategorizimin e kompanive në të vogla, të mesme ose të mëdha, të gjitha pa përjashtim, ndajnë një pjesë të konsiderueshme nga të hyrat e përgjithshme financiare për mbulimin e shpenzimeve për energji. Njëkohësisht të anketuarit e theksuan ndikimin e tyre mbi punën e përgjithshme të kompanisë në kuptimin e gjendjes dhe mjeteve financiare që ndahen për investime plotësuese ose për modernizimin e procesit operues, për çka do të flasim më detajisht më poshtë.

Rezultatet u klasifikuan sipas muajve, që jep paraqitje për atë se cilët muaj janë më kritike për vetë kompanitë sa u përket nevojave të tyre për një energjens të caktuar. Tek të gjitha kompanitë, me përjashtim të atyre që punojnë në sektorin hotelierik, u evidentua se më shumë mjete ndahen në periudhën nëntor-mars, interval kohor kur, sipas tyre, kërkesa për produktet, gjegjësisht, shërbimet e tyre është më e madhe.

Shpenzimet tjera janë të ndryshueshme dhe mund të kenë ndryshim të konsiderueshëm, dhe si pasojë të kenë ndikim të ndryshëm mbi profitabilitetin e kompanive. Siç përmendëm më lartë, një nga pikat më të larta në shpenzimet e ndryshueshme mujore tek secila kompani janë pikërisht shpenzimet për energjens – energji. Në atë drejtim, pjesa më e madhe e të anketuarve (48% në rajonin e Manastirit dhe 50% në rajonin e Kërçovës) konsiderojnë se shpenzimet për energji kanë ndikim mesatar mbi punën e përgjithshme financiare të kompanisë, dhe një numër më i vogël, por i konsiderueshëm i kompanive thonë se ata kanë ndikim të madh ose jashtëzakonisht të madh.

U përpoqëm që më thellësisht ta hulumtojmë këtë pyetje që të kemi një paraqitje më të qartë për atë se sa mjete realisht ndahen për këtë qëllim, edhe pse patjetër duhet të potencohet fakti se në këtë pyetje vërejtëm hezitim dhe reagim më të madh me arsyetimin se bëhet fjalë për çështje interne të udhëheqësisë, por me më shumë shpjegime arritëm të marrim të dhëna dhe përgjigje të prekshme. Por, ia vlen të përmendet se vjen në shprehje një nga kufizimet e këtij hulumtimi nga arsyeja se një pjesë e kompanive të anketuara e dhanë përgjigjen e tyre të shprehur në përqindje, ndërsa të tjerat në vlera reale, d.m.th. shuma. Kështu, mesatarja për kompanitë nga rajoni i Manastirit tregon se 14.16% e fitimit total mujor të kompanisë është i destinuar për servisimin dhe mbulimin e shpenzimeve që kanë të bëjnë me energjinë, ndërsa ky numër është për 2% më i madh kur bëhet fjalë për kompanitë e Kërçovës.

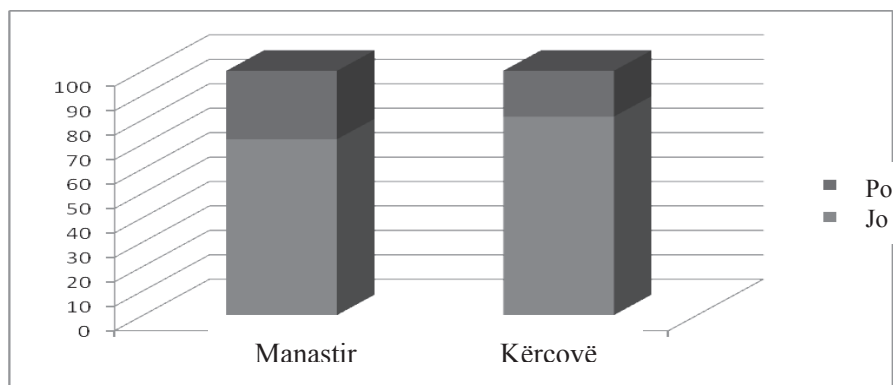
Sa u përket rezultateve të kompanive që kësaj pyetje iu përgjigjen me shuma reale llogaritja dhe analiza e CRPM, me përjashtim të kompanive të mëdha tregon se kompanitë nga Manastiri dhe Kërçova

ndajnë mjete në interval prej 23.694,00 deri në 85.666,60 denarë nga përfitimi total mujor. Me qëllim që të ruhet përfaqësimi i përgjigjeve, kompanitë e mëdha nga të dy qytetet nuk u përfshinë në këtë llogaritje për shkak se një pjesë prej tyre u përgjigjën se në muaj shpenzojnë nga 1.000.000,00 denarë nga të hyrat totale mujore për energji. Gjithashtu vlen të përmendet dhe fakti se një pjesë e kompanive të anketuara nuk donin t'i përgjigjen kësaj pyetjeje me arsyetimin se bëhet fjalë për të dhëna internet të kompanisë që kanë të drejtë ta dinë vetëm ekipi menaxherial dhe pronarët.

Në kontekstin e këtyre shpenzimeve, u paraqit edhe nevoja për fokus më të detajuar të ndikimit të tyre mbi planet e ardhshme për investim, mbi zhvillimi e vetë subjektit, si dhe mbi përmirësimin e punës. Atë që e tregojnë rezultatet përfundimtare është se pjesa më e madhe e të anketuarve nga të dy qytetet (Manastir – 72%; Kërçovë – 81,25%) konsiderojnë se e lartësia e shpenzimeve për energji ka ndikim mbi planet e ardhshme për investime të reja dhe zhvillim, ndërsa pjesë më e vogël e të anketuarve konsiderojnë që ajo nuk ka aspak ndikim mbi planet për investime (Figura 22).

Figura 22: A i ndikojnë shpenzimet për energji planet e juaja për investim?

Burim: Anketa e CRPM për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014.

Ky hulumtim, në pjesën e kompanive e përfshiu dhe pjesën e vetëdijesimit dhe politikave, si dhe një analizë të qasjes së kompanive drejt efikasitetit energjetik, gjegjësisht drejt zbatimit të mekanizmave për efikasitet energjetik dhe përfaqësimin eventual të tyre në procesin operativ dhe prodhues. Deri diku është shqetësues fakti se gati 44% e kompanive të anketuara nga rajoni i Manastirit dhe 37,5% e kompanive nga Kërçova nuk mbajnë evidencë mujore ose vjetore për energjinë e konsumuar që pastaj të bëjnë analizë dhe të ndërmarrin çfarëdo masa për rritjen e efikasitetit energjetik. Të dhënat nga këto analiza mund të konvertohen dhe në formë të planit për efikasitet energjetik me afate të parapara dhe mjete të ndara nga buxheti, të cilat do ishin ndihmë e madhe dhe udhërrëfyes për kompanitë, pavarësisht nga madhësia e tyre për atë vendoset, instalohet ose modernizohet me qëllim që të ulen shpenzimet për energji. Padyshim se këto plane ndonjëherë kërkojnë edhe ndihmë për ato kompani që nuk janë në gjendje të zhvillojnë plan ose program të tillë.

CRPM e shndërroi këtë në formë të pyetjes, e cila ishte pjesë përbërëse e pyetësorit të shpërndarë tek subjektet e anketuara. Dhe për këtë temë rezultatet ishin pak dëshpëruese, d.m.th. me potencial të lartë për korrigjimin dhe përmirësimin e tyre. Gati 62,55 e kompanive nga rajoni i Kërçovës nuk dinë se ç'është plani për efikasitet energjetik, që në vetvete është fakt shqetësues. Sa u përket kompanive nga rajoni i Manastirit dhe rrethinës, gjendja në lidhje me këtë pyetje është për një nuancë më e mirë – 56% e kompanive të anketuara janë përgjigjur se e dinë se ç'është plan për efikasitet energjetik.

Edhe pse shumica e kompanive punojnë pa plan të veçantë për efikasitet energjetik, me pyetësorin arritëm të vijmë deri tek të dhëna që tregojnë se 2/3 e kompanive në tre vitet e fundit kanë ndërmarrë masa për uljen e shpenzimeve për energji, ndërsa 1/3 e tyre ende nuk kanë ndërmarrë asnjë aktivitet.

Në kontekstin e shpenzimeve dhe mundësive për kursim, u parashtrua pyetja rreth procesit të furnizimit me makina, aparate ose sisteme të tjera që kompanitë i furnizojnë ose instalojnë me qëllim që ta dinamizojnë dhe modernizojnë prodhimin ose procesin e ofrimit të shërbimeve për konsumatorët dhe klientët. Kuptohet se kjo pyetje ishte e fokusuar në komponentët dhe karakteristikat e efikasitetit energjetik të furnizimeve eventuale, ku 88% e kompanive të anketuara nga Manastiri dhe 75% e kompanive kërçovare u përgjigjën se i marrin parasysh karakteristikat energjetike të makinave ose aparaturës, që gjithsesi është tregues dhe fakt për tu përshëndetur i cili na bën të përfundojmë se ekziston vetëdijesim i zhvilluar. Nga ana tjetër, 12% e subjekteve juridike në Manastir dhe 18,75% e kompanive kërçovare nuk bëjnë kujdes për karakteristikat e aparateve që i blejnë, që gjithsesi paraqet potencial të madh për ndryshim dhe përmirësim, së paku kur bëhet fjalë për vetëdijen e menaxherëve për shpenzimet dhe daljet.

Për shkak të strukturës së kompanive të anketuara dhe ndarjes së tyre në të vogla, të mesme dhe të mëdha, vetëm 8% e kompanive dhe atë vetëm nga rajoni i Manastirit kanë punësuar person kompetent për energjetikën dhe konsumin e energjisë (kryesisht bëhet fjalë për kompanitë e mëdha). Nga ana tjetër, në rajonin e Kërçovës, asnjë nga kompanitë që ishin pjesë e këtij hulumtimi nuk kanë person të angazhuar për energjetikë dhe konsum të energjisë. Ky është një element shumë i rëndësishëm në punën e kompanive, para së gjithash në kompanitë e mesme dhe të mëdha sepse bëhet fjalë për angazhim dhe përkushtim të vazhdueshëm rreth asaj që paraqet shpenzim real dhe punonjës i angazhuar i cili vazhdimisht e ndjek dhe analizon kurbën e shpenzimeve dhe konsumit, gjë që ndihmon gjatë përpilimit të një plani eventual për efikasitet energjetik me qëllim që të ulen shpenzimet dhe të mbahet efikasiteti energjetik i firmave.

Në kuadër të këtij grupi pyetjesh që kanë të bëjnë me vetëdijen dhe perceptimin rreth dobive nga zbatimi i masave për efikasitet energjetik, u përpoqëm të mësojmë dhe për aktivitete eventuale që kanë të bëjnë me ngritjen e vetëdijes tek punonjësit tjerë për efikasitetin energjetik dhe inkorporimin e principeve të tij në çdo aspekt të punës. Gjegjësisht, rreth 68% e kompanive nga të dy rajonet përdorin masa të caktuara për rritjen e vetëdijes së punonjësve dhe kjo bëhet më shpesh gojari. Nga ana tjetër, kompanitë tjera që u përfshinë me këtë anketë u përgjigjën se nuk ndërmarrin asnjë masë për ngritjen e vetëdijes së punonjësve, prandaj kanë nevojë të domosdoshme për ngritjen e vetëdijes të të gjithë të tjerëve që e përbëjnë ambientin e punës, gjegjësisht, organizimin me angazhim të shtuar nga ana e atyre që janë më thellësisht të përfshirë dhe të njoftuar me këtë problematikë.

Duke i pasur parasysh ato që u thanë më lartë, ekipi hulumtues u mundua t'i kuptojë arsyet e mungesës së mekanizmave reale dhe praktike të efikasitetit energjetik në punën e tyre. Siç kemi pritur, 44% e kompanive (nga të dy rajonet) e theksuan mungesën e mjeteve financiare si faktor primar kufizues për investime ose aktivitete. Një përqindje e konsiderueshme e kompanive (44% nga rajoni i Manastirit dhe 31,25% nga rajoni i Kërçovës) mendojnë se potenciali për kursim të energjisë pa investime arrin 0-5%, gjë që thekson nevojën për ngritjen e vetëdijes së përgjithshme të punonjësve për efektet nga zbatimi dhe mbështetja në shprehitë dhe mekanizmat (para së gjithat në ato që nuk kërkojnë mjete financiare) për shfrytëzim dhe veprim racional me energjinë. Në pajtim me këtë shkojnë dhe të dhënat se 24% e menaxherëve të anketuar nga kompanitë në Manastir dhe Kërçovë theksuan se fokusimi i kompanive në prodhimet dhe shërbimet që i ofrojnë është pengesë kryesore për mungesën e mekanizmave reale në kompanitë përkatëse, gjë që sërish e thekson nevojën e ngritjes së vetëdijesimit dhe kuptimit të vetë konceptit të efikasitetit energjetik.

Figura 23: Potenciali për kursime (Manastir)

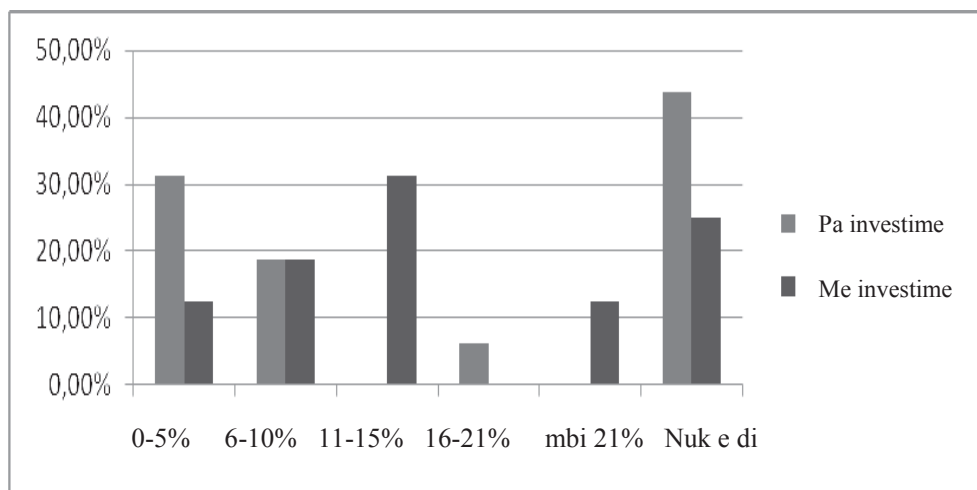
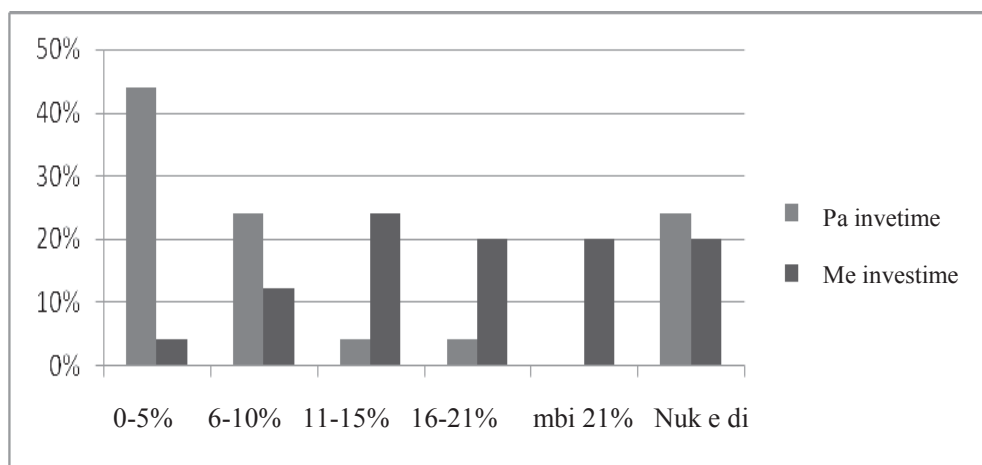

Figura 24: Potenciali për kursime (Kërçova)

Burim: Anketë e CRPM për efikasitet energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014

Në përpjekje për tu tejkaluar sfidat e tilla, linjat kreditore dhe huat gjithmonë janë një nga opsionet, kuptohet në kushte ideale. Ky ishte edhe motivi që ta hulumtojnë gatishmërinë dhe nivelin e informimit të kompanive rreth mundësisë për balancim të gjendjes momentale me atë që e ofrojnë bankat. Edhe pse pjesa më e madhe e kompanive kanë informacione në lidhje me kreditë bankare për efikasitet energjetik (81,25% nga rajoni i Kërçovës dhe 88% nga rajoni i Manastirit), megjithatë ato nuk janë në gjendje t'i ngrehin këto kredi për rinovim dhe rekonstruim për kursim të energjisë për shkak të pamundësisë t'i kthejnë ato. Ngjashëm si me rastin e qytetarëve dhe banorëve të Manastirit dhe Kërçovës, i pyetëm kompanitë çfarë është më kritike në veprimtarinë e tyre dhe çfarë është ajo që konsumon sasi më të madhe të energjisë dhe mjeteve për t'i mbuluar ato dhe mund të zëvendësohet me mekanizëm me efikasitet më të lartë energjetik (aparaturë, makinë, instalim, sistem). Shumica e të anketuarve u përgjigjën se më urgjente për sanim janë sistemet e ngrohjes dhe ftohjes. Në rajonin e Kërçovës rikonstruimi i pajisjeve dhe rikonstruimi i sistemeve për ngrohje dhe ftohje janë një lloj të rëndësishme (18,75%). Kompanitë e tjera konsiderojnë se duhet të investohet në kombinim me nga 2,3 ose 4 ndryshime nga të lartpërmendurat, me qëllim që të bëhen më efikas në aspektin energjetik. Në rajonin e Manastirit situata nuk është shumë më ndryshe, gjegjësisht 20% e të anketuarëve konsiderojnë se duhet të investohet në ngrohje dhe ftohje, ndërsa të tjerët janë të qënirmit se duhet të kushtohet vëmendje njëkohësisht në më shumë sektorë.

Kur bëhet fjalë për përmirësimin e efikasitetit energjetik, fuqia e informimit dhe niveli i informimit kanë rëndësi të veçantë. Dhe këtu anketa tregoi që ka nevojë dhe hapësirë për veprim. Gjegjësisht, 92% e kompanive nga Manastiri dhe 81,25% nga Kërçova konsiderojnë se kanë nevojë për më shumë informacione dhe të dhëna në lidhje me llogaritjen për kursime eventuale para vendimit për investim. Më shumë se gjysma e kompanive në të dy rajonet nuk dinë nga cilat institucione ose organizata do të mundeshin t'i marrin këto informacione ose këshilla, ndërsa kompanitë që thanë se e dinë kush mund t'ju ndihmojë, i përmendën EVN Maqedoni, Qeveria e RM, profesionistët, konsultuesit për energjetikë, përfaqësuesit e vetëqeverisjes lokale, bankat dhe kompanitë ndërtimore si burime potenciale për rritjen e njohurive të tyre.

Figura 25 (Manastir): Burimi për këshilla ose informacion

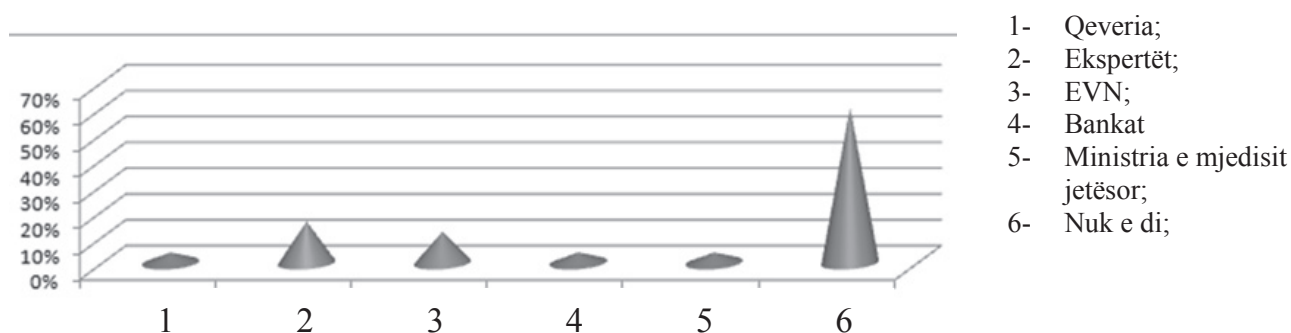
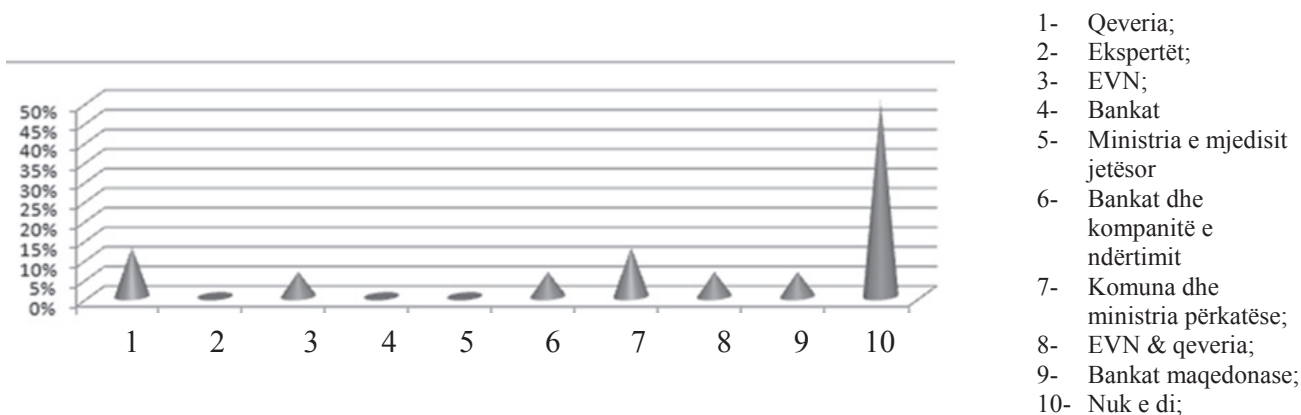

Figura 26 (Kërçova): Burimi për këshilla ose informacion

Burim: Anketë e CRPM për efikasitet energjetik në Kërçovë dhe Manastir, 2014.

Kapitulli 6: Përfundimi dhe rekomandimet

Pesë kapitujt paraprak na ndihmuan të kemi një pasqyrë të qartë dhe precize për atë se çka ndodh në fushën e efikasitetit energjetik dhe të shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë në Manastir dhe Kërçovë, për gati të gjitha segmentet e mjedisit lokal në këto dy komuna. Në këtë kapitull do t'i sublimojmë të gjitha problemet dhe sfidat e detektuara, por këtë radhë në mënyrë të veçantë për secilin profil sepse kjo mënyrë do jetë më efikase për t'iu qasur obligimeve individuale që vijnë për secilin prej tyre në Planet e veprimit të paraqitura më poshtë.

Përfundime

Sa u përket **qytetarëve**, rezultatet përfundimtare treguan se 46,3% e banorëve në komunën e Manastirit dhe 63,2% e atyre që jetojnë në komunën e Kërçovës nuk janë të njoftuar me kuptimin e termit „efikasitet energjetik”. Veçanërisht shqetëson fakti se një përqindje mjaft e lartë e të painformuarve janë të moshës 18-34 vjeç, ndërsa përqindja e të painformuarve është edhe më e lartë tek më të moshuarit.

Të anketuarit e këtyre dy komunave pranuan se kanë nevojë për këshilla gjatë rikonstruimit eventual të shtëpive ose blerjen e teknikës/pajisjeve për përmirësimin e karakteristikave energjetike. Sa u përket të anketuarve nga komuna e Manastirit përqindja është 75% ndërsa vetëm 25% e të anketuarve në Kërçovë thanë se u duhet ndihmë e tillë. Diskrepanca e madhe mes këtyre përqindjeve mund të shpjegohet me nivelin e ulët të informimit për atë se çka përfshin dhe cilat janë efektet e vërteta nga një ndërtim ose blerje e këtij lloji, por sërish ekziston mundësi e lartë që përqindja në komunën Kërçovë e reflekton situatën reale në terren.

Dëshmi se vetëdija dhe njohuritë nga kjo lëmi relativisht janë të ulëta, flet edhe fakti që 79% e të anketuarve nga Manastiri dhe 85,2% nga Kërçova nuk e dinë se çka janë klasat energjetike të prodhimeve. Përqindja modeste e të anketuarve që e dinë kuptimin e termit nuk dinin të përgjigjen se të cilës klasë energjetike janë një pjesë e aparateve të tyre të amvisërisë.

Pjesa dominuese e të anketuarve të përfshirë me anketën në Manastir (85,3%) dhe Kërçovë (82,5%) u përgjigjen se jetojnë në shtëpi të ndërtuara para dhjetë ose më shumë viteve – kur nuk i kushtojnë shumë vëmendje vendosjes së termo-izolimit përkatës në fasada, çati, dysheme, etj. Kjo u vërtetua dhe nga pyetjet e tjera të anketës. Gjegjësisht, dy të tretat e atyre që morën pjesë në anketën tonë jetonin në shtëpi pa termo-izolim përkatës në fasadën e tyre. Pak më e mirë është gjendja me izolimin e çatave, ndërsa në Kërçovë kjo përqindje është 40,3%. Vendosja e dritareve me efikasitet energjetik me siguri është më pak i kushtueshëm ndër masat e mundshme për përmirësimin e karakteristikave energjetike në shtëpi, prandaj edhe rezultatet tregojnë se gati gjysma e shtëpive të të anketuarve në komunën Kërçovë kanë vendosur dritare të tilla ndërsa në komunën Manastir kjo përqindje arrin në 46,2%.

Përveç vetëdijes së ulët për këtë lëmi, si arsye për gjendjen e tanishme me karakteristikat e këqija energjetike të shtëpive në Manastir dhe Kërçovë, është edhe fuqia e dobët blerëse e popullsisë lokale. Në këtë kontekst, 83,3% e të anketuarve nga Manastiri dhe 79,2% e atyre nga Kërçova e potencuan këtë pengesë si problem më të madh në tendencat për të rinovuar ose për të blerë sistem të ri për ngrohje. Fuqia e dobët financiare është pengesë për marrjen e „kredive të gjelbra” nga bankat komerciale me të cilat do të përmirësoheshin karakteristikat energjetike të banesave.

Edhe në rastet me hyrje të kufizuara në buxhetin familjar, amvisëritë duhet të funksionojnë, të kryhen të gjitha aktivitetet ditore siç janë gatimi, higjiena personale, dhoma të ngrohta etj. Ngrohja padyshim është barrë më e madhe për buxhetin familjar në komunat Manastir dhe Kërçovë. Nga anketa arritëm të mësojmë se shpenzimet për energji gjatë muajve të verës lëvizin në intervalin 2.000-3.000 denarë, ndërsa gjatë periudhës së ngrohjes shpenzimet shtohen nga 2.000 deri në 5.000 denarë. Këto shpenzime tërheqin një përqindje të lartë të të ardhurave familjare në veçanti tek ata me të ardhura të pakta mujore, tek të cilët gjatë dimrit këto shpenzime zënë deri në 30% të të ardhurave të tyre.

Sa u përket mënyrave të ngrohjes së shtëpive, pjesa dominuese e qytetarëve të Kërçovës dhe Manastirit atë e bëjnë në mënyrë tradicionale – me dru. Në komunën e Kërçovës kjo përqindje arrin deri në 89,5%, ndërsa në Manastir dhe rrethinë 66% e të anketuarve u përgjigjën se druri është energjensi me të cilin ngrohen gjatë muajve të dimrit. Sa u përket energjensëve të tjerë, energjia elektrike është mjeti primar për ngrohjen e shtëpive të 8,8% kërçovarëve të anketuar ose 32% të të anketuarve nga Manastiri (para së gjithash për ata që jetojnë në banesa). Gazi dhe nafta janë pak të përfaqësuara në të dyja vendet, ndërsa gjendja është edhe më keq me llojet e tjera të energjensave siç janë peletat, biomasa etj. Një pjesë e vogël e amvisërive (5%) në Manastir dhe Kërçovë kombinojnë disa energjens, para së gjithash dru dhe energji elektrike me qëllim që të arrijnë temperaturë optimale për shtëpitë e tyre.

Për shkak të shpenzimeve të larta për energji dhe të ardhurave të kufizuara mujore në shtëpitë e qytetarëve të Manastirit dhe të Kërçovës, vihet re tendenca e uljes së rehatisë me qëllim që t'i ulin shpenzimet për ngrohjen e shtëpive – gjendje e cila njihet si „varfëri energjetike”. Rezultati nga kryqëzimi i të dhënave shërben në favor të këtij pohimi për Manastirin. Këto të dhëna tregojnë se familje me më shumë se katër anëtarë nuk ngrohin më shumë dhoma sesa familjet që kanë deri në katër anëtarë, d.m.th. familjet me më shumë anëtarë qëndrojnë në numër të njëjtë dhomash si ata me më pak anëtarë. Sa i përket Kërçovës, në këtë rast konstatuam se të ardhurat mujore janë në korrelacion të fortë me numrin e dhomave që ngrohen, dhe kjo ndikon në rehatinë që banorët lokal mund t'ia lejojnë vetes. Dëshmi për pohimin se varfëria energjetike është prezente edhe në këtë pjesë të republikës është fakti se dallimi mes familjeve që kanë të ardhura deri në 50.000 denarë dhe atyre me vetëm 8.000 denarë është vetëm një dhomë më shumë e ngrohur, gjegjësisht, më të pasurit mund t'ia lejojnë vetes vetëm një dhomë më shumë për të ngrohur në krahasim me ata që kanë të ardhura shumë më të vogla.

Ndërsa sa i përket energjensit që përdoret për kryerjen e aktiviteteve dhe nevojave të familjes si përgatitja e ushqimit dhe ngrohja e ujit për higjienë personale, energjia elektrike është primare. Për 87,2% të amvisërive në Manastir dhe për 84,7% të familjeve në Kërçovë energjia elektrike është mjet primar për ngrohjen e ujit. Rezultatet nga hulumtimi tregojnë se edhe përqindja e vendosjes së kolektorëve diellor është shumë e ulët në të dy komunat, në veçanti në Kërçovë me 0,2% ndërsa në Manastir përqindja arrin 2,5%. Sa i përket përgatitjes së ushqimit, më shpesh e përgatisin në soba elektrike. Në dhe rreth rajonit të Manastirit, 53,7% e të anketuarve gatuajnë me energji elektrike dhe 37,2 me dru. Gazin në këtë pjesë të vendit e përdorin 8,8% e popullsisë për gatim. Në Kërçovë situata është krejt ndryshe. Atje deri më 77,3% e amvisërive ushqimin e përgatisin me dru ndërsa 8,8% përdorin energji elektrike për të njëjtin qëllim. Gazi përdoret shume pak për gatim në Kërçovë (0,7%).

Të dhënat nga anketa e realizuar në Manastir dhe Kërçovë tregojnë se dhe të anketuarit që përdorin energji elektrike për ngrohjen e ujit dhe përgatitjen e ushqimit në masë të madhe e përdorin edhe tarifën e lirë me qëllim që t'i ulin shpenzimet mujore për konsumimin e rrymës. Përgjigjet e të anketuarve për përdorimin e tarifës së lirë lëvizin nga *çdo ditë në shpesh*.

Sa u përket perceptimeve dhe përvojave të nëpunësve dhe kryetarëve të komunave Kërçovë dhe Manastir në lidhje me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë, kemi vërejtur një varg sfidash, problemesh dhe pengesash të cilat i potencuan të dy komunat dhe të tilla që janë specifike për secilën komunë. Në bisedë me nëpunësit komunal u potencua se një nga sfidat më të mëdha në të dy komunat është ulja e shpenzimeve për ndriçimin e rrugëve por pa e ulur kualitetin ose numrin

e dritave në rrugë. Sa i përket Manastirit, nëpunësit e intervistuar nga kjo komunë potencuan se arrijnë të mbajnë tempo të shpejtë në zëvendësimin e poçeve të vjetra, më shpesh me drita LED. Ky është dhe rekomandim i Ministrisë për ambient jetësor dhe planifikim të hapësirës, të cilës komuna e Manastirit informon se i përmbahet plotësisht dhe në kohë por kjo merr shuma të mëdha nga buxheti komunal. Sa i përket Kërçovës, situata me ndriçimin rrugor dhe tempon e zëvendësimit të poçeve të vjetra me të reja paraqet sfidë të vazhdueshme që është më e madhe se në komunën Manastir. Buxheti i kufizuar komunal është shkak kryesor për këtë, por megjithatë arrihen rezultate si në hapësirat urbane edhe në ato rurale të komunës, por sërish ngelet hapësirë e madhe për përmirësimin e situatës ekzistuese.

Nëpunësit nga komunat e Kërçovës dhe Manastirit si shqetësuese e veçojnë gjendjen me karakteristikat energjetike të objekteve publike të të dy komunave, para së gjithash të ndërtesave shkollore. Nëpunësit në Manastir potencuan se progres i vazhdueshëm realizohet në vendosjen e dritareve me efikasitet të lartë energjetik, ndërsa në përgjithësi gjendja me izolimin termik të fasadave dhe çative ngelet e keqe edhe pse bëhen plane për largim sa më të shpejtë të këtij problemi. Edhe në komunën e Kërçovës ballafaqohen me problem identik dhe siguron se situata e tillë tërheq shuma edhe më të mëdha për ngrohjen e ndërtesave. Nëpunësit e komunave kompetent për këtë çështje, në veçanti e potencuan problemin me shpenzimet e larta për ngrohjen e shkollave. Një nga shkaqet për këtë me siguri janë karakteristikat e dobëta energjetike të ndërtesave, por kështu që për ngrohje paraqesin problem shtesë.

Kuptohet, ka edhe shembuj pozitiv për të dyja vetëqeverisjet lokale. Përveç vendosjes së pompës termike ajrore në sallën e takimeve të këshillit komunal me të cilën lidhet edhe inspektorati, nëpunësit në Manastir potencuan se nëpër kopshte ka filluar procesi i instalimit të kolektorëve diellor me të cilët do të ngrohet uji për nevojat e kopshtit. Në këtë komunë tani më janë vendosur dy kolektorë të tillë në dy kopshte, dhe tanimë vërehen edhe kursimet e para. Tendencë e ngjashme ekziston dhe në Kërçovë. Një nga kopshtet tani më furnizohet me ujë të ngrohtë me ndihmë të kolektorit diellor, ndërsa pritet që kjo të vazhdojë edhe në ndërtesat e shkollave. Sipas nëpunësve, çdo aktivitet varet nga mjetet e disponueshme të cilat siç thonë, asnjëherë nuk janë të mjaftueshme. Si alternativë për lidhjen e asaj që është e nevojshme dhe realitet ata shohin në transferet shtesë nga buxheti qendror i dedikuar ekskluzivisht për financimin e aktiviteteve që kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik, por edhe në formimin e Fondit për efikasitet energjetik.

Sa i përket Fondit, atë e shohin si katalizator i cili do ta nxiste procesin e rinovimit dhe rikonstrimit të objekteve të cilat janë nën kompetencat e komunës ose gjenden në territorin e saj, ndërsa nga komuna e Kërçovës konsiderojnë se nëse Fondi do të strukturohet në mënyrë që të ofrojë kredi ose norma interesi me norma të njëjta ose të përafërta me ato të bankave komerciale, atëherë nuk do të arrihen rezultatet e dëshiruara. Ata sugjerojnë që Fondi të jetë i vetëmbështetur, gjegjësisht kursimet që do të gjenerohen pas përfundimit të aktiviteteve të caktuara ose të rinovimit të derdhen në vetë fondin me të cilat do të financohen projekte të tjera. Njëkohësisht, ekipet e të dy komunave kërkojnë debat të hapur dhe përfshirjen e tyre të drejtpërdrejt në diskutimet për mënyrën se si do të punojë fondit. Në këto dy komuna paraqitet edhe nevoja e intensifikimit të partneritetit publiko-privat, së pari për ndriçimin e rrugëve. Gjegjësisht, meqë asnjë marrëveshje e tillë nga sfera e efikasitetit energjetik nuk është nënshkruar në komunat Manastir dhe Kërçovë, edhe pse potencial për një gjë të tillë ekziston veçanërisht në pjesën e ndriçimit të rrugëve.

Nëpunësit nga këto komuna e potencuan edhe problemin me stafin e kufizuar i cili në të njëjtën kohë është i angazhuar me më shumë punë (regjistrimi i konsumit, shërbime komunale, aktivitete administrative etj.) si dhe nevojën e komunave për staf që do jetë i fokusuar vetëm në efikasitetin energjetik dhe projektimin e zgjidhjeve për shfrytëzim të qëndrueshëm të energjisë. Sipas bisedave me nëpunësit nga Manastiri, kjo është dhe një nga shkaqet pse ende ka vonesa me miratimin e programeve komunale për efikasitet energjetik, në pajtim me Ligjin për energjetikë.

Programi i tillë i fundit në komunën Manastir u soll për periudhën 2009-2013, ndërsa nivelin e realizimit të asaj që ka qenë e paraparë, nëpunësit e vlerësojnë si të pjesshme. Rritjet më të mëdha janë realizuar në fushën e ndriçimit rrugor, ngrohjen e ujit me kolektorë diellorë, formimi i një kompanie të veçantë që do e ketë për detyrë ta zbatojë projektin e ngrohjes qendrore. Dështimet në segmentet tjera të programit vijnë së pari për shkak të faktit se në komunë edhe më tej ka nevojë për ndërhyrje infrastrukturore të cilat tërheqin shuma të mëdha të parave nga arka e komunës si dhe për shkak të mbingarkimit të nëpunësve komunal. Për dallim nga komuna Manastir, komuna e Kërçovës deri më tani nuk ka përgatitur program të tillë as për periudhën e kaluar as për periudhën që vijon. Në rastin e kësaj komune, përveç nevojës për rritje të stafit, faktor që e rëndon situatën është dhe periudha e tranzicionit nëpër të cilën kalon komuna në kuptimin administrativ për shkak të bashkimit të Zajazit, Drugovës, Vraneçnicës dhe Oslomejit me komunën Kërçovë si dhe mosinteresimi i kryetarëve të mëparshëm të komunës për të përgatitur një program të tillë. Megjithatë, mungesa e një programi të tillë nuk është pengesë për veprime në këtë sferë, gjë që dhe realisht ndodh në terren në kuadër të mundësive, por sërish ngelet fakt se bëhet fjalë për obligim ligjor i cili duhet të respektohet deri në fund.

Në të dyja komunat ka gatishmëri për të ndihmuar në ngritjen e vetëdijes qytetare për dobritë e efikasitetit energjetik, por kujtojnë se fuqia e dobët financiare është pengesë për të cilën duhet të gjendet zgjidhje. Të dyja komunat, gjithashtu, e potencuan nevojën për komunikim të rregullt mes njësisë të vetëqeverisjes lokale të organizuar në mënyrë sistematike dhe me kalendar të rregullt. Si bazë për këtë ata e shohin Rrjetin për efikasitet energjetik në BNjVL, por mendojnë se bashkëpunimi në këtë rrjet duhet patjetër të përmirësohet si në aspektin organizativ ashtu edhe në aspektin teknik.

Sa u përket perceptimeve, qëndrimeve, përvojave dhe mendimeve të kryetarëve të tanishëm të komunave Kërçovë dhe Manastir në lidhje me çështjen e efikasitetit energjetik dhe shfrytëzimit racional të energjisë në këto dy vetëqeverisje lokale, mund të përfundojmë se për të dy kryetarët këto çështje janë prioritet të larta. Sipas tyre, për këtë flet jo vetëm përfshirja konstante në projektet dhe aktivitetet vijuese por dhe programet parazgjedhore në të cilat parashihen masa në këtë fushë. Që të dy konfirmojnë se janë të përfshirë në ndjekjen e konsumit të energjisë në komunat përkatëse, si dhe në analizat për atë se çka është e nevojshme që të përmirësohet kualiteti, por dhe të zvogëlohen shpenzimet për energji. Megjithatë, që të dy konstatojnë se ekzistojnë një varg faktorësh të cilët e diktojnë tempon e investimeve dhe rikonstruimeve.

Për kryetarin e komunës së Kërçovës, Fatmir Dehari, përveç periudhës transitore të administratës, problem paraqesin edhe financat, gjegjësisht mjetet që mund të dedikohen për këtë çështje. Ai na siguron se një nga pengesat më të mëdha për punuar më intensivisht në këtë çështje është buxheti i kufizuar, ndërsa problem paraqesin edhe borxhet që i janë mbledhur komunës nga koha e RSFJ-së. Edhe kryetari i komunës së Manastirit potencoi se gjithmonë ka nevojë për më shumë mjete nga buxheti, për të gjitha çështjet, përfshirë edhe për këtë. Megjithatë, Taleski tha se gjatë përgatitjes së buxhetit për secilin vit të ardhshëm, bëhet kujdes që ai të jetë në kornizat e mundësive dhe realitetit duke mbajtur në këtë mënyrë kontinuitet në tejkalimin e problemeve me të cilat ballafaqohet komuna, por dhe realizim të lartë të buxhetit.

Pavarësisht situatës së tillë, në të dyja komunat implementohen projekte dhe operacione me qëllim që të përmirësohen portfoliot energjetike të komunave – zëvendësimi i dritareve dhe vendosja e termo-izolomit në ndërtesa shkollore, vendosja e kolektorëve diellor dhe të ngjashme. Për të dy kryetarët problem më i madh është ngrohja e shkollave për shkak të kazanëve të vjetër dhe energjensave siç janë drunjtë, mazuti dhe nafta të cilat e dëmtojnë ambientin në Kërçovë dhe Manastir. Sa i përket vonësës me programin për efikasitet energjetik në Manastir, kryetari i komunës potencoi se po punojnë në këtë çështje meqë bëhet fjalë për dokument strategjik i cili shërben si udhërrëfyes për atë se nga duhet të orientohen investimet. Ai e vlerësoi si të dobishëm programin e fundit dhe në veçanti e potencoi projektin për ngrohje qendrore në Manastir, i cili, siç thotë kryetari i komunës, është shtylla e të gjitha angazhimeve

rreth planeve për ngrohjen e shtëpive në Manastir. Sa i përket Kërçovës, Dehari tha se në periudhën në vijim do e ketë prioritet miratimin e këtij programi për herë të parë dhe siguron se komuna është e gatshme vetë ta përgatisë këtë dokument.

Ajo që ishte e dukshme nga biseda me kryetarin e komunës së Manastirit ishte fakti se kjo komunë ka përvojë dhe komunikim me komunat e tjera në vend, por edhe me ato në Greqi përmes programit IPA për bashkëpunim ndërkufitar. Kryetari i komunës së Kërçovës tha se para komunës së Kërçovës qëndron potencial i madh për bashkëpunim me njësitë e tjera të vetëqeverisjes lokale në vend, por dhe me ata jashtë vendit.

Megjithatë, u potencua nevoja për kalimin në fazën tjetër të programeve të projekteve të cilat i financon BE-ja dhe donatorët e tjerë, gjegjësisht më shumë mjete për projekte kapitale dhe strukturore me të cilat në terren realisht do të përmirësohen karakteristikat e objekteve të cilat janë nën kompetencat e komunës ose janë në territorin e saj. Sa i përket formimit të Fondit për efikasitet energjetik, të dy kryetarët e komunave potencuan se një fond i tillë është i nevojshëm por kërkuar debat më të hapur rreth kësaj çështje.

Sa u përket **organizatave joqeveritare** të cilat aktivisht punojnë në rajonin e Manastirit dhe Kërçovës, pas intervistave me to, mund të përfundojmë se bëhet fjalë për organizata të cilave u nevojitet ndihmë me qëllim që të fitohen njohuri më të thella nga fusha e efikasitetit energjetik, por dhe shkathtësi rreth procesit të përgatitjes dhe zhvillimit të aplikimeve për projekte. Për shkak të këtyre arsyeve nuk është realizuar asnjë projekt i pavarur nga kjo sferë, ndërsa numri i vogël i aktiviteteve vjen si rezultat i përfshirjes së pjesshme dhe të kohëpaskohshme në projekte ekzistuese të administruara nga organizata ose grupe tjera. Përveç njohurive të kufizuara në këtë temë, pengesë shtesë paraqet edhe mungesa e mjeteve të mjaftueshme për kofinancimin e projekteve që eventualisht mund t'i fitojnë, që është një nga parakushtet e pjesëmarrjes në procesin e aplikimit, në veçanti kur bëhet fjalë për projekte të financuara nga fondet e BE-së.

Për të gjitha organizatat ishte karakteristike dëshira për ta zhvilluar portfolion e projekteve të tilla sa më shumë që këto përshtateshin me qëllimet dhe ambiciet e programeve të tyre. Nevojitet angazhim i shtuar për bashkëpunim dhe përforsim i rrjeteve të bashkëpunimit mes vetë organizatave lokale në Manastir dhe Kërçovë, por edhe me ata nga kryeqyteti, meqë situata momentale mund të vlerësohet si e dobët me komunikim dhe shkëmbim të kohëpaskohshëm të përvojave, pa iniciativa konkrete..

Hapësirë për ndryshime ka edhe në marrëdhënien komunë – organizatë lokale joqeveritare. Gjegjësisht, nga kjo fushë thuajse nuk ka projekt të realizuar as në Manastir e as në Kërçovë. Megjithatë, interesant është fakti se aktivistët e këtyre organizatave kanë potencial të lartë për punë të përbashkët në temën e efikasitetit energjetik, në veçanti në rritjen e vetëdijes së qytetarëve për kuptimin e këtij koncepti. Aktivistët u ankuan edhe për tendencën që të gjitha debatet ose tryezat e rrumbullakëta me vlerë më të lartë për këtë sferë të mbahen në kryeqytet me çka pjesa tjetër e vendit anashkalohet. Ata konsiderojnë se fushata të gjëra edukative janë të nevojshme në të dy qytetet, në veçanti për më të moshuarit, por thonë që paralelisht me fushatën duhet të gjenden zgjidhje për tejkalimin e problemit me fuqinë e dobët blerëse sepse vetëm në atë mënyrë do të mundet realisht të ketë ndikim njohuria që do të fitohet eventualisht. Një nga mekanizmat më të përmendura për këtë nga organizatat lokale joqeveritare ishte parimi i subvencionimit ngjashëm si ato për vendosjen e kolektorëve diellorë ose në formën e ndihmave që bujqit i marrin nga shteti. Bashkëbiseduesit nga sektori joqeveritar në Manastir gjithashtu potencuan se nevojitet realizim i projekteve infrastrukturore në Manastir, duke iu referuar para së gjithash rrjetit të ngrohjes qendrore, ndërsa në Kërçovë u kërkuar përparim i dukshëm në lidhje me gazifikimin e vendit. Ata konsiderojnë se operacionet e tilla të mëdha do të kontribuojnë në mënyrën se si ngrohen shtëpitë në këto dy qytete, që nga ana tjetër do të kontribuojë edhe në uljen e ndotjes së ajrit. Organizatat nga Manastiri konsiderojnë se ekziston hapësirë e madhe për thellimin e bashkëpunimit rajonal me organizata tjera joqeveritare nga Greqia, Bullgaria dhe Shqipëria, ndërsa organizata nga Kërçova kanë

nevojë për kontakte initiale me partnerë nga rajoni për shkak të mungesës së çfarëdo bashkëpunimi ose aktiviteti në këtë fushë.

Sa u përket gazetarëve që punojnë në rajonin e Manastirit dhe Kërçovës, si pengesë e parë paraqitet fakti se asnjëri nga gazetarët e intervistuar nuk raporton vetëm për energjetikën por për të gjitha temat shoqërore. Sipas tregimeve të tyre, lajmet e lidhura me energjetikën janë të përfaqësuara në botimet informuese, gjegjësisht, raportimet lokale, por jo edhe në lajme dhe tema të cilat drejtpërdrejtë kanë të bëjnë me efikasitetin energjetik. Pjesa më e madhe e gazetarëve të cilët morën pjesë në këtë hulumtim konsiderojnë se edhe gjatë ditëve kur informohet për ngjarje në lidhje me energjetikën, ajo në shumicën e rasteve paraqitet si përplasje mespartiake dhe pa ndonjë peshë në përmbajtje. Gazetarët në Manastir potencuan se numri i vogël i raporteve mbi shfrytëzimin racional të energjisë në shumicën e rasteve u referohet aktiviteteve vijuese në komunë ose rajon, si për shembull, si vendosja e kolektorëve diellorë. Problem shtesë i cili padyshim ndikon mbi tempon por edhe kualitetin e asaj që publikohet është mungesa e njohurive për efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin racional të energjisë si koncepte. Gjithashtu u përmend dhe skema redaktoriale jo vetëm e medimeve lokale por edhe e atyre që kanë qasje në të gjithë territorin e vendit. Gjegjësisht, politizimi i lajmeve, para që gjithash raportet për përplasjet mespartiake, problemi me emrin dhe tema tjera që gjithmonë janë aktuale krijojnë një situatë në të cilën është shumë rëndë të thyhet akulli që të informohet për ndonjë temë ose ngjarje të tretë, në këtë rast për efikasitetin energjetik.

Thua se të gjithë gazetarët potencuan se ekziston potencial i madh për raportim dhe promovim të këtyre temave me çka do të rritej vetëdija e qytetarëve për kuptimin e veprimit të arsyeshëm me energjensat dhe energjinë në përgjithësi. Edhe pse në mungesë të ndonjë analize ose hulumtimi të mirë, gazetarët nga këto rajone na sigurojnë se ekziston hapësirë e gjerë për përmirësimin e nivelit të vetëdijes së qytetarëve për dobitë nga efikasiteti energjetik, por sërish si faktor kufizues e parashtrajnë fuqinë e dobët blerëse të banorëve lokal. Gjithashtu na u bë me dije mungesa e numrit të nevojshëm të ekspertëve dhe profesionistëve në të dy komunat të cilët do mundeshin të shërbenin si bashkëbisedues relevant për të zhvilluar një raport ose temë por konsiderojnë se pjesa më e madhe e ngjarjeve që kanë të bëjnë me këtë problematikë janë të koncentruara në Shkup dhe kërkojnë decentralizimin e tyre me çka do të kontribuohet në gjallërimin e pjesës tjetër të vendit në këtë fushë. Disa nga ata gjithashtu e potencuan problemin me institucionet të cilat nuk janë të hapura ndaj tyre edhe kur ata raportojnë për tema të fushës së energjetikës, me çka sipas tyre pengohet edhe një faktor i cili gjithashtu ndikon mbi motivin, dëshirën dhe deri diku edhe me kualitetin e asaj që do prezantohet para opinionit lokal ose më gjerë.

Spektori i biznesit në këto dy qytete gjithashtu u përfshi me këtë hulumtim. Të dhënat tregojnë se energjia elektrike është zgjedhja parësore për funksionimin e kompanive. Kombinimi i rrymës me naftë (në rastin e Manastirit) ose me gaz (Kërçovë). Derisa kompanitë e vogla ndajnë nga 3.000 – 30.000 denarë, të mesmet nga 40.000 e më lartë, ndërsa kompanitë më të mëdha ndajnë dhe deri në 200.000 denarë në muaj për shpenzimet e energjisë. Konstalacioni i tillë i shpenzimeve sipas kompanive, ndikon mbi punën e tyre të përgjithshme. Gjegjësisht, vetëm 48% e të anketuarve në Manastir dhe 50% e të anketuarve në Kërçovë në shkallën i vogël-mesatar-i madh, ndikimin e këtyre shpenzimeve e vlerësojnë së të mesëm edhe pse këto shpenzime padyshim janë barë për kompanitë për planet e tyre eventuale për investim. Kështu, për 72% të menaxherëve në Manastir dhe 81,25% të afaristëve kërçovarë ky shpenzim është variabël e pashmangshme e cila gjithsesi e rrit hezitimin për zgjerimin e bizneseve. Anketa e CRPM tregoi se 44% e të gjitha kompanive të anketuara në Manastir dhe 37,5% e të anketuarve në Kërçovë nuk kryejnë monitorim të energjisë, gjegjësisht nuk e regjistrojnë konsumin e energjisë në nivel mujor ose vjetor. Ky hulumtim tregoi se menaxherët në Kërçovë dhe Manastir janë shumë pak të njoftuar me këtë term, ndërsa kjo u pasqyrua dhe në rezultatet përfundimtare – 62,5% e të kompanive të anketuara në Kërçovë dhe 44% e atyre në Manastir kanë njohuri ose informacione për këtë nocion. Me këtë përshtatet edhe gjetja se vetëm 8% e kompanive në Manastir, dhe atë kryesisht kompanitë e mëdha kanë punësuar

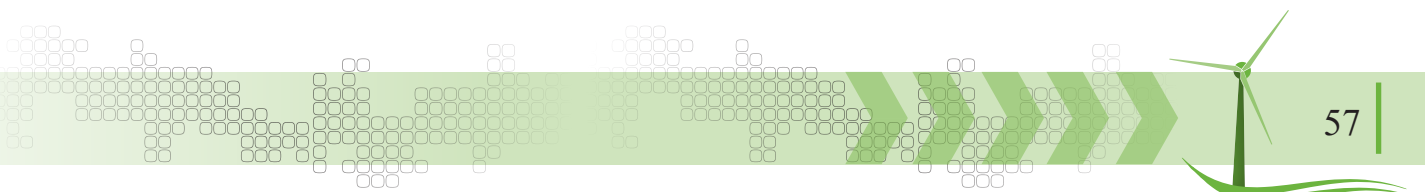

person kompetent për efikasitetin energjetik, në krahasim me Kërçovën, ku gjatë hulumtimit nuk u vu re asnjë shembull i tillë.

Megjithatë situata me vetëdijesimin nuk është dhe aq e nxirë nëse merret parasysh që gati 68% e kompanive në shumicën e rasteve në mënyrë gojore i këshillojnë të punësuarit për mënyrën dhe praktikën e shfrytëzimit më racional të energjisë. Pengesa kryesore për përmirësimin mënyrës së shpenzimit të energjisë në subjektet në fjalë të përfshira me këtë hulumtim janë mungesa e mjeteve financiare. Ky është problem për thuajse gjysmën (44%) e kompanive në Manastir dhe Kërçovë, ndërsa 24% e tyre u përgjigjen se shkak për këtë është fokusi i plotë që e kanë vënë në prodhimtarinë dhe funksionimin e ndërmarrjeve të tyre. Kushtet financiare të kompanive janë një nga faktorët pse ata nuk vendosen për të ngritur të ashtu-quajtur „kredi të gjelbra”. Pavarësisht nga instalacioni i tillë i shkaqeve, 2/3 e kompanive në periudhën e kaluar kanë ndërmarrë masë për efikasitetin energjetik. Ndryshim më të madh, në kuptimin pozitiv, kemi vërejtur në pyetjen që i referohet procesit të blerjes së instalimeve dhe makinave të reja, në të cilën 75% e kompanive nga Kërçova dhe 88% e atyre nga Manastiri u përgjigjen se në këtë procedurë u kushtohet vëmendje e madhe karakteristikave energjetike. Udhëheqësit e dinë dhe janë të bindur se këto investime/aktivitete pozitivisht do të ndikojnë në punën e përgjithshme të vetë kompanive. Vërejtëm se 44% e menaxherëve janë të bindur se dhe pa investime, por me vetëdije të ngritur dhe kontroll mbi konsum, potenciali për kursim lëvizë mes 0 dhe 5%.

Rekomandime

Rekomandimet, d.m.th. planet për veprim për tejkalimin e pengesave dhe sfidave të lartpërmendura për komunat Manastir dhe Kërçovë i organizuam në tabela me qëllim që të ketë paraqitje më të lehtë për obligimet individuale të cilat palët e involvuara duhet t'i ndërmarrin. Autore e Plan veprimit për Komunën Kërçovë është Ana Stojilovska, ndërsa për Komunën Manastir Sonja Zuber, hulumtuese nga organizata think-tank „Analitika“.

Plan për veprim – Manastir

QËLLIMI PROGRAMOR 1: Rritja e diturive dhe shkathërsive të qeverisjes lokale dhe nëpunësve të komunës me qëllim që të arrihet implementim më i gjerë dhe gjithëpërfshirës i masave për EE dhe BRE në komunën Manastir.

Masa/Aktivitet	Rezultatet e pritura	Indikatorë	Afat	Zbatues i mundshëm	Buxhet	
					Shuma	Burimi i mundshëm
Qëllim afatshkurtër 1.1: Formimi i një ekip/sektori të posaçëm për efikasitet energjetik në komunë						
Vendim për formimin e Sektorit për efikasitet energjetik në komunën e Manastirit. Pajisja e zyrës. Rishpërndarje e stafit.	Funksionimi i ekipit si njësi e veçantë brenda vetëqeverisjes lokale.	Zyrë e hapur Numri i projekteve të realizuara nga fusha e efikasitetit energjetik dhe burimeve të ripërtërishme të energjisë.	2015	Komuna Manastir	5000 euro	Buxheti i komunës/ buxheti qendror/ donatorë ndërkombëtarë.
Qëllimi afatshkurtër 1.2: Rritja e numrit të nëpunësve që punojnë në ekipin/sektorin e EE në komunë.						
Vendim për angazhimin e vullnetarëve në komunë në mënyrë specifike për sektorin e efikasitetit energjetik. Trajnime për ekipin e efikasitetit energjetik për atë se si të përgatisin plane për efikasitet energjetik, projekte, si ta shfrytëzojnë Ligjin për partneritet publik-privat, si të shfrytëzohen mjete nga programi IPA, si të zbatojnë kampanja dhe të ngjashme me qëllim që të zbatohen masa më të rëndësishme për EE në gjithë komunën, jo vetëm ndërtesat publike.	Janë ngritur kapacitete Implementim i masave për EE në komunë në nivel vjetor. Shfrytëzim aktiv i Ligjit për PPP për implementimin e masave për EE dhe BRE në komunë.	Numri i projekteve të realizuara në fushën e efikasitetit energjetik dhe burimeve të ripërtërishme të energjisë. Është përgatitur program për efikasitet energjetik në komunën Manastir për periudhën 2015–2017. Formimi i së paku 2 PPP për realizim të projekteve nga fusha e EE dhe BRE.	2015–2017	Komuna Manastir/ ekspertë nga vendi dhe jashtë	3000 euro	Buxheti i komunës/ buxheti qendror/ donatorë ndërkombëtar.
Qëllim afatshkurtër 1.3: Njohuri e shtuar e të gjithë nëpunësve komunal për atë se cilat masa për EE mund t'i zbatojnë në punë por dhe në shtëpi.						
Trajnime për të gjithë nëpunësit për atë se si të zbatojnë masa për EE dhe si në mënyrë të qëndrueshme ta shfrytëzojnë energjinë në punë dhe shtëpi.	Nëpunësit janë të njohur mirë me termet EE dhe BRE. Nëpunësit aktivisht marrin masa për kursimin e energjisë gjatë punës dhe në shtëpi.	Ulja e konsumit të energjisë. Nëpunësit kanë paraqitur kursim të energjisë dhe në shtëpitë e tyre.	2016–2017	Komuna Manastir/ organizata joqeveritare/ ekspert të huaj.	1000 euro	Buxheti i komunës/ buxheti qendror/ donatorë ndërkombëtarë.
Qëllimi afatshkurtër 1.4: Formimi i një zyre për informimin e qytetarëve, kompanive dhe palëve të tjera të interesuara për temat: energji e pastër, mjedis jetësor etj.						
Projekt për formimin e zyrës për efikasitet energjetik.	Është formuar zyrë për efikasitet energjetik..	Numri i qytetarëve/kompanive/ palë tjera të përfshira që e kanë vizituar Zyrën.	2015–2016	Komuna Manastir.	3000 euro	Buxheti i komunës/ buxheti qendror/ donatorë ndërkombëtar.

Qëllim afatshkurtër 1.5: Komuna është pjesë e rrjeteve në nivel lokal, por dhe me palë të interesuara nga komuna të tjera dhe jashtë vendit me qëllim që të ndahet njohuria dhe përvoja në financimin dhe zbatimin e projekteve për EE dhe BRE.						
Formimi i rrjeteve në nivel lokal, rajonal, ndërkombëtar për aplikim dhe implementim të përbashkët të projekteve nga fusha e EE dhe BRE.	Komuna është pjesë e rrjeteve për implementim të masave për EE dhe BRE në dhe jashtë Maqedonisë. Takime të rregullta të rrjeteve. Projekte të përbashkëta për EE dhe BRE.	Numri i rrjeteve në të cilat bën pjesë komuna. Numri i projekteve në të cilat komuna punon si pjesë e rrjeteve.	2015–2017	Komuna Manastir/ komuna tjera nga Maqedonia/komuna nga Shqipëria/ komuna nga Greqia etj.	500 euro	Donatorë të huaj.
Qëllim afatshkurtër 1.6: Shkollat janë të njoftuara për atë se cilat masa për EE mund t'i zbatojnë dhe të mos shpenzojnë shumë mjete, në punën e tyre të përditshme.						
Zbatimi i fushatave nëpër shkollë për ngritjen e vetëdijes tek më të rinjtë për dobësi nga efikasiteti energjetik dhe për atë se si mund ta kursejnë energjinë..	Mësimdhënësit dhe nxënësit janë të njoftuar për masat për kursim të energjisë, masa të EE të cila mund t'i përdorin në shkollë.	Është zvogëluar shfrytëzimi i energjisë. Numri i masave të zbatuara për EE dhe kursimin e energjisë. Numri i shkollave të përfshira në këto masa.	2015–2017	Organizata qytetare/ vullnetarë/ ekipi për efikasitet energjetik tek komuna.	1000 euro	Projekt i financuar nga donatorë të huaj ose vendor.
Qëllim afatshkurtër 1.7: Broshura të përgatitura posaçërisht të dedikuara për secilën kategori shoqërore të ndëjshme si palë të ndikuara për temën e implementimit të masave për efikasitet energjetik dhe shfrytëzim i qëndrueshëm i energjisë, edhe atë për qytetarët, kompanitë, organizatat qytetare dhe mediet.						
Projekt për përgatitjen e broshurave posaçërisht të dedikuara për secilën kategori shoqërore si palë e ndikuar për temën efikasiteti energjetik dhe shfrytëzim i qëndrueshëm i energjisë, edhe atë për qytetarët, kompanitë, organizatat qytetare dhe mediet.	Shpërndarja e broshurave deri tek të gjitha palët shoqërore të ndikuara: amvisëri, kompani, organizata qytetare, medime etj.	Numri i broshurave të shtypura. 90% e palëve të ndikuara të identifikuar janë të njoftuara dhe e kanë broshurën. Është rritur kursimi i energjisë si rezultat i masave të sugjeruara në broshura.	2016	Komuna Manastir/ ekspert të huaj ose vendor.	1000 euro	Projekt i financuar nga donatorë të huaj ose vendor.

QËLLIMI PROGRAMOR 2: Ngritja e njohurive mes qytetarëve të Manastirit për dobëti e efikasitetit energjetik, mundësitë që i ofron si kursimi i energjisë elektrike, fatura më të vogla të rrymës, ambient më i pastër etj, dhe dobëti nga shfrytëzimi i shtuar i burimeve të ripërtëritshme të energjisë.

Masa/Aktivitete	Rezultatet e pritura	Indikatorë	Afat	Zbatues të mundshëm		Buxhet	
				Shuma	Burim i mundshëm		
Qëllimi afatshkurtër 2.1: Të rinjtë në moshë 7-25 vjet, e dinë ç'do të thotë efikasitet energjetik dhe si mund të kursehet energjia pa kushtuar shumë.							
Trajnime që i synojnë të rinjtë me qëllim që t'i njoftojnë me termet efikasitet energjetik, energji e qëndrueshme, mbrojtja e mjedisit jetësor	Është rritur njohuria e qytetarëve për EE dhe BRE. Kursim i energjisë	Anketa e realizuar me këtë grup të synuar tregon rritje të përqindjes së të rinjve që janë të njoftuar me masat për EE dhe BRE për 40% në krahasim me më parë.	2016–2017	Organizatat qytetare/komuna.	1000 euro	Donatorë vendas dhe të huaj.	
Qëllimi afatshkurtër 2.2: Më të moshuarit, dmth. Pensionistët (mbi 62 vjeç), e dinë se ç'është, para së gjithash, varfëria energjetike, si me pak mjete mund t'i përmirësojnë karakteristikat energjetike në shtëpi, si dhe ku t'i gjejnë mjetet për implementimin e masave për EE në shtëpitë e tyre, ku dhe sa para do të kursejnë çdo muaj me implementimin e masave për EE, vendosjen e kolektorëve diellor etj.							
Trajnime që synojnë pensionistët (mbi 62 vjet.) me qëllim që të njoftohen me termin varfëri energjetike, të mësojnë si me pak mjete përmirësohen karakteristikat energjetike të shtëpisë, si dhe ku t'i gjejnë mjetet për implementimin e masave për EE në shtëpitë e tyre, si dhe sa para kursehen çdo muaj me implementimin e masave për EE, vendosjen e kolektorëve diellor etj.	Janë përcaktuar nevojat për amvisëritë. Është ngritur njohuria e më të moshuarve për EE dhe BRE. Kursim i energjisë nëpër amvisëri.	Anketa e realizuar me këtë grup të synuar tregon rritje të përqindjes së implementimit të masave për EE nëpër shtëpi për 30% në krahasim me situatën paraprake.	2015–2017	Organizata qytetare/ekspert të vendit ose të huaj/kompani/komuna.	1000 euro	Donatorë vendas dhe të huaj.	
Qëllimi afatgjatë 2.3: Pjesa tjetër e banorëve është e informuar për atë se cilat masa të EE dhe BRE mund t'i zbatojnë në shtëpitë e tyre, sa kushton secila masë, sa është kursimi në nivel mujor dhe vjetor, ku më lehtë mund të marrin mjete për ata masa etj.							
Trajnime për gjithë banorët e interesuar për atë se ç'do të thotë EE, çfarë masa mund të zbatohen, si mund të ngrenë „kredi të gjelbra” etj.	Janë përcaktuar nevojat e banorëve rreth kursimit të energjisë nëpër shtëpi. Është rritur njohuria e qytetarëve për EE dhe BRE	Përqindja e numrit total të banorëve të komunës Manastir të njoftuar me masat e EE dhe BRE është 50%. Dendësia e masave për EE të ndërmarra nëpër shtëpi.	2015–2017	Organizata qytetare/ekspertë vendorë të jashtëm/kompani/komuna.	1000 euro	Donatorë vendas dhe të huaj.	
Qëllimi afatshkurtër 2.4: Banorët e komunës janë në komunikim të vazhdueshëm me komunën për temat EE dhe BRE dhe e shfrytëzojnë Zyrrën për efikasitet energjetik, në të cilën kanë qasje për tu informuar, këshilluar, etj.							
Informimi i qytetarëve të komunës për Zyrrën për efikasitet energjetik, për atë se si mund ta shfrytëzojnë, për mënyrën e komunikimit me qeverisjen lokale për këto tema etj.	Shfrytëzim i vazhdueshëm i Zyrrës në komunë dhe kontakt i rregullt me nëpunësit.	Numri i qytetarëve që e shfrytëzojnë Zyrrën.	2016–2017	Komuna Manastir	500 euro.	Buxheti komunal.	

QËLLIMI PROGRAMOR 3: Organizatat qytetare dhe mediumet nga territori i komunës Manastir janë mjaft të njoftuara me termet efikasiteti energjetik, shfrytëzim i qëndrueshëm i energjisë, burime të ripërtëritshme të energjisë, varfëria energjetike, etj. të cilat përmes projekteve, trajnimeve dhe aktivitete të ngjashme aktivisht punojnë në përmirësimin e situatës me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm të energjisë në komunë.

Masa/ Aktivitete	Expected results	Indikatorë	Afat	Zbatues i mundshëm	Buxhet	
					Shuma	Burim i mundshëm
Qëllim afatshkurtër 3.1: Organizatat qytetare janë mjaft të njoftuara me temat EE, BRE dhe janë të ndërlidhura me organizata nga vendi dhe më larg, veçanërisht nga Shqipëria dhe Greqia, për punë të përbashkët në temat e lartpërmendura.						
Trajnime të destinuara për organizata qytetare për njohim më të mirë me temat EE, BRE. Takime tematike me organizata nga vendi dhe më gjerë, veçanërisht nga Shqipëria dhe Greqia, për punë të përbashkët në temat e lartpërmendura.	Njohuri më të mirë për temat EE dhe BRE. Janë formuar rrjete dhe partneritete me organizata nga vendi dhe rajoni.	Trajnimet e mbajtura Numri i aktivistëve të trajnuar nga organizatat qytetare. Takimet e mbajtura Numri i rrjeteve të formuara	2015–2016	Organizata qytetare nga Maqedonia dhe rajoni/komuna/ekspert të huaj ose vendor.	1000 euro	Donatorë të huaj ose vendas.
Qëllimi afatshkurtër 3.2: Organizatat qytetare punojnë në projekte për EE dhe BRE së bashku me komunën.						
Aplikim për projekte në bashkëpunim me komunave dhe organizatave qytetare në tema të fushës së EE, BRE, mbrojtja e mjedisit jetësor.	Është formuar partneritet mes organizatave qytetare dhe komunës me qëllim që të zbatohen projekte nga fusha e EE dhe BRE.	Numri i projekteve të zbatuara nga fusha e EE dhe BRE.	2016–2017	Organizata qytetare/ Komuna Manastir.	500 euro	Buxheti komunal.
Qëllimi afatshkurtër 3.3: Organizatat joqeveritare në mënyrë të pavarur punojnë me banorët e komunës në shpërndarjes së njohurive për EE dhe BRE.						
Projekte të destinuara për organizata qytetare ku së bashku me banorët përmes aktiviteteve të ndryshme do të punohet për përmirësimin e situatës me efikasitetin energjetik të komunës.	Organizatat qytetare nga Manastiri njihen nga qytetarët për punën e tyre rreth implementimit të masave për EE dhe BRE në kuadër të komunës.	Numri i aktiviteteve të zbatuara në komunë.	2017	Organizatat qytetare.	1000 euro	Donatorë të huaj ose të vendit.
Qëllimi afatshkurtër 3.4: Mediumet janë të trajnuara të raportojnë për tema nga sfera e energjetikës, në veçanti për EE, shfrytëzim të qëndrueshëm të energjisë, etj.						
Trajnime të destinuara për mediumet ku do të mësojnë si të informojnë dhe të edukojnë për tema që kanë të bëjnë me energjetikën.	Mediumet dhe gazetarët janë më thellësisht të informuar për termet EE dhe BRE.	Numri i trajnimeve të mbaruara. Numri i gazetarëve të trajnuar.	2015–2016	Ekspert të huaj dhe nga vendi.	1000 euro	Donatorë të huaj dhe nga vendi.
Qëllimi afatshkurtër 3.5: Mediumet, rregullisht, së paku njëherë në javë emitojnë material për energjetikën, të cilët përveç se informuese janë dhe edukuese.						
Projekte për medime në të cilët një herë në javë do e kenë për obligim të hulumtojnë dhe shkruajnë për tema që kanë të bëjnë me energjetikën dhe që janë të rëndësishme për komunën.	Raportim i rregullt për tema energjetike në komunë.	Numri i artikujve në javë të dedikuar për tema energjetike.	2017	Mediumet nga Komuna Manastir/ organizata qytetare.	1000 euro	Donatorë të huaj ose nga vendi.

QËLLIMI PROGRAMOR 4: Kompanitë nga territori i Komunës Manastir janë të njoftuar me masat për efikasitet energjetik që mundën t'i zbatojnë, kanë të punësuar që kujdesen poasçerishtë për menaxhimin energjetik të kompanisë, dinë ku të drejtohen për ndihmë gjatë implementimit të masave për EE dhe për kursimin e energjisë, dhe janë në komunikim dhe bashkëpunim të vazhdueshëm me komunën rreth implementimit më të lehtë të aktiviteteve të lartpërmendura.

Masa/ Aktivitete	Rezultate të pritura	Indikatorë	Afati	Zbatues i mundshëm	Buxhet	
					Shuma	Burim i mundshëm
Qëllim afatshkurtër 4.1: Kompanitë e dinë cilat dhe çfarë masa për EE dhe për kursim të energjisë mund të zbatojnë me pak mjete.						
Trajnime për kompanitë ku do të mësojnë më shumë për atë se si mundën a shumë mjete të zbatojnë masa për EE dhe BRE në hapësirat e veta të punës.	Nevojat janë evidentuar. Trajnimet janë mbajtur. Është rritur njohuria e termave EE dhe BRE.	Numri i kompanive që i kanë ndjekur trajnimet. Numri i trajnimeve të mbajtura.	2015–2016	Ekspert nga vendi dhe të jashtëm/organizata qytetare.	1000 euro	Donatorë të huaj dhe nga vendi/kompanitë me mjete të veta.
Qëllimi afatshkurtër 4.2: Kompanitë e dinë ku të drejtohen për ndihmë gjatë implementimit të masave për EE.						
Ndërlidhja e kompanive me kompanitë e ndërtimit, kompani që shesin kolektorë diellorë dhe të ngjashme., përmes Zyrës për EE me qëllim që të ketë implementim më të lehtë të masave për EE në kompanitë e Manastirit.	Masat për EE dhe BRE janë zbatuara nga kompanitë.	Numri dhe lloji i masave për EE dhe BRE të zbatuara nga kompanitë.	2016–2017	Kompanitë.	1000 euro	Kompanitë/kredi nga bankat.
Qëllimi afatgjatë 4.3: Kompanitë kanë punësuar njerëz vetëm për menaxhim energjetik dhe planifikim për investim në kursimet nga implementimi i masave për EE.						
Projekt për trajnim dhe punësim të personelit kompetent për menaxhimin energjetik të kompanisë.	Janë punësuar persona që kujdesen për menaxhimin energjetik të kompanive.	Numri i të punësuarve që kujdesen për menaxhimin energjetik të kompanive është rritur për 50% nga viti paraprak. Shpenzime të zvogëluara të energjisë për 40% nga viti paraprak.	2015–2016	Kompanitë.	400 euro në muaj neto.	Kompanitë.
Qëllim afatshkurtër 4.4: Kompanitë bashkëpunojnë me komunën, e shfrytëzojnë Zyrën për efikasitet energjetik për tu informuar, por dhe për të ndarë përvojat e veta.						
Projekte të përbashkëta mes komunës dhe kompanisë ku punohet drejt përmirësimit të situatës me efikasitetin energjetik dhe shfrytëzimit të qëndrueshëm të energjisë në nivel lokal.	Bashkëpunimi mes kompanive dhe komunës është në nivel të lartë.	Numri i projekteve të përbashkëta të zbatuara. Numri i takimeve të realizuara. Numri i marrëveshjeve të nënshkruara për bashkëpunim.	2016–2017	Kompanitë/komuna.	Varësisht nga projekti.	Donatorë të huaj/ buxheti i komunës/ buxheti i kompanive.

PLAN PËR VEPRIM – Kërçovë

Palët e përfshira	Aktiviteti	Rezultati	Indikator i suksesit	Afati	Buxheti	Burimi i buxhetit
Komuna Kërçovë	Angazhim i vullnetarëve për përkrahje të implementimit të Platformës.	Janë angazhuar vullnetarë.	Është angazhuar një vullnetar.	Shkurt 2015.	1000 euro (kompensim sipas Ligjit për vullnetar) për shkurt-dhjetor 2015.	Komuna Kërçovë/ organizata qytetare/sektori i biznesit/ donatorë.
Komuna Kërçovë me përkrahjen e donatorëve, organizatave qytetare, komunës tjera, etj.	Përgatitja e programit për efikasitetin energjetik me fokus tek masat për ngrohje dhe përkrahje për masa për efikasitetin energjetik për qytetarët.	Është përgatitur program për efikasitetin energjetik.	Programi për efikasitetin energjetik është përgatitur brenda afatit të propozuar me masat e parapara.	Mars –nëntor 2015.	300 euro (shpenzime udhëtimi për takim me Komunën Karposh, Strumicë, Qytetin e Shkupit, Gostivar, donatorë, organizata qytetare, BNjVL).	Komuna Kërçovë.
Komuna Kërçovë në bashkëpunim me komunën Manastir, Pogradec dhe Korçë.	Takim vjetor me kolegët nga dy komunat shqiptare dhe komunën Manastir për përgatitjen e aplikimeve për projekte.	Janë mbajtur takimet e parapara.	Janë mbajtur dy takime vjetore në afatin e paraparë dhe komunat e parapara me nga dy përfaqësues nga secila.	Takimi i parë është korrik 2015 dhe takimi i dytë në dhjetor 2015.	500 euro për komunën për 1 vit (qëndrim për dy persona për dy net dhe transport).	Komuna Kërçovë.
Komuna Kërçovë.	Botimi i broshurave informuese për qytetarët të cilat e shpjegojnë efikasitetin energjetik dhe masa të propozuara për përmirësimin e efikasitetit energjetik me më pak dhe më shumë mjete financiare dhe vlerësim të kursimit të energjisë dhe parave pas zbatimit të masave për efikasitetin energjetik, si dhe kontakt informacione për institucione dhe firma relevante për më shumë të dhëna (katër faqe format A4 në formë të broshurës)..	Janë botuar broshura	Janë botuar 500 broshura (300 maqedonisht dhe 200 shqip) me të dhënat e parapara në afatin e paraparë dhe të gjitha u janë ndarë qytetarëve prezent.	Qershor 2015.	100 euro për 500 copë (dizajnim dhe shtyp me ngjyrë).	Komuna Kërçovë/ donator/ BNjVL.
Komuna Kërçovë së bashku me organizata qytetare	Ditë e hapur në komunë për qytetarët – dita e efikasitetit energjetik – si mundem me mjete minimale të kursej energji.	Është mbajtur Dita e hapur.	Është mbajtur një ditë e hapur me temën dhe afatin e paraparë me minimum 100 qytetarë prezent.	Tetor 2015.	300 euro (shpenzime udhëtimi për 2 ekspertë nga Maqedonia, për përfaqësues nga një institucion – p.sh. Ministri, Agjencia për energjetikë, shpenzime për poçe kursejese për qytetarët, stende, materiale promovuese etj.).	Komuna Kërçovë/ donator.
Komuna Kërçovë.	Diskutim për rristrukturimin e të punësuarave në komunë për të formuar njësi për efikasitetin energjetik.	Është mbajtur diskutim për formimin e njësisë për efikasitetin energjetik.	Diskutimi në këtë temë është mbajtur në afatin e paraparë dhe është sjellë vendim.	Mars 2015	Nuk ka buxhet plotësues	/

Komuna Kërçovë.	Të merret parasysh mundësia për anëtarësim në Marrëveshjen e Kryetarëve të Komunave (Convenant of Mayors).	Mundësia për anëtarësim në Marrëveshjen e Kryetarëve të Komunave është marrë parasysh.	Mundësia për anëtarësim në Marrëveshjen e Kryetarëve të Komunave është sikur në atë të paraparë dhe është sjellë vendim.	Shkurt 2015.	Nuk ka buxhet plotësues – anëtarësimi në këtë Marrëveshje është pa pagesë.	/
Komuna Kërçovë.	Diskutim për përmirësimin e ngrohjes në komunë (zgjidhje e një nga tre mundësitë): 1) gazifikim, 2) ngrohje qendrore ose 3) ngrohje me peleta, furnizim me shporetë efikas për ngrohje dhe përmirësim të izolimit.	Është mbajtur diskutim për përmirësimin e ngrohjes së komunës.	Është mbajtur diskutim për përmirësimin të ngrohjes në komunë dhe është sjellë vendim i cili do të zbatohet nga që të tre opsionet.	Mars 2015.	Nuk ka buxhet plotësues.	/
Komuna Kërçovë.	Përgatitje për gazifikim (në qoftë se zgjidhet ky opsion): bisedime me Qeverinë për të marrë përkrahje për partneritet publik-privat, shikimi i mundësisë për përgatitje të një tenderi ndërkombëtar, biseda me Strumicën për mundësinë e gazit natyral të lëngshëm.	Nëse zgjidhet opsioni, janë realizuar kontakte me palët e përfshira të parapara.	Nëse zgjidhet opsioni, është mbajtur së paku një takim me Qeverinë dhe një takim me komunën e Strumicës.	Prill – nëntor 2015.	200 euro (për shpenzime udhëtimi për takime).	Komuna Kërçovë.
Komuna Kërçovë.	Përgatitja e ngrohjes qendrore (nëse zgjidhet opsioni) shikimi i vlefshmërisë, mundësisë për marrjen e huasë – takime me Ministrinë e financave, Qeverinë, etj.	Nëse zgjidhet opsioni, kontakte të realizuara të me palët e përfshira të parapara.	Nëse zgjidhet opsioni, është mbajtur së paku një takim me Ministrinë e financave dhe një me Qeverinë, është bërë analizë vetanake për mundësitë e realizimit të këtij opsioni.	Prill-nëntor 2015.	100 euro (për shpenzime udhëtimi për takime).	Komuna Kërçovë.
Komuna Kërçovë.	Përgatitje për ngrohje me peleta, furnizim me shporetë efikas për ngrohje dhe përmirësim të izolimit (nëse zgjidhet ky opsion): konsiderimi i mundësisë për partneritet publik-privat –takime me komunat Manastir, Dibër, Dollnen, takime me donatorë si Habitat dhe USAID.	Nëse zgjidhet ky opsion, janë realizuar kontakte me palët e përfshira të parapara.	Nëse zgjidhet ky opsion, janë tre komuna që kanë pasur partneritete publike-private (si psh. Manastiri, Dibra, Dollneni), një takim me Habitat dhe një takim me USAID.	Prill – nëntor 2015.	200 euro (për shpenzime udhëtimi për takime).	Komuna Kërçovë.
Komuna Kërçovë dhe kompani që prodhojnë dhe shesin kolektor diellorë.	Program për kolektor diellor për qytetarët në territorin e komunës: komuna ndërmjetëson në shifjen e kolektorëve diellor qytetarëve me çmime më të ulëta dhe me pagesa me rata.	Kolektorë diellor u janë shitur qytetarëve me kushte preferenciale për shkak të ndërmjetësimit të Komunës Kërçovë.	50 kolektor diellor u janë shitur qytetarëve.	Shtator 2015.	Nuk ka buxhet plotësues.	/
Komuna Kërçovë.	Shikim i opsionit për themelimin e një fondi për subvencione për qytetarët për mbarrimin e fasadave në territorin e komunës.	Opsioni është shikuar.	Opsioni është shikuar dhe është marrë vendim.	Nëntor 2015.	Nuk ka buxhet plotësues.	/

Komuna Kërçovë në bashkëpunim me kompani të fushës së energjetikës (për izolim, shitiën e peletave etj.).	Shikimi i mundësisë për subvencione për qytetarët e interesua në formën e investimeve direkte në efikasitetin energjetik – blerje e peletave, shporetëve efikas për ngrohje, ndërimi i dritareve, përmirësimi i izolimit.	Mundësia për subvencione konsideruar.	Mundësia për subvencione është konsideruar dhe është sjellë vendim.	Prill – nëntor 2015.	100 euro (për shpenzime udhëtimi për takime).	Komuna Kërçovë.
Komuna Kërçovë në bashkëpunim me Odën ekonomike dhe kompanive nga fusha e energjetikës.	Panair për efikasitet energjetik i destinuar për sektorin privat – si të arrij shpenzime më të vogla për energji në kompaninë time dhe ku mund të informohem për efikasitetin energjetik – dy ditë.	Është organizuar panairi i paraparë në afatin e paraparë për temën e paraparë të cilin e kanë frekuentuar së paku 30 kompani.	Është organizuar panairi i paraparë në afatin e paraparë për temën e paraparë të cilin e kanë frekuentuar së paku 30 kompani.	Shtator 2015.	800 euro (qëndrimi dhe udhëtimi i një eksperti nga rajoni, katering për dy ditë për 50 persona, kompensim për një person nga ko-organizuesit, psh. Oda ekonomike).	Komuna Kërçovë/donator/ sektori privat.
Organizata qytetare aktive në Komunën Kërçovë, Komuna Kërçovë.	Trajnime për shkrimin e projekteve të BE-së për trajnimin e organizatave qytetare në Kërçovë në bashkëpunim me Komunën Kërçovë për punim të përbashkët të aplikimeve për projekte.	Janë organizuar trajnime për shkrimin e projekteve të BE-së.	Janë organizuar së paku dy trajnime të tilla me së paku 20 pjesëmarrës.	Gusht dhe nëntor 2015.	600 euro (për shpenzime udhëtimi dhe ushqim gjatë trajnimeve, hapësirë në Komunën Kërçovë, kompensim për trajnues).	Organizata qytetare, donator, Komuna Kërçovë.
Organizata qytetare aktive në Komunën Kërçovë.	Lidhje me organizata më të mëdha nga Maqedonia dhe jashtë të cilat punojnë në këtë fushë për përmirësimin e kapaciteteve të brendshme, qasje më të mirë tek mjetet dhe ndikim më të madh mbi politikë publike.	Është arritur lidhje me organizata më të mëdha/përfshirje në rrjete rajonale.	Janë themeluar së paku tre rrjete/realizuar lidhje me së paku pesë organizata qytetare.	Dhjetor 2015.	200 euro për një vit (takime të dy organizatave qytetare me organizata nga qytete tjera – transport për dy takime për secilën organizatë).	Organizata qytetare aktive në Komunën Kërçovë.
Komuna Kërçovë së bashku me organizata qytetare.	Ligjëratë për efikasitet energjetik në shkollë të mesme në Kërçovë.	Janë mbajtur ligjëratat për efikasitet energjetik në shkollën e mesmet në Kërçovë.	Janë mbajtur së paku tre ligjëratat për së paku 100 nxënës.	Nëntor 2015.	200 euro (udhëtim për tre përfaqësues nga sektori civil në Maqedoni).	Komuna Kërçovë/donator.
Gazetarë në territorin e Komunës Kërçovë.	Përgatitja e reportazheve hulumtuese për fushën e efikasitetit energjetik me fokus në implikimet e këtyre masave mbi qytetarin e thjeshtë dhe deklarata e një pale të përfshirë të rëndësishme (ministër, kryetar komune, etj.).	Janë përgatitur reportazhe hulumtuese për efikasitetin energjetik.	Së paku tre reportazhe hulumtuese për efikasitet energjetik me fokusin e paraparë që do të lexoheshin nga së paku 300 qytetarë.	Dhjetor 2015.	200 euro (shpenzime udhëtimi për në Shkup) për një vit për pjesëmarrje në ngjarje për efikasitetin energjetik.	Gazetarë/medimet.
Gazetarë në territorin e Komunës Kërçovë.	Veëdukim – ndjekje e reportazheve hulumtuese të medimeve të huaja më të mëdha në sferën e efikasitetit energjetik.	Reportazhet hulumtuese të medimeve të mëdha të huaja në sferën e efikasitetit energjetik janë lexuar.	Së paku një lexim në muaj i një reportazhi hulumtues të medimeve të huaja nga një gazetar i secilit medium.	Dhjetor 2015.	Nuk ka buxhet plotësues.	/

BURIME DHE LITERATURE E SHFRYTËZUAR:

1. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL „Energy Efficiency and its contribution to energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy“. Brussels, July, 2014.
2. „Bringing Energy Home Understanding how people think about energy in their homes“. B. Motherway, T. Halpin. Ireland, September, 2010.
3. „Bilanset energjetike, 2013“. Enti shtetëror për statistik. Shkup, tetor 2014.
4. „Për herë të pare pas shumë vitesh kursehet rryma” (intervistë me Koço Angjushev, kryetar I Asociacionit maqedonas të energjisë). Nova Makedonija, gazetar: Zh. Vasilevski. Shkup, shkurt, 2013.
5. Plan veprim për efikasitet energjetik (2010–2018), prill 2011.
6. „Strategji për shfrytëzim të burimeve të ripërtëritshme të energjisë në Republikën e Maqedonisë deri në vitin 2020”. Qeveria e Republikës së Maqedonisë, Ministria e ekonomisë. Shkup, 2010.
7. „Strategjia për zhvillim të energjetikës në Republikën e Maqedonisë për periudhën 2008-2020 me vision deri në vitin 2030”. Akademia maqedonase e shkencave dhe arteve. Shkup, 2009.
8. „Strategji për efikasitet energjetik”. Qeveria e Republikës së Maqedonisë, Ministria e ekonomisë. Shkup 2011.
9. „Plan veprimi I pare për efikasitet energjetik i Republikës së Maqedonisë deri në vitin 2018”. Qeveria e Republikës së Maqedonisë, Ministria e ekonomisë. Shkup, 2011.
10. „Plan veprimi i dytë për efikasitet energjetik në Republikën e Maqedonisë deri në vitin 2018”. Qeveria e Republikës së Maqedonisë, Ministria e ekonomisë. Shkup, 2013.
11. „Karakteristikat energjetike të ndërtesave – Çertifikatë për EK”. M-r M. Llazarevska, A. Trombeva-Gavrilloska, M. Cvetkovska. Fakulteti i ndërtimtarisë/ Fakulteti arkitektonik. Shkup, 2014.
12. Ligji për energjetikë. Qeveria e Republikës së Maqedonisë (gjithë ndryshimet nga 2011 deri në vitin 2015). Shkup.
13. Z. Simonovski, R. Niksiq, N. Markovska. Shoqata gjermane për bashkëpunim ndërkombëtar (Fondi i hapur regional për efikasitet energjetik)/ Fondacioni Konrad Adenauer. Shkup, 2013.
14. CRPM. Anketë për efikasitetin energjetik në Kërçovë dhe Manastir. Shkup, 2014.
15. Programi për Efikasitet energjetik – Manastir.
16. „Implications of the new Energy Labelling Directive (2010/30/EU) and the Ecodesign of energy-related products (Ecodesign) Directive (2009/125/EC) on market surveillance activities“. S. Pahal, D.Pilenko ,F.Cohen, B. Tinetti, S.Mudgal. ATLETE II: Second Work Package. Paris, 2013.

17. „Old Washing Machines Wash Less Efficiently and Consume More Resources”. R. Stamminger, A. Barth, S. Dörr. Germany, 2005.
18. „Infotekë – Efikasiteti energjetik”. Organizata e konsumatorëve në Maqedoni. Shkup, 2012.
19. „Architectural Graphic Standards“. A. Pressman,. American Institute of Architects. New Jersey, 2007.
20. „Towards sustainable energy services for households and small businesses – barriers and recommendations“. D. Arne Høystad, J. Lineikro, A. Solgaard, R. Nilsen, R. Mugenyi. GRID-Arendal/ Norges Naturvernforbund. Norway, 2009.
21. „Organizatat joqeveritare dhe përgjegjësia (kalimi i provimit të llogaridhënies) në Maqedoni”. F. Marfi, M. Memeti. Shkup, 2010.

Burime nga Interneti:

<http://www.evn.mk/Za-nas/Proizvodstvo.aspx>

<http://energetskaefikasnost.info/veterniot-park-bogdantsi-vo-finalna-faza-na-izgradba/>

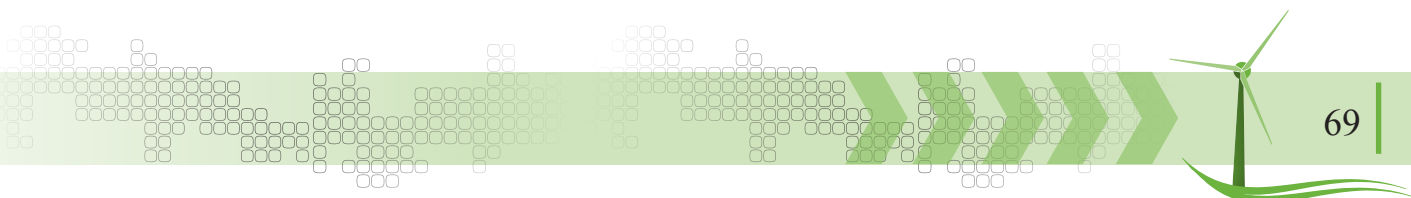
<http://www.erc.org.mk/pages.aspx?id=57>

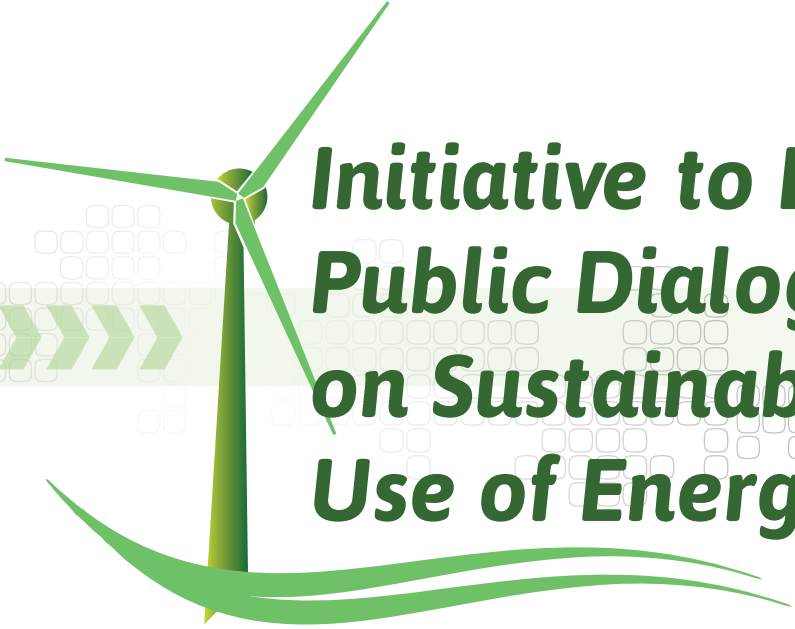
<http://www.porta3.mk/energetski-pasoshi-za-starite-objekti-duri-po-vlezot-vo-eu/>

http://ceprosard.org.mk/MK/pdf/25.11_april_Obuka_za_energetski_kontrolori.pdf

http://www.kapital.mk/mk/makedonija/89095/zimava_na_drva_nema_da_se_great_samo_tie_shto_nemaat_odzhak.aspx

http://faktor.mk/archives/73297?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=kraj-za-topilnicata-vo-veles#

Initiative to Enhance Public Dialogue on Sustainable Use of Energy

St. Cico Popovic 6-2/9 1000 Skopje Macedonia
тел. (02) 310 99 32
e-mail: crpm@crpm.org.mk
www.crpm.org.mk